Sándor Márai

Sándor Márai forează
în sufletul omenesc
și în zvârcolirile lui, totul
într-un concert al acalmiei.
Radu Paraschivescu

Portretele unei căsnicii

Traducere de Péter Demény

Table of Contents

Cuprins
Partea întâi
Partea a doua
Partea a treia
Epilog
Nota autorului
Note

Portretele unei căsnicii

A könyv a Petőfi Literary Fund (PLF) támogatásával jelent meg
Carte publicată cu sprijinul Petőfi Literary Fund (PLF)

byblos

SÁNDOR MÁRAI (1900–1989) s-a născut la Kassa, în fostul Imperiu Austro-Ungar (astăzi Cașovia, în Slovacia). Prozator, poet și dramaturg cosmopolit, a cunoscut un succes extraordinar încă de la primele romane, devenind cel mai iubit scriitor de limbă maghiară al generației sale.
Deopotrivă antifascist și anticomunist, Márai a criticat dur ambele regimuri, pentru ca în 1948 să părăsească definitiv Ungaria. După o viață de peregrinări, s-a stabilit în cele din urmă la San Diego, în Statele Unite. A refuzat să publice în Ungaria sub regimul comunist, dar nu a abandonat legăturile cu țara, colaborând vreme de douăzeci de ani cu redacția maghiară a postului de radio Europa Liberă. În februarie 1989, singur și epuizat de autoexil, Márai s-a sinucis, fără să bănuiască apropiata cădere a comunismului. În 1990 i s-a acordat postum Premiul Kossuth. Cu o operă care însumează patruzeci și șase de titluri, Márai este recunoscut astăzi drept cel mai mare romancier al Ungariei (*The Guardian*) și unul dintre cei mai importanți scriitori europeni, parte a canonului literar al secolului al XX-lea.
Dintre romanele sale, la Curtea Veche Publishing au mai apărut: *Moștenirea Eszterei* (2006, traducere de Anamaria Pop), *Lumânările ard până la capăt* (2011, 2021, traducere de Anamaria Pop), *Divorț în cetatea Buda* (2022, în românește de Marius Tabacu) și *Eliberare* (2022, traducere de Kocsis Francisko).

PÉTER DEMÉNY (n. 1972) este scriitor, poet, dramaturg și traducător. A publicat de-a lungul timpului poezie, proză, eseuri, studii critice și publicistică literară. Semnează traduceri în maghiară din Nichita Stănescu, Gabriel Liiceanu, Ștefan Bănulescu, Ioan Es. Pop, Ștefan Borbély, Alexandru Ivasiuc, Constantin Țoiu, Eugen Uricaru și Alex Moldovan, iar în limba română publică eseuri, articole, versuri și editoriale în revistele *Observator cultural*, *Revista 22*, *Apostrof*, *Teatrul azi* și *Matca*, al cărei redactor-șef este din 2023. La Curtea Veche Publishing i-au apărut romanele *Splendidul mistreț* (2020) și *Vârtej în reluare* (2023), ambele în traducerea lui Kocsis Francisko. Este doctor în filologie și predă la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București.
Spune despre el că este un aventurier cultural curios și neîmpăcat, cât se poate de laș și cât se poate de luptător, un stoic aspirant și o interfață între culturile română și maghiară. S-a născut la Cluj-Napoca și din 2022 locuiește în București.

Sándor Márai

Portretele unei căsnicii

Traducere din maghiară de
PÉTER DEMÉNY

Stilizare de
ANCA-MARIA PĂNOIU

CURTEA VECHE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
MÁRAI, SÁNDOR
Portretele unei căsnicii / Sándor Márai ;
trad. din maghiară de Péter Demény ; stilizare de Anca-Maria Pănoiu.
- Bucureşti : Curtea Veche Publishing, 2024

ISBN 978-606-44-1691-9
I. Demény, Péter (trad.)
II. Pănoiu, Anca-Maria

821.511.141

ISBN epub: 978-606-44-1692-6
Carte publicată și în ediție digitală

Redactor: Anca-Maria Pănoiu
Corector: Ilinca Gângă
Tehnoredactor: Nitsch-Petioky Loránd
Copertă: Dora Marian
Colecție coordonată de Luana Schidu

CURTEA VECHE PUBLISHING
str. Aurel Vlaicu nr. 35, Bucureşti, 020091
redacţie: 0744 55 47 63
distribuţie: 021 260 22 87, 021 222 25 36, 0744 36 97 21
fax: 021 223 16 88
redactie@curteaveche.ro
comenzi@curteaveche.ro
curteaveche.ro

SÁNDOR MÁRAI
Az igazi / Judit… és az utóhang
Copyright © Heirs of Sándor Márai, 1941
Csaba Gaal (Toronto)
All rights reserved.

Pe copertă: József Rippl-Rónai, *Femeie cu colivie*, 1892
Galeria Națională Maghiară

© CURTEA VECHE PUBLISHING, 2024
pentru prezenta versiune în limba română

Cuprins

Partea întâi

Partea a doua

Partea a treia

Epilog

Nota autorului

Partea întâi

Uită-te la bărbatul acela. Stai un pic, nu chiar acum, întoarce-te încoace, să vorbim. N-aș vrea să ne observe, să ne zărească, n-aș vrea să-mi dea bineț e. Acum poți să te uiți… Întrebi dacă e bărbatul acela mic, îndesat, cu guler din blană de jder? A, nu. Cel înalt, palid, care stă de vorbă cu domnișoara de la cofetărie. Acum își primește coaja de portocală confiată. Curios, mie nu mi-a adus niciodată coajă de portocală confiată.

Ce să fie, dragă? Nimic. Stai să-mi suflu nasul. A plecat? Spune-mi dacă a plecat.

Plătește…? Spune-mi, ce portofel are? Fii atentă, nu vreau să mă uit în direcția lui. Nu cumva e un portofel din piele de crocodil? Da? Vezi, asta mă bucură.

De ce? Așa. Da, eu i-am oferit portofelul acela, când a împlinit patruzeci de ani. Asta a fost acum zece ani… Dacă l-am iubit…? E o întrebare grea, dragă. Da, cred că l-am iubit. Gata, a plecat…?

Bine c-a plecat. Așteaptă un pic, să-mi pudrez nasul. Se vede c-am plâns? Da, e o prostie, dar vezi tu, așa e omul, prost. Dacă pot să-ți spun cine e? Sigur, dragă, nu e niciun secret. Bărbatul acela a fost soțul meu.

Auzi, ia să luăm noi o înghețată cu fistic. Nu înțeleg de ce se spune că iarna nu se mănâncă înghețată. Eu mai ales iarna vin aici, cu cea mai mare plăcere, doar ca să-mi iau o înghețată bună. Câteodată cred că poți să-ți permiți orice, nu numai fiindcă e bun sau fiindcă are sens, ci doar pentru că se poate. De altfel, de câțiva ani, de când sunt și eu singură, îmi place să vin aici iarna, între cinci și șapte. Îmi place salonul ăsta roșu, cu mobila lui din secolul trecut, îmi plac ospătărițele un pic fanate, îmi place atmosfera asta de metropolă din piața care se întinde în fața deschiderii vitrate, îmi place să-i privesc pe oamenii care sosesc. Și ceaiul de aici e cel mai bun din oraș, ai observat…? Da, știu, femeile de modă nouă nu mai umblă prin cofetării. Merg în *espressouri*[1], unde trebuie să te grăbești, n-ai timp să stai jos un pic, cafeaua costă patruzeci de fileri, la prânz mănâncă o salată, asta e moda nouă. Dar eu sunt din lumea veche, eu am nevoie de cofetăria asta fină, de mobila ei stilată, de tapetul roșu, de contesele și de prințesele bătrâne, de dulapurile cu oglinzi. Nu stau aici zi de zi, îți dai seama, dar iarna vin câteodată și mă simt bine. Iar cu soțul meu îmi dădeam adeseori întâlnire aici la un ceai, după șase, când ieșea de la birou.

Da, da, și acum tot de la birou venea. Șase și douăzeci de minute, asta e ora lui. Îi cunosc și astăzi fiecare pas, ca și cum încă aș trăi cu el. La șase fără cinci sună după valet, care îi întinde paltonul și pălăria gata periate, apoi părăsește biroul. Mașina i-o ia înainte, iar el vine pe jos, ca să se mai aerisească. Nu prea face mișcare, de-aia e atât de palid. Sau poate și dintr-

altă cauză, nu știu… Nu știu, fiindcă nu-l văd niciodată, nu vorbesc cu el, sunt deja trei ani de când nu ne-am mai vorbit. Nu-mi plac divorțurile acelea dulcege, după care foștii parteneri ies la brat de la tribunal, iau prânzul împreună la cel mai faimos restaurant din parc, sunt afectuoși unul cu celălalt, iar după asta, după divorț și după prânz, pornește fiecare pe drumul lui. Eu am altă conduită morală și alt temperament. Nu cred că foștii soți pot rămâne prieteni buni după divorț. Căsătoria e căsătorie, iar divorțul e divorț.

Tu ce părere ai? De fapt, tu n-ai fost măritată niciodată.

Vezi tu, eu nu cred că o instituție veche de atâtea milenii poate deveni pură formalitate, un rit golit de orice conținut. Căsătoria e un legământ sfânt, eu așa cred. Și mai cred că divorțul e un sacrilegiu. Așa am fost crescută. Dar nu e numai o chestiune religioasă ori de educație. Cred așa pentru că sunt femeie și divorțul, ca și căsătoria în fața ofițerului stării civile și în biserică, nu este pentru mine o pură formalitate, ci ambele leagă sau despart în mod fatal trupuri, suflete și destine. Când ne-am despărțit, nu m-am amăgit nicio clipă că soțul meu și cu mine vom rămâne „prieteni“. Sigur, el a fost în continuare bine-crescut și atent, așa cum se cade și cum e obiceiul. Dar eu n-am fost nici bine-crescută, nici mărinimoasă, am luat până și pianul, da, așa cum trebuie, ardeam să mă răzbun, mi-aș fi dorit să iau tot apartamentul, cu draperii cu tot. În clipa divorțului am devenit dușmanul lui și așa o să rămân cât voi trăi. Pe mine să nu mă invite cordial la prânz, nu sunt dispusă să joc rolul femeii dulcege care merge în locuința fostului soț și face ordine dacă valetul fură lenjeria. Pe mine nu mă interesează nici dacă îi fură tot din casă și, dacă am să aud că e bolnav, n-o să mă duc la el. Și știi de ce? Pentru că am divorțat, mă-nțelegi? Și asta nu se poate ierta.

Stai, mai bine retrag ce am spus despre boală. Nu mi-aș dori să fie bolnav. Atunci aș merge totuși la el, l-aș vizita la spital. Păi, de ce râzi? Râzi de mine? Zici că sper să fie bolnav, ca să mă pot duce la el? Sigur că sper. Oi spera cât oi trăi. Dar nu prea bolnav. Ai văzut ce palid e? De câțiva ani, asta e culoarea lui.

Îți povestesc totul, bine? Ai timp? Eu am tot timpul din lume, din păcate.

Uite-ne și înghețata. Știi, după ce am absolvit institutul, am ajuns să lucrez într-un birou. Ne-am mai scris un timp, așa-i? Tu ai plecat imediat în America, dar ne-am mai scris un timp, trei sau patru ani, cred. Îmi amintesc că era între noi acea dragoste adolescentină nesănătoasă și ineptă, despre care acum nu mai am o părere foarte bună. Dar se pare că fără dragoste nu se poate trăi. Ei bine, atunci pe tine te iubeam. Oricum, voi erați bogați, în timp ce noi, cu locuința noastră de trei camere cu bucătărie, cu intrare din coridorul exterior, reprezentam numai clasa de mijloc. Te admiram… Iar când ești tânăr, admirația asta e un soi de relație sentimentală. Și eu avusesem guvernantă, însă de exemplu, la noi guvernanta făcea baie

second-hand, adică se spăla în aceeași apă în care mă spălasem și eu. Detaliile astea sunt foarte importante. Între sărăcie și bogăție sunt nuanțe infinite. Iar în ceea ce privește sărăcia, și acolo există niște grade. Tu ești bogată, habar n-ai ce diferență uriașă este între cei cu șase sute de *pengő*[2] pe lună și cei cu două sute. Între zece mii și două mii nu e așa mare diferență. Am ajuns să știu multe despre asta. Acasă, noi aveam opt sute pe lună. Familia soțului meu avea șase mii cinci sute. Mi-a trebuit timp ca să mă obișnuiesc cu asta.

La ei, totul era un pic altfel. Noi locuiam într-un apartament închiriat, pe când ei închiriaseră o vilă. Noi aveam un balcon cu mușcate, pe când ei, o mică grădină cu două rânduri de flori și un nuc bătrân. Noi aveam un frigider din lemn pentru care vara, evident, trebuia să cumpărăm gheață, pe când ei, un mic frigider electric cu care puteai să faci, printre altele, până și cuburi de gheață. Noi aveam o servitoare care le făcea pe toate, pe când ei aveau o pereche, valet și bucătăreasă. Noi aveam trei camere, în timp ce ei aveau patru, de fapt cinci, dacă punem la socoteală și *hall*-ul. Un *hall* în toată puterea cuvântului, cu uși matlasate, pe când noi aveam doar un antreu în care stătea și dulăpiorul cu gheață – un antreu tipic budapestan, întunecos, cu stativul pentru perii și un cuier de modă veche. Noi aveam un radio cu trei lămpi, un aparat pe care tata îl cumpărase în rate și care prindea ce voia el; ei aveau un întreg mobilier care conținea gramofonul automat și radioul, cu ajutorul căruia ajungea în antreu până și vocea Japoniei. Pe mine, ai mei mă crescuseră cu principiul că trebuie să trăim cumva. Pe el, ai lui îl crescuseră cu principiul că întâi și-ntâi trebuie să trăim cu finețe și bună-creștere, cu reguli eterne și mereu la fel, iar asta e cel mai important. Astea sunt deosebiri uriașe. Pe atunci încă n-o știam.

Odată, pe la începutul căsniciei noastre, mi-a aruncat la micul-dejun:

– Tapițeria aceea mov din sufragerie este un pic obositoare. Zici că țipă. Caută în oraș, dragă, poate găsești alta.

Erau douăsprezece scaune a căror tapițerie ar fi trebuit s-o schimb cu una „mai puțin obositoare“. L-am privit tulburată, credeam că glumește. Dar nu glumea, citea gazeta, avea o mină serioasă. Se vede treaba că își măsurase cuvintele, movul acela chiar îl deranja, îl irita, și adevărul e că movul acela chiar era nițel ordinar. Era o tapițerie nouă-nouță, aleasă de mama. Când a plecat, am izbucnit în plâns. Nu eram bătută-n cap, știam ce voise să spună… Voise să spună ceva ce nu se poate spune cu vorbe sincere, directe și cinstite, și anume că între noi era o diferență de gust inexplicabilă, că veneam dintr-o altă lume, că știam totul, învățasem totul, venisem și eu din clasa mijlocie ca și el, numai că în jurul meu totul era altfel, avea altă nuanță, altă culoare, imperceptibilă pentru ceilalți, dar perceptibilă pentru el, care se obișnuise altfel și căruia îi plăcea cu totul altceva. Un burghez este cu mult mai sensibil la asemenea diferențe decât un aristocrat. Un burghez se afirmă până la moarte. Un aristocrat s-a afirmat când s-a născut. Un burghez e nevoit să achiziționeze sau să păstreze ce a achiziționat o

viață întreagă. El nu făcea parte din rândul celor care achiziționează; de fapt, nici măcar din generația care păstrează. Odată mi-a povestit despre asta. Citea o carte germană și îmi spunea că în cartea asta găsise răspunsul la marea întrebare a vieții lui. Sinceră să fiu, mie nu-mi plac întrebările astea mari, eu cred că în jurul unui om au fost și sunt în continuare milioane de întrebări mici și toate astea sunt importante împreună, așa că l-am întrebat cu ironie:

– Și acum crezi că te-ai cunoscut în sfârșit?

– Sigur, mi-a răspuns el.

Și m-a privit din spatele ochelarilor atât de serios și de direct, că am regretat că l-am întrebat așa ceva.

– Eu sunt artist, dar nu am un gen anume. La noi, burghezii, se întâmplă des. Așa vine sfârșitul unei familii.

Și nu a mai vorbit niciodată despre asta.

Nu l-am înțeles imediat. Nu scria literatură, nu picta, nu cânta la vreun instrument. Îi disprețuia pe amatori. Dar citea mult – „sistematic“ era cuvântul lui preferat –, cam prea sistematic pentru gustul meu. Eu citeam cu pasiune, potrivit gustului și dispoziției de moment. În schimb, el citea ca și când ar fi dus la bun sfârșit o sarcină deosebit de importantă. Dacă începea o carte, n-o lăsa din mână până n-o termina, nici dacă respectiva carte îl contraria sau îl plictisea. Pentru el, cititul era o sarcină sacră, respecta cărțile așa cum preoții respectă litera cărților sfinte. Așa privea și tablourile, așa mergea și la muzee, la teatru, la concerte. Avea o legătură adevărată cu lucrurile astea. Avea legătură cu tot ce însemna suflet. Eu aveam legătură numai cu el…

Un singur lucru nu avea: gen artistic. Conducea fabrica, călătorea mult, angaja artiști și îi plătea cu deosebită generozitate. Dar avea grijă ca nu cumva să-și impună gustul, care, în treacăt fie spus, era mult mai bun decât al majorității angajaților și consilierilor săi. Fiecare cuvânt îl spunea într-un fel de surdină, de parcă și-ar fi cerut scuze pentru ceva ce făcuse, de parcă ar fi fost în ceață și ar fi avut nevoie de ajutor. Cu toate astea, putea fi încăpățânat în ceea ce privește deciziile și afacerile.

Știi ce a fost soțul meu? A fost cel mai rar lucru de pe lumea asta: un bărbat adevărat.

Un bărbat adevărat, dar nu în sensul vreunui Don Juan, nu în sensul teatral. Nu în sensul în care se spune despre pugiliști că sunt bărbați. Era bărbat în adâncul sufletului, era meditativ și consecvent, neliniștit, suspicios, un om care scrutează lumea. Nici asta nu știam atunci. E foarte greu să te-nveți cu viața.

Nu ne-au învățat asta la institut, așa-i?

Poate că ar trebui să încep prin a-ți povesti că, într-o zi, mi l-a prezentat pe prietenul său Lázár, scriitorul. Îți sună cunoscut? I-ai citit cărțile? Eu i le-am citit pe toate. I-am scotocit prin cărți de parcă ar fi ascuns în ele ceva care ar fi putut fi și secretul vieții mele. Dar până la urmă n-am găsit în volumele lui niciun fel de răspuns. Nu există răspuns la secretele astea.

Însăși viața răspunde câteodată, într-un mod foarte surprinzător. Până atunci nu citisem niciun rând al acestui scriitor. E adevărat că numele lui mi-era cunoscut. Dar nu știam că soțul meu îl cunoaște, nu știam că sunt prieteni. Într-o zi, întorcându-mă acasă, l-am găsit pe soțul meu împreună cu el. În clipa aia a început ceva foarte straniu. A fost cea dintâi clipă în care mi-am dat seama că nu știu nimic despre soțul meu. Trăiam alături de cineva și nu știam nimic despre el. Chiar credeam că îl cunosc și, dintr-odată, am aflat că habar n-am despre pasiunile, gusturile, dorințele lui adevărate. Știi ce-au făcut ei doi în seara aceea…?

S-au jucat.

Dar s-au jucat într-un mod atât de bizar, de neliniștitor!

Nu jucau rummy, nici vorbă. Oricum, soțul meu ura și disprețuia orice distracție goală, până și cărțile de joc. Se jucau, dar atât de pocit, și un pic înspăimântător, că la început nici nu i-am înțeles, le-am ascultat discuția cu o neliniște cumplită, de parcă aș fi rătăcit printre nebuni. Alături de acest om, soțul meu se schimbase radical. Eram căsătoriți de trei ani, când într-o zi m-am întors acasă și i-am găsit în salon pe soțul meu și pe un domn necunoscut care m-a întâmpinat prietenos, l-a privit pe soțul meu și mi-a zis:

– Bine-ai venit, Ilonka! Nu te superi că l-am adus la noi pe Péter…?

Și a arătat spre soțul meu, care s-a ridicat stânjenit și se uita la mine de parcă ar fi vrut să-și ceară scuze. Credeam c-au înnebunit. Dar ei nu prea se sinchiseau. Străinul l-a bătut pe umăr pe soțul meu și a mai spus așa:

– L-am întâlnit pe strada Aréna. Prostuțul n-a vrut să se oprească, închipuie-ți, m-a salutat și a vrut să plece mai departe. Firește, nu l-am lăsat. I-am zis așa: „Péter, măgarule, doar nu mai ești supărat…?“ Apoi l-am luat de braț și l-am adus sus. Acum, copii – a spus întinzând brațele –, acum puteți să vă îmbrățișați. Vă dau voie chiar să vă sărutați.

Îți poți închipui cam ce față am făcut. Stăteam acolo cu pălăria pe cap, cu mănușile și poșeta-n mână și mă uitam ca vițelul la poarta nouă. Prima dată m-am gândit să fug la telefon și să chem medicul de familie sau salvarea. Apoi m-am gândit să sun la poliție. Dar soțul meu a venit la mine, mi-a sărutat mâna stânjenit și mi-a spus cu capul plecat:

– Să dăm totul uitării, Ilona. Eu mă bucur că voi doi sunteți fericiți.

Apoi ne-am așezat la masă. Scriitorul a ocupat locul lui Péter, a avut grijă ca totul să fie în ordine, s-a comportat de parcă era în casa lui. Mie mi-a zis pe nume. Firește, servitoarea a crezut că ne-a lovit damblaua, s-a speriat de-a scăpat castronul cu salată. Mie nu mi-a explicat nimeni jocul pe care îl jucau ei în seara aceea. Sigur, chiar ăsta era sensul jocului: să nu înțeleg nimic. Asta au complotat ei împotriva mea și s-au comportat atât de profesionist, ca doi actori de meserie. Ideea pe care se baza jocul era că eu divorțasem de niște ani de Péter și că îl luasem de bărbat pe omul acesta, pe prietenul soțului meu. Péter se supărase și ne lăsase totul – locuința, mobila, totul. Cu alte cuvinte, soțul meu era acum scriitorul care se întâlnise cu Péter, îl luase de braț pe prietenul lui jignit și divorțat și-i spusese: „Uite, nu

fi prost, oricum nu poți schimba trecutul. Hai cu mine la cină, Ilonka vrea să te vadă și ea.“ Și Péter venise cu el. Iar acum eram împreună toți trei în casa în care stătusem cândva cu Péter și mâncam liniștiți, iar scriitorul era soțul meu și îi ocupa locul în viața mea… Mă înțelegi? Asta jucau ei, ca descreierații.

Dar jocul avea și nuanțe fine.

Péter juca rolul de bărbat stânjenit de amintirile chinuitoare care îl năpădeau. Scriitorul juca rolul de bărbat mult prea dezgheț și nepăsător pentru că, de fapt, și pe el îl deranja situația stranie în care se afla, se simțea vinovat față de Péter și de aceea era atât de jovial, de aceea vocifera întruna. Eu jucam rolul… Nu, eu nu jucam niciun rol, stăteam numai între ei și mă uitam când la unul, când la celălalt, priveam inepțiile a doi oameni în toată firea. Firește că până la urmă am înțeles nuanțele fine și am acceptat regulile acelui joc cam bizar. Dar în seara aceea am înțeles și altceva.

Am înțeles că soțul meu – despre care crezusem că e numai al meu, al meu în totalitate, că suntem de nedespărțit, cum se spune, că-i știu toate secretele – nu e nici pe departe al meu, că are secrete față de mine. Am simțit că aflu ceva despre el, de pildă că a fost în închisoare sau că are pasiuni periculoase, ceva ce nu se potrivea cu imaginea pe care i-o făurisem în sinea mea. Am aflat că soțul meu mi se deschidea doar în anumite privințe, altfel era străin și de nepătruns, la fel ca scriitorul acela pe care-l luase de pe stradă și-l adusese la noi, pentru ca apoi să joace un joc cinic, nebun și straniu, de neînțeles, un joc jucat peste capul meu și împotriva mea. Am aflat că soțul meu are și o altă lume decât cea pe care o cunoșteam eu.

Și am mai aflat și că bărbatul acela, omul acela, scriitorul, are putere asupra sufletului soțului meu.

Îmi poți spune ce-i puterea? În ziua de azi, se scrie și se vorbește mult despre problema asta. Ce e puterea politică, cum se explică faptul că un singur om își poate transfera voința asupra a milioane de alți oameni? Și ce este esența forței noastre, a puterii femeilor? Îmi vei spune că e dragostea. Păi, se poate să fie dragostea. Eu însămi am câteodată dubii în ceea ce privește cuvântul ăsta. Nu neg dragostea – Doamne ferește! E cea mai mare forță pământească. Și totuși, uneori am senzația că bărbații disprețuiesc tot ce înseamnă dragostea, că se îndrăgostesc de noi și ne iubesc pentru că n-au încotro. În fiecare bărbat adevărat se simte un fel de reținere, de parcă și-ar reteza o parte din ființă, din suflet și-ar spune: „Până aici, dragă, mai departe nu. Aici, în a șaptea cameră, aș dori să fiu singur.“ Când se întâmplă asta, femeile inepte explodează. Cele inteligente se întristează, apoi devin curioase, iar după un timp se resemnează.

Și ce este puterea, cum poate avea putere un om asupra sufletului altui om? Cum explici că omul acesta nefericit, neliniștit, inteligent, înspăimântător și totuși imperfect și rănit, scriitorul acesta, avea putere asupra sufletului soțului meu?

Da, avea putere, așa cum am aflat mai târziu, o putere primejdioasă și fatală. Odată, la mult timp după ceea ce ți-am povestit, soțul meu mi-a spus că omul acesta este „martorul“ vieții sale. S-a străduit să mi-o explice. Spunea că în viața fiecărui om există un martor, un om cu care s-a întâlnit în tinerețe, un personaj mai puternic decât el și că noi facem tot posibilul ca să ascundem ceva rușinos de acest judecător cumplit. Dar martorul nu ne crede. Știe despre noi ceva ce alții nu știu. Suntem numiți miniștri sau primim Premiul Nobel, dar martorul zâmbește numai. Tu crezi una ca asta…?

Mi-a mai spus și că omul face cam totul pentru a-l convinge pe martor, pe el și numai pe el vrea să-l convingă, lui vrea să-i demonstreze ceva. Marile sforțări ale carierei și ale vieții personale nu sunt altceva decât teme pentru acasă pe care i le prezintă. Sigur cunoști acea situație stânjenitoare, când bărbații care abia au devenit soți își prezintă nevasta celui mai bun prieten, prietenului din tinerețe, și așteaptă efectul întâlnirii cu o strângere de inimă: oare soția e pe placul prietenului, oare prietenul acceptă alegerea, e de acord cu ea…? Firește, prietenul își dă importanță și se comportă cum se cuvine, dar în taină e mereu gelos, pentru că soția îl privează de un loc însemnat pe care-l avusese până atunci într-o legătură sentimentală: locul celui mai bun prieten. Vreau să spun că în seara aceea mă priveau amândoi așa, cu o bănuială. Numai că erau mult mai maturi și mai raționali, pentru că ei doi știau mult mai multe, lucruri despre care eu habar n-aveam.

Dar în seara aceea am aflat din discuția lor că ei, cei doi complici, soțul meu și prietenul lui, știu ceva despre relațiile dintre femei și bărbați, dintre oameni, ceva despre care soțul meu nu-mi vorbise niciodată. De parcă n-aș fi meritat să discute cu mine despre orice.

După miezul nopții, când omul acela straniu plecase deja, m-am postat în fața soțului meu și l-am întrebat deschis:

– Tu mă disprețuiești un pic, nu-i așa?

Mă privea uimit prin fumul trabucului, era obosit și clipea de parcă mi-ar fi ascultat reproșurile mahmur, după un chef teribil.

Și, într-adevăr, seara aceea în care soțul meu și-a adus prima dată prietenul la noi și-au jucat jocul acela bizar a avut un gust mai rău decât orice orgie sau petrecere. Obosiserăm amândoi, ne încercau sentimente stranii și amare.

– Nu, mi-a răspuns serios. Nu te disprețuiesc, vai de mine. De ce spui asta? Ești inteligentă și ai instincte fine, mi-a mai zis el hotărât.

I-am primit răspunsul cu neîncredere. Am căzut pe gânduri. Ședeam vizavi de el la masa strânsă – toată seara șezuserăm acolo cu toții, după cină nu ne-am mai dus în salon, am zăbovit acolo, de vorbă, cu chiștoace și sticle de vin în jur, cum îi plăcea oaspetelui nostru – și i-am zis, bănuitoare:

– Sunt inteligentă și am instincte fine, da. Dar ce crezi despre caracterul meu, despre sufletul meu…?

Simțeam că întrebarea sună un pic patetic. Soțul meu s-a uitat fix la mine. Dar nu mi-a răspuns.

De parc-ar fi zis: „Ăsta e secretul meu. Îți recunosc inteligența și forța instinctelor. Ar trebui să-ți fie de-ajuns.“

Cam așa a început. Mai târziu, mi-am amintit de multe ori discuția asta.

Scriitorul venea rar la noi. Nici cu soțul meu nu se întâlnea prea des. Dar sporadicele lor întâlniri le-am simțit îndată, ca femeile geloase care simt pe partenerii lor chiar și parfumul întâlnirilor trecătoare. Firește că eram geloasă pe scriitor și l-am tot bătut la cap pe soțul meu să-l mai aducă o dată la cină. Dar el mi-a ocolit rugămintea, care îl stânjenea.

– Se ține departe de lume, mi-a zis, dar fără să mă privească în ochi. E un pustnic, zău așa. E scriitor. Lucrează.

Dar am aflat că în secret se întâlnesc. Din întâmplare, i-am văzut odată într-o cafenea. I-am văzut din stradă și am avut pentru prima dată acea senzație bolnavă și sălbatică, de parcă cineva m-ar fi rănit cu un obiect ascuțit, cu un cuțit sau un ac. Ei nu mă vedeau, stăteau într-un separeu, soțul meu povestea ceva, râdeau amândoi. Chipul soțului meu era iarăși atât de străin, mi se părea atât de necunoscut, era cu totul altfel decât acasă, decât atunci când îl cunoscusem. M-am îndepărtat repede, simțeam că pălesc. De parc-aș fi pierdut sânge.

Ești nebună, mi-am zis. Ce vrei, de fapt? Omul ăsta e prietenul lui, un scriitor renumit, un om deosebit și inteligent. Nu e nimic rău în faptul că se întâlnesc uneori. Ce vrei tu de la ei? De ce-ți bate inima? Te temi că nu te cheamă să te joci cu ei, să fii a treia în jocul lor straniu și bolnăvicios? Te temi că în ochii lor nu ești destul de inteligentă sau de cultivată? Ești geloasă oare?

Am râs de mine când mi-am pus întrebarea asta. Dar mai că mi-a sărit inima din piept. Bătea haotic, ca atunci când eram însărcinată cu ăla mic și a trebuit să mă duc la spital. Dar când îl așteptam pe el simțeam ceva fericit, dulce. Acum mergeam pe stradă, alergam cât de repede puteam și simțeam că soțul meu mă înșală, că mă exclude din viața lui. Rațional, am înțeles totul și am fost de acord cu totul. Soțul meu nu voia să mă întâlnesc cu omul ăsta straniu și inteligent pe care-l cunoștea din tinerețe. Oricum, bărbatul meu era un om tăcut. Și totuși, simțeam că mă păcălește, că mă înșală cumva. Seara s-a întors la ora obișnuită, dar inima mea bătea la fel de supărată.

– Unde-ai fost? l-am întrebat când mi-a sărutat mâna.

– Unde să fi fost? m-a întrebat și el, privind în gol. Niciunde. Am venit acasă.

– Minți, i-am răspuns.

S-a uitat lung la mine. Apoi mi-a zis indiferent, aproape plictisit:

– Ai dreptate. Am și uitat. M-am întâlnit cu Lázár în oraș. Am intrat într-o cafenea. Vezi, am și uitat. Ne-ai văzut la cafenea…?

Vocea i-a fost sinceră, calmă și mirată. M-a copleșit rușinea.

– Nu te supăra, i-am zis. Mă simt rău că nu știu nimic despre omul ăsta. Cred că nu ți-e prieten adevărat. Și nici mie nu mi-e prieten, nici nouă.

Lasă-l, te rog, ocolește-l, l-am rugat stăruitor.

Soțul meu m-a privit curios.

– O! a exclamat, ștergându-și ochelarii cu minuțiozitate, așa cum obișnuia. Pe Lázár nu trebuie să-l ocolesc. El nu se bagă peste noi.

Și de-atunci încolo n-a mai vorbit despre el.

Or, eu am vrut să știu totul despre Lázár. I-am citit cărțile, în biblioteca soțului meu am găsit câteva dedicații scrise de mână, destul de stranii. Ce era straniu în dedicațiile alea…? Știi… erau… atât de… lipsite de afecțiune… sau cum să spun… nu e modul cel mai bun de-a o spune… erau dedicații atât de bizar ironice. De parcă autorul l-ar fi disprețuit atât pe cel căruia îi făcea dedicația, cât și cărțile în sine, chiar și pe el însuși, fiindcă le scrie. De parcă sub numele său ar fi scris: „Într-adevăr, nu pot să fac altfel, dar nu sunt egal cu mine însumi.“ Până atunci, eu crezusem că scriitorii sunt, de fapt, niște preoți lumești. Iar în cărțile lui, omul ăsta se adresa atât de serios omenirii…! Într-adevăr, nu-i înțelegeam toate scrierile. Aveam senzația că nu mă consideră demnă pe mine, ca cititoare, să-mi spună totul… Dar despre asta vorbeau mult criticii și cititorii. Era pizmuit de mulți, cum se întâmplă de obicei în cazul oamenilor renumiți. El însuși nu vorbea niciodată despre volumele sale, nici despre literatură. În rest, dorea să știe totul despre toate: odată, a venit la noi și a trebuit să-i povestesc despre saramura de iepure… Ai mai auzit una ca asta? Da, despre saramura de iepure. Am fost nevoită să-i spun totul pe îndelete, a chemat-o înăuntru până și pe bucătăreasă. Apoi a vorbit el despre girafe, și încă foarte interesant. Vorbea despre multe, știa totul. Dar despre literatură, niciodată.

Crezi că erau amândoi nebuni de legat…? M-am gândit și eu la asta. Dar apoi m-am convins că la mijloc era ceva mai complicat, ca de altfel totul pe lumea asta. Nu erau nebuni, ci doar foarte sfioși.

Apoi, Lázár nu a mai venit. A trebuit să ne mulțumim cu cărțile și articolele lui. Când și când se zvonea că e prieten cu te miri ce politician; altădată se spunea că e amantul cine știe cărei femei renumite. Dar despre lucrurile astea nu se putea ști nimic sigur. Politicienii se jurau că personajul renumit face parte din partidul lor; femeile se mândreau că îl legaseră de ele pe sălbatic. Dar sălbaticul se retrăsese în vizuina lui. Au trecut ani și ani, iar noi nu l-am mai văzut. Ce făcea? Habar n-am. Trăia. Citea. Scria. Poate că se îndeletnicea chiar cu magia. Dar despre asta o să-ți mai povestesc.

Au mai trecut cinci ani. Cu totul, am trăit împreună cu soțul meu opt ani. Copilul s-a născut în al treilea an. Da, era băiețel, ți-am trimis fotografia. Știu, era un bebeluș foarte frumușel. După aceea nu ți-am mai scris nici ție, nici altcuiva, am trăit numai pentru copil. Toate rămăseseră în urmă, cei apropiați și cei îndepărtați deopotrivă. Nu e voie să iubim așa, nici măcar propriul copil nu ni-l putem iubi așa. Iubirea e de fapt un egoism sălbatic. Într-adevăr, după ce s-a născut copilul, corespondența noastră a încetat. Tu erai singura mea prietenă, dar nici măcar de tine nu mai aveam nevoie, fiindcă era copilul aici. Da, în cei doi ani cât a trăit, copilul a fost fericirea

însăși, simțeam în același timp o liniște sufletească și o ocrotire temătoare. Știam că nu va rămâne în viață. De unde…? Omul știe asta. Simțim totul, destinul nostru întreg. Știam că asemenea fericire, frumusețe și bunătate nu-mi pot fi hărăzite mie. Știam că va muri. Nu mă certa, nu mă înjura. Eu știu asta mai bine. Dar anii ăștia doi au fost fericirea însăși.

Băiatul meu a murit de scarlatină. Într-o zi de iarnă, la trei săptămâni după cea de a doua zi de naștere.

Spune-mi, te rog, de ce mor copiii nevinovați? Te-ai gândit vreodată? Eu m-am gândit deseori și mult. Dar Dumnezeu nu ne răspunde la asemenea întrebări.

Nu am altceva de făcut în viață, deci mă gândesc la asta. Da, chiar și acum. Câte zile oi avea. Durerea asta nu se sfârșește niciodată. Asta e singura durere adevărată, cea pe care o simți când îți pierzi copilul. Toate celelalte se aseamănă numai cu durerea asta. Știu că tu nu o cunoști. Și crede-mă că nu știu ce să spun, oare să te invidiez sau să-mi fie milă de tine…? Cred că îmi e milă de tine.

Poate că totul s-ar fi întâmplat altfel dacă nu sosea copilul în al treilea an de căsnicie. Și poate că totul s-ar fi întâmplat altfel dacă el rămânea în viață. Se poate… Pentru că, într-adevăr, un copil este cel mai mare miracol pe lumea asta. În același timp, să nu ne amăgim: nu cred că existența unui copil poate rezolva tensiunea care mocnește între doi adulți sau o problemă complexă care nu poate fi rezolvată. Dar ce rost are să mai vorbim? Copilul s-a născut într-o zi, a trăit doi ani, apoi a murit. Eu am mai trăit încă doi ani cu soțul meu, apoi am divorțat.

Acum știu sigur că am fi divorțat încă din al treilea an dacă nu sosea copilul. De ce…? Fiindcă știam deja că nu pot trăi cu soțul meu. Asta-i cel mai chinuitor lucru în viață, când un om iubește alt om și totuși nu poate trăi cu el.

De ce…? Într-o zi, când l-am întrebat care e problema noastră, el mi-a zis așa:

– Dumneata dorești de la mine să renunț la demnitatea mea de bărbat. Eu nu pot să fac asta. Mai bine mor.

Am înțeles îndată. Și i-am răspuns așa:

– Nu muri. Mai bine trăiește și rămâi străin pentru mine.

Pentru că ce-mi zicea, aia și făcea; așa e el. Nu dintr-odată, uneori treceau ani și ani până când cuvintele i se adevereau. Alți bărbați doar vorbesc despre planuri și posibilități, așa, după cină, numai ca să se afle-n treabă, și după aceea uită tot ce-au spus. Soțul meu însă vorbea cântărindu-și frazele în deplină cunoștință de cauză. Ca și când ar fi fost legat pe dinăuntru de cuvintele sale, ceea ce spunea o dată nu mai abandona. Dacă zicea „mai bine mor“, atunci știam că omul acesta chiar nu are de gând să cedeze în fața mea, mai bine moare. Așa e caracterul lui, destinul lui… Câteodată spunea ceva așa, în treacăt, judeca un om, în vorbele lui strălucea un plan și, după câțiva ani, observam că omul pe care-l judecase dispare din viața noastră, că planul pe care-l rostise în treacăt devine realitate. În al

treilea an de căsnicie știam deja că noi doi avem o problemă extrem de gravă. Soțul meu era cumsecade, tandru, afectuos, mă iubea. Nu mă înșela, nu cunoscuse altă femeie, numai pe mine. Și totuși… Acum ai grijă, nu te uita la mine, cred c-am să roșesc… Totuși, în primii trei ani și în ultimii doi ai căsătoriei noastre, m-am simțit de parcă… Sigur, mă iubea cu adevărat. Dar în același timp parcă doar mă răbda în casa noastră, în viața lui. Avea așa, un stil răbdător și iertător, se comporta ca un om care oricum n-are ce să facă și-atunci acceptă liniștit că trăiesc și eu acolo, în a treia cameră. Așa e lumea, așa e orânduirea ei. Discuta cu mine arătând răbdare și bunăvoință, își scotea ochelarii, mă asculta, mă sfătuia, câteodată mai și glumea, mergeam la teatru, printre oameni. Parcă și astăzi îl văd cum îi ascultă pe oameni cu capul înclinat, cu brațele încrucișate, cu chipul lui de om care se îndoiește de ceea ce aude și pe care se poate citi o ironie condescendentă. Nici celor din jur nu li se încredința cu totul. Îi asculta foarte serios și plin de responsabilitate, apoi le răspundea, dar era în tonul lui o modulație a milei proprie cuiva care știe că în spatele lucrurilor omenești sunt și inerții, pasiuni, minciuni și ignoranță, că nu trebuie să credem pe cineva nici dacă vorbește cu bună-credință. Sigur, asta nu putea să le-o spună interlocutorilor lui, așa că trebuia să-i asculte cu o desconsiderare binevoitoare, serios și bănuitor, și câteodată mai zâmbea și dădea din cap, ca și când i-ar fi zis celuilalt: „Continuați, vă rog. Știu eu ce vreți să spuneți.“

Mai devreme m-ai întrebat dacă l-am iubit. Am suferit mult cât am trăit cu el. Dar știu că-l iubeam și știu și de ce-l iubeam… Pentru că era trist și singur și nimeni nu putea să-l ajute, nici măcar eu. Dar am avut nevoie de o perioadă lungă și de suferințe multe să înțeleg asta! Multă vreme am crezut că mă disprețuiește, că mă desconsideră… Dar nu, mai era și altceva în felul ăsta al lui de a fi. La patruzeci de ani, omul ăsta era singur ca un pustnic în deșert. Trăiam într-un oraș mare, eram bogați, aveam multe cunoștințe, eram înconjurați de multă lume. Dar eram singuri.

O dată l-am văzut și altfel, numai o dată în toată viața mea, o clipă doar. Mă gândesc la clipa când s-a născut copilul și l-au lăsat să intre în cameră pe omul ăsta palid, singuratic și trist. A intrat stânjenit, ca și cum ar fi fost un personaj într-o situație mult prea umană și s-ar fi rușinat. S-a oprit în fața leagănului, s-a aplecat, așa cum obișnuia să facă, și-a încrucișat mâinile la spate și-a rămas acolo, cu prudență și reținere. Eram deja foarte obosită la ora aceea, dar îl priveam cu multă atenție. S-a aplecat deasupra leagănului și-atunci, pentru o clipă doar, chipul palid i s-a luminat parcă din interior. Dar nu a spus niciun cuvânt. A privit copilul mult timp, să fi tot fost vreo douăzeci de minute. Apoi a venit la patul meu, mi-a pus mâna pe creștet și a stat acolo, lângă pat, în liniște, fără să spună nimic. Nu mă privea pe mine, se uita afară, pe geam. Micuțul s-a născut în zori, în octombrie, într-o zi cețoasă. A mai stat un pic lângă patul meu, mângâindu-mă pe creștet. Avea palma fierbinte. Apoi a început să discute ceva cu doctorul.

Vremea a trecut și între timp mi-am dat seama că atunci, în clipa aceea, fusese fericit poate pentru prima și ultima oară în viață. Poate chiar se

gândise să renunțe la o câtime din secretul acela pe care îl numea demnitate de bărbat. Cât a trăit copilul, soțul meu mi-a vorbit altfel, mai intim. Ar fi trebuit să simt că nici atunci nu făceam parte din eul său, că omul ăsta se lupta cu el însuși, că voia să învingă un fel de rezistență, hățișul acela alcătuit din aroganță, teamă, supărare și neîncredere care nu-l lăsa să fie ca ceilalți oameni. Pentru copil, ar fi fost dispus să facă pace cu lumea… Mă rog, un pic măcar, pentru o scurtă perioadă. Cât a trăit copilul, am văzut, cu o speranță sălbatică, cum omul ăsta se bătea cu propriul caracter. Se bătea așa cum se bate dresorul cu fiara. Acest om mândru, tăcut și trist se străduia să fie foarte intim, foarte modest și foarte smerit. De pildă, ne aducea daruri, cadouri neînsemnate. Îți și venea să plângi. Până atunci, omul acesta sfios nu era în stare să ofere cadouri neînsemnate, de Crăciun sau cu ocazia zilei de naștere primeam de la el ceva scump și arătos, o călătorie frumoasă, o blană nemaipomenită, o mașină nouă, bijuterii… Ce-mi lipsea era să-mi aducă și mie odată castane coapte de douăzeci de fileri… Înțelegi? Sau glucoză, mai știu și eu? Acum îmi aducea. Îmi oferea totul, cel mai bun medic, cea mai frumoasă cameră de copii, până și inelul ăsta l-am primit tot atunci… Da, e scump… Am trăit și clipa în care s-a întors seara și a scos dintr-o hârtie de mătase un paltonaș croșetat, foarte fin, și o scufiță. Le-a pus pe masa din camera copilului, a zâmbit încurcat și-a ieșit repede.

Îți spun, îmi venea să plâng ori de câte ori făcea ceva de felul ăsta. De bucurie și de speranță. Dar se mai amesteca în sentimentul meu și altceva: teama. Mă temeam că nu poate duce, că nu-și poate învinge eul adevărat, că nu putem duce toate astea nici împreună, el, copilul și eu… Ceva nu era în ordine… Dar ce oare…? Am mers la biserică și m-am rugat: „Ajută-mă, Doamne!“, spuneam. Dar Domnul știe că numai singur te poți ajuta.

Așa s-a luptat cu el însuși cât a trăit copilul.

Vezi, de-acum ești și tu neliniștită. Mă întrebi ce probleme aveam, eu și soțul meu…? Draga mea, asta-i o întrebare foarte grea. Eu mi-am bătut capul cu ea opt ani încheiați. Și mă întreb și-acum, deși am divorțat. Câteodată mă amăgesc că știu răspunsul. Dar sunt extrem de bănuitoare cu orice teorie. Doar simptomele pot să ți le povestesc.

Mă întrebi dacă mă iubea. Da, sigur că mă iubea. Însă de-adevăratelea cred că iubea numai două persoane: pe tatăl lui și pe copilul nostru.

Cu tatăl lui era tandru și plin de respect. Îl vizita în fiecare săptămână. Soacră-mea venea la prânz în fiecare săptămână. Ce cuvânt mai e și ăsta, *soacră*! Are un gust amar. Femeia asta, mama soțului meu, e una dintre persoanele cele mai fine pe care le-am cunoscut vreodată. Când socrul meu a murit și femeia asta bogată și aristocrată a rămas singură într-o casă mare, eu m-am temut c-o să se obișnuiască să vină la noi. Omul e plin de prejudecăți. Dar femeia asta a fost numai delicatețe și finețe. S-a mutat într-o casă mică, nu a devenit povară pentru nimeni, treburile mici ale vieții și le rezolva singură, cu o istețime și o iscusință de invidiat. Nu-și plângea de milă, nu cerșea îndurare. Sigur că știa despre fiu-său ceva ce eu nu aveam

de unde să știu. Numai mamele știu adevărul. Știa că fiul ei se comportă cu ea tandru și plin de respect, că e atent cu ea, numai că… N-o iubea? Asta-i o afirmație gravă. Dar să nu pregetăm s-o facem, căci eu și soțul meu am învățat ceva de la Lázár, și anume că vorbele sincere au o excepțională forță reală, purificatoare. Între cei doi oameni, adică între mamă și fiu, nu existase niciodată vreo dispută sau ceartă. „Dragă mamă“, spunea el și ea răspundea: „Dragă fiule.“ Întotdeauna soțul meu îi săruta mâna, întotdeauna se purta cu ea cu o bună-creștere ritualică. Dar o dată n-au schimbat două vorbe sincere. Nu stăteau niciodată în aceeași cameră vreme îndelungată, să fie doar ei între ei; unul se ridica neapărat, ieșea cu un pretext sau altul ori chema pe cineva înăuntru. Se temeau să rămână în doi, de parcă atunci, chiar în momentul acela, ar fi trebuit să discute ceva important și asta ar fi dat naștere la probleme, probleme foarte grave chiar, ar fi dezlegat misterul în legătură cu care ei doi, mamă și fiu, tăceau mâlc. Așa simțeam. Oare așa era…? Într-adevăr, așa era.

Aș fi vrut să-i împac. Dar cum s-o fi făcut, dacă nici măcar nu erau supărați unul pe celălalt…?! Câteodată pipăiam relația asta cu precauția cu care atingem membrele rănite ale cuiva. Dar abia dacă-l atingeam pe unul, că începeau amândoi să vorbească speriați despre altceva. Ce-aș fi putut spune…? Acuza sau plângerea nu se putea agăța de niciun simptom concret, vizibil. Oare aș fi putut spune că mama și fiul greșesc unul față de celălalt? N-aș fi putut, pentru că amândoi „făceau tot ce le stătea în putință“. Parcă toată viața lor și-ar fi asigurat un fel de alibi. Totul era organizat minuțios și impecabil: zilele onomastice, zilele de naștere, Crăciunul, toate sărbătorile mari și mici ale unei familii tribale. Mămica primea cadoul și mămica aducea cadoul. Soțul meu îi săruta mâna, iar mama își săruta băiatul pe creștet. Când luam împreună prânzul sau cina, mămica își ocupa locul în capul mesei și toată lumea i se adresa pe un ton calm și respectuos, niciodată nu ne certam, îi ascultam părerea – limpede, echilibrată și cumsecade –, apoi toți mâncau și vorbeau despre altceva. Din păcate, vorbeau mereu despre altceva… Of, prânzurile acelea în familie! Pauzele acelea din discuție! Vorbitul despre altceva, mutenia cumsecade, iar și iar! Nu le puteam spune că vorbesc mereu despre altceva, nu le puteam spune asta între supă și felul doi, între zilele de naștere și Crăciun, între tinerețe și bătrânețe! Nu le puteam spune, pentru că și cu mine soțul meu vorbea „despre altceva“, și eu, ca și soacră-mea, sufeream de acea mutenie din momentele tensionate, iar câteodată chiar mă gândeam că amândouă suntem vinovate în chestiunea asta, și ea, și eu, pentru că nu ne pricepeam să căutăm misterul acelui suflet, pentru că nu rezolvam sarcina asta, singura sarcină adevărată a vieții noastre. Ea îi dăduse viață, eu îi dăruisem un copil… Poate o femeie să-i dăruiască mai mult unui bărbat? Crezi că nu poate…? Nu știu. Într-o zi am început să am bănuieli în ceea ce privește problema asta. Asta aș fi vrut să-ți povestesc astăzi, pentru că ne-am întâlnit, l-am văzut pe el și-acum simt că iar s-a adunat totul în mine, trebuie să povestesc cuiva, fiindcă numai la asta mă gândesc. Așa că-ți

povestesc acum. Nu te obosesc cumva? Ai vreme, preț de-o jumătate de ceas? Fii atentă, poate reușesc să-ți povestesc.

Ne-a respectat și ne-a iubit pe amândouă, în privința asta nu încape îndoială. Dar nici mama lui, nici eu nu ne-am priceput să-i dăm de cap. Asta a fost dezastrul vieții noastre.

Spui că nu se poate să ne pricepem la iubire și că nici nu trebuie? Te înșeli, draga mea. Multă vreme și eu am spus la fel, am urlat la cer răspunsul și acuza asta. Iubirea există sau nu există. Ce-i de „înțeles" în legătură cu ea…? Ce valoare are sentimentul uman în spatele căruia există voință și intenție…? Vezi, când omul îmbătrânește, înțelege că totul este altfel, altfel decât credea el, că trebuie „să te pricepi" la toate, că totul trebuie învățat, până și iubirea. Da, da, nu da din cap, nu zâmbi. Oameni suntem și tot ceea ce trăim trece prin rațiune. Până și sentimentele și pornirile noastre devin suportabile sau insuportabile. Nu e destul să iubești.

Să nu ne certăm din cauza asta. Eu oricum știu ce știu. Am plătit un preț destul de piperat ca să știu. Care a fost prețul ăsta? Viața mea, dragă, toată viața mea. Faptul că stau acum cu tine în cofetăria asta, în salonul roșu, iar soțul meu îi cumpără alteia coajă de portocală confiată. De altfel, nu mă miră deloc că-i duce coajă de portocală confiată. Ea a avut în toate un prost-gust desăvârșit.

Despre cine vorbesc? Păi, despre cealaltă femeie, cum altfel? Nu-mi place să-i spun numele. Cealaltă femeie, pe care a luat-o de soție după mine. Nu știai că s-a recăsătorit? Credeam că i s-a dus vestea până la Boston, în America, unde stai. Vezi ce prostuță sunt? Omul are impresia că evenimentele marcante din viața lui sunt știri mondiale. Când s-au întâmplat toate astea, divorțul și ce-a de-a doua căsătorie a soțului meu, în lume se petreceau evenimente majore, țări întregi fuseseră ciopârțite de-a dreptul, toată lumea se pregătea de război – care a și izbucnit în cele din urmă… Toate astea nu m-au surprins, fiindcă până și Lázár a spus odată că lucrurile pentru care oamenii se pregătesc îndelung, cu perseverență, circumspecție și precauție – războiul, de exemplu –, se vor întâmpla până la urmă. Însă pe mine nu m-ar fi uimit dacă în lunile acelea ziarele ar fi strigat pe prima pagină, cu litere de-o șchioapă, știri despre viața mea, despre luptele mele, despre înfrângerile mele, despre victoriile mele mărunte și, în general, despre frontul care devenise viața mea… Dar asta-i deja altă poveste. Când s-a născut copilul nostru, eram încă departe de toate astea.

De fapt, cred c-ar trebui să spun că, atât cât a trăit băiețelul, soțul meu a făcut pace cu mine și cu lumea. Nu pace adevărată, doar una provizorie, un armistițiu. Aștepta și privea cu atenție. Se străduia să facă pace în sufletul lui. Ți-am mai spus că e un bărbat adevărat. Dar mai era ceva: un domn adevărat. Sigur, nu domn în sensul acela de cazinou, care se duelează sau se împușcă din cauză că nu-și poate plăti datoriile la jocul de cărți. Oricum, nu juca cărți. Mi-a zis odată că un domn adevărat nu joacă cărți, pentru că are dreptul numai la banii pe care i-a câștigat muncind. În sensul ăsta era un domn adevărat. Un domn cumsecade, răbdător cu cei mai slabi, strict cu cei

de-o seamă cu el. Nu recunoștea niciun rang social sau lumesc, nu accepta pe nimeni deasupra lui… numai pe artiști. Pe ei îi respecta. Spunea mereu că ăștia sunt copiii Domnului, care au ales calea cea mai grea.

Era un domn și de-asta încerca să-și domesticească acea reținere a sufletului care-l făcea să sufere teribil, străduindu-se să se apropie de mine și de copilul nostru. Ca și cum un tigru s-ar hotărî de mâine să țină dietă Gerson și să se înscrie în Armata Salvării. Vai, ce greu e să fii bărbat, să trăiești ca un bărbat…!

Însă doi ani așa am trăit. Fără să avem parte de o fericire totală, trăiam totuși în liniște și pace. Cred că în acești doi ani soțul meu a depus niște eforturi teribile. Avea nevoie de o forță supraomenească pentru a trăi împotriva naturii sale. Voia să fie fericit, dar strângea din dinți. Voia să se elibereze, să nu aibă nici complexe, nici temeri, să fie încrezător, dar era paralizat. Sărmanul…! Poate că n-ar fi suferit atât dacă l-aș fi eliberat în adâncul meu, dacă mi-aș fi revărsat toate pretențiile și imensa mea nevoie de iubire asupra copilului nostru. Dar între timp și în mine se întâmplase ceva, ceva ce nu înțelegeam atunci: eu nu-mi iubeam copilul decât prin soțul meu. Poate că de-aia m-a pedepsit Domnul. De ce faci ochii mari? Nu mă crezi? Sau te-ai speriat? Da, draga mea, așa stau lucrurile: povestea mea nu e prea plăcută. Eu îl adoram pur și simplu pe fiul nostru, trăiam numai pentru el, doar în anii aceia am simțit că viața mea are scop și sens… Dar îl adoram numai din cauza lui, pentru el, mă-nțelegi? Voiam ca pruncul să-l lege de mine total. Poate că-i dezgustător ce-ți spun, dar de-acum știu că băiatul meu, pe care-l voi plânge câte zile voi avea, a fost doar un mijloc, un pretext ca să-mi constrâng soțul să mă iubească. Să mă fi spovedit atunci, nici până seara n-aș fi terminat de spus una ca asta. Dar el știa fără s-o spun și în secret, în adâncul meu, o știam și eu, fără să găsesc cuvintele potrivite, pentru că pe atunci încă nu aveam cuvinte pentru fenomenele vieții… Cuvintele adevărate sosesc mai târziu, trebuie să plătim un preț teribil pentru ele. Pe atunci, cuvintele erau încă la Lázár. Într-o zi, ni le-a împrumutat așa, în treacăt, cu gestul simplu al cuiva care repară o pendulă sau deschide un sertar secret. Dar pe-atunci încă nu știam nimic unul despre celălalt. În aparență, totul în jurul nostru era într-o ordine desăvârșită. În fiecare dimineață, bebelușul era adus de guvernantă la micul-dejun, îmbrăcat în roz și albastru. Soțul meu vorbea un pic cu copilul și cu mine, apoi venea mașina și-l ducea la fabrică. Seara luam cina în oraș, aveam musafiri care nu conteneau să ne laude fericirea, casa frumoasă, mama tânără, copilul superb, viața lipsită de griji… Ce gândeau când plecau? Cred că știu. Inepții ne invidiau. Cei inteligenți și sensibili răsuflau ușurați când ieșeau pe poartă, spunându-și: „Sunt iarăși singur, în sfârșit!“ Totuși, le ofeream preparate fine, vinuri rare din străinătate și plăcerea unor conversații liniștite și elegante. Numai că din toate astea lipsea ceva și oaspetele se bucura când ieșea de la noi. Până și soacră-mea venea cu o tresărire discretă și pleca într-o grabă stranie. O simțeam cu toții, dar nu cunoșteam cauza situației în care ne aflam. Soțul meu, da, poate că el știa…

Dar pe-atunci nu putea să facă nimic, trebuia să strângă din dinți neputincios și să fie fericit.

În sinea mea, eu nu i-am dat drumul nici măcar o clipă. Îl țineam cu copilul nostru, îl șantajam, îi impuneam un soi de sclavie sentimentală. E posibil ca în relațiile dintre oameni să lucreze asemenea forțe? Da, draga mea, întotdeauna. Fiecare clipă a vieții mele i-o sacrificam copilului nostru numai pentru că știam că, atât cât trăiește el, soțul meu e numai al meu. Domnul nu iartă așa ceva. Nu se poate să iubești cu un scop. Nu se poate să iubești frustrat și forțat, nebunește. Spui că numai așa se poate…? Oricum, eu așa am iubit.

Peste capul copilului ne zâmbeam politicos, dar în realitate eram încleștați în luptă. Până într-o zi, când s-a întâmplat ceva. Am obosit. Parcă mi-ar fi amorțit mâinile și picioarele. În anii aceia și eu am trăit cu o intensitate incredibilă, nu numai el.

Eram obosită ca înainte de o boală. Asta se întâmpla acum mulți ani, la început de toamnă. Copilul împlinise doi ani și începea să fie interesant, cu o personalitate adevărată, dulce și cuceritoare, „cineva“ în toată puterea cuvântului… Într-o zi, stăteam în grădină. Guvernanta îl culcase pe băiețelul nostru. Soțul meu m-a întrebat:

– Vrei să mergi cu mine în Merano pentru șase săptămâni…?

Cu doi ani în urmă, chiar eu îl rugasem să mergem în Merano la început de toamnă. Cred în superstiții, îmi place medicina alternativă, credeam în curele cu struguri, vestite la vremea aceea. Atunci n-a venit cu mine, a invocat un pretext oarecare. Eu însă știam că nu-i place călătoria pentru că se temea de intimitatea ei, de zilele în care doi oameni trăiesc împreună prin țări străine, în camere de hotel. Acasă, între noi era locuința noastră, erau serviciul, societatea, uzina vieții celei de toate zilele. Dar acum voia să se revanșeze după cum putea.

Ne-am dus în Merano. După regulă, soacră-mea s-a mutat la noi pe perioada respectivă, ca să aibă grijă de copil.

A fost o călătorie stranie. Parcă plecam în luna de miere, dar în același timp ne luam la revedere și ne pedepseam; toate se întâmplau în călătoria noastră. Se străduia să se deschidă în fața mea. Un lucru e sigur, dragă, n-a fost plictisitor să trăiesc cu un om ca el. Am suferit destul, aproape c-am murit, câteodată mă nimicea atmosfera în care trăiam, câteodată renășteam, dar nicio clipă nu m-am plictisit. Așadar, într-o zi, am pornit spre Merano.

Era o toamnă aurie, măreață, lumea din jur părea în plină sărbătoare. Am plecat cu mașina. Pomii erau încărcați cu fructe galbene. Aerul era plin de arome grele, ca într-o grădină când plantele încep să se ofilească. Oamenii de-acolo, oameni bogați și fără probleme, zumzăiau, înotau, bâzâiau în lumina caldă și grea, ca viespile corpolente. În soarele cu mireasmă de must stăteau americani, franțuzoaice subțiri ca libelulele, englezi circumspecți. Lumea nu era încă împărțită în parcele, era o clipă în care totul ardea în lumină, Europa și viața de-acolo. Dar se simțea totuși o grabă nebună, toată lumea înfuleca viața. Oamenii știau ce li se va întâmpla. Am tras la hotelul

cel mai bun, mergeam la întreceri sportive și la concerte, aveam camerele una lângă alta, cu vedere la munți.

Ce mocnea oare în adâncul acelor șase săptămâni? Ce așteptări aveam…? Ce speranțe…? Ne înconjura o liniște adâncă. Soțul meu luase cu el niște cărți: avea un gust literar desăvârșit, deosebea vocea clară de falset ca Lázár sau ca un mare muzician. În amurg, stăteam împreună pe balcon și-i citeam poeme franțuzești, romane englezești, proză gravă germană, îi citeam din Goethe și câteva scene din *Florian Geyer*, piesa lui Hauptmann. Era piesa lui preferată. O văzuse odată la teatru la Berlin și și-o amintea mereu. Îi plăcea și *Danton*, de Büchner. Și *Hamlet*, și *Richard al III-lea*. Trebuia să-i citesc și versuri din Arany János[3], *Brândușele de toamnă*. După asta, ne îmbrăcam și mergeam să luăm cina în marile restaurante, comandam homar și vinuri italienești dulci.

Trăiam ca niște proaspăt îmbogățiți care voiau să recupereze totul, să guste tot ce nu gustaseră încă, să asculte muzică de Beethoven ronțăind clapon și bând șampanie franțuzească. Dar în același timp trăiam de parcă ar fi fost ultimii noștri ani împreună. Anii aceia de dinainte de război erau încărcați de atmosfera asta inconștientă de adio. Sunt vorbele soțului meu, eu doar le repet. Eu nu-mi luam la revedere de la Europa. Suntem femei, stăm de vorbă, putem să recunoaștem cinstit că nu avem nici în clin, nici în mânecă cu asemenea noțiuni. Însă îmi luam la revedere de la un sentiment de care nu puteam încă să mă rup. Câteodată mă sufocam de neputință.

Într-o noapte, stăteam pe balconul camerei de hotel. Pe masă era un castron de sticlă cu struguri și mere galbene, mari, pentru că în Merano era vremea culesului. Atât de plin era aerul de miresmele fructelor dulci, c-ai fi zis că cineva, undeva, lăsase deschis un borcan mare cu gem. La parter, o orchestră franțuzească interpreta fragmente din vechi opere italienești. Pe masă trona un clondir de cristal cu vin de culoare maro-închis – vinul Lacrima Christi –, pe care soțul meu i-l comandase băiatului de la hotel. În toate astea, chiar și în muzică, era ceva prea dulce, zaharat, prea copt, chiar grețos. Soțul meu a simțit și a spus:

– Mâine plecăm acasă.

– Da, i-am răspuns, să plecăm.

Apoi, dintr-odată, cu vocea aceea singuratică și gravă care mă atingea de fiecare dată ca și cum ar fi sunat instrumentul sumbru al unui trib necunoscut și primitiv, m-a întrebat:

– Spune-mi, Ilonka, ce-o să fie acum?

Știam bine despre ce vorbește. Despre viața noastră în doi. Am ridicat ochii spre cerul spuzit de stele, stelele cerului italian tomnatic, și m-au trecut fiorii. Simțeam că sosise clipa în care nu mai avea niciun rost să ne forțăm, în care trebuia să vorbim sincer. Aveam mâinile și picioarele înghețate, dar palmele mi-erau umede. Am spus așa:

– Nu știu, chiar nu știu. Nu sunt capabilă să te las. Nu-mi pot imagina viața fără tine.

– Știu că e foarte greu, mi-a răspuns liniștit. Nici nu-mi doresc asta de la tine. Poate că nici timpul n-a sosit încă. Poate că nici nu va sosi vreodată. Dar în zilele astea aici, în sejurul nostru de acum, în toată viața noastră e ceva umilitor și rușinos. Chiar nu îndrăznim să ne spunem unul altuia care e problema noastră?

În sfârșit, a spus-o. Am închis ochii, cuprinsă de vertij. Am tăcut așa multă vreme. Apoi am zis:

– Păi, spune tu, care e problema noastră?

A tăcut îndelung, s-a gândit mult. Aprindea țigară de la țigară. Pe vremea aia fuma țigări englezești grele, un tutun cu opiu, al cărui fum mă amețea. Dar și mirosul ăsta îi era caracteristic, la fel ca mirosul de fân care plutea în dulapul lui cu lenjerie, pentru că hainele și lenjeria lui trebuiau să aibă mirosul ăsta amar de fân britanic, așa îi plăcea. Câte detalii alcătuiesc un om! În cele din urmă, a spus așa:

– Eu n-am nevoie să mă iubească cineva.

– Nu se poate, i-am răspuns, clănțănind din dinți. Doar ești om. Ai și tu nevoie de iubire.

– Lucrul ăsta femeile nu-l pot crede, nu-l știu, nu-l înțeleg, mi-a spus, dar parcă ar fi vorbit cu stelele. Există bărbați care n-au nevoie de iubire. Pot trăi și fără să iubească.

Vorbise fără emfază, de parcă s-ar fi aflat foarte departe, însă foarte natural. Știam că și-acum spune adevărul, ca întotdeauna. Sau, cel puțin, credea că spune adevărul. Am început să mă tocmesc:

– N-ai cum să știi totul despre tine însuți. Poate că n-ai curajul necesar ca să rabzi așa un sentiment. Trebuie să fim mai modești, mai smeriți, i-am spus, rugându-mă de el.

A aruncat țigara, s-a ridicat în picioare. Era înalt – ai văzut ce înalt e? –, mult mai înalt decât mine. Însă acum se înălțase în fața mea, sprijinit de balustrada terasei, și crescuse trist sub stele, în noaptea străină, având în inimă misterul acela apăsător, singular, pe care voisem să-l dezleg cu tot dinadinsul. Cu brațele încrucișate, mi-a spus:

– Care este sensul vieții unei femei? Un sentiment căruia i se dăruiește pe de-a întregul, din cap până-n picioare. Eu pot să urmăresc și să înțeleg asta doar cu creierul. Eu nu mă pot identifica cu un sentiment.

– Și cu copilul cum rămâne? l-am întrebat acum, cu o voce defensivă.

– Exact despre asta e vorba, mi-a zis aprins, cu un tremolo neliniștit în glas. Sunt gata să rabd multe pentru copil. Îmi iubesc copilul. Și prin copil te iubesc și pe tine.

– Iar eu… am început, dar m-am oprit imediat.

Nu puteam să-i spun că prin copilul nostru eu îl iubesc pe el.

Am vorbit mult în noaptea aceea, am și tăcut mult. Câteodată mi se pare că-mi amintesc fiecare cuvânt pe care l-a rostit. Printre altele, mi-a spus și asta:

– Femeile nu înțeleg că un bărbat poate să-și ajungă sieși. Tot restul e surplus, un erzaț al vieții. Până și copilul, acest miracol straniu. De dragul copilului, oamenii ajung de obicei la un compromis. Să facem și noi la fel. Să rămânem împreună, dar nu mă mai iubi atâta. Mai bine iubește copilul cu intensitatea aia, a adăugat cu o voce bizară, nădușită, aproape amenințătoare. Pe mine lasă-mă, dă-mi drumul! Știi că nu voi cere altceva, că nu ți-o cer cu niciun gând ascuns, cu niciun plan secret. Dar nu pot trăi într-o asemenea tensiune sentimentală. Sunt bărbați feminini care chiar asta vor, să-i iubească cineva. Dar sunt și bărbați de alt fel, care numai rabdă iubirea, fiecare în felul lui. Mă număr printre ei. Un bărbat adevărat este sfios, dacă nu știai asta.

– Ce vrei de la mine? m-am chinuit. Ce pot să fac eu?

– Aș dori un fel de alianță. Pentru copilul nostru. Să putem rămâne împreună. Știi tu bine ce vreau eu, a adăugat foarte serios. Numai tu mă poți ajuta. Numai tu poți să slăbești legătura asta. Dacă aș vrea să plec, aș pleca. Dar nu vreau să plec, nu te-aș lăsa nici pe tine, nici pe el. Aș dori chiar mai mult, ceva aproape imposibil. Cer să rămânem împreună, dar nu așa de tare, nu așa de necondiționat, nu așa de pe viață și pe moarte. Asta nu pot îndura. Îmi pare rău, dar nu pot, a spus cumsecade.

Atunci am făcut o prostie.

– Atunci, de ce m-ai luat? l-am întrebat.

Mi-a răspuns în chip înspăimântător. A zis așa:

– Când te-am luat, știam aproape totul despre mine. Dar nu știam destul despre tine. Te-am luat pentru că nu știam că mă iubești atât de mult.

– Și e o crimă asta? l-am întrebat. E o crimă că te iubesc atât de mult…?

A râs. Stătea în întuneric, fuma și râdea încet. Dar cu tristețe, fără nici cea mai mică urmă de cinism sau de condescendență.

– E mai mult decât o crimă, mi-a răspuns. E o greșeală.

Apoi a mai spus așa:

– Nu eu am născocit răspunsul ăsta. Talleyrand l-a rostit cel dintâi, când a aflat că Napoleon ordonase asasinarea ducelui de Enghien. E un loc comun, dacă nu știai.

Dar nu mă durea pe mine nici de Napoleon, nici de ducele de Enghien! Știam și simțeam perfect ce voia să spună cu toate astea. Iar am început să mă tocmesc:

– Fii atent, i-am zis. Poate că toate astea nici nu sunt atât de insuportabile. Până la urmă, o să îmbătrânim. Nu va fi atât de rău să ai un cămin cald când totul în jurul tău va fi rece.

– Chiar despre asta-i vorba, mi-a răspuns încet. Asta se ascunde sub toate, că ne paște bătrânețea.

Avea patruzeci și opt de ani, îi împlinise în toamna aceea. Dar arăta mult mai tânăr. După ce-am divorțat, a îmbătrânit dintr-odată.

În noaptea aceea n-am mai deschis subiectul. Nici a doua zi, nici altădată. Peste două zile am plecat acasă. La o săptămână, a murit băiețelul nostru. După aceea, n-am mai vorbit despre nicio problemă personală. Am

trăit unul lângă altul, așteptând ceva. Poate că așteptam o minune. Dar nu există minuni.

La câteva săptămâni după moartea băiețelului nostru, m-am întors de la cimitir și m-am dus în camera copilului. Acolo, în încăperea întunecată, era soțul meu.

– Ce cauți aici? m-a întrebat sec.

Apoi a tresărit și a ieșit în grabă.

– Iartă-mă, mi-a spus din prag, dar parcă n-ar fi vrut s-o spună.

Camera asta el o mobilase. Alesese personal fiecare piesă în parte, se ocupase de tot, până și locul fiecărui corp de mobilier tot el îl stabilise. E adevărat că păși se rar pe-acolo cât încă trăia copilul și, chiar și când intra, se oprea un pic sfios în prag, ca un om care se sperie de ridicolul unei situații emoționante și nu vrea să-și arate sentimentele. Dar în fiecare zi îi cerea guvernantei să i-l aducă pe băiețelul nostru, în fiecare zi și în fiecare seară trebuia să raporteze cum dormise băiatul, dacă mânca destul, dacă era sănătos. După moartea copilului, o singură dată a mai pus piciorul acolo, la câteva săptămâni. Oricum, am încuiat camera, cheia era la mine, nici nu am mai deschis-o vreme de trei ani, până la divorț totul a rămas ca în clipa în care l-am dus la spital. La drept vorbind, eu mai intram din când în când ca să fac curat și să… oricum, intram când nu știa nimeni.

În săptămânile de după înmormântare, am fost nebună de durere. M-am târât totuși cu o forță dementă, nu voiam să cedez. Știam că el era poate și mai bolnav decât mine, aproape de colaps, și că avea nevoie de mine, chiar dacă nega. În săptămânile acelea s-a întâmplat ceva între mine și el, între el și lumea din jur… Nu pot să spun precis. Ceva s-a spart în el. Firește, toate astea se întâmplau în liniște, fără cuvinte, așa cum se întâmplă de obicei lucrurile grave și primejdioase. Când începem să plângem, să vorbim sau să urlăm, totul devine mai ușor.

La înmormântarea copilului a fost liniștit și tăcut. Calmul lui m-a liniștit și pe mine. Mergeam după sicriul mic și aurit cu spatele drept, tăcuți și fără lacrimi. Știi că după aceea niciodată, dar niciodată nu a mai venit cu mine la mormânt…? Poate mergea singur, nu știu.

Odată, mi-a zis așa:

– Când începem să plângem, deja trișăm. Nu cred în lacrimi. Durerea adevărată n-are lacrimi, nici cuvinte.

Ce s-a întâmplat în mine în săptămânile acelea…? Acum, după atâta vreme, aș putea spune c-am jurat să mă răzbun. Să mă răzbun pe ce…? Pe destinul meu? Astea sunt cuvinte inepte. Îți dai seama, băiețelul a fost tratat de cei mai buni medici din oraș. În situații dintr-astea se spune: „Au făcut tot ce le-a stat în putință.“ Dar astea nu-s decât cuvinte goale. În primul rând, n-au făcut tot ce le-a stat în putință. În timp ce băiețelul nostru agoniza, oamenii aceia se ocupau cu tot felul de lucruri și totul era mai important pentru ei decât să-l salveze pe copilul meu din ghearele morții. Desigur, asta nu pot să le-o iert nici până astăzi. Dar dorința de răzbunare

îmi cotropise atât mintea, cât și sentimentele. Ardea în mine flacăra unui dispreț straniu și sălbatic. Sufletul omului nu devine mai curat cu suferința, nici mai bun, nici mai înțelept, nici mai înțelegător. Dimpotrivă, omul ajunge rece și nepăsător. Când înțelege prima dată și cu adevărat destinul, devine aproape calm. Calm și atât de singur: înspăimântător de singur pe lumea asta.

În săptămânile acelea am mers la spovedanie, ca de obicei. Dar ce să fi spovedit? În ce consta păcatul meu, unde era…? Mă simțeam cel mai inocent om de pe fața pământului. Astăzi nu mă mai simt așa… Nu e păcat numai ceea ce catehismul definește ca atare. Nu e păcat doar ceea ce facem. E păcat și ceea ce dorim să facem, dar nu avem forța necesară. Când soțul meu s-a răstit la mine cu vocea aceea stranie și seacă, în camera copilului – nu se mai răstise așa nici înainte, nici mai târziu –, mi-am dat seama că în ochii lui eram vinovată pentru că nu-l putusem salva pe copilul nostru.

Văd că taci și faci ochii mari, te sfiești, te necăjesc. Crezi că sunt disperată din cauza nedreptății căreia i-am căzut victimă, crezi că exagerez. Dar, vezi tu, eu n-am simțit nicio clipă că învinuirea asta mută ar fi neîntemeiată. Spui că „așa a fost să fie“. Păi da, judecătorul nu mă poate condamna, pentru că s-a întâmplat tot ce trebuia să se întâmple după mintea oamenilor. Am stat la căpătâiul copilașului meu timp de opt zile, am dormit acolo, eu l-am îngrijit, eu am fost cea care nu s-a sinchisit de etica medicală și a chemat alți doctori atunci când nici primul, nici al doilea n-au mai putut să facă nimic. Așa a fost să fie, sigur. Dar am făcut totul ca să-l salvez pe soțul meu, ca să rămână lângă mine, ca să mă iubească pe mine, prin copilul nostru, dacă altfel nu se poate. Înțelegi tu…? Când mă rugam pentru copilul nostru, mă rugam de fapt pentru soțul meu. Numai viața lui era importantă pentru mine, până și viața copilului era importantă doar din cauza asta. E un păcat, zici…! Dar ce e păcatul? Eu știu deja ce e! Când iubești un bărbat, trebuie să-l împiedici să se prăbușească, din răsputeri. Dar toate astea au dispărut când a murit băiețelul nostru. Știam că l-am pierdut, pentru că mă acuza de moartea copilului, chiar dacă nu pe față. E o învinovățire nedreaptă, absurdă, spui… Nu știu. Nu pot vorbi despre asta.

Atunci, în perioada de după moartea copilului nostru, am ajuns la capătul puterilor. Bineînțeles că m-am îmbolnăvit și eu, am zăcut cu aprindere la plămâni, m-am vindecat, apoi m-am îmbolnăvit iar. Am fost bolnavă luni în șir. Am zăcut într-un sanatoriu, soțul meu îmi trimitea flori și mă vizita de două ori pe zi, după-masa și seara, când se întorcea de la fabrică. Avea grijă de mine o infirmieră, eram atât de slăbită, că trebuia să-mi dea mâncarea în gură. Știam bine că toate astea nu mă ajută cu nimic, că soțul meu n-o să mă ierte, că nici boala n-o să-l împace. Deși era tot așa de cumsecade și de tandru ca mai înainte, înspăimântător de corect și de tandru… Plângeam mereu când pleca.

Soacra mea m-a vizitat de multe ori în perioada aceea. Odată – mai spre primăvară, când eram deja întremată –, ședea lângă scaunul meu, tricota și

tăcea, ca de obicei. Apoi și-a pus lucrul deoparte, și-a scos ochelarii, mi-a zâmbit prietenos și, pe un ton confidențial, mi-a zis:

– Ce vrei tu de la răzbunare, Ilonka?

– De ce? am întrebat-o speriată, roșind. Despre ce răzbunare vorbești?

– Când aveai febră, tot repetai: „Răzbunare, răzbunare.“ Nu există răzbunare, dragă. Numai răbdare.

O ascultam agitată. Era prima dată după moartea copilului când eram atentă la ceva. Apoi, am început să vorbesc:

– Nu mai pot să-ndur, mamă. Care e păcatul meu? Știu că nu sunt nevinovată, dar nu înțeleg: care e greșeala mea, păcatul meu? Nu sunt de rangul lui? Să divorțăm? Dacă și dumneata crezi că e mai bine așa, voi divorța. Știi că numai pe el îl port în gând și-n suflet. Dar dacă nu îl pot ajuta, mai bine divorțez. Dă-mi un sfat, mamă.

S-a uitat la mine cu un aer serios, cu înțelepciune și cu nespusă tristețe:

– Nu te agita, drăguță. Știi bine că în asemenea privințe nu există sfaturi bune. Trebuie să trăim și să acceptăm viața.

– Să trăim, da! am strigat eu. Eu nu pot trăi cum trăiește un copac. Se poate trăi doar dacă viața are sens. Când l-am cunoscut, când m-am îndrăgostit de el, atunci, da, viața avea un sens. Mai târziu totul a devenit atât de straniu… Nu pot spune nici că s-a schimbat. Nu pot spune că mă iubește mai puțin decât în primul an. Mă iubește încă, dar e supărat pe mine.

Soacră-mea a tăcut. Nu părea să fie de acord, dar nici nu se împotrivea.

– Așa e? am întrebat-o neliniștită.

– Poate că nu neapărat în forma asta, mi-a răspuns cu precauție. Nu cred că e supărat. Mai precis, nu cred că pe tine.

– Dar atunci, pe cine? am întrebat-o cu sălbăticie. Cine l-a supărat?

Bătrâna m-a privit cu seriozitate și înțelegere deopotrivă.

– E greu să răspund la asta, a zis ea.

A oftat. Și-a pus lucrul deoparte.

– Nu ți-a vorbit niciodată despre tinerețea lui?

– Ba da, am zis. Câteodată. Așa cum face el de obicei… Cu râsul acela bizar și nervos, de parcă s-ar sfii să vorbească despre lucruri personale. Sau despre oameni și prieteni. Dar nu mi-a zis niciodată că l-ar fi rănit cineva.

– Nu, sigur că nu, a spus soacră-mea cu o voce aproape nepăsătoare, de parc-ar fi vorbit despre ceva lipsit de importanță. Așa nici nu se poate exprima ce s-a întâmplat. A răni… sunt multe feluri în care viața îl rănește pe om.

– Lázár, am zis. Scriitorul acela… îl cunoști, mamă? Poate că e singurul care știe ceva despre el.

– Da, a zis soacră-mea. A fost o vreme când ținea la el. Omul ăsta știe ceva. Dar degeaba vorbești cu el. Nu e om bun.

– Interesant, am zis. Așa simt și eu.

A început din nou să tricoteze. A zâmbit senin și mi-a spus așa, într-o doară:

– Liniștește-te, fata mea. Acum încă te doare foarte tare. Dar viața o să aranjeze tot ceea ce ți se pare insuportabil. Te duci acasă, plecați undeva împreună, în locul copilului sosește alt copil…

– Nu cred, am răspuns eu, cu inima strânsă de deznădejde. Simt că nu va fi bine. Cred că s-a sfârșit ceva. Spune-mi: căsnicia asta a noastră e rea de tot, așa-i?

Mi-a aruncat de după ochelari o privire încruntată, sfredelitoare. Apoi mi-a spus pe un ton obiectiv:

– Nu cred că aveți o căsnicie rea.

– Interesant, am spus cu amărăciune. Câteodată, am impresia că e cea mai rea căsnicie din lume. Cunoști vreuna mai bună, mamă…?

– Mai bună? m-a întrebat ea gânditoare și a întors capul, de parc-ar fi privit în depărtare. Poate. Nu știu. Fericirea adevărată nu se trădează pe sine. Dar căsnicie mai rea știu sigur. De pildă…

A tăcut dintr-odată. De parcă s-ar fi speriat, de parcă și-ar fi regretat spusele. Dar acum n-o mai puteam lăsa să scape. M-am ridicat în scaun, am aruncat pătura de pe mine și-am întrebat imperativ:

– De pildă…?

– Da, da…, a oftat ea, reluându-și tricotatul. Îmi pare rău că vorbim despre asta. Dar dacă te consolează, pot să-ți spun că a mea a fost mai rea, pentru că eu nu l-am iubit pe soțul meu.

O spunea atât de liniștită, aproape nepăsătoare, așa cum numai bătrânii pot vorbi, ei, care își iau adio de la viață, care cunosc deja adevăratul sens al cuvintelor, care nu se tem de nimic și care nu respectă convențiile dintre oameni mai mult decât adevărul. Am pălit, cutremurată de această mărturisire.

– Imposibil, am spus eu naivă, stânjenită. Trăiați așa de frumos.

– Nu trăiam rău, a zis ea sec, tricotând de zor. După cum știi, eu am venit cu fabrica, zestrea mea. El a venit cu iubirea. Așa e întotdeauna: unul iubește mai mult decât celălalt. Dar celui care iubește îi e mai ușor. Tu îți iubești soțul și de-aia ți-e mai ușor, chiar dacă suferi. Eu trebuia să rabd un sentiment de care nu mă lega nimic pe dinăuntru. Asta e mult mai greu. Am răbdat o viață întreagă, vezi bine, sunt aici. Atâta-i viața. Oricine vrea mai mult e febril, fanatic. Eu n-am fost fanatică niciodată. Dar ție ți-e mai bine oricum. Aproape că te invidiez.

Apoi, înclinând capul într-o parte, mi-a spus:

– Totuși, să nu cumva să crezi c-am suferit. Am trăit și eu ca toată lumea. Ți-am răspuns doar pentru că ești atât de neliniștită, de agitată. Acum știi. Mă-ntrebi dacă uniunea voastră e cea mai rea din lume…? Nu cred. E o căsnicie și atât, a spus ea liniștită și strictă, ca și cum ar fi rostit o sentință.

– Dumneata ne sfătuiești să rămânem împreună? am întrebat eu, sugrumată de teamă.

– Desigur, a răspuns. Adică cum, ce-ți închipui…? Ce e căsătoria? O dispoziție? O idee…? E o sacralitate și o lege a vieții. De-asta să nu te-ndoiești.

Vocea ei îmi părea ostilă, aproape scandalizată.

Am tăcut vreme îndelungată. Îi priveam mâinile osoase, degetele îndemânatice și iuți, modelul tricotajului, îi priveam fața palidă, calmă și netedă, încadrată de părul alb. Pe fața asta nu văzusem niciodată urmele suferinței. Mă gândeam că, și dacă suferise, împlinise cea mai grea sarcină umană: nu se prăbușise, reușise să treacă cu brio examenul cel mai greu. Poate că un om nici nu e capabil de mai mult. În comparație cu asta, orice altceva e atât de șters, chiar de-ar fi dorințe sau neliniști. Așa mă gândeam. Dar știam că nu pot să mă-mpac cu ideea asta. Am și spus-o.

– Mie nu-mi trebuie nefericirea lui. Dacă nu poate să fie fericit cu mine, atunci să plece și s-o caute pe cealaltă.

– Pe cine? a întrebat soacră-mea.

– Pe cea care îi e sortită, am spus sec.

– Știi de ea…? m-a întrebat încet, fără să se uite la mine.

Vezi, tot eu eram aia care nu înțelegea nimic. Cu ăștia doi, cu mama și cu fiul, mă simțisem întotdeauna ca o neinițiată, ca un copil străin de misterele existenței.

– De cine? am întrebat-o lacom. De cine-ar trebui să știu?

– De ea, a zis soacră-mea nesigură. Tu ai zis-o mai devreme… De cea sortită.

– Păi, există undeva? Trăiește undeva…? am întrebat-o, de data asta foarte tare.

Soacră-mea s-a aplecat mult peste tricotajul ei. A zis încet:

– Cea sortită trăiește întotdeauna undeva.

Apoi a tăcut. Și pe urmă n-a mai vorbit niciodată despre asta. Era și în ea, la fel ca în fiul ei, ceva de nepătruns.

Dar, la câteva zile după discuția noastră, m-am vindecat de teamă. La început nici nu am înțeles bine cuvintele soacrei mele. Și mai greu mi-a fost să bănuiesc serios pe cineva anume, vorbea simbolic, la general. Păi da, într-adevăr, sufletul-pereche trăiește undeva în lume. Dar eu cine sunt…? Așa m-am întrebat când mi s-au mai limpezit gândurile. Cine e sortita, dacă nu eu? Unde trăiește? Cum e? Mai tânără? E blondă oare…? Ce știe, ce poate? M-am speriat îngrozitor.

M-am grăbit să mă vindec. M-am mutat înapoi acasă, mi-am comandat tot felul de rochii, am alergat la coafor, la tenis, la înot. Acasă am găsit totul în ordine… în fine, într-o ordine care arăta de parcă cineva s-ar fi mutat de-acolo. Sau de parcă ar fi dispărut ceva… Știi, fericirea aceea relativă în care trăisem în ultimii ani, în care suferisem și mă îngrijorasem și despre care credeam că e de neîndurat dispăruse acum, se evaporase definitiv… Fericirea aceea era tot ce putea viața să-mi ofere mai bun, iar eu abia atunci aflam. Acasă toate erau la locul lor, numai că încăperile erau goale, de parc-ar fi trecut executorul pe-acolo, de parcă cele mai importante mobile ar fi fost luate cu sensibilitate și tact. Sensul unei case nu e mobila, ci sentimentul de plinătate care îi cuprinde pe oameni când stau în ea.

Or, soțul meu trăia deja atât de departe de mine, încât parcă s-ar fi mutat în străinătate. Nu m-ar fi surprins dacă într-o zi aș fi primit de la el o scrisoare din camera alăturată.

Altădată mai vorbea cu mine despre fabrică, despre proiectele lui – cu precauție, e adevărat, de parcă ar fi testat ceva, apoi aștepta răspunsul meu cu capul înclinat, ca și cum m-ar fi supus unui examen. Acum nu mai vorbea cu mine despre nimic; părea că nu mai are niciun fel de proiect în viață. Nici pe Lázár nu-l suna, trecuse un an de când nu-l mai văzusem pe scriitor, doar îi citisem articolele și cărțile.

Într-o zi – și-mi amintesc perfect ziua aceea, era o dimineață de 14 aprilie, duminica –, o zi cumva timid-primăvăratică, stăteam pe verandă, vizavi de grădina plină cu florile galbene de laptele-câinelui, citeam o carte și deodată m-a cuprins un sentiment straniu. Te rog să nu râzi de mine. Nu fac pe fecioara din Orléans, n-am auzit nicio voce din cer. Însă am auzit o voce interioară, puternică și pasională, care îmi spunea că, într-adevăr, n-are niciun rost să mai trăiesc așa, că nimic n-are sens, că situația asta e umilitoare, crudă, inumană. Trebuia să schimb ceva, să fac un miracol. Există în viață asemenea clipe de revelație, în care vedem totul mai clar, în care ne simțim puterea, ne vedem posibilitățile și tot ce nu am văzut înainte pentru că am fost lași sau slabi. În clipele astea, viața ni se schimbă. Sosesc neanunțate, precum moartea sau convertirea.

Tremuram, mi s-a făcut pielea de găină.

Am privit grădina și m-au podidit lacrimile.

Ce simțeam în clipa aia…? Mă simțeam dintr-odată responsabilă de soarta mea. Totul depindea de mine. Nu cred în miracole, nu le aștept nici în viața personală, nici în relațiile cu oamenii. Între mine și soțul meu exista o problemă. Nu-l înțelegeam pe soțul meu. Nu era al meu, nu voia să fie al meu cu toată ființa lui. Știam că nu există altă femeie în viața lui… Eu eram frumoasă, eram tânără și îl iubeam. Și eu aveam putere, nu doar vrăjitorul de Lázár. Voiam să folosesc puterea asta.

Simțeam în mine o forță ucigătoare, o forță cu care poți să construiești o lume întreagă. Poate că numai bărbații simt o asemenea forță cu adevărat și cu așa o claritate. Noi, femeile, ne speriem de ea, dăm înapoi.

Dar eu nu voiam să dau înapoi. În ziua aceea de duminică, 14 aprilie, la câteva luni după ce îmi murise copilul, m-am hotărât să-mi pun în practică o inițiativă conștientă. Da, întocmai, degeaba te uiți la mine cu ochii cât cepele. Fii atentă, îți spun sincer.

M-am hotărât să-mi cuceresc soțul.

Nu râzi, nu…? Așa-i că nu-i nimic de râs? Nici mie nu mi s-a părut.

Și totuși, sarcina asta uriașă mă înspăimânta. Eram atât de speriată, că nu mai puteam să respir. Simțeam că sarcina asta e sensul vieții mele și că de-acum nu mă mai pot întoarce, nu mai pot lăsa nimic la voia timpului sau a întâmplării, nu mai pot aștepta, doar-doar o fi ceva, nu mă mai pot amăgi cu faptul că, până când se va-ntâmpla ceva, eu o să supraviețuiesc așa… M-am hotărât să duc la bun sfârșit sarcina asta și sarcina m-a acaparat total. Ne

luaserăm pe viață, ca să nu ne mai dăm drumul. Ori bărbatul ăsta se întorcea la mine, adus înapoi de o pornire interioară, deplin, fără rușine și fără reținere, ori plecam eu de lângă el. Ori avea un secret pe care eu, una, nu-l cunoșteam, și-atunci aveam să dezgrop secretul ăsta, și cu unghiile dacă trebuia, și-aveam să sap pământul ca s-ajung la el, așa cum sapă câinii după osul pe care l-au îngropat sau îndrăgostiții înnebuniți după trupul perechii lor. Dacă nu reușeam însemna c-am eșuat și că trebuie să părăsesc câmpul bătăliei. Oricum, așa nu mai puteam continua. Cum am mai spus, mă hotărâsem să-mi cuceresc bărbatul.

E o frază destul de simplă. Dar ești femeie și știi că e una dintre cele mai grele sarcini din lume. Într-adevăr, câteodată chiar cred că e cea mai grea.

Ca un bărbat care se hotărăște să facă ceva și va face chiar dacă trebuie să răstoarne pământul, chiar dacă o lume întreagă stă între el și planul, voința, dorința lui… Da, ăsta ar fi echivalentul a ceea ce-mi propusesem, al stării sufletești în care mă găseam. Lumea noastră e omul pe care-l iubim. Despre Napoleon nu știu prea multe, ce știu însă e că o scurtă perioadă a fost domnul întregii lumi și că a comandat asasinarea ducelui de Enghien, iar asta era mai grav decât un păcat, era o greșeală – oare-am mai spus asta…? Când el s-a hotărât să cucerească Europa, n-a pornit pe un drum mai anevoios decât cel pe care am pornit eu în acea duminică vântoasă.

Mă simțeam ca un explorator care se hotărăște să plece în Africa sau la Polul Nord, fără să-i pese nici de dihănii, nici de clima de-acolo, și care descoperă în sfârșit ceva ce nimeni înaintea lui n-a mai descoperit, despre care nimeni nu știa… Da, cu asta seamănă clipa în care o femeie se hotărăște să afle secretul unui bărbat. Se duce și-n iad, dar tot îl află. Hotărârea asta am luat-o eu în duminica aceea.

Sau hotărârea a pus stăpânire pe mine… N-am de unde să știu. În asemenea momente, acționăm sub constrângere. Așa pornesc la drum lunaticii, exploratorii izvoarelor sau cei pe care satul îi crede stăpâniți de diavol, cei pe care oamenii îi ocolesc dintr-o superstiție – și nu numai oamenii obișnuiți, ci până și oficialitățile –, pentru că-n privirea lor e ceva care nu te lasă să-ți bați joc de ei, au un semn în frunte, au o sarcină periculoasă și unică pe lumea asta și nu se liniștesc până n-o duc la bun sfârșit… Așa l-am așteptat în ziua în care-am aflat și-am hotărât asta. Așa l-am primit pe soțul meu când s-a întors din plimbarea de duminică.

Era în Hűvösvölgy[4] cu câinele lui, cu bracul ăla cafeniu pe care-l iubea și pe care-l lua cu el peste tot, în toate plimbările. Când au intrat în grădină, eu stăteam nemișcată pe treapta cea mai de sus a terasei, cu brațele încrucișate. Era primăvară, totul era inundat de lumină, vântul sufla printre crengi și-mi răsfira părul. Îmi voi aminti momentul acela cât voi trăi: lumina rece și clară din mine și din jurul meu – din grădină, din peisaj –, ca la oamenii posedați.

S-au oprit și câinele, și stăpânul, s-au oprit involuntar și atent, cum ne oprim în fața unui fenomen al naturii și începem să-l privim instinctiv, cu

un comportament defensiv. „Haideți, numai!“, îmi spuneam eu liniștită. „Haideți toți, femei, necunoscuți și prieteni, amintiri din copilărie și familie, toată lumea străină și dușmănoasă, haideți, numai. Eu o să vi-l răpesc pe omul ăsta.“ Cu gândurile astea m-am așezat la masă.

După prânz, am simțit că mă ia o durere de cap. M-am dus în camera mea și m-am culcat, am rămas pe întuneric până seara.

Nu sunt scriitoare, ca Lázár, de-aia nu pot să-ți explic ce s-a întâmplat cu mine în după-amiaza aceea, la ce m-am gândit și ce-a fost în capul meu. Nu-mi vedeam în față decât țelul, sarcina pe care o aveam, tot ce știam era că n-am voie să fiu slabă, că trebuie să duc la bun sfârșit lucrul de care mă apucasem. Dar mai știam și că n-are cine să m-ajute și că habar n-am ce să fac, cum să încep, cu ce să încep… Mă înțelegi? Erau momente în care mă simțeam ridicol fiindcă mă dedasem la așa ceva.

Ce să fac oare…? Asta m-am întrebat de sute, de mii de ori. În definitiv, nu puteam să scriu la reviste ca să cer sfaturi și îndrumări, sub deviza „femeie decepționată“. Cunosc scrisorile și răspunsurile astea, publicate în rubrica „Poșta redacției“, care o încurajează pe femeia decepționată să nu se întristeze, pentru că soțul ei e probabil absorbit de munca lui, să aibă grijă de gospodărie și să folosească cutare alifie sau praf de amidon, fiindcă dacă face asta, o să aibă iar fața proaspătă și soțul ei se va îndrăgosti din nou de ea. Așa de ușor nimeni nu putea să mă ajute. Nici alifia, nici praful de amidon, știam prea bine. Și-apoi, gospodăria noastră era excelentă, fiecare lucru era la locul lui. Unde mai pui că pe-atunci încă eram frumoasă, poate că niciodată n-am fost la fel de frumoasă ca-n anul acela. Gâscă, așa-mi spuneam de una singură. Eram gâscă pentru că gândeam așa. Despre altceva era vorba.

Nu puteam să mă duc la ghicitori sau la înțelepți, nu puteam să le scriu marilor scriitori ai lumii, nu puteam să le pun întrebarea asta prietenelor și familiei – întrebarea asta ordinară, eternă, dar care pentru mine era totuși atât de importantă, pentru că de ea depindea viața mea –, nu puteam să întreb lumea întreagă cum se cucerește un bărbat… La lăsarea serii, durerea de cap s-a transformat într-un spasm vascular în toată regula, eram nervoasă și iritată. Dar am luat două leacuri, soțului meu nu i-am spus nimic. Am mers la teatru, apoi la restaurant.

A doua zi, luni, pe 15 aprilie – vezi, îmi amintesc zilele astea fără greș, de parc-aș fi fost în pericol de moarte! –, m-am trezit în zori și m-am dus la bisericuța din Tabán, unde nu mai fusesem de vreo zece ani. De obicei, mergeam la biserica din cartierul Krisztina, unde ne-am și căsătorit. Tot acolo o luase în căsătorie și contele Széchenyi István[5] pe Crescentia Seilern. Poate că nu știai, îți spun eu acum. Se zvonește că nici căsătoria aceea nu a fost prea fericită. Dar eu nu mai ascult zvonurile astea, lumea îndrugă verzi și uscate.

În ziua aceea, biserica din Tabán era absolut goală. I-am zis paracliserului că aș vrea să mă spovedesc. Am așteptat un pic, am stat de

una singură într-una dintre traveele bisericii întunecate. Apoi, a apărut un preot bătrân pe care nu-l cunoșteam, cu fața serioasă și părul alb. A intrat în confesional și mi-a făcut semn să îngenunchez. Acestui preot necunoscut, pe care nu-l văzusem mai înainte și pe care nu l-am mai văzut nici după ziua aceea, i-am spus totul.

I-am spus așa cum numai o dată în viață ne mărturisim cuiva. Am vorbit despre mine, despre copilul nostru, despre soțul meu. I-am spus c-aș vrea să recuceresc inima bărbatului meu și că nu știu ce trebuie să fac în privința asta, c-aș vrea să cer ajutorul Domnului. I-am spus că sunt o femeie cu viață curată, că nici în vis nu avusesem vreodată alt gând decât dragostea pe care o simțeam pentru soțul meu. I-am spus că nu știu unde e greșeala – la el sau la mine…? Pe scurt, i-am spus totul. Nu ca acum, când vorbesc cu tine. Acum deja nu mai pot să spun totul, m-aș simți stânjenită… Dar în dimineața aceea, în biserica întunecată, m-am arătat acelui preot bătrân și necunoscut așa cum eram.

M-am spovedit timp îndelungat. Preotul m-a ascultat fără să zică nimic.

Ai fost vreodată la Florența…? Oare cunoști sculptura lui Michelangelo, monumentul acela formidabil din bazilică… stai un pic, oare cum se numește? *Pietà*[6], am impresia. Personajului principal Michelangelo i-a dăruit chipul său, are chiar chipul bătrânului sculptor. Odată am fost acolo cu soțul meu, el mi-a arătat sculptura. Și a adăugat că pe chipul acela nu se citește nici supărare, nici dorință, totul a dispărut de pe chipul acela care știe totul și nu mai vrea nimic – nici răzbunare, nici iertare, nimic, nimic. Atunci, în fața sculpturii, mi-a spus că așa ar trebui să fim cu toții. Asta e perfecțiunea umană cea mai de pe urmă, nepăsarea asta sacră, singurătatea și surzenia totală față de bucurii și dureri… Așa mi-a spus. În timp ce mă spovedeam, mă uitam când și când la fața preotului și, cu toate că mă podidiseră lacrimile, vedeam că fața asta amintește înspăimântător chipul sculptat în marmură al personajului principal din statuia lui Michelangelo.

Stătea acolo cu ochii întredeschiși, cu brațele încrucișate pe piept. Mâinile și le ascunsese sub încrețiturile casulei. Nu se uita la mine, capul și-l înclinase un pic într-o parte, mă asculta atât de bizar, privind în gol, de parcă nici n-ar fi fost atent la mine. De parc-ar mai fi auzit lucrurile acelea de o mie de ori. De parc-ar fi știut că tot ce spuneam era de prisos și fără speranță. Așa mă asculta. Dar mă asculta așa cum trebuie s-asculți un om, mă asculta cu toată ființa lui, așa straniu și îndesat cum era. Și fața lui, da… Fața lui era a unui om care cunoaște toate lucrurile astea, care știe tot ce pot oamenii să spună despre suferință, despre mizeria sufletească și chiar ceva în plus, ceva imposibil de spus. După ce în sfârșit am încheiat, a rămas mult timp în tăcere.

– Trebuie să crezi, fiica mea.

– Cred, părinte, i-am răspuns eu mecanic.

– Nu, a spus și fața calmă și larvară a început să-i vibreze, ochii bătrâni și cleioși i-au licărit dintr-odată. Nu așa trebuie să crezi. Nu te gândi la asemenea trucuri. Crezi și-atât, a bolborosit.

Aveam impresia că nu poate sau că nu vrea să zică altceva, așa că am tăcut, așteptând penitența și dezlegarea. Simțeam că nu mai avem ce să ne spunem unui altuia. Însă după o tăcere îndelungată, răstimp în care a stat cu ochii închiși și cu capul aplecat într-o parte, de parc-ar fi dormit, a început să vorbească dintr-odată, cu o vioiciune neașteptată.

L-am ascultat uimită și mirată. Nimeni nu mai vorbise cu mine în felul acela, cu atât mai puțin la spovedanie. A vorbit natural, cu simplitate, ca și cum ar fi discutat într-un salon de societate, nu într-un confesional. A vorbit fără accente onctuoase, câteodată mai ofta așa cum oftează un bătrânel când se plânge de câte ceva, cu o amabilitate nemaipomenită. A vorbit așa de firesc, de parcă toată lumea ar fi biserica Domnului și toate lucrurile omenești ar ține de Dumnezeu și de aceea nu trebuie să fim ipocriți în fața Lui, nici să ne îmbrăcăm în țoale festive, nici să ne batem cu pumnii în piept, numai să vorbim sincer, dar să fim sinceri până la capăt, cu tot ce presupune asta… Așa mi-a vorbit.

Mi-a vorbit…? Nu, nu mie mi-a vorbit, mai curând discuta imparțial, nici prea tare, nici prea încet. Vocea lui avea o modulație care aducea cu vorbirea slavilor. Ultima dată auzisem dialectul ăsta în Zemplén, când încă eram copil.

– Suflet drag, mi-a spus. Aș dori să te ajut cumva. Odată a venit la mine o femeie care iubea un bărbat. Într-atât îl iubea, încât până la urmă l-a și omorât. Nu l-a înjunghiat, nici nu l-a otrăvit, numai prin faptul că nu s-a lăsat, că voia să-l rupă de lume. S-au luptat mult timp. Până la urmă, soțul a obosit și a murit. Femeia o știa. Bărbatul a plecat pentru că obosise să mai lupte. Știi, fiica mea, între oameni sunt multe forțe, oamenii se omoară în multe feluri. Nu e destul să iubești, draga mea. Iubirea poate fi și un mare egoism. Trebuie să iubim smeriți și cu credință. Viața nu are sens decât dacă în ea este credință adevărată. Dumnezeu le-a dat oamenilor iubirea ca să se rabde unii pe alții și să rabde lumea din jur. Dar cel care iubește fără smerenie pune pe umărul celuilalt o greutate prea mare. Înțelegi, fata mea? m-a întrebat amabil, ca un dascăl bătrân care-l învață pe un copil abecedarul.

– Cred că înțeleg, am răspuns, un pic speriată.

– O să înțelegi în cele din urmă, dar până atunci o să suferi mult. Sufletele pasionale ca dumneata sunt mândre și suferă mult. Spui că vrei să cucerești inima soțului dumitale. Mai spui și că soțul dumitale e un om serios, nu vreun afemeiat nebun, un om serios, cinstit și cu inima curată, care are un secret. Care poate fi secretul ăsta…? Din cauza asta te frământi, suflet drag, asta vrei să afli cumva. Dar nu știi că Domnul nostru i-a dat omului suflet? Un suflet care e tot atât de plin de secrete pe cât e și universul. De ce vrei să afli tot ce-a ascuns Dumnezeu într-un suflet? Poate că ăsta e rostul vieții și misiunea dumitale, să rabzi situația asta. Poate că ți-

ai răni soțul, poate că l-ai termina dac-ai reuși să spulberi taina sufletului său, dacă l-ai constrânge să aibă sentimente și să ducă o viață de care el se apără. Nu avem voie să iubim cu forța. Femeia aceea despre care ți-am vorbit era frumoasă și tânără și făcea tot felul de bazaconii ca să-i recâștige dragostea soțului ei, cocheta cu alți bărbați ca să-l facă gelos, trăia o viață de femeie nebună, se înfrumusețea, cheltuia o avere pe haine vieneze, făcea tot ce fac de obicei femeile nenorocite, care nu mai au pace în suflet și care și-au pierdut echilibrul. Fugea în lume, dansa prin baruri, mergea la serate, peste tot unde ard lămpile și oamenii se îngrămădesc pentru că fug de goliciunea vieții lor, de orgoliul lor și de pasiunile lor fără speranță. Fug undeva unde pot uita totul. Câtă deznădejde! a spus încet, mai degrabă ca pentru sine. Nu există uitare.

Așa a vorbit. L-am ascultat cu mare atenție, dar el parcă nici nu era atent la mine. Bombănea de parcă ar fi vorbit cu cineva, cum au obiceiul bătrânii. De parcă s-ar certa cu lumea. A mai spus:

– Într-adevăr, nu există uitare. Domnul nu ne îngăduie să ne cheltuim în pasiuni marile întrebări ale vieții. Dumneata arzi, fata mea. Arzi de febra orgoliului și a egoismului. Poate că soțul dumitale simte altceva, altceva decât ce vrei dumneata, poate că e doar un suflet mândru și singuratic care nu știe sau poate nu vrea să-și arate sentimentele, pentru că odată l-a rănit cineva. Sunt mulți oameni pe lume care trăiesc așa. Nu pot să-l dezleg pe soțul dumitale, dragă, pentru că nici el nu cunoaște smerenia. Două suflete cu-atâta mândrie pot să sufere mult unul lângă celălalt. Dar acum, în sufletul dumitale este o lăcomie care amintește de păcat. Dumneata vrei să furi un suflet omenesc. Așa vor mereu îndrăgostiții. Asta e păcat.

– N-am știut că e păcat, am spus și, cum stăteam așa în fața lui, în genunchi, am început să dârdâi și să tremur.

– Când nu suntem mulțumiți cu ce ne dă lumea de la sine, cu ce ne poate da un om, atunci păcătuim și întotdeauna păcătuim când ne atingem cu mâini lacome de secretul unui om. De ce nu poți trăi mai modest? De ce nu poți trăi fără o asemenea nevoie emoțională? Iubirea adevărată este răbdătoare, draga mea. Iubirea e nesfârșită și e capabilă să aștepte. Inițiativa dumitale e imposibilă și inumană. Vrei să-ți cucerești soțul… Dar Domnul v-a aranjat deja viața aici, pe pământ. De ce nu înțelegi…?

– Sufăr mult, părinte, am spus și mă temeam c-o să izbucnesc în plâns.

– Păi, suferă, mi-a răspuns el obtuz, aproape nepăsător. De ce te temi de suferință? m-a întrebat apoi. Suferința e o flacără care mistuie egoismul și orgoliul din dumneata. Cine e fericit pe lumea asta…? Și cu ce drept vrei să fii fericită? Ești sigură că iubirea pe care o simți, dorința dumitale, e atât de altruistă, încât să meriți fericirea? Dac-ar fi așa, atunci n-ai sta în genunchi în fața mea, ci ai trăi în cercul în care Domnul te-a pus să trăiești, ai munci liniștită și ai aștepta poruncile vieții, a mai spus el cu strictețe, apoi s-a uitat la mine.

Atunci m-a privit pentru prima oară. M-a privit cu ochi sclipitori, luminoși și mici. Apoi îndată și-a întors privirea și a închis ochii. După o

lungă tăcere, mi-a mai spus:

– Zici că soțul dumitale e supărat pe dumneata din cauza copilului vostru…?

– Așa simt, i-am răspuns eu.

– Da, a spus el. Se poate să fie așa.

Se vedea că nu-l surprinde presupunerea, fără îndoială credea că, între doi oameni, totul e posibil. M-a întrebat pe un ton plat și aproape nepăsător, de parcă ar fi pus o întrebare neînsemnată:

– Și dumneata nu te-ai învinovățit niciodată?

O spusese cu un accent slav. Nu știu de ce, dar dialectul lui aproape că mă consola în momentul acela.

– Cum aș putea răspunde la întrebarea asta, părinte…? Cine ar putea?

– Păi, vezi dumneata, nu pot să știu ce-ai pe suflet până când nu-mi spui chiar dumneata, a zis dintr-odată, cu atâta căldură și directețe, că aproape mi-a venit să-i sărut mâna. Vorbise provincial, așa cum numai preoții bătrâni, de la țară, pot vorbi. Până acum mi-ai zis numai despre planurile și intențiile dumitale. Dar Domnul meu îmi șoptește că toate astea nu sunt adevărul adevărat. O voce îmi șoptește că dumneata te învinovățești singură ori pentru asta, ori pentru altceva. Poate că greșesc – a adăugat, de parcă voia să se scuze, și dintr-odată a tăcut, de parcă și-ar fi mușcat limba. Se vedea că regretă ce spusese. Dar e bine – a adăugat mai târziu, încet și sfios –, e bine dacă te învinovățești singură. Atunci poate că odată și odată tot o să te vindeci.

– Ce pot să fac? l-am întrebat.

– Roagă-te, a spus cu simplitate. Și lucrează. Asta poruncește religia. Nici eu nu știu să-ți spun mai mult. Te căiești de păcatele dumitale? m-a întrebat apoi, ca și cum ar fi vorbit despre altceva, rapid și mecanic.

– Mă căiesc, i-am răspuns și eu repede.

– Spune de cinci ori *Tatăl nostru* și de cinci ori *Ave Maria*. Te iert și te dezleg de toate păcatele tale…

Și a început să se roage. Altceva n-a mai vrut să audă despre mine.

Într-o dimineață, la două săptămâni de la spovedania mea, am găsit o panglică mov în portofelul soțului meu.

Mă crezi sau nu, niciodată nu-i mai scotocisem prin portofel sau prin buzunare. Nici măcar nu furasem de la el, oricât de incredibil ar părea. Îmi dădea orice îi ceream, de ce să fi furat…? Știu că multe femei fură de la soții lor din obligație sau ca să facă pe grozavele. În general, femeile fac multe lucruri dintr-o bravadă prostească. „Că doar n-oi fi eu proastă“, își spun ele și fac lucruri pe care n-au niciun chef să le facă. Eu nu sunt așa. Nu că mă laud, dar ăsta-i adevărul.

În dimineața aceea m-am uitat în portofelul lui pentru că mă sunase că l-a lăsat acasă și că o să trimită omul de serviciu după el. Vei spune, poate, că nu e un motiv întemeiat ca să scotocesc. Dar avea ceva în glas, un fel de grabă, un accent necunoscut, aproape agitat. Era neliniștit. Am simțit în

vocea lui că neatenția asta înseamnă ceva pentru el, are o importanță anume. Astfel de lucruri auzim cu inima, nu cu urechea.

E vorba despre portofelul acela din piele de crocodil pe care l-ai văzut adineauri. Ți-am spus că de la mine îl are…? Îl și purta, credincios. Trebuie să-ți spun ceva: în sufletul lui, omul acesta a fost fidelitatea însăși. Vreau să spun că nu putea să fie necredincios nici să fi vrut. Le era credincios chiar și obiectelor lui. Voia să păstreze totul, să aibă grijă de toate. Asta era o însușire burgheză la el, burgheză în sens nobil. Nu voia să păstreze doar obiecte, voia să păstreze totul, tot ce-i era drag în viață, tot ce era frumos, tot ce avea sens și valoare, înțelegi ce spun… Obiceiurile frumoase, mobilele, modul de viață plăcut, morala creștină, podurile și lumea așa cum le construiseră oamenii cândva – cu muncă anevoioasă, cu idei fermecătoare, cu suferință –, oamenii înflăcărați și cei cu mâinile muncite… În ochii lui, lucrurile astea erau totuna și formau o unitate indivizibilă, o lume pe care a iubit-o și pe care voia s-o salveze din ghearele necunoscutului. Ei, bărbații, spun despre unitatea asta, despre lumea asta că e cultura însăși. Noi, femeile, mai bine nu folosim cuvinte mari – e destul dacă tăcem când ei ni se adresează cu expresii latinești. Noi știm esența lucrurilor. Ei cunosc noțiunile. Astea două deseori nu sunt identice.

Dar să ne întoarcem la portofelul din piele de crocodil. Îl păstrase și pe el. Pentru că era un obiect frumos, făcut dintr-un material nobil, pentru că-l primise de la mine. Când i s-a stricat cusătura, l-a dus să-l coasă la loc. Ai dreptate, era un om pedant. Mi-a zis odată, râzând, că el e cel mai mare aventurier, fiindcă nicio aventură nu poți s-o plănuiești dacă nu ești atent la detalii ca un artist, dacă nu ai ordine în cap… De ce te miri? E adevărat că eram și eu uimită când spunea astfel de lucruri, și o făcea de multe ori. E foarte greu să trăiești cu un bărbat, draga mea, pentru că are suflet.

Vrei o țigară? Eu aprind una, că sunt agitată. Acum mi-am amintit de panglica aia mov și simt cum tremur și mă cuprinde agitația.

Repet, era în vocea lui ceva nedeslușit. Nu obișnuia să mă sune pentru asemenea fleacuri. I-am propus să-i duc eu portofelul la fabrică, la amiază. El mi-a mulțumit, însă m-a refuzat. Să pun portofelul într-un plic închis, că-l trimite el pe omul de serviciu.

Am profitat de timpul rămas ca să cercetez portofelul compartiment cu compartiment. În viața mea nu mai făcusem așa ceva. Am acționat metodic, ce să-ți spun.

În compartimentul exterior erau niște bani, legitimația de membru al Camerei de Industrie, opt timbre de zece fileri și cinci de douăzeci de fileri, carnetul lui de șofer, o legitimație de intrare pe Insulă[7], cu poză. Era veche de zece ani și fusese făcută chiar după o vizită la frizer, când bărbații devin ridicol de tineri și arată de parcă tocmai au picat bacalaureatul. Apoi, câteva cărți de vizită doar cu numele lui, fără blazon familial și fără rang[8]. Era foarte atent la asemenea detalii. Nici pe lenjerie sau argintărie nu suferea să-i fie brodată sau gravată coroana nobiliară. Nu subestima astfel de lucruri, ci

doar le ascundea metodic de ochii lumii. Spunea că singurul rang al unui om e caracterul. Câteodată mai spunea lucruri dintr-astea, pe un ton orgolios și de netăgăduit.

În compartimentele exterioare n-am mai găsit nimic. Era o ordine desăvârșită, așa cum era și în viața lui, în sertarele lui, în dulapurile lui, în notițele lui. Peste tot era ordine, firește că la fel era și în portofel. Poate că numai în sufletul lui nu era o armonie desăvârșită, știi… Se pare că omul care ține ordine în exterior vrea să ascundă prin asta dezordinea din interior, din profunzime. Însă atunci nu aveam timp de asemenea înțelepciune. Răscoleam portofelul așa cum răscolește o cârtiță pământul.

În compartimentul interior am găsit o poză, poza copilului. Avea opt ore în poza aia. Știi, a avut mult păr la naștere, cântărea trei kilograme opt sute, ținea pumnișorii strânși în sus și dormea… Atunci l-a surprins fotograful. Spune-mi, cât ține durerea asta? Cât trăiește omul…? Da, cred că da.

Poza asta am găsit-o în interiorul portofelului. Și panglica mov.

Am luat-o în mână, am pipăit-o, am mirosit-o, firește. Nu mirosea a nimic. Era o panglică veche, de culoare mov-închis. Mirosea a piele de crocodil. Lungă de patru centimetri – am măsurat-o – și lată de unul. Cineva o tăiase cu foarfeca, foarte grijuliu.

M-a cuprins așa o teamă, că a trebuit să mă așez.

Am stat așa, cu panglica aceea în mână și în inimă cu hotărârea sacră că o să-mi cuceresc soțul, așa cum Napoleon cucerise Anglia. Am stat așa, uimită, de parcă tocmai aș fi citit în ziarul de prânz că soțul meu a fost prins de jandarmi la periferia cartierului Rákosszentmihály, pentru că se aflase că a comis un asasinat. Poate că tot așa s-a simțit și soția vampirului din Düsseldorf când, într-o seară, a aflat că soțul ei fusese arestat, pentru că omul acela cinstit, tată iubit de copii, bun plătitor de impozite, spinteca burta cuiva de fiecare dată când, după cină, se ducea în pivniță. Așa m-am simțit și eu în clipa în care am observat și am luat în mână panglica mov.

Ai impresia că sunt o gâscă isterică, bag seamă. Nu, draga mea – sunt femeie, indian și detectiv, sfânt și spion, toate astea laolaltă dacă vine vorba despre bărbatul pe care îl iubesc. Nu mi-e rușine. Așa m-a făcut Domnul. Asta e menirea mea pe pământ. Se învârtea camera cu mine și aveam motive bune să fie așa.

Primul motiv era că niciodată nu avusesem nici în clin, nici în mânecă cu panglica aceea. O femeie știe așa ceva. Nici pe hainele mele, nici pe pălăria mea nu atârnase vreodată o asemenea panglică. Oricum, nu purtasem în viața mea culori așa de triste și de lugubre. Ce să mai vorbim, era lucru sigur că panglica aceea nu era a mea, nu crescuse în cuibul meu, nu de pe haina mea sau de pe pălăria mea o tăiase soțul meu ca s-o păstreze cu evlavie și umilință. Asta este, din păcate. Așa gândeam, așa simțeam.

Cel de-al doilea motiv pentru care mi s-au înmuiat picioarele era că panglica asta nu se asorta nici cu îmbrăcămintea soțului meu. Mă gândeam așa: un obiect pe care un om ca soțul meu îl prețuiește atât de mult, încât îl

păstrează cu anii în portofel și, când îl uită acasă, devine atât de agitat, că dă telefon de la birou – căci din cauza panglicii telefonase el, nici n-are rost să-ți mai spun, în definitiv, nici de bani, nici de legitimații, nici de cărți de vizită nu avea el nevoie dimineața la birou –, așa un obiect nu mai e doar un obiect, ci un obiect scump sau o amintire. Nu, era o probă și nimic altceva. De-aia mi s-au înmuiat mie picioarele.

Soțul meu avea o amintire mai importantă chiar și decât mine. Asta era însemnătatea panglicii mov.

Dar putea să însemne și altceva. Panglica nu-și pierduse culoarea, se învechise numai un pic, știi, cam cum se învechesc de obicei obiectele morților. Cum se învechesc pălăriile și batistele morților, foarte repede – de fapt, chiar în clipa în care moare cel care le-a purtat… Își pierd culoarea așa cum își pierd frunzele verdeața când le smulge cineva din copac – își pierd de îndată acea nuanță de acuarelă verde… Se pare că e în om un fel de curent care pătrunde totul, așa cum lumina soarelui pătrunde lumea.

Panglica asta mov era tare uzată. Parcă ar fi purtat-o cineva de mult. Poate că persoana care o purtase murise de mult… sau oricum, era moartă în ochii soțului meu. Asta speram. Am privit panglica, am mirosit-o, am frecat-o între degete, am cercetat-o… dar nu și-a trădat secretul. A tăcut îndărătnică, cu încăpățânarea recalcitrantă a obiectelor mute.

Însă chiar și mută, panglica asta spunea ceva. Era răutăcioasă și arogantă în același timp. Panglica asta era ca un căpcăun ironic care-și scoate limba apoplectică și mov și râde copios de mine. Limba căpcăunului părea să spună așa: „Vezi, eu eram ascunsă pe undeva pe sub suprafața asta frumoasă și ordonată. Eu eram acolo și sunt și acum. Eu sunt lumea de dincolo, eu sunt secretul și adevărul.“ Am înțeles ce mi-a spus. M-a cuprins așa o dezamăgire, așa o emoție, așa de perplexă am rămas și în același timp mă măcinau așa o furie și o curiozitate, încât îmi venea să cobor fuga în stradă și s-o caut pe femeia aia care purtase panglica la haină sau la corset… Am roșit de jignită și de mânioasă ce eram. Vezi, până și acum îmi arde fața, e roșie, pentru că mi-am amintit panglica mov. Dă-mi niște pudră, să mă aranjez un pic.

Așa, mulțumesc, acum e mai bine. Apoi a venit omul de serviciu și eu am pus toate lucrurile la loc în portofel, în ordinea în care le găsisem – cărțile de vizită, legitimațiile, banii și panglica mov, atât de importantă pentru soțul meu, că din cauza ei a dat telefon de la fabrică dimineața și l-a trimis pe omul de serviciu… După care am rămas acolo, cu mânia arzându-mi în inimă, cu o hotărâre nestrămutată și cu sentimentul că nu prea am înțeles nimic din viața asta.

Adică, ceva tot am înțeles.

Omul ăsta nu era nici vreun student sentimental, nici vreun satir jalnic și bătrân. Era bărbat, deci tot ce făcea avea un motiv și un țel. Soțul meu nu păstra fără motiv panglica mov a unei femei într-un compartiment ascuns al portofelului – atât înțelegeam, dar înțelegeam perfect, așa cum înțelege omul secretele propriei vieți.

Dacă face totuși așa ceva și duce cu el peste tot așa un fleac sentimental, asta nu poate însemna decât că are un motiv foarte serios. Înseamnă că persoana care purtase cândva panglica asta mov fusese pentru el mai importantă decât oricine altcineva.

Mai importantă decât mine, asta-i sigur. Pentru că, de pildă, fotografia mea n-o ținea în portofel. Știu că vei răspunde – ți-o văd pe chip, deși taci – că nu avea nevoie de fotografia mea, pe mine mă vedea destul, zi și noapte. Dar vezi tu, totuși nu e destul. Să mă vadă chiar dacă nu sunt cu el. Și dacă bagă mâna în portofel, atunci să caute fotografia mea, nu panglici mov de la nu știu cine. Nu-i așa…? Vezi bine că am dreptate. Nici nu cer așa mult.

Așa bombăneam. Mă simțeam de parcă cineva ar fi aruncat un chibrit peste căminul pașnic al familiei noastre. Orice fusese acolo, înăuntru, dincolo de fațada noastră – căci întregul fusese totuși solid, cu o fundație bine construită, o adevărată alcătuire a vieții, cu volum și acoperiș –, flacăra mov a chibritului căzuse acum peste acoperișul acela.

La prânz, soțul meu nu a venit acasă. Seara, am ieșit în societate. M-am îmbrăcat extraordinar de frumos, voiam să fiu minunată. Mi-am pus o rochie albă. Rochia asta era ca o făgăduință. Festivă și solemnă. După-amiaza stătusem două ore încheiate la coafor. N-am precupețit niciun efort. Spre seară, am fost în oraș și mi-am cumpărat de la o casă de modă un buchet făcut din panglici mov, un fel de imitație de viorele, un chilipir drăguț și nebunesc pe care femeile îl purtau cu însuflețire în anul acela, prinzându-și-l de rochie în fel și chip. Buchețelul acela, care avea exact culoarea panglicii pe care soțul meu o ținea ascunsă în portofel, mi l-am înfipt în decolteu. M-am îmbrăcat cu atâta migală, că păream o actriță la o gală. Când a sosit soțul meu, eu îl așteptam gata îmbrăcată, îmi luasem chiar și blana de vulpe albastră. El s-a îmbrăcat în grabă, pentru că întârziase. De data asta, eu l-am așteptat pe el și am avut răbdare.

În mașină am fost tăcuți amândoi. Am văzut că e obosit și că se gândește la altceva. Inima îmi bătea nebunește, dar în același timp simțeam și o tihnă înspăimântătoare și gravă. Știam doar că seara aceea îmi va hotărî viața. Stăteam cuminte lângă el, cu părul minunat aranjat, cu blana de vulpe albastră, cu rochia albă de mătase, învăluită în parfum și într-un calm fatal, purtând deasupra inimii panglica mov. Am mers într-o casă mare, poarta era păzită de o gardă elvețiană, pe coridor ne așteptau lachei. Când și-a dat jos paltonul și i l-a întins valetului, m-a observat în oglindă și a zâmbit.

Eram atât de frumoasă în seara aceea, că până și el a observat.

Despovărat de palton, și-a aranjat cravata în oglindă cu gestul acela distrat, grăbit și nițel jenat, de parcă l-ar fi stânjenit prezența valetului care aștepta cu chipul întunecat, așa cum fac îndeobște bărbații care nu sunt preocupați de ținuta lor, care se îmbracă în pripă și papionul le lunecă întotdeauna într-o parte, așa că trebuie să fie aranjat din nou. Îmi zâmbea în oglindă, foarte drăguț și cumsecade – parcă ar fi spus: „Știu, ești foarte

frumoasă, într-adevăr. Poate că ești cea mai frumoasă femeie de aici. Dar nu contează absolut deloc. Despre altceva e vorba aici.“

Dar nu a spus nimic. Iar eu mă tot gândeam: oare sunt mai frumoasă decât cealaltă, decât femeia a cărei panglică o păstrează? Am intrat în sala mare, unde se adunase deja întreaga oaste a oaspeților, bărbați cunoscuți, politicieni, câțiva dintre oamenii de vază ai statului și femei frumoase și cunoscute, care vorbeau cu toții între ei ca și când ar fi fost rude apropiate, ca și când celălalt ar fi știut deja totul, vorbeau doar prin aluzii și trimiteri, de parcă toată lumea ar fi fost inițiată în ceva, dar în ce oare…? Păi, în complicitatea aceea fină, depravată și agitată, îmbâcsită și arogantă, fără speranțe și rece care este viața de societate. Era o sală într-adevăr mare, cu coloane din marmură roșie. Printre oaspeți umblau valeți cu ciorapi albi, trei sferturi, pe platourile de cristal erau pahare pline cu o băutură tare, colorată, iute – cocktail, adică. Eu doar mi-am atins buzele de un pahar care conținea otrava asta pestriță, pentru că nu sufăr alcoolul, una-două începe să se învârtă lumea cu mine. Dar în seara aceea oricum nu aveam nevoie să mă stimuleze ceva. Simțeam tensiunea aceea neîntemeiată, ridicolă și copilărească, de parcă destinul m-ar fi ales pe mine pentru o sarcină gravă și personală, de parcă toată lumea se uita numai și numai la mine – în seara aceea bărbații importanți și puternici și femeile frumoase și interesante mă priveau pe mine. Râdeam întruna. Eram drăguță cu toată lumea, ca prințesele acelea pudrate din secolul trecut, care purtau peruci și în jurul cărora lumea se aduna în cerc. Și, într-adevăr, în seara aceea toată lumea vorbea despre mine… Forța asta vitală iradiază în toate direcțiile, nu i te poți sustrage, nu poți rămâne indiferent. Dintr-odată m-am văzut din afară, m-am văzut stând între coloanele acelea din marmură roșie, am văzut cum în jurul meu sunt adunați bărbați și femei, cum eu sunt în centrul atenției, toată lumea îmi face complimente, tot ce spun are succes. În seara aceea a iradiat din mine o siguranță formidabilă. Am avut succes, fără doar și poate… Și ce e succesul? Se pare că e voință, o voință nebunească, una care pârjolește totul în cale. Și toate astea, numai pentru că-mi doream să aflu dacă exista într-adevăr o persoană care purtase o panglică mov pe rochie sau la pălărie și care fusese mai importantă pentru soțul meu chiar și decât mine…

N-am băut nicio picătură de cocktail în seara aceea. Mai târziu, la cină, am băut o jumătate de pahar de șampanie franțuzească, puțin amară. Și totuși, mă simțeam amețită… dar era o amețeală stranie, știi, rece și trează.

Așteptam cu toții cina, în sală se creaseră grupuri, ca pe scenă. Soțul meu stătea în ușa bibliotecii și discuta cu un pianist. Câteodată îi simțeam privirea ațintită asupra mea, știam că mă privește cu îngrijorare, că nu-mi înțelege succesul, succesul acesta sosit dintr-odată și aparent fără motiv, că-l bucură, dar îl și îngrijorează în egală măsură. Se uita la mine jenat și eu eram mândră de jena asta. De-acum eram sigură de mine, știam că seara aceea e a mea.

Acestea sunt cele mai speciale clipe în viață. Dintr-odată, parcă se deschide lumea, toți te privesc pe tine. Nu m-aș fi mirat dacă în seara aceea m-ar fi cerut de soție câțiva bărbați.

Trebuie să-ți spun că nu mă simțeam deloc în elementul meu în înalta societate. Soțul meu mă introdusese, dar eram mereu timorată, pășeam cu atâta precauție, c-ai fi zis că sunt în Városliget9, pe plăci turnante… Mă temeam în fiecare clipă să nu alunec, să nu cad. Trecuseră anii, dar eu tot cumsecade eram, excesiv de atentă sau excesiv de naturală… Pe scurt, cumva temătoare, înghețată, numai eu însămi, nu. Păream încremenită toată de frică. Dar, în seara aceea, ceva desfăcuse legăturile astea. Parcă totul era în ceață, atât lumina, cât și chipurile oamenilor. N-aș fi fost uimită dacă cei de acolo m-ar fi aplaudat de câteva ori.

Mai târziu am simțit că cineva mă privește intens. M-am întors încet și l-am căutat din priviri pe omul care trimitea spre mine iradierea aceea puternică, care parcă mă curentase. Era Lázár, care stătea lângă o coloană și discuta cu stăpâna casei, dar mă privea pe mine. Era deja un an de când nu ne mai întâlniserăm.

– Ce se petrece? m-a întrebat aproape cu respect, cu voce joasă.

– De ce? l-am întrebat și eu, amețită de propriul succes.

– Ceva se întâmplă cu dumneata, a spus. Vezi, acum sunt stânjenit că-n seara aceea te-am întâmpinat cu gluma aia nesărată. Îți mai amintești…?

– Îmi amintesc, am spus. Să nu-ți fie rușine de nimic. Oamenilor mari le place să se joace.

–Ești îndrăgostită de cineva? m-a întrebat liniștit și serios, privindu-mă drept în ochi.

– Da, i-am răspuns, la fel de neînduplecată și de liniștită ca și el. De soțul meu.

Eram în pragul sălii de mese. M-a privit din cap până-n picioare. Apoi a spus încet, cu o profundă compasiune:

– Sărmana.

M-a luat de braț și m-a condus la masă.

Era unul dintre vecinii mei la masă. Celălalt era un conte bătrân, care habar n-avea cine sunt și care, în timpul cinei, mi-a făcut complimente pe care și le făceau oamenii în secolul al XVIII-lea. În stânga lui Lázár stătea soția unui diplomat francez, care înțelegea numai franțuzește. În casa asta chiar și bucătăria era franțuzească. Printre felurile franțuzești și replicile luate parcă din saloanele pariziene, Lázár s-a întors spre mine și, foarte încet, ca nu cumva să înțeleagă și alții, natural și cu o voce neutră, ca și cum am fi continuat o discuție de mult începută, mi-a spus:

– Și ce ai hotărât, oare?

Luptându-mă cu carnea de pasăre și cu dulceața, i-am răspuns cu zâmbetul pe buze, aplecată peste farfurie, cu furculița și cuțitul în mână, de parcă aș fi răspuns la o întrebare amuzantă în mijlocul acestei societăți binedispuse:

– M-am hotărât să-l recuceresc și să-l redobândesc.

– E imposibil, mi-a spus. N-a plecat niciodată de lângă dumneata. Din pricina asta e imposibil. Poți redobândi pe cineva care a plecat de lângă dumneata. Poți redobândi pe cineva care ți-a fost necredincios. Dar pe cineva care nici n-a sosit cu adevărat și definitiv… Nu, asta e cu neputință.

– Atunci, de ce m-a luat de soție? l-am întrebat.

– Pentru că altfel ar fi murit.

– De ce să moară?

– Din cauza unui sentiment mai puternic decât el și care nu era demn de el.

– Din cauza sentimentului care îl lega de femeia cu panglica mov? l-am întrebat încet și cu calm, pe deasupra mesei, dar în așa fel încât să audă numai el.

– Ce știi dumneata despre asta? a întrebat el și a ridicat brusc capul.

– Știu doar cât am nevoie să știu, am răspuns eu, și spuneam adevărul.

– Cine ți-a vorbit despre asta? Péter…?

– Nu, am spus. Dar știm totul despre omul pe care-l iubim.

– Asta așa e, a spus serios.

– Și dumneata? am întrebat, uimită că nu-mi tremură glasul. Dumneata o cunoști pe femeia cu panglica mov?

– Eu…? a bâiguit el, plecând capul pleșuv cu o vădită indispoziție. Da, o cunosc.

– O mai vezi când și când?

– Foarte rar. Aproape niciodată, spuse el, holbându-se în gol. Deja n-am mai văzut-o de mult.

A început să bată darabana pe fața de masă, cu degetele lui lungi și osoase. Chiar în clipa aceea l-a întrebat ceva soția diplomatului de lângă el, iar eu i-am răspuns contelui bătrân, care nu știu de ce, dar mă distrase cu un proverb chinezesc. Pe atunci eu nu prea dădeam atenție proverbelor chinezești. Chelnerii au adus șampanie și fructe. Când am luat prima înghițitură din șampania aceea de un roz pal, vecinul meu, contele, tocmai se târa cu chiu, cu vai din mocirla proverbului chinezesc. Lázár s-a întors din nou spre mine:

– De ce porți buchetul ăsta de panglici mov?

– Ai observat? am întrebat eu, ronțăind niște struguri. Crezi c-a observat și Péter?

– Ai grijă, a spus el serios. E foarte periculos ce faci dumneata.

Dintr-odată, ne-am uitat amândoi spre Péter, de parcă ne-ar fi conjurat cineva. În sala aceea mare, în lumina lumânărilor, în cuvintele acelea înecate parcă, în conținutul lor, dar mai ales în atmosfera conversației noastre era ceva fantomatic. Stăteam acolo nemișcată, cu spatele drept, priveam înainte țeapănă și zâmbeam ca și când comesenii m-ar fi distrat cu glume excelente și povestiri interesante. Nu încape vorbă că era foarte interesant tot ce auzeam. În viața mea nu auzisem ceva care să mă

intereseze mai profund și mai adevărat decât ceea ce îmi spunea Lázár în seara aceea.

Când ne-am ridicat de la masă, Péter a venit lângă noi:

– Ai râs mult în timpul cinei, mi-a zis. Ești palidă. Nu vrei să vii în grădină?

– Nu, i-am răspuns. N-am nimic. De nimic nu sunt bune luminile astea.

– Haideți în seră, a spus Lázár. O să ne servească acolo o ceașcă de cafea.

– Nu, i-am spus eu.

Și Lázár a părut să răspundă: „Nu. Acum ne jucăm altfel, nu cum ne-am jucat ultima dată. Ne jucăm noi doi și te excludem pe dumneata. Du-te la contesele dumitale.“

În clipa aceea, soțul meu a observat buchetul de panglici mov. S-a aplecat involuntar spre mine și s-a uitat de parcă ar fi fost miop, așa cum făcea de obicei când examina ceva și era stânjenit de ce vedea. Lázár m-a luat de braț și m-a dus de acolo.

Din pragul serei, m-am uitat înapoi. Soțul meu era încă în ușa sălii de mese, în fojgăiala de după cină, și se uita în urma noastră de parcă nu vedea bine. I se citea pe chip o tristețe, o dezorientare, o exasperare atât de accentuată, încât a trebuit să mă opresc și să mă uit înapoi. L-am privit și am crezut că mi se rupe inima. Poate că niciodată nu l-am iubit ca în momentul acela.

Deci stăteam cu Lázár în seră… Nu te obosește povestea asta? Spune-mi dacă te plictisește. Nu te mai plictisesc mult. Știi, după seara aceea, totul s-a întâmplat atât de repede, ca-n vis. În seră era un zăduf plin de miresme, era înăbușitor ca-n junglă. Stăteam sub un palmier și priveam sălile luminate, le vedeam sclipind prin ușile deschise… De undeva, de departe, dintr-un ungher al celei de a treia săli, venea muzica, o muzică foarte lentă și languroasă; oaspeții dansau, într-o sală se jucau cărți. Era o serată mare, pompoasă și fără suflet, ca totul în casa aceea.

Lázár fuma și îi privea pe cei care dansau. Nu-l mai văzusem de un an și acum mi se părea atât de straniu și de străin… Simțeam în jurul lui aerul unei singurătăți, de parcă ar fi trăit la Polul Nord. Singurătate și liniște sufletească, o liniște tristă. Dintr-odată am înțeles că omul ăsta nu mai vrea nimic, nici fericire, nici succese, poate că nici să scrie nu mai vrea, vrea numai să cunoască lumea și s-o înțeleagă, vrea numai și numai adevărul… Era plesuv și avea întotdeauna aerul că se plictisește cu o bună-creștere desăvârșită. Dar în același timp era și ca un călugăr budist cu ochii migdalați, care doar privește lumea și nu se poate ști ce gândește despre ea.

În timp ce ne beam cafeaua, mi-a zis:

– Nu te temi de sinceritate…?

– Nu mă tem de nimic, i-am răspuns.

– Fii atentă, a spus el, hotărât și neînduplecat. Nimeni nu are dreptul să se amestece în viața altuia. Nici eu… Dar Péter îmi e prieten, și nu numai în

sensul ieftin în care se folosește cuvântul ăsta, toată ziua bună ziua. Sunt legat de foarte puțini oameni. Omul acesta, soțul dumitale, păstrează secretul și memoria vrăjită a tinereții noastre. Acum o să-ți spun ceva. O să sune puțin dramatic.

Stăteam dreaptă și palidă, ca statuia de marmură a reginei binevoitoare a unei țări mici.

– Spune-mi, l-am rugat.

– Dacă aș vorbi foarte ordinar, aș spune: nu pune mâna!

– Sună destul de ordinar, într-adevăr, am spus. Dar nu înțeleg. Pe ce să nu pun mâna?

– Pe Péter, pe panglica mov, pe cea care o poartă. Mă înțelegi? O spun frust ca la cinema. Nu pune mâna. Nu știi de ce te atingi. Te atingi de o rană care începuse să se vindece, să se închege, deja era ca piftia. Deja se formase o coajă. De cinci ani mă tot uit la viața voastră, privesc cum se formează coaja asta. Dumneata vrei acum să atingi rana asta. Dar îți atrag atenția că, dacă smulgi coaja asta, dacă o rănești cu unghiile, va sângera tot omul… Poate că hemoragia va ucide ceva sau pe cineva…

– Atât de periculos este? am întrebat, privindu-i pe dansatori.

– Cred că da, a spus el prudent. Atât de periculos este.

– Atunci așa trebuie făcut, am spus.

Era în glasul meu o unduire, o sonoritate răgușită. M-a prins de mână.

– Rabdă, te rog, mi-a spus el cu o voce caldă, rugătoare.

– Nu, i-am răspuns, nu rabd deloc. Sunt înșelată de cinci ani. Am o soartă mai rea decât femeile ai căror soți sunt niște crai notorii, niște afemeiați, niște fustangii. De cinci ani mă tot lupt cu cineva care n-are chip, și totuși trăiește printre noi, în casa noastră, ca o nălucă. Destul! Eu nu pot să mă bat cu sentimentele. Mai bine să fie o persoană adevărată, în carne și oase, decât un spectru… Dumneata mi-ai spus cândva că adevărul e întotdeauna mai simplu.

– Mai simplu – mi-a răspuns el cu o voce care se voia liniștitoare – și mai primejdios.

– N-are decât, am spus eu. Ce poate fi mai rău decât să trăiesc cu un om care nu e al meu? Cu un om care păstrează o amintire și vrea să se elibereze prin mine de o amintire și de un sentiment numai pentru că amintirea și sentimentul nu sunt demne de el, nici dorința asta. Doar dumneata ai spus-o adineauri, nu? Păi, să-și asume dorința asta nedemnă. Să se coboare la ea, să-și renege rangul și demnitatea.

– Imposibil, a spus Lázár răgușit și agitat. Îl va ucide.

– Oricum ne ucidem, am spus eu liniștită. Până și copilul a murit din cauza asta. Acum sunt ca o lunatică. Mă îndrept spre ceva, de asta sunt sigură, de ceva aflat la marginea prăpastiei dintre viață și moarte. Nu mă tulbura, nu striga la mine, c-am să cad în ea… Dacă poți, ajută-mă. Eu l-am luat pe omul ăsta pentru că-l iubeam. Credeam că mă iubește și el… De cinci ani trăiesc cu un om care nu-mi dă inima lui. Am făcut tot ce-am putut ca să fie al meu. M-am străduit să-l înțeleg. M-am liniștit cu niște explicații

imposibile. Mi-am zis că e bărbat, mi-am zis că e plin de mândrie, mi-am zis că e burghez, că e singuratic. Dar toate astea-s minciuni. Apoi am încercat să-l leg de mine cu cea mai tare legătură omenească, cu un copil. N-am reușit. De ce? Dumneata știi…? Să fie destinul…? Sau altceva…? Dumneata ești înțeleptul, complicele, martorul vieții lui Péter… Acum de ce taci? Câteodată chiar cred c-ai fost părtaș la ce s-a întâmplat. Ai putere asupra sufletului lui Péter.

– Am avut. A trebuit să împart puterea asta. Împarte-o și dumneata. Poate că așa scapă toată lumea, a adăugat el descurajat și stânjenit.

Niciodată nu-l văzusem pe omul acela singuratic și sigur de el atât de nehotărât ca-n clipele acelea. Călugărul budist nu mai era decât un om obișnuit care voia să fugă de la masa aceea, ca să nu trebuiască să răspundă la aceste întrebări penibile și periculoase. Dar deja nu-i mai dădeam drumul.

– Dumneata știi cel mai bine că în dragoste e cu neputință să împarți, am spus.

– Ăsta-i un clișeu, a răspuns el iritat și și-a aprins o țigară. Totul se poate. Mai ales în dragoste.

– Ce-mi rămâne mie din viața noastră dacă împart totul? am întrebat și atâta patimă mi-a răzbătut din voce, că până și eu m-am speriat. Un apartament? O poziție socială? Cineva cu care să iau prânzul și cina și pentru care până și tandrețea pe care mi-o dăruiește din când în când e ca o linguriță de Demalgon pe care i-o dă unui bolnav supărăcios pe care-l doare capul…? Ce crezi, e vreo situație mai umilitoare și mai inumană decât să trăiești cu cineva o viață fragmentară? Mie îmi trebuie un om întreg, cu tot ce înseamnă el! am spus aproape cu glas tare.

Așa am recitat, cu o exasperare teatrală. Patima are întotdeauna ceva teatral.

Chiar atunci a trecut cineva prin seră, un ofițer. S-a oprit, a privit înapoi perplex, apoi a plecat grăbit mai departe, clătinând din cap.

Mi s-a făcut rușine. Am continuat pe un ton mai senin și mai liniștit, de parcă mi-aș fi cerut iertare:

– Un om pe care să nu-l împart cu nimeni – atât de imposibilă să fie cerința asta…?

– Nu, a spus și a privit palmierul cu deosebită atenție. Numai că e foarte periculos.

– Și viața asta, viața noastră așa cum este, nu crezi că-i periculoasă? E fatală, am spus hotărâtă și-am pălit toată, pentru că simțeam că ăsta e cuvântul potrivit.

– Asta e însușirea vieții, a zis el rece și cumsecade, de parcă ar fi fost din nou în elementul lui – din lumea fierbinte a pasiunilor revenise în atmosfera mai rece și mai blajină a gândurilor și a exprimării precise și în sfârșit gândea din nou în cuvintele potrivite și bine cunoscute lui. Asta e însușirea vieții, că e fatală. Dar în cercul primejdiei se poate trăi în multe feluri: unii trăiesc de parcă s-ar plimba mereu pe pământ neted, cu bastonul. Alții trăiesc de parcă s-ar arunca în fiecare clipă în Atlantic. Trebuie să

supraviețuim pericolelor, a spus el serios. Astă-i cel mai greu, câteodată e cel mai mare eroism.

În seră clipocea un havuz; ascultam muzica vioaie și călduță a apei și bubuiturile sălbatice ale celeilalte muzici, cea lumească.

– Încă nu știu nici măcar cu ce sau cu cine trebuie să-l împart, am spus după un răstimp de tăcere. Cu o persoană? Sau cu o amintire?

– N-are importanță, a ridicat el din umeri. Persoana asta e mai curând o amintire decât un om viu. Nu dorește nimic. Doar că…

– Există, am spus.

– Da, a răspuns.

M-am ridicat.

– Păi, atunci trebuie să terminăm cu ea, am spus, căutându-mi mănușile.

– Cu ea? Cu persoana asta? a întrebat și s-a ridicat și el, cu vădită indispoziție.

– Cu persoana, cu amintirea, cu viața asta, am spus. Poți să mă conduci la femeia asta?

– N-am s-o fac, a spus.

Am pornit agale, împreună, spre dansatori.

– Atunci o s-o găsesc singură, am spus. În orașul acesta trăiesc un milion de oameni, iar în țară mai multe milioane. N-am altă dovadă decât o bucată de cârpă mov. Nu i-am văzut fotografia, nu-i știu numele. Și totuși, știu cu siguranța căutătorului de izvoare care simte apa chiar și-n nemărginirea câmpiei, sau a căutătorului de minereu care se oprește din drum pentru că, dintr-odată, simte metalele ascunse în pântecul pământului… Cu așa o siguranță știu c-o s-o găsesc pe femeia asta, pe persoana asta care respiră și trăiește și din cauza căreia nu pot fi fericită. Nu crezi?

A ridicat din umeri. M-a scrutat îndelung, cu o privire tristă.

– Poate. Cred că oamenii sunt în stare de aproape tot când se lasă-n voia instinctelor. De tot ce e rău și nemaipomenit… Te cred c-o s-o găsești printre milioane de oameni pe cea care îți va răspunde la chemare, așa cum răspunde un post de unde scurte la chemarea celuilalt post. Nu-i nimic mistic în asta. Se conectează sentimente puternice… Dar ce crezi că va urma?

– După? am întrebat cu nehotărâre. Situația va fi mai limpede. Trebuie s-o privesc, s-o cercetez… Și dacă într-adevăr ea e…

– Ea, adică cine? m-a întrebat cu nerăbdare.

– Ea, adică ea, i-am răspuns cu aceeași nerăbdare. Ea, cealaltă, adversara… Dacă într-adevăr ea este cea în cauză, dacă din pricina ei nu poate soțul meu să fie fericit, dacă din pricina ei nu poate soțul meu să fie pe de-a-ntregul al meu, pentru că-l leagă de ea o amintire, o dorință, o concepție greșită, mai știu și eu… atunci îi las în treaba lor.

– Chiar dacă asta e fatal pentru Péter?

– Să îndure, am spus eu cu mânie, dacă ăsta-i e destinul.

Eram deja în pragul sălii mari. A mai adăugat:

– A făcut tot ce i-a stat în putință ca să îndure. Dumneata nu știi cu ce forță și cu ce negare de sine a trăit omul ăsta în ultimii ani. Ai putea muta munții cu forța cu care a negat amintirea asta. Cred că știu totul despre asta.

Câteodată l-am admirat. A încercat lucrul cel mai greu de care se poate izbi un om. Știi ce-a făcut? A încercat să-și potolească sentimentele cu ajutorul rațiunii. E ca și cum ar încerca cineva, prin cuvinte și prin argumente, să convingă o dinamită să nu mai explodeze.

– Nu, am spus eu stânjenită. Asta e imposibil.

– Aproape imposibil, a răspuns el calm și serios. Totuși, omul ăsta a încercat. Și pentru ce…? Ca să-și salveze sufletul. Ca să-și salveze stima de sine, fără de care un bărbat nu poate trăi. Și-a făcut-o și pentru dumneata și, cu forța care i-a mai rămas, și pentru copilul vostru… Pentru că te iubește și pe dumneata – sper că știi, nu?

– Știu, am spus. Altfel nu m-aș bate pentru el în halul ăsta… Dar nu mă iubește cu toată ființa lui, nu mă iubește necondiționat. E cineva între noi. Fie o alung pe această persoană, fie plec eu. Atât e de înfricoșătoare, atât e de puternică cea care poartă panglica asta mov…?

– Dacă o găsești, a spus el, privind în depărtare cu ochii obosiți și miopi, o să fii uimită. Uimită de faptul că realitatea e mult mai simplă decât îți închipui, mai ordinară și mai primitivă, și-n același timp distorsionată și periculoasă.

– Și dumneata nu-i spui numele cu niciun preț…?

A tăcut. Se vedea și se simțea în glasul lui că e neliniștit și că nu se poate hotărî.

– În casa mamei-soacre mergi cu dragă inimă? m-a întrebat dintr-odată.

– La soacră-mea? Eram profund uimită. Sigur, oricând. Dar ce legătură are ea cu toate astea?

– Oricum, Péter e acasă și-n casa mamei lui, a spus jenat. Dacă tot căutăm ceva, atunci să-i căutăm urmele în casa omului cu pricina… Câteodată, viața organizează lucrurile la fel de trivial ca-ntr-un roman polițist… Știi, detectivii caută înfierbântați corpul delict, scormonesc peste tot, dau casa peste cap și scrisoarea pe care o caută e de fapt pe biroul victimei. Dar la asta nu se gândește nimeni.

– Să-i cer sfatul mamei lui Péter în cazul femeii cu panglica mov? am întrebat eu, tot mai încurcată.

– Tot ce-ți pot spune e ca, înainte să pornești prin lume ca să găsești secretul lui Péter, să cauți și-n casa soacrei dumitale, a zis el prudent, fără să se uite la mine. Sunt sigur că vei găsi acolo o urmă care o să te conducă în direcția potrivită. Casa părintească e întotdeauna locul faptei, sau are legătură cu fapta. Acolo e tot ce ține de un om.

– Mulțumesc, am spus. Mâine-dimineață mă duc la soacră-mea și caut… Dar nu înțeleg ce să caut eu acolo, pe cine?

– Dumneata ai vrut-o, a spus el, parcă voind să scape de răspundere.

Muzica a început să răsune tot mai tare. Am intrat în sală, printre dansatori. Niște bărbați mi-au adresat câteva cuvinte, iar după un timp soțul meu m-a luat de braț și m-a dus acasă. Se întâmpla în al cincilea an al căsătoriei noastre, pe 15 aprilie, într-o zi de luni.

^

În noaptea aceea am dormit profund. Parcă mă traversase un curent puternic și plumbul siguranței se topise pe conductă, întunecându-mi sufletul. Când m-am trezit și m-am dus în grădină – dimineţile de început de primăvară erau calde și umede, de câteva zile micul-dejun se servea în grădină –, soțul meu plecase deja. Am mâncat singură și mi-am băut fără poftă ceaiul amar.

Pe măsuță zăceau niște ziare. Am citit distrată titlurile unuia dintre ele. Chiar în ziua aceea, o țărișoară dispăruse de pe harta lumii. M-am străduit să-mi închipui ce simțeau oamenii în țara aceea străină, oamenii aceia care se treziseră în zori ca să afle că viața lor și toate lucrurile în care crezuseră până atunci, pe care se juraseră, dispăruseră peste noapte, își pierduseră validitatea, iar acum urma altceva – poate mai bun, poate mai rău decât ce fusese înainte, dar oricum, un altceva atât de real și de dramatic, de parcă țara li s-ar fi scufundat în mare și-acum ei trebuiau să trăiască acolo, sub ape, în condiții total diferite… La asta mă gândeam. Și mă întrebam: ce vreau eu, de fapt…? Ce poruncă am primit, ce mesaj divin? Ce sens are emoția asta continuă care freamătă în inima mea? Care e problema mea, tristețea mea și tristețea a milioane de oameni care s-au trezit de dimineață și-au aflat că pierduseră tot ce aveau mai drag, tot ce-au primit de la viață, patria lor, ordinea aceea dulce și secretă care e patria…? Însă răsfoiam ziarul distrată și nu eram întru totul atentă la știrile care schimbaseră lumea. Mă întrebam dacă am dreptul să-mi duc mie grija, să mă gândesc atât de spasmodic și de obsedant la mine, la viitorul meu, la viața mea… Când milioane de oameni suferă, sunt necăjiți și trăiesc în mizerie sufletească, am eu dreptul să mă gândesc că soțul meu nu este totalmente și cu adevărat al meu…? Ce contează secretul vieții soțului meu, ce contează nefericirea mea personală pe lângă secretele și nefericirea lumii? Am eu dreptul să caut secrete în lumea asta sălbatică, deja destul de înspăimântătoare și misterioasă în sine…? Dar astea sunt întrebări false, înțelegi tu… O femeie nu poate să simtă cât pentru lumea întreagă. Apoi m-am gândit că preotul bătrân care mă spovedise avea dreptate. Poate că într-adevăr nu credeam destul de profund și cu destulă smerenie… Poate că în toată inițiativa asta era ceva arogant și țâfnos, nedemn de un creștin, de un om, de o femeie – în toată sarcina asta detectivistică prin care încercam să scormonesc în aluviunile umane, până găseam secretul soțului meu, pe femeia cu panglica mov. Poate că… dar multe asemenea întrebări mă frământau atunci. Nu pot să le enumăr corect.

Stăteam în grădină, ceaiul se răcise, soarele ardea. Păsările ciripeau neliniștite, era primăvară. Mă gândeam și că Lázár spusese că nu-i place primăvara, un anotimp al fermentațiilor, care intensifică aciditatea gastrică și strică echilibrul dintre rațiune și sentimente… Așa spusese. Apoi, dintr-odată, mi-am amintit tot ce vorbisem cu câteva ore mai înainte, în noaptea în care răsunase muzica, acolo, lângă havuz, în casa aceea bogată și arogantă, rece, în mireasma de junglă a serei. Mi-am amintit și totul îmi părea de parc-aș fi citit într-o carte.

Cunoști acel sentiment când, în cea mai tragică situație, ajuns deja la capătul durerii și al exasperării, omul se trezește dintr-odată nepăsător, aproape binedispus? De pildă, când moare cel pe care l-a iubit o viață întreagă și el își amintește c-a uitat deschisă ușa de la frigider și câinele ar putea să mănânce carnea pregătită pentru pomană…? Și, în timp ce se cântă peste sicriu, el începe să ia măsuri, dă porunci în șoaptă, foarte calm, totul din cauza frigiderului…? Pentru că și asta e în noi, trăim printre maluri și distanțe nemărginite. Stăteam acolo, scăldată în razele soarelui, și mă gândeam la rece, calmă, la ce se întâmplase cu mine, ca și cum m-aș fi gândit la destinul trist al unor necunoscuți. Îmi aminteam fiecare cuvânt al lui Lázár, dar cuvintele acelea nu-mi mai dădeau niciun elan. Tensiunea zilei din urmă dispăruse. Mă gândeam la cina respectivă de parcă nu eu stătusem în seră cu scriitorul. Acum, panglica mov îmi venea în minte doar ca un zvon. În definitiv, despre conținutul și fatalitatea vieții mele ceilalți puteau să vorbească la ceai sau la cină: „Cunoști familia X-ulescu…? Da, exact, proprietarul de fabrică și soția lui. Locuiesc în Rózsadomb[10]. Nu trăiesc bine. Soția a aflat că soțul ei iubește pe altcineva. Închipuie-ți, dragă, i-a găsit o panglică mov în portofel și-a aflat tot… Da, divorțează.“ Așa se putea vorbi despre ceea ce mi se întâmplase mie, nouă. De multe ori auzisem eu însămi așa ceva în societate și nu dădusem atenție… Într-o zi, poate c-o să devenim și noi subiect de bârfă – eu, soțul meu și femeia cu panglica mov…

Am închis ochii, m-am lăsat pe spate în razele soarelui și-am încercat să mi-o închipui pe femeia cu panglica mov.

Fiindcă undeva tot exista chipul acela, pe strada vecină sau în univers. Ce știam despre ea? Ce se poate ști despre un om? Trăiam de cinci ani cu soțul meu, credeam că-i cunosc toate obiceiurile, toate gesturile, știam cum se spală pe mâini grăbit înainte de masă, știam cum se piaptănă fără să se uite în oglindă, știam cum zâmbește în sinea lui, distrat și necăjit, și cum nu vrea să-mi spună la ce se gândește, și știam și altele – știam totul, toată intimitatea înfricoșătoare și trivială, emoționantă și întristătoare, extraordinară și plictisitoare a trupului și a sufletului unui om. Știam toate astea și credeam că știu totul despre el. Și, într-o zi, mi-am dat seama că nu știu nimic… Într-adevăr, știu mai puține decât Lázár, necunoscutul ăsta dezamăgit și acru care are putere asupra sufletului soțului meu? Ce fel de putere? O putere omenească. Altfel de putere, mai mare decât puterea mea femeiască. Nu pot să-ți explic, dar o simțeam, o simțeam mereu când îi vedeam împreună. Omul ăsta spusese însă că trebuie să împartă puterea asta cu femeia cu panglica mov… Iar eu știam că degeaba se întâmplă pe lumea asta evenimente extraordinare și înspăimântătoare, că degeaba mă tot acuz că sunt egoistă și că n-am în mine credință și smerenie adevărată, degeaba îmi tot măsor problemele cu ale lumii, cu catastrofele care se abat asupra

națiunilor și milioanelor de oameni, că tot nu puteam să fac altceva decât să pornesc la drum, să pornesc în orașul acela, să pornesc, meschină și egoistă, mioapă și obsedată, și s-o caut pe cea cu care eu, personal, aveam ceva de împărțit, de discutat. Trebuia s-o văd, să-i aud glasul, trebuia s-o privesc în ochi, să-i văd pielea, creștetul și mâinile. Lázár spusese – și-n momentul acela, stând în lumina soarelui, îi auzeam vocea de parcă ar fi stat din nou în fața mea și m-ar fi cotropit din nou atmosfera neverosimilă, amețitoare a serii din urmă – că realitatea e primejdioasă, dar în același timp mult mai trivială și mai vulgară decât îmi închipui. Cum poate să fie această realitate „trivială“? Ce voise să spună cu asta?

Oricum, îmi arătase drumul, direcția în care să mă duc, unde s-o caut. M-am hotărât să merg chiar în dimineața aceea la soacră-mea și să vorbesc serios cu ea.

M-a cuprins toropeala. Mă simțeam iarăși de parc-aș fi pășit într-un curent sec și fierbinte.

Mă străduiam să răcesc fierbințeala asta sufletească cu gânduri pe cât de prudente, pe atât de contrafăcute. Fiindcă simțeam din nou fierbințeala aceea a sângelui pe care o simțisem și-n ziua din urmă, la aceeași oră, când deschisesem compartimentul secret al portofelului soțului meu. Lázár spusese să nu mă ating de nimic, să aștept… Nu cumva văd o nălucă? Poate corpul delict, panglica aia mov nici nu are însemnătatea pe care i-o dau eu. Sau poate că juca din nou, ca în seara aceea, din urmă cu mulți ani, un joc straniu și indescifrabil? Poate că viața nu era pentru el altceva decât un joc teribil și straniu, un material experimental cu care se juca, urmărindu-și ideile dezmățate, așa cum se joacă chimistul cu acizii și cu produsele chimice periculoase, fără să-i pese nici măcar că, într-o bună zi, lumea ar putea să explodeze…? Era un luciu rece în ochii lui, în privirea aceea de o cruzime obiectivă, calmă, nepăsătoare și totuși atât de curioasă, când îmi spusese să mă duc acasă la soacra mea și să caut acolo, la „locul faptei“, secretul lui Péter… Și totuși, știam că omul acela spune adevărul, că nu minte. Știam că trăiesc într-o primejdie reală… Știi, sunt zile în care nu prea ai chef să ieși din cameră. Când ți se pare că tot universul îți vorbește – cerul, stelele, anturajul –, că totul te privește și vrea să-ți spună ceva. Nu, panglica mov și tot ce se afla în spatele acestui obiect, în casa soacrei mele sau oriunde altundeva, erau adevărate.

Atunci a venit bucătăreasa cu registrul de cheltuieli gospodărești și ne-am pus de acord în privința prânzului și cinei.

În perioada aceea, soțul meu câștiga bine și-mi dădea bani cu duiumul. Aveam carnet de cecuri și puteam să cheltuiesc cât voiam. Sigur, aveam mare grijă pe ce dădeam banii, în perioada aceea eram și mai atentă, luam doar strictul necesar. Dar „strictul necesar“ este o expresie care poate fi lărgită… E de observat că „strictul necesar“ însemna tot ce nu-mi puteam permite în urmă cu câțiva ani, luxul de neatins. Pasărea și peștele ni le aducea băcănia cea mai scumpă din oraș și le comandam fără să stăm pe gânduri. La piață nu mai fusesem de ani buni, nici cu bucătăreasă, nici fără.

Nu știam exact cât costă fructele proaspete, culese în anul acela, doar obligam personalul ca toate produsele să fie cele mai bune și cele mai scumpe… În anii aceia, simțul realității era cumva alterat. Și, stând în dimineața aceea cu registrul de cheltuieli gospodărești, unde bucătăreasa, gaița aia lacomă, scrisese bineînțeles cifrele pe care le dorea ea, mă gândeam că poate tot ce mă deranjează, tot ce mă întristează și mă exasperează capătă o importanță primordială numai din pricina vrăjii rele și înspăimântătoare a banului. Mă gândeam că, dac-aș trăi în sărăcie, poate m-aș preocupa mai puțin de soțul meu, de mine însămi și de nu știu ce panglică mov… Sărăcia și boala schimbă surprinzător de mult valoarea sentimentelor și a complicațiilor sufletești. Dar nu eram săracă și nici bolnavă, nu în sens medical… Așa că i-am spus bucătăresei:

– Pentru diseară să-mi faceți pui rece cu maioneză. Dar să nu serviți decât pieptul. Și cu niște salată verde.

Și-am intrat să mă îmbrac, ca să pornesc în lume după femeia cu panglica mov. Atunci, aia era treaba mea pe lume. Nu plănuisem nimic, nu urmăream nimic, doar mă supuneam unei porunci.

Mergeam pe stradă, soarele își trimitea razele pe pământ și, desigur, habar n-aveam nici unde mă duc, nici ce caut. Trebuia să mă duc la soacră-mea, asta știam. În același timp însă, nu aveam nicio îndoială că o voi găsi pe femeia cu panglica mov. Nu știam că Lázár aranjase deja totul cu ultimul cuvânt pe care mi-l adresase și că voi găsi imediat secretul pe care-l căutam, că-l voi trage din țesătura lumii cu cel dintâi gest al mâinii.

Și totuși, nu m-am mirat când l-am găsit. Cuvântul ăsta, „găsit“, e atât de ieftin… Căci în zilele acelea eu nu eram decât un mijloc, o carte jucată în mâinile destinului. Când îmi amintesc perioada aceea, mă ia cu amețeală și mă încearcă o umilință profundă, căci în zilele acelea era o ordine desăvârșită, fiecare detaliu se năștea grabnic și precis din detaliul precedent, toate se potriveau în chip miraculos și rafinat. Evenimentele urmau o partitură susținută, indescifrabilă și liniștitoare în același timp, de parcă cineva regizase totul… Da, în zilele acelea am învățat să cred cu adevărat… Știi, așa cum cred necredincioșii când sunt prinși într-o furtună pe mare… Atunci am aflat că dincolo de debandada lumii exterioare este o ordine interioară desăvârșită, rațională și miraculoasă, ca în muzică. Dintr-odată, situația asta – soarta noastră, destinul a trei oameni – a dat în pârg. Și tot ce conținea s-a desfăcut dintr-odată, s-a arătat ca frumusețea înăbușită a unei plante cu fruct copt și otrăvit. Eu doar priveam procesul, nu făceam nimic.

Dar atunci încă mai credeam că eu sunt cea care acționează. M-am urcat într-o mașină și m-am dus acasă la soacra mea.

Credeam că mă duc la ea doar pentru o cercetare la fața locului, pentru o vizită prudentă. Credeam că mă voi odihni un pic în aerul curat al vieții ei, că mă voi dezmetici din experiența aceea sufocantă care-mi năpădise viața și, poate, că-i voi povesti ce-am aflat, că voi plânge, că o voi ruga să mă îmbărbăteze și să mă consoleze… Că o să-mi spună ea dacă știa ceva despre

trecutul lui Péter. Așa-mi închipuiam. Stăteam în mașină și mă gândeam la apartamentul soacrei mele ca la o stațiune din munți. De parc-aș fi ajuns acolo dintr-o mocirlă plină de aburi otrăvitori, în dispoziția asta am sunat la ușă.

Stătea în centru, într-un imobil de raport. Clădirea avea o sută de ani și ea locuia la etajul al doilea. Până și-n casa scărilor mirosea a apă de lavandă, ca într-un dulap cu lenjerie. Am sunat și, cât așteptam liftul, m-a atins mirosul ăsta rece și-am simțit o tânjire nespusă după o viață mai rece, mai curată, mai liniștită, fără pasiuni. Liftul urca și pe mine m-au podidit lacrimile. Și tot nu știam că forța care dictează toate astea dispune de mine în continuare. Am sunat și mi-a deschis servitoarea.

– Ce păcat, a zis când m-a recunoscut. Doamna nu este acasă.

Dintr-odată, mi-a apucat mâna și mi-a sărutat-o, cu un gest de servitoare experimentată.

– Lasă, am spus, dar deja era prea târziu. Lasă, Iudita. O aștept.

M-am uitat zâmbitoare la fața ei calmă, sinceră și mândră. Femeia asta pe nume Iudita lucra la soacra mea de cincisprezece ani. Era o țărancă originară din vestul Ungariei și începuse să lucreze în casa mare a soacrei mele. Era foarte tânără, să fi avut vreo cincisprezece ani pe vremea aceea. Când a murit socrul meu și soacră-mea a vândut casa mare, fata asta s-a mutat și ea în apartamentul din centru. Între timp, Iudita trecuse de treizeci de ani și devenise fată bătrână, fusese avansată și de-acum era servitoare.

Stăteam în vestibulul întunecat. Iudita a aprins lumina. Atunci am început să tremur. Mi se înmuiaseră picioarele, parcă mi se scursese tot sângele din creier, totuși mă țineam dreaptă. În dimineața aceea, ea purta o rochie de stambă colorată, un sarafan cu decolteu – o rochie ieftină, de lucru. Capul și-l legase cu un batic, încă lucra când am sosit eu. Și la gâtul ei alb de țărancă, gros și vânos, atârnase, de o panglică mov, o amuletă: un medalion ieftin, dintr-acelea de se vând prin târguri.

N-am stat pe gânduri nicio clipă: am întins mâna și i-am smuls de la gât panglica, cu amuletă cu tot. Medalionul a căzut pe podea și s-a desfăcut. Știi ce-a fost cel mai straniu? Faptul că Iudita n-a întins mâna după el, să-l ridice. A rămas dreaptă, zveltă și, cu un gest foarte lent și calm, și-a încrucișat brațele pe piept. Așa m-a privit, de sus, nemișcată, cum mă aplec, iau medalionul de pe jos și recunosc cele două poze lipite acolo. Ambele poze îl înfățișau pe soțul meu. Prima era o poză foarte veche, de vreo șaisprezece ani. Soțul meu avea atunci douăzeci și șase de ani, iar Iudita cincisprezece.[11] Cea de-a doua era făcută în urmă cu un an, soțul meu îmi spusese c-a făcut-o pentru mama lui, ca dar de Crăciun.

Am rămas acolo timp îndelungat, nemișcate.

– Vă rog, a spus în cele din urmă, pe un ton cumsecade, care amintea de înalta societate. Să nu stăm aici. Poftiți la mine.

A deschis ușa de la camera ei și m-a invitat înăuntru cu un gest. Am intrat fără să scot un cuvânt. S-a oprit în prag și, cu mișcări ferme, a răsucit cheia în broască de două ori.

Nu mai intrasem niciodată în camera ei. Ce să caut? Mă crezi sau nu, eu n-o privisem niciodată pe femeia asta cu adevărat.

Acum o priveam.

În mijlocul camerei erau o masă vopsită în alb și două scaune. Mă lăsaseră puterile și mi-era teamă să nu amețesc, așa că m-am îndreptat încet spre unul dintre scaune și m-am așezat. Iudita a rămas în picioare; stătea în fața ușii încuiate, cu brațele încrucișate, calmă și hotărâtă, gata parcă să oprească pe oricine ar fi vrut să intre și să ne deranjeze.

M-am uitat scrutător în jur, ca și când aș fi avut tot timpul din lume; știam că fiecare obiect, fiecare detaliu, fiecare rest e foarte important: „locul faptei“, expresia asta îmi revenea în minte, chiar și prin ceață, așa numise Lázár camera unde eram acum, și-n fiecare zi citeam în ziar că, după ce prinde vinovatul, poliția descinde la locul faptei, ca să-l cerceteze… La fel mă uitam și eu în jur; parcă se întâmplase ceva aici, aici sau într-un loc asemănător, cândva, într-un timp foarte îndepărtat, într-o viață străveche… Și-acum, dintr-odată, eu eram judecător, martor, poate și victimă. Așa mă uitam în jur. Iudita nu spunea nimic, ca să nu mă deranjeze – știa clar că, pentru mine, tot ce văd în camera aia are o mare însemnătate.

Dar nu vedeam nimic surprinzător. Mobila nu era sărăcăcioasă, dar nici confortabilă. Asemenea camere de oaspeți vezi în mănăstiri – locuri de odihnă aranjate pentru oamenii de lume cu rang înalt. Știi ce era în camera asta, în patul de cupru, în mobila și-n draperiile albe, în covorul țărănesc, în icoana Maicii Domnului cu rozariu care atârna la căpătâiul patului, în vaza de pe noptieră, în cosmeticele de pe raftul de toaletă, care se vedea că sunt alese cu modestie, dar și cu demnitate? În toate astea se simțea renunțarea. Renunțarea cu bună-știință – ăsta era aerul pe care-l respira omul când intra în camera asta… Și-n clipa când am simțit-o, în inima mea n-a mai fost mânie, numai tristețe și o teamă uriașă.

În momentele acelea lungi m-au încercat tot felul de emoții și trăiri. Vedeam totul și simțeam și ce trăiește ea, ce se ascunde în spatele acestor obiecte – un destin, o viață întreagă. Începusem să mă tem, îți spun. Auzeam din nou, limpede și tăios, cum îmi prezisese Lázár că aveam să fiu uimită de cât de simplă, de trivială și de înspăimântătoare va fi realitatea la care mă gândisem în cu totul alți termeni. Da, toate astea erau, într-adevăr, triviale. Și-n același timp, înfricoșătoare. Așteaptă, te rog, vreau să-ți povestesc mai pe îndelete.

Spuneam adineauri că am simțit în camera aceea atmosfera renunțării. În același timp însă am simțit și aerul intrigii, al uneltirii. Nu cumva să crezi că era o cămăruță sărăcăcioasă, o vizuină budapestană obișnuită, unde se ascund de lume servitorii săraci. Era o cameră confortabilă și curată; nici nu putea fi altfel în casa soacrei mele. Am mai spus și că asemenea camere de

oaspeți se găsesc în mănăstiri: ele sunt și un fel de chilii, locuri unde oaspetele nu doar trăiește, doarme și se spală, ci e nevoit să se ocupe și de sufletul lui. În asemenea camere, fiecare obiect și atmosfera întregii încăperi amintesc o poruncă superioară și strictă… Nu se simțea niciun parfum – nici de apă de colonie, nici de săpun. Pe marginea chiuvetei era un săpun obișnuit, de seu. Erau și apă de gură, periuță de dinți, pieptăn și perie de păr. Am văzut și o cutie de pudră, și un prosop. Era tot dichisul lumesc al femeii acesteia. Am analizat totul cu migală.

Pe noptieră era o fotografie de grup înrămată. Două fetițe, doi adolescenți cu figuri șirete – unul dintre ei în haine militare – și doi bătrânei cu chipuri speriate, un bărbat și o femeie în haine de sărbătoare. Familia, undeva în vestul Ungariei. Într-un pahar cu apă era un mâțișor proaspăt tăiat.

Pe masă, într-un coșuleț de cusături, zăceau niște ciorapi găuriți și un exemplar vechi dintr-o revistă de turism, pe coperta colorată se vedeau marea cu valurile ei și copii jucându-se în nisip. Exemplarul era mototolit, îndoit, se vedea că fusese răsfoit de multe ori. Iar pe ușă, în cuier, atârna o haină de lucru neagră, cu șorț alb. Asta a fost tot ce-am văzut în cameră.

În aceste obiecte de uz zilnic se simțea o atenție voită, conștientă. Se simțea că în camera asta trăiește un om pe care nu trebuia să-l învețe nimeni să fie ordonat: proprietara camerei se disciplina, se educa singură. Știi și tu cu ce-și umplu camerele servitorii de rând. Cu tot felul de obiecte imposibile. Cu obiectele acelea de care fac ei rost în lumea lor, cu inimi de turtă dulce, cu cărți poștale colorate, cu pernuțe vechi, luate de la gunoi, cu obiecte artizanale false și de prost-gust, cu tot ce ajunge la ei din cealaltă lume, din lumea stăpânilor… Am avut cândva o servitoare care îmi colecționa cutiile de pudră golite, îmi păstra sticluțele goale pe care eu voiesem să le-arunc; colecționa mărunțișurile astea la fel cum bogații colecționează tabachere, sculpturi gotice în lemn sau tablourile impresioniștilor francezi. În lumea lor, obiectele astea înlocuiesc tot ceea ce înseamnă pentru noi frumosul și arta. Nu poți trăi doar pentru realitate, pentru lucrurile care au un scop… Avem nevoie și de ceva surplus, de ceva strident și sclipitor, de ceva frumos, oricât ar fi de ieftin. Cei mai mulți oameni nu pot trăi fără sclipirea frumosului. Ceva frumos tot îți trebuie – dacă nu altceva, atunci o carte poștală de doi bani, care arată apusul sau zorile în pădure, în culorile lor roșietice și aurii. Așa suntem noi, oamenii. Așa sunt și săracii.

Însă femeia asta, care ne încuiase în cameră și stătea acum în fața mea, nu era așa.

Femeia care trăia în camera asta renunțase dinadins la tot confortul mărunt, la tot luxul ieftin, la tot sclipiciul de doi bani. Simțeai că în camera respectivă trăiește un om care a renunțat cu rigoare la tot surplusul pe care lumea i l-ar fi putut arunca sub formă de deșeuri. Într-adevăr, camera asta era de o strictețe vizibilă. În ea nu visa, nu lenevea, nu se odihnea nimeni. În ea stătea o femeie care făcuse un legământ. Dar legământul acesta,

camera aceasta, femeia aceasta nu-mi inspirau nicio simpatie. De-aia m-am speriat.

Asta nu era camera unei fetișcane care poartă ciorapii de mătase și hainele aruncate de stăpână, care se dă pe furiș cu parfumul servitoarei și cochetează cu stăpânul. Femeia din fața mea nu era nici demon domestic, nici amantă interlopă, nici sirenă a unei case burgheze depravate. Nu, femeia asta nu era amanta soțului meu, chiar dacă îi păstra fotografia în medalionul de la gât. Știi cum era femeia asta? Îți spun ce am simțit: antipatică, dar egală cu mine. Femeie în toată puterea cuvântului – la fel de însuflețită, sensibilă, puternică, sinceră, simțitoare și rănită ca și mine, ca orice om căruia îi pasă de rangul lui. Ședeam pe scaun, țineam în mână amuleta mov și nu eram în stare să scot un cuvânt.

Nici ea nu spunea nimic. Nu era emoționată. Stătea dreaptă ca și mine. Avea umeri lați, nu era zveltă, nici subțirică, dar corpul îi era perfect proporționat. Dacă în seara anterioară ar fi pășit printre femeile și bărbații de acolo, lumea s-ar fi întrebat: „Cine e femeia asta…?“ Și toți ar fi simțit că e cineva, o adevărată personalitate… Avea o ținută și o talie de prințesă, cum se spune. Eu văzusem destule prințese, dar niciuna cu ținută princiară. Femeia asta avea o astfel de ținută. Și mai era ceva în ochii ei, în chipul ei, în jurul ei – în obiectele, în aranjamentul și în atmosfera încăperii: asta m-a speriat. Am spus mai devreme că renunțase dinadins la surplusul lumii. Dar sub renunțarea asta mai era o așteptare spasmodică. O veritabilă stare de alertă. O revendicare de tipul „totul sau nimic“. Era un instinct care privea pitulat din desișuri, care nu obosea cu trecerea anilor și a deceniilor. O renunțare care nu fusese smerită și altruistă, ci mândră și arogantă. De ce se spune mereu că oamenii de rang înalt sunt cei înfumurați…? Eu am cunoscut mulți conți și prinți și niciunul nu era arogant. Erau mai degrabă nesiguri și plini de mustrări de conștiință, ca orice aristocrat adevărat… Dar femeia asta, fiică de iobagi, care mă privea cu dușmănie, nu era smerită și n-o chinuiau mustrările de conștiință. Avea o privire așa de strălucitoare și de ascuțită… Cuțitele de vânătoare strălucesc așa. În același timp, era atentă și cumsecade. Nu spunea nimic, nu făcea niciun gest, nici măcar nu clipea. Era femeie și trăia momentul cel mai însemnat al existenței sale. Trăia momentul ăsta cu tot trupul ei, cu tot sufletul, cu tot destinul.

Cameră de oaspeți dintr-o mănăstire, așa am spus…? Da, și asta. Dar și o cușcă, o cușcă de fiară. Trăia acolo de șaisprezece ani, se plimbase atâta timp prin propria cușcă, asta sau alta, nici nu mai conta – era o fiară rafinată, numită pasiune și așteptare. Iar acum îi pășisem eu în cușcă și ne priveam în ochi. Nu, femeii ăsteia nu-i trebuia niciun chilipir ca s-o despăgubească sau s-o compromită. Ei îi trebuia tot – toată viața, toată soarta, cu toate primejdiile lor. Asta știa să aștepte. Mi-am spus că așteptase bine și m-am înfiorat.

Țineam încă în poală amuleta și panglica mov. Stăteam acolo de parcă m-ar fi lovit damblaua.

– Vă rog, dați-mi fotografia înapoi, a spus într-un târziu.

Și, când a văzut că nu schițez niciun gest:

– Pe una dintre ele pot să v-o dau, pe cea făcută anul trecut. Dar cealaltă e a mea.

A spus-o pe un ton de proprietar, ca pe o sentință. Într-adevăr, fotografia aceea fusese făcută cu șaisprezece ani în urmă, când eu încă nu-l cunoșteam pe Péter. Dar ea da, probabil chiar mai bine decât îl voi cunoaște eu vreodată. M-am mai uitat o dată la fotografii, apoi am întins mâna și i le-am dat înapoi fără un cuvânt.

S-a uitat și ea la ele – metodic, temeinic, de parcă ar fi vrut să se convingă că nu se deterioraseră. S-a dus la geam, a tras de sub pat un geamantan uzat și sărăcăcios, a scos din sertarul noptierei o cheie minusculă, a deschis valiza tocită și a încuiat amuleta înăuntru. A făcut toate astea încet, fără grabă, de parcă avea tot timpul din lume. Îi priveam atent fiecare gest. Ca prin ceață, mă gândeam și la faptul că nu mi se mai adresase cu „doamnă“.

Mai simțeam ceva în momentele acelea. Au trecut mulți ani de atunci, acum văd detaliile cu mai mare precizie. Simțământul acela mă cuprinsese cu totul și îmi spunea următorul lucru: tot ce trăiam atunci nu era deloc surprinzător. De parcă aș fi cunoscut totul de mai demult. Sigur, cu o zi în urmă aș fi fost uimită dacă Lázár mi-ar fi spus cu toată francheța că femeia cu panglica mov pe care o caut cu atâta îndârjire trăiește aici, în apropiere, în casa soacrei mele, că o văzusem deseori, ba că-i și vorbisem, și că într-o zi, când voi porni la drum, obsedată s-o găsesc pe singura dușmancă a vieții mele, primul drum mă va duce drept la ea… Nici nu încape vorbă: dacă cineva mi-ar fi prorocit asta, l-aș fi rugat cu seninătate să vorbim despre altceva, fiindcă nu-mi place să glumesc cu treburile serioase ale vieții. Acum însă, când toate acestea se întâmplaseră atât de simplu, nu mă mai uimea nimic. Nu mă surprindea regia. Nici persoana. În toți anii aceia, despre Iudita știusem doar că exista și că era „excelentă“ – sprijinul soacrei mele, aproape membră a familiei și un miracol al dresajului. Dar în momentele acelea îmi dădeam seama că știusem despre ea și altceva – totul. Nu în cuvinte, nu rațional. Știusem totul cu simțurile mele și cu destinul meu, știusem totul despre ea și despre mine, în anii aceia în care niciodată nu-i adresasem mai mult decât „Bună ziua!“ și „Sunteți acasă?“ și „Aș dori un pahar cu apă“. Știusem totul, poate din cauza asta nu mă uitasem niciodată în ochii ei. Probabil că mă temeam de chipul ei. O femeie care trăia pe malul celălalt al vieții, care își făcea treburile, aștepta și îmbătrânea ca și mine… Iar eu trăiam pe malul de vizavi și nu știam de ce e viața mea atât de imperfectă și de insuportabilă, nu știam ce înseamnă sentimentul ăsta de „ceva nu-i în ordine“ care îmi umplea zilele și nopțile ca o rază secretă și haină… Nu știam nimic despre soțul meu și despre Iudita. Dar sunt clipe în viață în care înțelegem că ceea ce crezusem imposibil, improbabil, de neconceput este de fapt cel mai trivial și mai simplu lucru din lume. Dintr-odată, ni se înfățișează structura vieții: în trapă dispar figuri pe care le credeam importante, iar din fundal pășesc înainte personaje

despre care nu știm nimic hotărât, dar brusc, în clipa înființării, ne dăm seama că le-am așteptat și că ne așteptau și ele, cu toată ființa lor.

Și, într-adevăr, toate acestea erau așa cum spusese Lázár: ordinare.

O țărăncuță poartă fotografiile soțului meu în medalionul de la gât. Avea cincisprezece ani când a sosit de la țară la oraș, în casa burghezilor. Firește că s-a îndrăgostit de domnișorul tânăr. Iar între timp, domnișorul s-a maturizat și s-a căsătorit. Din când în când se întâlnesc, dar nu mai au nimic în comun. Între fată și tânărul de odinioară se deschide o prăpastie tot mai mare: cea socială. Și timpul trece peste amândoi protagoniștii. Tânărul îmbătrânește. Fata e aproape fată bătrână. Nu s-a măritat. De ce nu s-a măritat…?

Mi-a răspuns la întrebare de parcă ar fi gândit cu voce tare:

– O să plec de aici. Îmi pare rău de doamna, dar o să plec de aici.

– Unde, Iudita dragă? am întrebat-o eu și nu mi-a venit greu să-i spun așa, de parcă aș fi alintat-o.

– Mă duc să slujesc, a spus. În provincie.

– Acasă nu poți să te duci? am întrebat, uitându-mă la fotografia de familie.

A ridicat din umeri:

– Sunt săraci, a spus fără vreun accent anume, cu o voce înfundată.

Cuvântul a reverberat un timp în încăpere, răgușit. Parcă asta s-ar afla în adâncul tuturor lucrurilor despre care vorbim. Priveam în urma lui aproape ca după un obiect care tocmai zburase pe fereastră: eu curioasă, ea, în schimb, obiectivă și nepăsătoare. Ea cunoștea cuvântul acela.

– Nu cred – am spus apoi – nu cred că ajută la ceva. De ce ai pleca de aici? Nu te jignește nimeni. Și de ce ai rămas până acum? Vezi – vorbeam de parcă aș fi găsit argumentul principal într-o discuție –, dacă ai rămas până acum, poți să rămâi și mai departe. Nu s-a întâmplat nimic.

– Nu, a spus ea, mă duc.

Vorbise încet, aproape fără cuvinte – două femei care se înțeleg.

– De ce?

– Pentru că de-acum o să afle.

– Cine?

– Păi, el.

– Soțul meu?

– Da.

– Până acum n-a știut?

– A știut, dar a uitat.

– Ești sigură?

– Da.

– Și cine o să-i spună dacă într-adevăr a uitat?

– Dumneavoastră, a spus ea simplu.

Mi-am dus mâna la inimă:

– Fata mea, am spus. Ce tot vorbești acolo? E un vis urât, nimic mai mult. De ce crezi c-o să-i spun? Și ce să-i spun…?

Acum deja ne priveam fără stânjeneală, cu o curiozitate nedisimulată, cu o privire lacomă și ascuțită, de parcă ne-am fi plecat capul ani în șir una în fața celeilalte și acum nu ne puteam mulțumi cu ce vedeam. Și, într-adevăr, acum știam amândouă că de-a lungul anilor nu avuseserăm curaj să ne privim față în față cu adevărat. Ne uitaserăm în altă parte, vorbiserăm despre altceva. Trăiserăm fiecare la locul ei. Numai că și ea, și eu păstraserăm în inimă un mare secret – și ăsta fusese sensul vieții noastre. Iar acum ne mărturisiserăm secretul.

Cum îi era chipul? Poate pot să-ți povestesc.

Dar mai întâi o să beau un pahar de apă, bine…? Mi s-a uscat gâtul. Domnișoară, un pahar de apă, vă rog. Mulțumesc. Ia uite, dragă, aici deja se sting luminile… Dar o să termin repede de-acum. Mai vrei o țigară?

Avea fruntea largă, fața albă și deschisă și părul negru-albăstriu. Și-l prinsese într-un coc cu cărare pe mijloc. Nasul turtit avea ceva slav. Și tot chipul îi era neted, deschis, desenat din linii hotărâte, ca al Maicii Sfinte îngenuncheate înaintea ieslei pe catapeteasma unei biserici sătești, pictată de un meșter rătăcitor, necunoscut. Un chip mândru, foarte alb. Părul negru-albăstriu contura chipul ăsta ca… dar nu mă pricep la comparații. Ce-aș putea să spun? Asta e meseria lui Lázár. El n-ar spune nimic, ar zâmbi numai. Lui îi plac numai faptele și propozițiile simple.

O să spun faptele, dacă nu te plictisesc cu ele.

Avea un chip mândru, de țărancă. De ce spun asta…? Așa, pur și simplu. Îi lipsea acea complexitate caracteristică chipurilor burgheze, chipuri în care ea se oglindește negreșit. Tensiunea aceea jignită și amară. Fața asta era netedă și neiertătoare. N-o făceai să zâmbească cu vreun compliment ieftin sau cu drăgălășenii. Fața asta avea amintiri foarte vechi. Poate că nici nu erau amintiri personale… Trăiau în ea amintirile unui trib. Gura și ochii trăiau separat. Avea ochi negri cu irizații albăstrii, ca și părul. Odată am văzut o pumă în grădina zoologică din Dresda. Așa ochi avea și ea.

Acum, ochii aceștia se uitau la mine așa cum se uită înecatul din apă la cel de pe mal, care i-ar putea fi salvator sau ucigaș. Și eu am ochi de pisică – ai mei luminează cu o lumină brună, brun-deschis… Știu că și ochii mei luminau în clipa aceea, cercetau ca farurile apărării antiaeriene atunci când se pregătește un raid care amenință căminul. Așa ne uitam una la alta, dar cel mai înfricoșător lucru dintre toate era gura ei. Moale și jignită. Gura unui animal sălbatic dezvățat de carne. Și dinții – osatura lor albă ca zăpada și puternică. Pentru că era o femeie puternică, bine proporționată și musculoasă. În clipa aceea parcă i se lăsase o umbră peste chip. Dar nu s-a plâns. Mi-a răspuns cu același glas – glasul femeii celeilalte, nu al servitoarei.

– Asta, a spus. Fotografiile. De-acum o să știe. Plec, a repetat cu îndărătnicie, ca o smintită.

– E cu putință să nu știe deja?

– El nu se mai uită la mine de mult, a spus.

– Porți mereu medalionul ăsta?

– Nu mereu, a răspuns. Numai când sunt singură.

– Dacă servești la masă și el e aici, am întrebat pe un ton de confidență, atunci nu-l porți?

– Nu, a răspuns ea, tot confidențial. Fiindcă nu vreau să-și amintească.

– De ce? am întrebat eu.

– Așa, a spus și a deschis ochii larg, de parcă privea într-o fântână adâncă, în trecut. De ce să-și amintească, dacă tot a uitat…?

Am întrebat-o foarte încet, rugându-mă de ea cu un aer familiar:

– Ce, Iudita? Ce trebuie să uite?

– Nimic, a spus ea aspru și sec.

– Ai fost amanta lui? Spune.

– Nu am fost amanta lui, a spus clar și răspicat, de parcă ar fi acuzat pe cineva.

Am tăcut. Nu-i puteai pune vorbele la îndoială, știam că spune adevărul. Dar când m-am ușurat, mi-am spus că da, spune adevărul – din păcate. Altminteri, cât de simple ar fi fost toate… Poți să mă disprețuiești, poți să mă judeci, dar asta am gândit.

– Atunci ce ați fost…? am întrebat.

A ridicat din umeri foarte stânjenită, apoi, dintr-odată, fața i s-a aprins de mânie, de exasperare, ca fulgerul când trece peste un peisaj mort.

– O să tăceți, doamnă? a întrebat cu o voce amenințătoare, seacă și răgușită.

– În legătură cu ce?

– Dacă vă spun, o să tăceți…?

Am privit-o în ochi. Știam că trebuie să-mi țin promisiunea. Femeia asta era în stare să mă omoare dacă o mințeam.

– Dacă spui adevărul – am răspuns în cele din urmă – atunci da, am să tac.

– Jurați, a spus ea sumbru și neîncrezător.

S-a dus până în dreptul patului, a luat rozariul de pe perete și mi l-a pus în mână:

– Jurați? a întrebat.

– Jur, am răspuns.

– Jurați că niciodată n-o să-i spuneți soțului dumneavoastră ce v-a spus Iudita Áldozó.

– Niciodată. Jur.

Văd că nu prea înțelegi. Acum, după atâta timp de la scena asta, nici eu nu mai înțeleg. Dar atunci totul era atât de firesc, atât de simplu… Am fost în camera slujnicei soacrei mele și i-am jurat ei, o servitoare, că niciodată n-o să-i spun soțului meu ce voi auzi de la ea. E destul de simplu? Cred că da.

Am jurat.

– Bine, a spus ea și parcă s-a mai liniștit. Atunci o să vă spun.

I se simțea în glas o mare oboseală. A pus rozariul la locul lui, pe perete. A străbătut încăperea de două ori, cu pași lungi și ușori – chiar ca o pumă între gratii. S-a sprijinit de dulap. Acum era înaltă, mult mai înaltă decât

mine. Și-a dat capul pe spate, și-a încrucișat brațele și a ridicat ochii în tavan.

– De unde ați știut, cine…? a întrebat bănuitoare, cu mare dispreț, cu vorba ieftină de servitoare de la periferie.

– Așa, am răspuns eu la fel. Am aflat.

– A vorbit el despre asta…?

Era în acest „el“ multă complicitate, dar și mult respect. Se vedea că încă bănuiește ceva; bănuia în toate astea o intrigă complexă și-i era teamă ca nu cumva s-o înșel. Tăcea cum tac inculpații în fața procurorului sau a judecătorului, cu sfiala aceea din ultimul moment, când sunt deja striviți „sub greutatea dovezilor irefutabile“ și vor să-și mărturisească fapta, dar se sperie o ultimă dată… Se tem că judecătorul nu știe de fapt ce-au făcut ei, că se preface numai… Și că, printr-un artificiu ingenios, printr-o bunăvoință vicleană, îi trage de limbă și le obține mărturisirea. Dar mai știu și că, de-acum, tăcerea iese din discuție. Începe în suflet un proces de neoprit; vor să mărturisească ei înșiși.

– Bine, a spus și a închis ochii preț de o clipă. Vă cred. Vă spun, atunci, a spus, răsuflând cu greutate. A vrut să mă ia de nevastă.

– Sigur, am spus, de parc-ar fi fost cel mai firesc lucru din lume. Când se întâmpla asta?

– Acum doisprezece ani, în decembrie. Și puțin mai târziu. A durat doi ani.

– Câți ani aveai atunci?

– Trecusem de optișpe.

Soțul meu avea atunci treizeci și doi de ani. Am întrebat prietenoasă, fără nicio legătură:

– Ai vreo fotografie din perioada aceea?

– Cu el? a întrebat mirată. Da. Aia de adineauri.

– Nu, am spus eu. Cu tine, Iudita.

– A, a spus ea fără tragere de inimă, cu un aer ordinar, de servitoare. Da.

A deschis sertarul de la noptieră și a scos un caiet cu pătrățele – știi, un caiet dintr-ăla de scriam în el la institut cuvintele franțuzești din fabulele lui La Fontaine… A căutat în caietul ăla. Erau în el icoane de sfinți, anunțuri decupate din ziare… M-am ridicat, m-am dus lângă ea și i-am privit peste umăr, cum răsfoiește caietul.

Icoanele erau a Sfântului Anton de Padova și a Sfântului Iosif. Altfel, mai mult sau mai puțin, toate obiectele aveau legătură cu soțul meu. Din ziare, Iudita tăiase anunțurile fabricii soțului meu. Era și o chitanță pentru un joben, de la o prăvălie din centru. Apoi, necrologul socrului meu. Era și anunțul tipărit pe hârtie manuală care anunța logodna noastră.

Le răsfoia pe toate cu nepăsare, un pic obosită, ca cineva care a văzut de multe ori hârțoagele astea și s-a plictisit de ele, dar nu le poate arunca. M-am uitat întâi la mâinile ei: puternice, osoase și lungi, cu unghii tăiate atent, dar fără manichiură. Avea degete lungi, cu oase puternice. A ridicat o fotografie.

– Asta e, a spus și a zâmbit amar, cu colțurile gurii lăsate.

Fotografia o înfățișa pe Iudita Áldozó la vârsta de optsprezece ani, când soțul meu voise s-o ia de nevastă.

Era făcută la un atelier din centru, la un fotograf mic-burghez care anunța pe spatele operei sale, cu litere aurii, că imortalizează orice moment fericit din familie. Poza era una obișnuită, artificială, regizată: bare de fier invizibile obligaseră un cap de fată să se întoarcă într-o anumită direcție și să privească într-un anumit punct, cu ochii speriați și privirea sticloasă. Iudita Áldozó își petrecuse cozile în jurul capului, ca regina Elisabeta. Chipul ei mândru și speriat, de fată de țăran, privea în obiectiv de parcă ar fi strigat după ajutor.

– Dați-mi-o înapoi, a spus apoi cu fermitate, a luat fotografia și a strecurat-o în caietul cu pătrățele, de parcă ar fi ascuns ceva foarte special de restul lumii.

– Asta eram eu, a spus. Atunci deja trăiam aici de trei ani. Nu vorbise cu mine niciodată. Odată m-a întrebat dacă știu să citesc. „Da“, i-am răspuns. „Bine“, mi-a zis. Dar nu mi-a dat nicio carte. Nu ne vorbeam.

– Păi și-atunci ce-a fost? am întrebat.

– Nimic, a spus, ridicând din umeri. Atât.

– Dumneata știai?

– Asemenea lucruri le știe omul.

– Adevărat, am oftat. Și apoi…?

– La sfârșitul anului al treilea – a spus vorbind cu greu, cu capul dat pe spate și privind în trecut și în viață cu acea privire sticloasă și un pic speriată, la fel ca în poză –, a vorbit cu mine în ziua de Ajun. S-a întâmplat după-amiaza, în salon. A vorbit mult. Era foarte nervos. Eu tăceam.

– Da, am spus și am înghițit în sec.

– Da, a continuat, înghițind și ea. A spus că știe că e foarte greu. Și că nu vrea să fiu amanta lui. Voia să plecăm împreună în străinătate, în Italia – a spus și, dintr-odată, fața frustrată, tensionată, rigidă i s-a destins, de parcă brusc ar fi înțeles tot conținutul acelui cuvânt miraculos, de parcă asta ar fi fost cea mai mare surpriză, tot ce poate un om să spună și să spere într-o viață.

Și, fără să vrem, ne-am uitat amândouă la revista ilustrată de pe masă – se vedea că fusese răsfoită de multe ori, iar în imagini erau valurile mării și copii care se jucau în nisip… Atât primise ea din Italia.

– Și tu nu ai vrut?

– Nu, a spus, întunecându-se.

– De ce?

– Așa, a răspuns cu asprime. Apoi a adăugat, șovăielnică: Îmi era frică.

– De ce?

– De toate, a spus, ridicând din umeri.

– Că el era stăpân și tu servitoare?

– Și de-aia, a zis supusă. Acum mă privea aproape cu recunoștință, de parcă mi-ar fi mulțumit că am spus-o în locul ei, formulându-i mărturisirea.

Mereu m-am temut. Dar și din alt motiv. Simțeam că nu e în ordine. Era prea departe de mine, la o distanță prea mare, a mai spus, dând din cap.

– Ți-era frică de doamna…?

– De dumneaei…? Nu, a spus, zâmbind din nou. Se vedea că mă consideră un pic cam toantă, o femeie care nu prea se descurcă printre adevăratele secrete ale vieții și căreia trebuie să-i vorbești cât mai simplu și să-i explici pe îndelete, ca unui copil. De ea nu-mi era frică, ea știa.

– Doamna…?

– Da.

– Și mai cine…?

– Numai ea și prietenul lui. Scriitorul.

– Lázár…?

– Da.

– A vorbit cu tine despre asta?

– Cine, scriitorul…? Da. Am fost acasă la el.

– De ce?

– Pentru că așa a vrut el. Soțul dumneavoastră.

Explicația asta era un ocol ironic și neiertător. Voia să spună: „Pentru mine, el e «el». Pentru tine, el e «soțul tău».“

– Păi da, am spus. Așadar, numai două persoane știau. Soacră-mea și scriitorul. Și ce ți-a spus scriitorul?

Iar a ridicat din umeri:

– N-a spus nimic, doar m-a poftit să iau loc și m-a privit tăcut.

– Timp îndelungat?

– Destul. El – din nou acest „el“ prelungit! – voise să-mi vorbească, să mă privească. Să mă convingă. Dar n-a spus nimic. În camera lui erau multe cărți. Eu nici nu mai văzusem atâtea cărți până atunci… Nu s-a așezat, a rămas în picioare, sprijinit de sobă. Mă privea numai și fuma. M-a privit până când s-a întunecat. Abia atunci a început să vorbească.

– Și ce-a zis? am întrebat. Îi vedeam cu atâta acuratețe, pe Lázár și pe Iudita Áldozó, cum stau acolo, în camera tot mai întunecată, și se bat fără cuvinte pentru sufletul soțului meu, între „atâtea cărți“.

– N-a spus nimic. M-a întrebat numai cât pământ avem.

– Păi și cât aveți?

– Opt iugăre.

– Unde?

– În Zala.[12]

– Și când i-ai spus, ce-a zis…?

– Că e puțin, fiindcă suntem patru pe opt iugăre.

– Da, am răspuns eu, grăbită și stânjenită. Nu mă pricep la lucruri dintr-astea, dar atâta lucru știam și eu, că e puțin. Și după?

– Păi, a sunat după servitori și a spus: „Puteți să plecați, Iudita Áldozó.“ N-a mai scos niciun cuvânt. Dar eu știam deja că nu va fi nimic.

– Pentru că nu vă lăsa el?

– Nici el, nici nimeni din lumea asta. Și din altă cauză. Pentru că eu nu voiam. E ca boala, a spus ea, lovind în masă. N-o recunoșteam în clipa aia. Parcă îi explodase trupul. Membrele îi tremurau ca și curentate. Avea o forță de stihie. Vorbea încet și totuși părea că urlă. Ca o boală, așa a fost tot… Apoi am făcut foamea un an încheiat, doar am băut ceai, atât. Dar să nu credeți c-am făcut foamea așa, a spus grăbită, ducând mâna la inimă.

– Așa, cum? am întrebat, profund uimită. Ce vrei să spui?

– Se făcea odinioară în sat, a spus ea plecând capul, cu aerul că nu prea e corect să trădezi secretele tribului în fața unui străin. Un om începe să nu mai vorbească și să nu mai mănânce până când un altul face un lucru.

– Ce anume?

– Păi, ce vrea celălalt de la el.

– Și asta are vreo consecință?

A ridicat din umeri:

– Are. Dar e păcat.

– Da, am răspuns și știam că orice-ar spune acum, Iudita Áldozó „făcuse foamea“ totuși pentru soțul meu. Dar tu nu păcătuiai?

– Nu, eu nu, s-a grăbit să spună, dând din cap și roșind ca la o mărturisire. Pentru că atunci eu deja nu mai voiam nimic. Pentru că totul era ca o boală. Nu puteam să dorm, făcusem urticarie pe față și pe coapse. Și multă vreme am avut febră. Doamna m-a tratat multă vreme.

– Și el ce-a spus?

– Nimic, a zis încet, mai liniștită și cuprinsă parcă de visare. A plâns. Dar n-a spus nimic. Când aveam febră, mi-a dat odată apă zaharată și ceva medicament, cu lingura. Odată m-a sărutat – a spus-o cu blândețe, de parcă ar fi fost cel mai frumos lucru care i se întâmplase în toată viața.

– Când? am întrebat.

– Păi, când a plecat în călătorie.

– Unde?

– În străinătate, a spus simplu. Pentru patru ani.

Am tăcut. Era perioada în care soțul meu fusese la Paris, la Londra, în nord și în orașele italienești. Patru ani stătuse în străinătate, avea treizeci și șase de ani când s-a întors acasă și a preluat fabrica. Câteodată mai vorbea despre anii aceia, spunea că fuseseră anii lui de drumeție… Dar niciodată nu pomenise că din cauza Iuditei Áldozó plecase el în lume patru ani.

– Și atunci, înainte de călătorie, v-ați mai vorbit?

– Nu, a spus. Că eu deja mă vindecasem. De fapt, o singură dată am vorbit. Atunci, întâia oară, în ziua de Crăciun. Atunci am primit medalionul cu fotografia și panglica mov. Dar tăiase din ea o bucată. Era într-o cutie – a spus-o pe un ton explicativ și serios, de parcă asta schimba însemnătatea cadoului sau de parcă toate detaliile ar fi fost importante, de pildă și că medalionul pe care i-l dăruise soțul meu era într-o cutie… Dar atunci, și eu simțeam că fiecare detaliu contează.

– Cealaltă poză ai primit-o tot de la el?

– Cea în care e mai în vârstă? Nu – și a plecat capul. Pe aceea am cumpărat-o.

– De unde?

– De la un fotograf. A fost un *pengő*, a răspuns.

– Înțeleg, am spus. Altceva n-ai mai primit de la el?

– Altceva…? M-a privit mirată. Ba da. Odată am primit o coajă de portocală confiată.

– Îți place…?

Din nou a plecat capul. Se vedea că se rușinează de slăbiciunea asta.

– Da, a spus. Dar n-am mâncat-o, a adăugat, parcă scuzându-se. Să vă arăt…? E aici, într-o pungă.

Și s-a întors spre noptieră, sărind de parcă ar fi dovedit un alibi. Am întins rapid mâna spre ea.

– Nu, lasă, Iudita, am spus. Te cred. Și mai încolo, mai târziu, ce-a fost…?

– N-a fost nimic, a spus acum pe un ton simplu, de parcă ar fi povestit. El a plecat, iar eu m-am vindecat. Doamna m-a trimis acasă pentru trei luni. Era vară, am fost la seceriș. Dar am primit salariu, a spus cu mândrie. Apoi m-am întors. El a rămas mult timp afară, patru ani. M-am liniștit și eu. S-a întors și el, dar nu mai stătea cu noi. Nu mi-a scris niciodată. Într-adevăr, a fost o boală, a spus ea serioasă, inteligentă, de parcă se certa de mult cu ea însăși și-și demonstra ceva cu îndărătnicie.

– Și apoi s-a terminat? am întrebat.

– Da. V-ați căsătorit. Apoi s-a născut copilașul. Și a murit. Atunci am plâns mult, mi-era milă de dumneavoastră.

– Da, da. Să lăsăm asta, am spus nervoasă și distrată, de parcă aș fi vrut să înlătur empatia asta cumsecade. Spune-mi, Iudita, nu v-ați mai vorbit niciodată-niciodată?

– Niciodată, a răspuns ea, privindu-mă în ochi.

– Despre lucrul acela, niciodată?

– Nu, și despre nimic altceva, a răspuns cu asprime.

Știam că e adevărul neîndoielnic – unul de poți să-l dăltuiești în piatră. Ăștia doi nu mint. M-a luat cu amețeală de teamă și de spaimă. Nici n-ar fi putut să-mi zică altceva mai rău decât că nu-și mai vorbiseră niciodată. Tăcuseră timp de doisprezece ani – asta era tot. Și, între timp, unul purtase medalionul cu fotografia celuilalt, iar celălalt purtase în compartimentul secret al portofelului bucățica mov pe care o tăiase din panglica amuletei. Și unul dintre ei se căsătorise, mă luase de soție pe mine, și nu fusese niciodată al meu cu adevărat, fiindcă cealaltă îl aștepta. Asta era tot. Îmi înghețaseră mâinile și picioarele, îmi era frig.

– Mai răspunde-mi la o întrebare, am rugat-o. Vezi tu, eu nu doresc să juri. Am jurat că n-o să spun nimănui. Acum însă spune-mi sincer: ai regretat?

– Ce să regret?

– Că n-ai acceptat atunci să-i fii soție.

S-a dus la geam cu brațele încrucișate și a privit în jos, spre curtea întunecată a imobilului din centrul orașului. Apoi a spus, peste umăr:

– Da.

Cuvântul acesta a căzut între noi de parcă ar fi aruncat cineva cu explozibil în cameră – o bombă cu ceas, care nu explodează instantaneu. Am ascultat în tăcere bătăile inimilor noastre și tic-tacul bombei invizibile. A trecut mult timp… doi ani, până când în sfârșit a explodat.

Se auzeau zgomote din vestibul, soacră-mea ajunsese acasă. Iudita s-a dus la ușă în vârful picioarelor și, încet, cu dexteritate de hoț, a întors cheia în broască. Ușa s-a deschis și iat-o pe mama-soacră în prag, cu blană și mănuși, așa cum sosise din oraș.

– Tu, aici? a spus pălind.

– Stăteam de vorbă, mamă, am răspuns și m-am ridicat.

Soacră-mea, Iudita și cu mine: trei femei care aveau legătură cu el și care stăteau acum în camera servitoarei, ca trei Parce într-un tablou vivant. La asta m-am gândit și-am început să râd, de chinuită și de nervoasă ce eram. Dar mi-a trecut îndată când soacră-mea, albă ca varul, a intrat în camera Iuditei, s-a așezat pe patul ei, și-a ascuns fața în palmele înmănușate și a început să plângă în tăcere, zguduindu-se din umeri.

– Nu plângeți, a spus Iudita. A jurat că n-o să-i spună nimic.

M-a măsurat încet, cu atenție, din cap până-n picioare, și a ieșit din cameră.

După-amiază l-am sunat pe Lázár. Nu era acasă, a răspuns valetul. Pe la patru și jumătate am auzit telefonul: era Lázár, mă suna din oraș. A tăcut timp îndelungat, de parcă s-ar fi aflat foarte departe, pe altă planetă, și rugămintea mea – să vorbim îndată – ar fi fost una la care trebuia să se gândească mult.

– Să vin la dumneata? a întrebat apoi, cu vădită indispoziție.

Dar nu era cea mai bună idee, pentru că soțul meu se putea întoarce din clipă-n clipă. Nici în vreo cofetărie sau cafenea nu aveam cum să mă întâlnesc cu el. Până la urmă, mi-a spus fără plăcere:

– Dacă dorești, mă duc acasă și te aștept acolo.

Am acceptat invitația cu bucurie. Chiar nu mă puteam gândi la nimic altceva. În zilele acelea și mai ales în ceasurile care urmaseră discuției de dimineață, aveam o stare de spirit ieșită din comun, de parcă aș fi hoinărit pe la periferiile periculoase ale vieții, prin spitale și închisori, undeva într-o altă lume, unde viața ascultă de cu totul alte reguli decât în saloane și în casele din centrul orașului. M-am dus acasă la Lázár cum m-aș fi dus la salvare sau la poliție într-un moment dificil al existenței… Abia când am sunat la ușă și-am simțit că-mi tremură mâinile mi-am dat seama că pornisem pe un drum neobișnuit și, poate, nici prea corect.

Mi-a deschis, mi-a sărutat mâna tăcut și m-a condus într-o cameră mare.

Locuia într-o vilă de pe malul Dunării, la etajul al cincilea. Totul înăuntru era nou-nouț, confortabil și modern. Doar mobilierul era demodat, provincial, învechit. Priveam uluită în jur. Eram emoționată și agitată, dar și atentă la detalii – pricepi tu, omul e atât de straniu, că și când e dus la spânzurătoare cred că observă un detaliu anodin, o pasăre într-un copac sau un neg în bărbia procurorului care îi citește condamnarea la moarte… Am vorbit despre locuință. Mă simțeam de parcă aș fi greșit adresa. Îmi închipuisem în secret apartamentul lui Lázár și în adâncul sufletului mă așteptam, eu știu, la obiecte indiene, la un wigwam cu foarte multe cărți, cu scalpuri de femei frumoase și de rivali. Însă ce vedeam acolo nu se asemăna nici pe departe. Avea mobile obișnuite, cu ornamente din lemn de cireș, ca acelea care îl așteaptă pe vizitator în saloanele provinciale – știi, scaunele acelea incomode, în formă de lăută, cu spetează, mobile pline cu nimicuri mic-burgheze, cu pahare de sticlă din Marienbad, cu porțelanuri din Holíč[13]… Salonul ăsta era precum camera de zi a unui avocat care câștigă binișor, mutat din provincie în capitală: mobila e zestrea soției și încă nu-și permit alta… Dar aici nu simțeam mâna vreunei femei și știam că Lázár e bogat.

Pe mine nu m-a condus în salonul cu „multe cărți“ în care o primise pe Iudita Áldozó. S-a purtat cu mine elegant, cumsecade și cu o anumită stânjeneală, ca un medic la prima vizită a pacientului. M-a rugat să iau loc și bineînțeles că nu mi-a oferit nimic de băut. A rămas așa până la sfârșitul vizitei – răbdător, atent și reținut, ca un om care s-a mai aflat în situații similare și știe că astfel de discuții nu au niciun rost, ca medicul care știe, când întâlnește un bolnav incurabil, că nu mai există nicio speranță, dar îl ascultă totuși, dă din cap, poate chiar îi prescrie vreo doctorie, vreun praf sau vreun sirop… Ce știa? Știa numai că, atunci când vine vorba despre sentimente, nu există niciun sfat bun. Asta simțeam și eu în ceața în care eram. Și stând acolo, în fața lui, mi-am dat seama, indispusă, că bătusem drumul de pomană. Nu există „sfat bun“ în viață. Lucrurile se întâmplă, atâta tot.

– Ai găsit-o? a întrebat dintr-odată.

– Da, am răspuns scurt; nu trebuia să intru în detalii.

– Te-ai mai liniștit?

– Nu prea. Am venit să te întreb cum să procedez de acum înainte.

– Asta n-aș ști să-ți spun, a zis calm. Poate că nu va fi nimic. Dacă ți-aduci aminte, eu ți-am spus că nu e bine să răscolești lucrurile. Se coagulaseră frumos, se cicatrizaseră, cum spun medicii. Acum te-ai atins de rană, ai deschis-o.

Nu m-a uimit că folosea comparații medicale. Oricum mă simțeam ca în sala de așteptare a unui cabinet medical sau, mai exact, ca în cabinetul propriu-zis. Știi, acolo nu era nimic „literar“, nimic nu se asemăna cu ce ți-ai închipui că se găsește în locuința unui scriitor renumit… Era mai curând

burghez, chiar mic-burghez, foarte ordonat și modest. Îmi observase mirarea – era incomod să stai în fața lui, pentru că observa totul și aveam senzația că o să-mi vină și mie rândul, ca atâtor altora înaintea mea, pentru că el observa totul. Atunci mi-a spus:

– Eu am nevoie de ordinea burgheză. În interior, omul oricum e aventuros. În exterior, să trăiască precum un diriginte de poștă. Pentru mine, ordinea este o obligație existențială, altfel nu mă pot concentra…

Nu a spus la ce nu se poate concentra – probabil la tot ce e pe lumea asta, la lumea întreagă… La lumea din exterior și la lumea din adâncuri, unde flutură panglici mov.

– A trebuit să jur că nu-i zic nimic soțului meu.

– Da, a spus. O să afle oricum.

– De la cine?

– De la dumneata. Despre așa ceva e cu neputință să taci. Nu tăcem și nu vorbim numai cu gura, ci și cu sufletul. Soțul dumitale o să afle cât de curând.

A tăcut. Apoi a întrebat aproape fără tact, brutal:

– Ce dorești de la mine, doamnă?

– Aș dori un răspuns precis și limpede, am spus, uimită și eu de cât de precis, de liniștit și de limpede vorbeam. Ai avut dreptate, ceva a explodat. Eu am detonat bomba sau a fost o întâmplare…? E totuna. Oricum, asemenea întâmplări nu există. Căsătoria mea a eșuat. M-am luptat ca o nebună, mi-am jertfit toată viața. Nu mi-am cunoscut păcatul…? Iar acum am găsit o urmă, niște semne, cineva mi-a spus că are cu soțul meu o legătură mai strânsă decât mine.

Lázár s-a sprijinit de masă, fumând în tăcere.

– Dumneata chiar crezi că femeia asta putea să lase o amintire atât de fatală în inima soțului meu, în sistemul lui nervos…? Există așa ceva? Ce e dragostea?

– Te rog, a spus el cumsecade, ba chiar cu puțină ironie, eu nu sunt decât scriitor și bărbat. Nu știu să răspund la întrebări atât de grele.

– Crezi, am întrebat, că o iubire se instalează așa într-un suflet și omul nu mai poate să iubească pe altcineva?

– Se poate, a răspuns prudent, chiar ca un medic bun, care a văzut multe la viața lui și nu vrea să-și facă o părere superficială. Dac-am auzit despre așa ceva? Da. De multe ori…? Nu.

– Ce se întâmplă în suflet când suntem îndrăgostiți? am întrebat, ca o școlăriță.

– În suflet nu se întâmplă nimic, a spus, cu aerul că vrea să mă ajute cu toată ființa lui. Sentimentele nu se desfășoară în suflet, alta e traiectoria lor. Dar trec și prin suflet, ca inundația prin terenul inundabil.

– Un om inteligent și cuminte poate opri o inundație ca asta? am întrebat.

– Te rog frumos, s-a înviorat el atunci, problema asta e destul de interesantă. M-am ocupat mult de ea. Trebuie să-ți spun că, până la un punct, e posibil. Vreau să spun că… rațiunea nu poate nici porni, nici opri

sentimente. Dar poate să le regleze. Dacă sentimentele devin primejdioase, ele trebuie puse într-o cușcă.

– Ca o pumă…? am spus fără să vreau.

– Ca o pumă, a spus și el, ridicând din umeri. În cușca aia, bietul sentiment poate să se învârtă cât o vrea, poate să urle, să scrâșnească din dinți, să muște gratiile… dar până la urmă n-are ce face, îi cade părul, îi cad dinții, îmbătrânește, devine blând și trist. Asta se poate… Așa ceva am mai văzut. Asta e opera rațiunii. Sentimentul poate fi îmblânzit și dresat. Desigur, a spus prevăzător, nu e bine să deschidem prea devreme ușa cuștii. Puma iese și, dacă nu e destul de blândă, încă poate pricinui multe neplăceri.

– Spune-mi mai clar, l-am rugat.

– Mai clar de-atât nu pot să-ți spun, a zis el răbdător. Dumneata vrei să știi dacă sentimentele se pot nimici cu ajutorul rațiunii? La asta îți răspund cât se poate de clar că nu. Dar pot să te consolez cu ideea că sentimentele pot fi îmblânzite și atrofiate câteodată, dacă ai noroc. Uită-te la mine. Am supraviețuit.

Nu știu să-ți spun cum m-am simțit în clipa aceea; dar n-am fost în stare să-l privesc în ochi. Dintr-odată mi-am amintit seara când l-am cunoscut și am roșit. Mi-a revenit în minte jocul acela bizar… M-a cuprins o jenă adolescentină. Nici el nu se uita la mine, stătea rezemat de masă, cu brațele încrucișate, și privea pe fereastră de parcă ar fi examinat casa de vizavi. Momentul acesta cumplit a durat ceva. A fost una dintre cele mai stânjenitoare clipe din viața mea.

– La vremea aceea, am continuat apoi grăbită, ca și când aș fi vrut să schimb vorba, dumneata nu l-ai sfătuit pe Péter s-o ia de soție pe fata asta?

– Am făcut tot posibilul să nu se întâmple acest lucru, a spus. Atunci încă aveam putere asupra lui.

– Și acum nu mai ai…?

– Nu.

– Femeia asta e mai puternică acum…?

– Femeia asta? a întrebat plecându-și capul, cu gura mișcându-i-se în tăcere, de parcă ar fi cântărit relațiile de putere. Cred că da.

– Te-a ajutat și soacră-mea?

A clătinat din cap serios, de parcă ar fi evocat o amintire neplăcută.

– Nu prea.

– Doar nu-ți închipui, am întrebat eu vehement, că femeia asta mândră, aristocrată și elegantă ar fi sprijinit o asemenea nebunie?

– Nu-mi închipui nimic, a spus prudent. Dar știu că femeia asta mândră, aristocrată și elegantă a trăit multă vreme într-o rigiditate extremă – parcă nici n-a trăit într-o casă, ci într-un frigider. Oamenii cărora le-a fost frig timp îndelungat înțeleg mai ușor pe cineva care vrea să se încălzească.

– Dar dumneata de ce nu l-ai lăsat pe Péter să se încălzească… așa cum zici… în atmosfera caldă a acestei simpatii stranii?

– Pentru că nu-mi plac oamenii care se încălzesc și între timp pun omul în frigare, a spus el răbdător, cu aceeași voce de educator.

– Așa de periculoasă o vezi pe Iudita Áldozó?

– Persoana…? La întrebarea asta e greu de răspuns. Situația care s-ar fi creat, aia da, putea să fie periculoasă.

– Și consideri că situația care s-a creat apoi e mai puțin periculoasă? am întrebat, foarte atentă să vorbesc liniștit și cu grijă.

– Oricum, e mai regulamentară, a spus el.

Asta n-am înțeles. Am tăcut, privindu-l uimită.

– Doamnă, a spus el, dumneata nici nu-ți închipui ce om conservator și de modă veche sunt eu, cât de mult respect legile. Poate că numai noi, scriitorii, mai respectăm legile pe lumea asta. Burghezul este un om cu mult mai aventuros, chiar mai revoluționar decât se crede îndeobște. Nu e câtuși de puțin întâmplător că orice revoluție are ca portdrapel un burghez rătăcit. Noi, scriitorii, nu ne putem permite luxul răscoalei. Noi suntem cei care păstrează tradițiile. Și e mult mai dificil să păstrezi ceva decât să procuri sau să distrugi. Eu nu le pot permite oamenilor să se revolte împotriva legilor care trăiesc în cărți și în inimile lor. Într-o lume în care toți vor să distrugă tot ce e vechi și să construiască noul, eu trebuie să păzesc convențiile nescrise dintre oameni, al căror sens ultim sunt ordinea și armonia profundă a lumii lor. Sunt ca pădurarul care trăiește printre braconieri. Situația mea este primejdioasă… Lume nouă! a spus el cu așa un dispreț, cu așa o dezamăgire și durere, că l-am privit perplexă. De parcă ar exista oameni noi…!

– Și de-asta nu l-ai lăsat pe Péter s-o ia de soție pe Iudita Áldozó…?

– Sigur că nu numai de-asta. Péter e burghez. Un burghez foarte valoros… cum nu mai sunt mulți. Păzește o cultură care pentru mine e foarte importantă. A spus odată – mai în glumă, mai în serios – că, pentru el, eu sunt martor… Am glumit și eu, dar poate că nici n-am fost atât de hazliu pe cât s-ar crede, și i-am răspuns că trebuie să am grijă de el, că am un interes economic să am grijă de el, că trebuie să-l salvez pe el, adică pe cititorul meu. Sigur că nu la tirajele cărților mele mă gândesc acum, ci la sufletele acelea, atâtea câte mai sunt, în care există încă responsabilitatea caracteristică lumii mele. Scriu pentru ei… Altfel, munca mea nu mai are niciun sens. Péter e unul dintre cei aleși. Nu mai sunt mulți, nici aici, nici aiurea… Altceva nu mă interesează. Dar nu asta a fost cauza adevărată – mai exact, n-a fost deloc. Pur și simplu eram îngrijorat pentru el, pentru că-l iubeam. Nu-mi place să mă supun unor sentimente… Dar sentimentul acesta, prietenia, e mult mai rafinat și mai complex decât dragostea. E sentimentul uman cel mai puternic… Total dezinteresat. Femeile nu-l cunosc.

– De ce-ai vrut să-l aperi pe Péter de femeia asta? am întrebat eu, îndărătnică. Eram atentă la fiecare cuvânt în parte și aveam totuși impresia că ocolește răspunsul sincer, că vorbește despre altceva.

– Pentru că nu-mi plac eroii sentimentali, a spus în cele din urmă, renunțând la pretexte și liniștindu-se, de parcă își dăduse seama că trebuie să spună adevărul. Întâi și-ntâi îmi place să văd totul și pe toți la locul lor în viață. Dar nu mă îngrijora numai diferența socială. Femeile învață repede, recuperează secolele de evoluție cât ai clipi… N-am nicio îndoială că femeia asta și-ar fi învățat lecția cu viteza luminii și, într-o seară ca cea de ieri, s-ar fi purtat ca dumneata sau ca mine, respectând toate regulile – nimeni n-ar fi avut ce să-i reproșeze. În general, femeile le sunt mult superioare bărbaților din aceeași clasă. Dar Péter s-ar fi simțit totuși erou, un erou care se scoală dimineața și rămâne erou până seara, pentru că, în lumea lui și contrar regulilor ei, își asumă un rol foarte omenesc, perfect motivat în fața lui Dumnezeu și a oamenilor, dar într-o situație care trebuie totuși asumată. Și mai era ceva. Femeia. Femeia asta nu l-a iertat niciodată pe Péter că e burghez.

– Asta nu mai cred, am spus debusolată.

– Știu sigur, a spus cu severitate. Dar toate astea nu sunt hotărâtoare pentru problema dumitale. Aici s-a decis destinul unui sentiment. Ce era în sentimentul acesta pentru Péter? Ce dorințe, ce porniri…? Nu știu. Dar am văzut cutremurul acesta în momentul lui cel mai primejdios. În sufletul unui om se clătina totul – clasa căreia îi aparținea, bazele pe care se clădise o viață, forma ei. Forma asta de viață nu e o simplă problemă personală. Dacă se prăbușește așa un om – un om care păstrează și exprimă întregul sens al unei culturi, atunci nu dispare singur, ci împreună cu el dispare și un fragment din lumea aceea în care merită să trăim… Eu am privit-o atent pe femeia asta. Problema nu era că nu aparținea clasei noastre. Poate că nici nu există o întâmplare mai fericită decât atunci când doi indivizi din clase diferite se ademenesc în vâltoarea unei pasiuni… Nu, în personalitatea acelei femei era ceva, o trăsătură pe care o simțisem foarte bine și cu care nu mă puteam împăca, nu îndrăzneam să-l arunc pe Péter în vâltoarea ei. O voință sălbatică, o forță barbară… Dumneata n-ai simțit…?

Ochii lui obosiți, în care se deslușea somnul, au sclipit dintr-odată când s-a întors spre mine. A spus nesigur, de parcă și-ar fi căutat cuvintele:

– Există oameni cu o forță sălbatică, o forță care amintește de pădurea tropicală, o forță de a suge pentru ei tot ce au nevoie, tot ce înseamnă viață, ca niște vrejuri din junglă care își trag seva dintr-un perimetru de sute de metri, care sug umezeala pământului, acizii și hrana. Asta le e legea, asta le e însușirea. Nu sunt răi, dar așa sunt ei… Dacă cineva e rău, poți să discuți cu el, poate să-l și îmbunezi, poate că reușești să dizolvi materia aceea sufletească din pricina căreia suferă, din pricina căreia vrea să se răzbune pe oameni și pe lumea întreagă. Aștia sunt oamenii norocoși… Dar mai există și oameni de altă factură, vrejurile astea, care nu sunt răuvoitoare, numai că îmbrățișează lumea înconjurătoare cu așa o sete, mortală și îndărătnică, încât îi sug toată forța, îi sug seva. Oamenii ăștia înseamnă un destin barbar, fatal. Printre bărbați sunt mai puțini… Printre femei, îi întâlnim des. Forța care emană din ei distruge și suflete mai rezistente decât Péter. N-ai simțit-o

când ai vorbit cu ea? Parcă ai vorbi cu o furtună de nisip sau cu o apă învolburată.

– Eu am vorbit doar cu o femeie, am spus oftând. Cu o femeie care are multă forță.

– Într-adevăr, femeile au alt auz între ele, s-a arătat el mai mult decât dispus să recunoască. Eu respect forța asta și mă tem de ea. Și acum, gândește-te la Péter. Încearcă să-ți închipui cu ce rezistență, cu ce forță a trăit în acești zece ani, cum a trebuit el să se rupă din brațele nevăzute ale acestei forțe primejdioase. Pentru că, știi și dumneata, asta vrea totul. Femeii ăsteia nu-i trebuie intrarea din spate, nu-i trebuie apartamentul cu două camere de pe o stradă lăturalnică, blana de vulpe și verile petrecute în secret cu amanta… Femeii ăsteia îi trebuie tot, pentru că ea nu e o femeie deghizată, ea e o femeie adevărată. N-ai simțit?

– Ba da. A preferat să facă foamea pentru el.

– Ce să facă? a întrebat, acum el fiind cel uimit.

– Foamea, am spus. Ea mi-a zis. Un obicei meschin și tâmpit. Cineva începe să facă foamea, nu mănâncă până nu-și atinge țelul.

– Așa a zis? a întrebat el, lungind vorbele. În Orient există așa ceva. Este una dintre formele de transpunere a voinței. A râs, neliniștit și indispus. Într-adevăr, Iudita Áldozó e din rândul femeilor periculoase. Sunt femei pe care le poți scoate la cină în locuri luxoase, unde mănâncă crabi și beau șampanie. Și mai sunt și altele, care mai bine fac foamea… Astea sunt cele mai periculoase. Mă tem totuși că degeaba te-ai atins de ea. Începuse să obosească… Am văzut-o demult, cu ani în urmă, dar am simțit atunci că stelele destinului dumitale se schimbaseră, că toate astea începeau să fie cuprinse de indiferență și de stricăciune… Pentru că în viață nu există doar inundație și forțe barbare… Există și altceva. Domnește și o lege a inerției. Respectă legea asta.

– Nu pot să respect nimic, am spus, pentru că nu pot să trăiesc așa. Nu mă pricep la Iudita Áldozó, nu mă pot pronunța în privința a ceea ce a însemnat ea odinioară pentru soțul meu, a ceea ce înseamnă acum, în acest moment, nu știu cât de periculoasă e… Nu pot să cred că sunt pasiuni care mocnesc o viață întreagă în suflet, cu flacără înăbușită și cu fum, ca flăcările infernului, ca focul de mină… Poate că există și așa ceva: dar eu cred că viața stinge focurile astea. Dumneata nu crezi…?

– Da, da, a sărit el mult prea repede, țintuind cu privirea scrumul incandescent al țigării.

– Văd că nu crezi, am continuat. Poate că nu am dreptate. Poate că o pasiune e mai puternică decât viața, decât rațiunea și timpul. Poate că arde totul, mistuie totul…? Da, poate… Dar atunci, să fie mai puternică. Să nu fie latentă, să izbucnească. Nu-mi place să-mi construiesc casa la poalele vulcanului Stromboli. Vreau să fie pace și liniște. De aceea nu regret ce s-a întâmplat. Așa cum e acum, viața mea e un fiasco total, e insuportabilă. Și eu am forță, și eu pot să aștept și să vreau, nu numai Iudita Áldozó, chiar dacă nu fac foamea pentru nimeni și mănânc la cină pui rece cu maioneză și

salată… Iar duelul ăsta mut să se sfârșească odată. Dumneata ești unul dintre cei care a asistat la duel, de-aia mă adresez dumitale. Dumneata crezi că Péter mai are legătură cu femeia asta?

– Da, a spus simplu.

– Atunci înseamnă că nu are o legătură adevărată cu mine, am spus răspicat, liniștit. Atunci să facă ceva, s-o ia de soție sau să n-o ia, să se înfunde cu ea sau să fie fericiți împreună, numai să se liniștească. Mie așa viață nu-mi trebuie… Eu i-am jurat femeii ăsteia c-o să tac în fața lui Péter și o să-mi țin jurământul. Dar n-o să mă supăr dacă o să vorbești dumneata cu el… Prudent, sau nici măcar… Zilele astea. Faci asta pentru mine?

– Dacă dorești, a spus el, dar cu puțină tragere de inimă.

– Te rog frumos, am spus și m-am ridicat, trăgându-mi mănușile. Acum parcă văd că te-ntrebi ce-o să se aleagă de mine…? Îți răspund la întrebare. O să suport deciziile tuturor. Nu-mi plac dramele astea care țin decenii la rând, în tăcere, în care se confruntă adversari nevăzuți și tensiuni palide, lipsite de sânge. Dacă e dramă, dramă să fie – cu voce tare, cu bătăi, cu morți, cu aplauze și fluierături. Vreau să știu cine sunt și cât prețuiesc în tragedia asta. Dacă sunt sortită să cad, o să plec. Atunci fie ce-o fi, nu mă mai interesează soarta lui Péter și a Iuditei Áldozó.

– Asta nu e adevărat, a spus calm.

– Ba da, am spus, pentru că asta o să fac. Dacă el n-a fost în stare să se hotărască vreme de doisprezece ani, atunci o s-o fac eu, într-un timp mult mai scurt. Dacă el n-a reușit să-și găsească sortita, atunci o s-o găsesc eu în locul lui.

– Pe cine, mă rog? a întrebat și, dintr-odată, în ochi i-a apărut un licăr de interes. M-a privit zâmbitor, cum nu mă mai privise de-a lungul discuției. Parcă ar fi auzit ceva surprinzător și hazliu. Pe cine vrei să găsești…?

– Ți-am spus deja, am răspuns, puțin tulburată. De ce mă privești așa de neîncrezător și de ce zâmbești…? Soacră-mea mi-a spus odată că întotdeauna cea sortită trăiește pe undeva. Poate e Iudita Áldozó, poate sunt eu, poate e altcineva. O s-o găsesc în locul lui.

– Da, a spus.

Și-a ațintit privirea în covor, ca și când n-ar fi vrut să discute despre asta.

M-a condus tăcut la ușă. Mi-a sărutat mâna cu zâmbetul acela straniu. Mi-a deschis încet și s-a înclinat cu respect.

Ei, dar acum să plătim, ăștia chiar închid, nu se-ncurcă. Domnișoară, am avut două ceaiuri și două înghețate cu fistic. Nu, dragă, azi ești invitata mea. Nu protesta, te rog. Și nici milă să nu-ți fie. Da, într-adevăr, e sfârșit de lună, dar o mică tratație n-o să mă aducă în sapă de lemn. Am o viață independentă și fără probleme, pensia alimentară o primesc la întâi ale lunii, mult mai mulți bani decât am eu nevoie. Să știi că nu am o viață chiar atât de rea.

Numai că n-are niciun sens, ce zici de asta…? Ei, nu-i adevărat. Doar viața e făcută din atâtea lucruri. Adineauri, când mă grăbeam pe o stradă din

centru să ne întâlnim, a început să ningă. A fost o bucurie atât de curată! Prima zăpadă… Înainte nu puteam să mă bucur așa de lume. Aveam altă treabă, eram atentă la altceva. Eram atentă la un om, nu aveam eu timp de lume. Apoi l-am pierdut pe omul acela și în locul lui am primit o lume. E un schimb modest, zici…? Poate că ai dreptate.

Nu mai am multe de spus. Oricum, știi ce-a urmat. Am divorțat de soțul meu, acum trăiesc singură. Și el a trăit singur o vreme, apoi a luat-o pe Iudita Áldozó. Dar asta-i altă poveste.

Sigur, toate astea nu s-au întâmplat atât de repede pe cât mi-am închipuit eu atunci, în locuința lui Lázár. Am mai trăit cu soțul meu încă doi ani până când în sfârșit am divorțat. S-ar zice că în viață toate se întâmplă după cum dictează acul unui ceasornic nevăzut: nu se poate „hotărî“ nici măcar cu o clipă mai devreme decât cea în care lucrurile și situațiile hotărăsc singure… Restul e contrafăcut, agresiv, irațional, inuman, poate și imoral. Viața hotărăște în chip surprinzător și superb… Și atunci, totul e atât de simplu și de natural.

De la Lázár m-am dus acasă, dar soțului meu nu i-am spus nimic despre Iudita Áldozó. Însă el, sărmanul, știa deja totul. Numai lucrul cel mai important nu-l știa. Și eu n-am putut să-i spun, pentru că mult timp nici eu n-am știut… Numai Lázár știa, de aceea a tăcut atât de straniu în clipa când ne-am luat rămas-bun. Dar nici el n-a spus nimic, pentru că lucrul cel mai important nu-l poți spune nimănui. Fiecare om îl află singur.

Care e lucrul cel mai important…? Uite, nu vreau să te jignesc. Așa-i că acum ești un pic îndrăgostită de profesorul ăla suedez…? Așa-i…? Bine, nu vreau să mărturisești nimic. Dar lasă-mă să tac și eu, nu vreau să-ți stric simțământul mare și frumos, nu vreau să rănesc ceva în tine.

Nu știu când a vorbit soțul meu cu Lázár, în ziua următoare sau peste câteva săptămâni, și nu știu nici despre ce-au vorbit, dar știu că totul s-a petrecut așa cum a spus Lázár. Soțul meu știa totul, știa că găsisem panglica mov și persoana care purta amuleta. Știa că vorbisem cu Iudita Áldozó, care a plecat într-adevăr din casa soacrei mele în cea dintâi zi a lunii următoare. Doi ani n-a mai auzit nimeni de ea. Soțul meu a angajat detectivi particulari, s-o caute, dar apoi a obosit și s-a îmbolnăvit. Atunci n-a mai căutat-o. Știi ce-a făcut soțul meu în acești doi ani cât Iudita Áldozó a fost dispărută?

A așteptat.

N-am știut că un om poate aștepta astfel. A așteptat ca la muncă silnică. Parcă ar fi spart pietre la ocnă. Cu așa o forță, așa de sistematic, cu așa o încrâncenare și cu așa o disperare. Și-atunci deja nici eu nu mai puteam să-l ajut… Când o să-mi vină vremea să mor, pe patul de moarte, va trebui să mărturisesc că nici n-am vrut să-l ajut. Inima mi se umpluse de amărăciune și de disperare. Am privit sforțarea asta cumplită timp de doi ani. Disputa asta zâmbitoare, tăcută, cumsecade, tot mai palidă și tot mai mută – cu cineva sau cu ceva… Gestul acela când cineva întinde mâna după scrisori ca un narcoman după fiolă și-apoi își dă seama că fiola e goală și mâna i se oprește în aer… Gestul acela când întoarce capul pentru că a sunat

telefonul. Zvâcnetul din umăr când aude soneria. Privirea scormonitoare dintr-un restaurant sau din foaierul teatrului, care scrutează mereu universul. Am trăit așa timp de doi ani. Dar Iudita Áldozó dispăruse.

Am aflat mai târziu că plecase în Anglia să fie slujnică. Slujnicele maghiare erau la mare căutare în Anglia.

Nici familia ei nu știa nimic despre ea, nici soacră-mea. În acești doi ani mergeam deseori la soacră-mea, stăteam acolo zile-n șir. Săraca, atunci era deja bolnavă, avea tromboză, trebuia să stea întinsă cu lunile. Am stat lângă ea. O îndrăgeam tare mult. Am stat acolo, am citit, am tricotat împreună, aproape c-am făcut bandaje, ca femeile din vechime când bărbatul pe care îl iubeau pleca la război. Știam că, în luptă, soțul meu ocupă o poziție destul de periculoasă… Putea să cadă secerat în orice clipă. Știa și soacră-mea. Dar de-acum nu mai puteam să-l ajutăm. Vine o vreme când nimeni și nimic nu mai poate să-l ajute pe om. Și soțul meu ajunsese în situația asta… Rămăsese singur, poate – sau sigur! – că era în pericol de moarte și aștepta să hotărască soarta.

Iar noi două, mama-soacră și cu mine, mergeam în vârful picioarelor, trăiam și tricotam prin preajma lui. Exact ca asistentele. Vorbeam despre altceva, câteodată chiar relaxate, într-o dispoziție bună. Cred că la mijloc era un tact sau o pudoare ciudată, dar soacră-mea nu vorbea niciodată despre ce se întâmplase. În dimineața aceea când șezuse în fața noastră și începuse să plângă, în camera slujnicei, făcusem un legământ fără cuvinte că ne vom ajuta reciproc în tot ce se poate și că nu vom vorbi fără rost și fără speranță despre ce se întâmplase. Până și despre soțul meu vorbeam ca despre un bolnav foarte amabil și simpatic, a cărui stare e într-adevăr foarte gravă, dar pe care pericolul nu-l pândește încă… Știi, ca și cum ar fi putut trăi încă mult timp așa… Treaba noastră nu putea fi alta decât să-i aranjăm perna de sub cap sau să-i deschidem un geam sau să-l distrăm cu știrile. Și, într-adevăr, în acești doi ani am trăit liniștiți și tăcuți acasă, nu prea ieșeam în societate. Soțul meu începuse deja să demoleze tot ce-l lega de oameni și de societate. În acești doi ani s-a retras din lumea lui, dar cu atâta tact și cu atâta finețe, că nimeni n-a fost jignit. Încetul cu încetul, ne-am îndepărtat de toți prietenii noștri și am rămas singuri. Nici n-a fost atât de rău pe cât îți închipui… Cinci seri pe săptămână eram acasă, ascultam muzică sau citeam. Lázár n-a mai venit niciodată la noi. A plecat și el în străinătate, a trăit mult timp la Roma.

Așa trăiam. Fiecare dintre noi aștepta câte ceva: soacră-mea moartea, soțul meu pe Iudita Áldozó, iar eu, ca moartea sau Iudita Áldozó sau altă întorsătură constrângătoare a vieții să hotărască în sfârșit ce va fi cu mine și cui îi aparțin… Mă întrebi de ce nu l-am părăsit pe soțul meu? Cum se poate trăi cu cineva care așteaptă pe altcineva, care tresare la fiecare zgomot al ușii, e palid, se îndepărtează de oameni, rupe legăturile cu lumea lui, e obsedat de o așteptare bolnăvicioasă? Nu-i o sarcină ușoară, ai dreptate. Nu-i o situație lesne de îndurat. Dar eram soția lui și nu puteam să-l las, pentru că avea o problemă și era în pericol. Eram soția lui, jurasem în fața altarului

că o să-i fiu alături, că o să fim împreună la bine și la rău, pentru totdeauna, adică atât cât voia el, atât cât avea nevoie de mine. Acum venise vremea, avea nevoie de mine. Dacă rămânea singur în acei doi ani, murea. Trăiam și așteptam o veste din cer sau de pe pământ, o așteptam pe Iudita Áldozó.

Din momentul în care a aflat că femeia asta părăsise orașul și plecase în Anglia – adresa ei de acolo nu o știa nimeni, nici măcar familia sau rudele –, soțul meu s-a îmbolnăvit de așteptare, iar suferință mai mare nu există pe lumea asta. Cunosc acest sentiment. Mai târziu, când deja divorțasem, l-am așteptat și eu vreme îndelungată, poate un an. Știi, se trezește omul noaptea și simte că se sufocă, așa cum li se întâmplă celor care au astm. Întinde mâna în întuneric și caută o mână lângă el. Nu înțelege că celălalt nu e nicăieri – nici în apropiere, nici în casa vecină sau pe strada alăturată. Degeaba iese în stradă, nu-l va întâlni. Telefonul n-are niciun sens, ziarele sunt pline de știri care nu interesează pe nimeni, de fapte diverse, cică a izbucnit războiul mondial ori au fost distruse câteva străzi într-o capitală cu milioane de locuitori… Ascultă cumsecade știrile astea, de parcă nici nu le-ar auzi bine, și spune: „Chiar așa…? Într-adevăr…? Foarte interesant.“ Sau: „Vai, ce trist…“ Dar nu simte nimic când o spune. Într-o carte frumoasă, inteligentă și tristă scrisă de un spaniol – am uitat cum îl cheamă, are un nume de toreador, lung și cu multe prenume –, am citit că starea asta chioară, vrăjită și magică în care se află îndrăgostiții care așteaptă e asemănătoare cu delirul celor hipnotizați; până și privirea li se aseamănă cu a bolnavilor care se trezesc dintr-odată din somnul vrăjit, cu genele abia desprinzându-li-se. Nu văd decât un singur chip, nu aud decât un singur nume.

Dar într-o zi tot se trezesc.

Uită-te la mine.

Se uită în jur, se freacă la ochi. Nu mai văd doar un singur chip… Sau, mai bine zis, văd chipul cu pricina, dar în ceață. Văd o turlă de biserică, o pădure, un tablou, o carte, chipurile altor oameni, lumea nemărginită. E un sentiment straniu. Ceea ce ieri era insuportabil, pentru că durea și ardea atât de tare, astăzi nu mai doare deloc. Stai pe o bancă și ești calm. Te gândești la o supă de pui. Sau la *Maeștrii cântăreți din Nürnberg*[14]. Sau că trebuie să schimbi becul lămpii de birou. Toate astea țin de realitate și sunt la fel de importante. Ieri totul era neverosimil, parcă plutea în derivă, fără sens, iar realitatea era cu totul alta. Ieri încă visai la răzbunare sau la mântuire, voiai să te sune sau să aibă nevoie de tine sau să-l întemnițeze și să-l condamne la moarte. Știi, cât timp simți așa, celălalt se bucură undeva, în depărtare. Are putere asupra ta. Cât timp fierbi de răzbunare, celălalt își freacă palmele cu bucurie, pentru că răzbunarea e și dorință, răzbunarea e o legătură indestructibilă. Dar sosește ziua în care te trezești, te freci la ochi, cești și-ți dai seama că nu mai vrei nimic. Nu-ți pasă nici dacă îți iese în cale pe stradă. Dacă te sună, răspunzi cum se cade. Dacă vrea să te vadă și să vă

întâlniți, poftiți, vă rog. Și toate astea le faci cu o sinceritate relaxată, venită din interior, înțelegi tu… În tine nu mai e nimic frustrat, nimic dureros, nimic hipnotizat. Ce s-a întâmplat? Nu înțelegi. Nu mai visezi la răzbunare, nu… Și afli că asta e de fapt răzbunarea adevărată, singura, faptul că nu mai vrei nimic de la el, că nu-i mai dorești nici răul, nici binele, că nu mai poate să te rănească. În clipe ca asta, bărbații de odinioară scriau scrisori care începeau cu formula „Stimată doamnă“. În formula asta era totul, înțelegi tu…? Însemna „nu mai poți să mă rănești“. În clipe ca asta, o femeie inteligentă începe să plângă. Sau nici măcar. Un bărbat inteligent trimite un cadou frumos, un buchet de trandafiri sau renta viageră… De ce nu…? Acum deja se poate, pentru că nu mai doare.

Asta e. Cunosc starea. Într-o zi m-am trezit și am început să merg.

Dar sărmanul meu soț nu s-a trezit. Nici nu știu dacă se va trezi vreodată. Uneori mă rog pentru el.

Așa au trecut doi ani. Ce am făcut? Am trăit, soțul meu și-a luat rămas-bun de la lumea lui, de la cercul lui, de la oameni – fără cuvinte, ca delapidatorul care se pregătește să fugă în străinătate, dar înainte își aranjează treburile temeinic. Străinătatea era ea, persoana aceea, dragostea adevărată. Am așteptat. În acești doi ani nu am trăit mai rău ca înainte – mai mult, eram în relații excelente, crede-mă… Din când în când îi priveam chipul în taină, la masă ori în timp ce citeam, la fel cum membrii familiei îl privesc pe bolnav și, chiar dacă sunt contrariați de cum arată, de urmele bolii care i se deslușesc pe chip, zâmbesc candid și spun: „Se vede că azi ești mai bine.“ O așteptam pe Iudita Áldozó, care dispăruse fără urmă din oraș, pe scorpia aia… Fiindcă știa că e lucrul cel mai grav pe care îl putea face… Nu mă crezi? Poate că nici nu e scorpie? Până la urmă, și ea a plătit, și ea a luptat, și ea e femeie, poate că și ea simte ceva, nu-i așa…? Hai, consolează-mă, acum și eu aș dori să cred că ăsta-i adevărul. A așteptat timp de doisprezece ani și apoi a plecat în Anglia. A învățat engleza, a învățat să mănânce elegant și a văzut marea. Apoi, într-o zi, s-a întors acasă, cu șaptezeci de forinți în buzunar, cu fustă scoțiană și apă de colonie Atkinson. Asta am aflat între timp. Atunci deja divorțasem.

Tare m-a durut sufletul, un an întreg am crezut că o să mor. Dar într-o zi m-am trezit și mi-am dat seama de ceva… Da, lucrul acela, cel mai important, pe care numai singur poate să îl afle un om.

Să-ți spun ce-am aflat…?

N-o să te doară…?

Poți să înduri…?

Da, eu am îndurat. Dar nu spun nimănui cu bucurie, nu-mi place să fur crezul oamenilor, crezul lor într-o idee greșită, care pricinuiește atâta suferință, dar și aduce și atâta fericire: fapte eroice, opere artistice, eforturi umane admirabile. Tu ești acum într-o stare dintr-asta vrăjită, știu eu. Și totuși, vrei să-ți spun…?

Păi, dacă vrei… Dar să nu te superi pe mine dup-aia. Vezi, dragă, pe mine Domnul m-a și bătut, m-a și dăruit cu faptul că am aflat și am răbdat și nu am murit din asta. Ce-am aflat…? Păi, că nu există dragoste adevărată, dragă.

Într-o zi m-am trezit, m-am ridicat din pat și am zâmbit. Nu mă mai durea nimic. Și, dintr-odată, am înțeles că nu există așa ceva. Nici în cer, nici pe pământ. Persoana aceea nu există nicăieri. Sunt numai oameni și în toți oamenii există o fărâmă din dragostea adevărată și în niciun om nu există ceea ce așteptăm de la celălalt, ceea ce sperăm de la el. Nu există om întreg și perfect, singurul adevărat și admirabil și care te va face fericită și care e unic. Sunt numai oameni și într-un om există tot ce vrei, pleavă și raze de soare și totul, totul… Lázár știa când mi-am luat rămas-bun de la el în ușa locuinței sale și a tăcut zâmbind, pentru că i-am spus că mă duc s-o găsesc pe sortita soțului meu. El știa că nu e nicăieri… Dar a tăcut și după aceea a plecat la Roma, să scrie o carte. Până la urmă, toți scriitorii fac așa.

Soțul meu, sărmanul, nu era scriitor; era burghez și artist care nu-și găsise genul artistic. Suferea din cauza asta. Și, într-o zi, când Iudita Áldozó – despre care credea că e iubirea lui adevărată – a apărut cu apa ei de colonie Atkinson și a spus în receptor, cu accent englezesc, „Hello!“, atunci ne-am despărțit. Cum spuneam, a fost un divorț dificil, am luat până și pianul.

Nu s-au căsătorit imediat, numai după un an. Cum trăiesc…? Cred că bine. Ai văzut adineauri cum îi duce coajă de portocală confiată.

Numai că a îmbătrânit. Nu tare, numai așa, trist. Ce crezi, știe deja…? Mă tem că nu știe, va afla prea târziu; atunci, viața va fi trecut deja.

Dragă, ăștia chiar închid aici.

Poftim…? Ce mă întrebi? Mă întrebi de ce-am plâns adineauri, când l-am văzut? Dacă oricum nu există iubire adevărată și omul se vindecă absolut, atunci de ce mi-am mai pudrat nasul când am auzit că păstrează încă portofelul acela maro, din piele de crocodil? O clipă, te rog, să mă gândesc. Cred că pot să-ți explic. Mi-am pudrat nasul cu atâta stânjeneală pentru că, deși nu există iubire adevărată, deși înveți din greșeli, eu îl iubesc – și deja asta-i altceva. Când iubim pe cineva, inima începe să ne bată dacă auzim de el sau îl vedem. Știi, cred că toate trec, numai iubirea nu. Dar asta nu are nicio importanță pragmatică.

Te sărut, dragă. Săptămâna viitoare ne întâlnim tot aici, de acord…? Așa de bine am discutat… Pe la șase și un sfert, dacă îți convine. Nu cu mult mai târziu. Eu sigur voi fi aici la șase și un sfert punct.

Partea a doua

Uită-te la femeia aceea. Acum ajunge la ușa turnantă de sticlă. Cea blondă, cu pălăria rotundă…? Nu, cealaltă, înaltă și cu blana de nurcă – da, femeia aceea înaltă, brunetă, cu capul descoperit. Acum se urcă în mașină cu soțul ei. Bondocul ăla le dă mâna, așa-i? Adineauri stăteau la masa din colț. I-am văzut de cum am intrat, dar n-am vrut să-ți spun; ei nu cred că m-au văzut. Dar acum, c-au plecat, pot să-ți spun că bărbatul ăla e cel cu care m-am duelat atât de penibil și de tâmpit.

Din cauza femeii, mă întrebi…? Păi, sigur că din cauza ei.

De fapt, nici măcar asta nu-i sigur. Voiam doar să omor pe cineva. Poate că nici măcar pe bondocul ăla. N-aveam nimic cu el. Dar s-a nimerit să fie acolo.

Dacă pot să-ți spun cine e femeia aia…? Sigur că pot, bătrâne. Femeia aia a fost soția mea. Nu prima soție, ci a doua. Ne-am despărțit acum trei ani. Imediat după duelul acela.

Vrei să mai luăm o sticlă de vin alb…? După miezul nopții, cafeneaua se golește și atmosfera se răcește puțin. Veneam aici în timpul Carnavalului[15], pe vremea când eram subaltern. Pe atunci era un loc vestit, veneau aici femei, păsări de noapte colorate, sclipitoare, amuzante. Dar apoi n-am mai venit zeci de ani la rând. Timpul a trecut, locul a fost înzorzonat, până și publicul s-a schimbat. Acum vine lumea bună, e viață de noapte… știi la ce mă refer. Sigur, nu știam că fosta mea soție vine și ea aici.

E bun vinul ăsta. Are o culoare verde-pal, ca Lacul Balaton înainte de furtună. Hai, noroc!

Să-ți povestesc? Dacă vrei…

Poate că nici nu-i rău să-i povestesc cuiva odată.

Ai cunoscut-o pe prima mea soție? Nu, sigur, atunci locuiai în Peru, construiai calea ferată. Ai avut noroc, ai pătruns într-o lume sălbatică, uriașă, chiar din primul an după ce ne-am luat diploma. Îți mărturisesc că uneori te invidiam. Dacă m-ar fi chemat lumea și pe mine, poate că acum eram un om mai fericit. Dar am rămas aici, păzeam ceva… Până într-o zi, când am obosit și n-am mai păzit nimic. Ce păzeam oare? Fabrica? O formă de viață? Nici măcar nu știu. Aveam un prieten – Lázár, scriitorul – l-ai cunoscut? N-ai auzit de el? Păi sigur, ferice de tine, erai în Peru! Eu l-am cunoscut bine. O vreme l-am crezut prietenul meu. Omul ăsta îmi tot spunea că eu sunt paznic, străjer al unei forme de viață pe cale de dispariție, burghez. În opinia lui, de-aia rămăsesem acasă. Dar nici asta nu e absolut sigur.

Numai faptele sunt sigure, realitatea… Toate interpretările pe care le aducem faptelor nu sunt decât literatură. Trebuie să-ți spun că nu mai sunt cine știe ce prieten cu literatura. O vreme am citit mult, tot ce-mi cădea în

mână. Am impresia că literatura de proastă calitate minte și prin asta le umple capul femeilor și bărbaților cu sentimente neadevărate. Cred că, pentru cea mai mare parte a falselor tragedii ale omenirii, vina o poartă învățăturile din cărțile mincinoase. Regretele, minciunile, intrigile contrafăcute sunt în mare parte consecințele literaturii false și ignorante sau pur și simplu rele. În ziare, la rubrica dedicată, citești un episod din romanul mincinos, iar pe pagina următoare, la știrile zilei, găsești deja consecințele romanului, tragedia cusătoresei care a băut leșie pentru că a lăsat-o tâmplarul sau accidentul consoartei secretarului de stat, care a înghițit Veronal pentru că te miri ce actor cunoscut n-a venit la întâlnire. De ce privești așa speriat? Te întrebi ce disprețuiesc mai adânc? Literatura, oare? Sau neînțelegerea tragică numită dragoste? Sau pur și simplu pe oameni…? Grea întrebare. Nu disprețuiesc nimic și pe nimeni, n-am dreptul s-o fac. Dar atât cât mai trăiesc, o să mă dedic și eu unei pasiuni. Pasiunea asta este adevărul. Nu mai sufăr să mă mintă literatura sau femeile și nu mai sufăr deloc, dar deloc, să mă mint pe mine însumi.

Spui că sunt un om rănit, că cineva m-a rănit. Poate că a doua mea soție, femeia pe care tocmai ai văzut-o. Sau prima. Ceva nu mi-a ieșit. Am rămas singur, am fost victima unui veritabil cutremur sentimental. Sunt furios. Nu mai cred în femei, în dragoste, în oameni. Un personaj penibil și demn de milă, așa îți zici în sinea ta. Vrei să mă atenționezi discret că între oameni mai e și altceva, nu doar pasiune și fericire. Mai există și iubire, răbdare, compasiune, iertare. Vrei să mă acuzi că nu am fost destul de curajos sau răbdător cu oamenii care mi-au ieșit în cale și acum, când am devenit o fiară singuratică, nu am curajul să recunosc că greșeala e de fapt la mine. Să știi, bătrâne, că acuzațiile astea le-am auzit și le-am analizat. Nici sub tortură n-aș fi putut fi mai sincer cu mine însumi decât am fost atunci. Am analizat fiecare viață de care m-am putut apropia, am privit pe ferestrele altor vieți, n-am fost nici rușinos, nici reținut, am privit mereu și am cercetat neobosit. Până și eu am crezut că am greșit. Mi-am căutat explicații în lăcomie, în egoism, în dorința de voluptate, apoi în piedicile întinse de societate, în alcătuirea lumii… Ce? Păi, decăderea. Singurătatea în care fiecare viață cade până la urmă, ca peregrinul într-o groapă, noaptea. Pentru bărbați nu există ajutor, mă înțelegi? Suntem bărbați, trebuie să trăim singuri, trebuie să plătim pentru toate just și precis, trebuie să tăcem, să răbdăm singurătatea, caracterul, legea bărbătească a firii.

Și cu familia cum rămâne? Văd că asta vrei să întrebi. Dacă nu cred că familia este un sens cumva depersonalizat și înalt al vieții omenești, o armonie mai înaltă? Omul nu trăiește ca să fie fericit. Omul trăiește ca să-și întrețină familia, ca să crească oameni cinstiți, iar pentru asta să nu pretindă recunoștință, nici fericire. La întrebarea asta o să-ți răspund sincer. Îți răspund că ai dreptate. Nu cred că familia „te face fericit“. Nimic nu te face fericit. Dar familia este o sarcină așa de mare, atât pentru noi înșine, cât și în relația cu lumea, încât pentru ea merită să răbdăm problemele de neînțeles ale vieții, suferințele ei total inutile. Nu cred în familii „fericite“.

Dar am văzut o anumită armonie în comunități umane în care toți trăiau nițel și împotriva altora, toți își trăiau propria viață… Și totuși, întregul, familia întreagă trăia și prin membrii ei, membrii ei trăiau și unii pentru alții, chiar dacă familiile se luptau de parcă ar fi fost niște lupi înfometați. Familie… Da, ăsta e un cuvânt mare. Într-adevăr, poate că familia e sensul vieții.

Dar asta nu rezolvă nimic. Oricum, eu n-am avut o familie în sensul acesta al cuvântului.

Am fost atent, am ascultat timp îndelungat. I-am ascultat pe predicatorii aspri ai momentului, care spun că singurătatea e o boală burgheză. Ei trimit la comunitate, la comunitatea extraordinară care închide în ea individul și-l înalță, încât dintr-odată viața capătă sens, fiindcă știi că nu pentru tine trăiești, nici pentru familia ta, ci pentru un ideal supraomenesc, pentru întreaga umanitate. Îndemnul acesta l-am analizat cu acribie. Nu în teorie, ci în viață, acolo unde îl întâlneam în realitatea lui. Am analizat viața așa-zișilor „săraci“ – în definitiv, ei formează comunitatea cea mai mare –, oare pe ei chiar îi încearcă un sentiment atât de fierbinte și de împlinitor pentru faptul că aparțin de o comunitate, să zicem, de sindicatul fierarilor sau de casa de pensii a angajaților din sectorul privat, sau fiindcă au reprezentanți în Parlament care scriu și vorbesc în locul lor? Oare chiar te însuflețește un sentiment atât de fierbinte când știi că pe lumea asta sunt incredibil de mulți fierari și angajați din sectorul privat care vor să trăiască mai bine, în condiții mai umane și, foarte încet, cu prețul unor lupte amarnice și al unor aprige dispute, situația li se îmbunătățește într-adevăr…? Adică nu mai au un salariu de o sută optzeci, ci unul de două sute zece *pengő*…? Da, în jos nu există limite. Dacă te uiți într-acolo, atunci vezi într-adevăr oameni care se pot bucura foarte mult de orice amănunt care le mai îmblânzește asprimea cumplită a traiului. Dar fericirea implacabilă a vieții n-am găsit-o nici aici, în rândul oamenilor care, datorită serviciului sau vocației lor, trăiesc cu compasiune față de „marile comunități“… Am găsit oameni jigniți, triști, nemulțumiți, oameni care își arătau colții, oameni încrâncenați, sceptici, idioți, oameni care se luptau cu inteligență, cu șiretenie. Oameni care credeau că, foarte încet și cu prețul unor răsturnări de situație cu neputință de ghicit, destinul chiar li se poate schimba în timp. Asta e bine de știut. Dar simplul fapt că știi nu va eluda singurătatea vieții. Nu-i adevărat că numai burghezii sunt singuratici. Muncitorii din regiunea râului Tisa pot fi atât tot atât de singuratici ca un stomatolog din Anvers.

După asta, am citit că poate e vorba despre singurătatea civilizației și m-am gândit că așa este.

Parcă s-a răcit fericirea de pe pământ. Câteodată mai scânteiază pe undeva, însă doar preț de câteva clipe. În adâncul sufletului, omul mai trăiește cu amintirea unei lumi zâmbitoare, însorite, jucăușe, în care obligația e totodată și distracție, iar sforțarea e plăcută și are sens. Grecii, da, poate că grecii erau fericiți… Se omorau între ei, îi omorau și pe străini, purtau niște războaie lungi și teribil de sângeroase, dar într-adevăr exista în

ei un sentiment bonom, cotropitor, al faptului că aparțin unei comunități, pentru că erau cu toții culți, până la unul, într-un sens mai adânc și mai analfabet, erau culți până și olarii… Dar noi nu trăim într-o cultură, noi trăim într-o civilizație secretă, mașinală, generalizată. Toată lumea face parte din ea, dar nimeni n-are o bucurie adevărată. Toată lumea poate face baie în apă fierbinte dacă vrea cu tot dinadinsul, poate privi tablouri, poate asculta muzică, poate vorbi cu cineva de pe un alt continent, în epoca nouă, legea garantează drepturile săracilor și pe ale bogaților deopotrivă… dar uită-te la chipurile oamenilor! Oriunde umbli prin lume, prin comunitățile mici sau mari, chipurile sunt tulburate, bănuitoare, se citește pe ele atâta tensiune, atâta neîncredere dârză, atâta adversitate frustrată! Toate astea formează tensiunea singurătății. Singurătatea asta poate fi explicată și fiecare explicație răspunde la problemă, dar niciuna nu poate să explice cauza… Cunosc mame cu câte șase copii, pe ale căror chipuri se văd aceeași singurătate și o expresie tot atât de frustrată și de îndârjită ca pe chipurile unor burlaci burghezi care până și mănușa și-o scot cu un gest care trădează faptul că viața lor este o serie de constrângeri. Și dacă profeții și politicienii construiesc comunități artificiale, dacă pe lumea asta până și copiii sunt crescuți cu sentimentul comunității, fii sigur că singurătatea va fi tot mai necruțătoare. Nu mă crezi? Știu sigur. Și nu obosesc să vorbesc despre asta.

Dacă aș avea o meserie prin care să le pot vorbi oamenilor… Știi, preot sau artist, scriitor… M-aș ruga de ei, i-aș îmboldi să se întoarcă la bucuriile pe care le oferă viața. Să uite singurătatea, s-o dizolve. Poate că nu e o himeră. Nu e o problemă socială. E problema unui alt fel de educație, problema trezirii. În zilele noastre privirea oamenilor e atât de sticloasă, de parcă ar rătăci printr-un vis nebun. O privire sticloasă și bănuitoare… Dar nu am o meserie precum cele pe care le-am amintit.

Într-o zi însă, m-am întâlnit cu o persoană al cărei chip era altfel, lipsea de pe el tensiunea asta încordată, frustrată, nemulțumită, somnambulă.

Da, într-adevăr, e vorba despre femeia pe care ai văzut-o adineauri. Dar chipul pe care l-ai văzut este doar o mască, masca artificială a unui rol. Când am văzut-o prima dată, acum cincisprezece ani, pe chipul acesta se vedea lumina deschiderii, o deschidere care iradia și exprima așteptarea, care era, probabil, ca și chipul primilor oameni, pe când încă nu mâncaseră din pomul cunoștinței binelui și răului, pe când nu cunoscuseră încă frica și durerea. Apoi, încetul cu încetul, chipul acesta a devenit mai serios. Ochii au început să privească bănuitor, gura altcândva liberă s-a strâns, a devenit mai aspră. Iudita Áldozó, acesta e numele ei. Era o fată de la țară. A venit la noi când avea șaisprezece ani, era servitoare în casa părinților mei. Nu am avut niciun fel de relație amoroasă cu ea. Zici că exact asta e problema…? Nu cred. Așa obișnuim să spunem, dar viața nu suferă înțelepciunile triviale. Probabil că nu din întâmplare n-am avut relații cu fata asta de la țară, pe care mai târziu am luat-o de soție.

Dar ea a fost a doua mea soție. Tu vrei să-ți povestesc despre prima. Păi, ce să-ți zic, prietene? Prima a fost o femeie splendidă. Inteligentă, cinstită, frumoasă și cultivată. Vezi, vorbesc despre ea ca la mica publicitate. Sau ca Othello, când merge s-o omoare pe Desdemona. „Atât de îndemânatică la lucrul ei cu acul! […] Ar îmblânzi cu viersul ei și-un urs!“[16] Să-ți mai spun și că îi plăceau muzica și natura? Pot să ți-o spun cu inima împăcată. Așa își laudă surorile pădurarii pensionați prin ziarele de provincie, spunând că n-au decât un mic cusur trupesc. Dar ea, prima mea soție, nu avea niciun cusur trupesc. Era tânără, frumoasă și sensibilă… Ce avea, atunci? De ce n-am putut să trăiesc cu ea? Ce-mi lipsea? Bucuria trupească? Nu-i adevărat, nu pot să spun așa ceva. Am trăit cu ea cel puțin tot atâtea bucurii trupești în pat ca și cu alte femei, cu amazoanele profesioniste ale duelului în amor. Nu cred în bărbații de tip Don Juan, nu cred că e voie să trăim cu mai multe femei în același timp. Trebuie să creăm dintr-o singură persoană instrumentul muzical care poate interpreta toate melodiile. Câteodată, când mă gândesc la oameni, mi-e o milă teribilă: se pripesc, atât de scoși din minți, atât de necugetați… Îți vine să-i ciupești și să le spui: „Nu te mai pripi, măi! Ia mâna! Așteaptă cumsecade și liniștit! Toată lumea va primi ce i se cuvine, nu te agita!“ Sunt ca niște copii lacomi. Nu-și dau seama că, dacă vor să fie fericiți în viață, trebuie să fie răbdători, că armonia poate fi atinsă prin niște trucuri neînsemnate, armonia aceea pe care ei o caută atât de zgomotos și pe care o numesc fericire… Spune-mi, te rog, de ce nu se învață la școală relația dintre femei și bărbați? Serios te întreb, nu glumesc. În definitiv, e o materie cel puțin la fel de importantă ca geografia țării sau ca regulile de bază ale conversației. Liniștea sufletească a fiecăruia dintre noi ține de asta, cel puțin tot atât cât ține de cinste sau de ortografie. Nu mă gândesc la vreo disciplină frivolă… Mă gândesc ca oameni inteligenți, poeți și medici, să vorbească din timp despre bucurii, despre posibilitățile umane ale traiului bărbaților cu femeile… Deci nu despre „viața sexuală“, ci despre bucurii, despre răbdare, despre modestie, despre îndestulare. Dacă într-adevăr disprețuiesc oamenii, atunci îi disprețuiesc pentru lașitatea cu care își ascund secretul vieții de ei înșiși și de lume.

Nu mă înțelege greșit. Nici mie nu-mi place confesiunea de dragul confesiunii, nu-mi place când cineva se dezbracă în văzul lumii, cu gura spumegându-i, cu balele curgând. Însă adevărul îmi place. Firește că de cele mai multe ori îl păstrăm sub tăcere, pentru că numai bolnavii și lăudăroșii își arată secretele. Dar tot e mai bine să taci știind adevărul decât să vorbești mințind. Din păcate, oriîncotro am privit în viață, a trebuit să ascult minciuna.

Mă întrebi oare cum ajungi la adevăr, cum te vindeci și reușești să fii fericit? Îți spun eu, băiete. Prin smerenie și cunoaștere de sine. Asta e tot

secretul.

Poate că smerenia e un cuvânt prea mare. Pentru ea ai nevoie de har, de o dispoziție sufletească de excepție. În zilele obișnuite, e destul să fim modești și să ne străduim să ne cunoaștem dorințele și înclinațiile adevărate. Și să ni le mărturisim cinstit nouă înșine. Și să ne străduim să ni le ajustăm după posibilitățile lumii.

Văd că zâmbești. Spui că dacă totul este atât de simplu, dacă viața asta e făcută după un calapod, atunci de ce n-am reușit și eu să fiu fericit? În definitiv, am avut două tentative pe care mi le-am consumat pe viață și pe moarte, cu două femei. Nu pot să spun că viața nu mi-a trimis îngerii ei. Și totuși, n-am reușit nici cu prima, nici cu a doua, am rămas singur. Totul a fost zadarnic: cunoașterea de sine, smerenia, promisiunile. N-am reușit, și-acum îți țin predica asta… Așa gândești, nu…?

Atunci, să-ți spun cum a fost cu prima și de ce s-a ales praful? Prima a fost perfectă. Nici măcar nu pot să spun că n-o iubeam. Avea un singur cusur, unul mic, și nici acela din vina ei. Nu te gândi la vreo rătăcire sufletească. Problema a fost că era burgheză. Nu mă înțelege greșit, eu însumi sunt burghez. Sunt burghez în mod conștient, cunosc în amănunt greșelile și păcatele clasei mele și îmi asum clasa asta, îmi asum destinul ei, care este destinul burgheziei. Nu-mi plac revoluționarii de salon. Omul să rămână credincios celor de care l-au legat originea sa, educația, interesul și amintirile. Eu am primit totul de la burghezie – educația, modul de viață, exigențele, momentele cele mai curate ale vieții mele, momentele mari ale culturii comune, ale inițierii nobile… Acum se vorbește mult despre faptul că această clasă se va desființa, se va ofili, că și-a împlinit menirea și că nu mai e aptă pentru rolul principal pe care l-a jucat de-a lungul secolelor. La asta nu mă pricep. Ceva îmi spune că burghezia e înmormântată un pic cam lacom și nerăbdător; poate că a mai rămas în clasa asta o forță, poate că mai are un rol în viață, poate că burghezia însăși va fi puntea pe care revoluția se va întâlni cu ordinea… Când spun că prima mea soție era burgheză nu formulez o acuzație, constat doar o dispoziție sufletească. Sunt și eu burghez, nici nu pot fi altfel. Sunt credincios clasei mele. O apăr când cineva o atacă. Dar nu o apăr orbit de meritele ei, nici părtinitor. Vreau să văd limpede în destinul ăsta social de care am avut parte încă de la naștere, deci trebuie să știu care a fost păcatul nostru, dacă a existat într-adevăr vreo boală burgheză care a atrofiat clasa asta. Sigur, cu soția mea nu vorbeam despre asta.

Care a fost problema? Stai un pic. Întâi și-ntâi, problema a fost că eu eram un burghez care cunoștea pe îndelete ritualurile.

Eu eram bogat, familia soției mele era săracă. Dar burghezia nu e o problemă bănească. Într-adevăr, am văzut peste tot că tocmai burghezii săraci, cei fără avere, ocrotesc cu îndârjire și din toate puterile ținuta și formele de viață ale burgheziei. Omul bogat nu poate fi atașat cu o voință atât de chinuită și atentă de obiceiurile sociale, de orânduirea burgheză, de regulile de bună-cuviință, de semnele respectului, toate acele semne care

clipă de clipă stau mărturie pentru existența micii burghezii, ca un directoraș de birou care ține cu acribie evidența exigențelor de locuire, a modei, a prescripțiilor sociale caracteristice fiecărui grup salarial… Omul bogat e mereu predispus la aventură, nu dă înapoi dacă e vorba să-și lipească o barbă falsă și să evadeze din plictisitoarea închisoare aristocratică a posesiunii, pe o scară de frânghie, pentru o perioadă mai scurtă sau mai lungă. Convingerea mea secretă e că omul bogat se plictisește de el însuși de dimineața până seara. Numai burghezul cu rang și fără avere, numai el ocrotește ordinea burgheză, rangul și principiile, cu eroismul scrupulos al unui cruciat. Numai micul burghez are ritualuri. El are nevoie să fie așa, pentru că trebuie să demonstreze ceva până la sfârșitul vieții lui.

Educația soției mele fusese foarte grijulie. Învățase limbi străine, știa exact diferența dintre muzica bună și melodiile diletante, dintre adevărata literatură și cea falsă, amatoare. Știa ce e un tablou de Botticelli și ce dorise să spună Michelangelo prin *Piéta*. Dacă e să fiu sincer, acestea le-a învățat de la mine… În timpul călătoriilor, lecturilor, discuțiilor noastre intime… Din educația pe care o primise acasă și la școală, cultura îi rămăsese în amintire doar ca o lecție strictă. M-am străduit să deblochez datele rigide adunate în anii copilăriei, să fac din lecția asta o experiență caldă și vie. N-a fost ușor. Avea un simț perfect și în ceea ce privește relațiile umane; simțea că o educ și era jignită. Între oameni există multe tipuri de jigniri. Știi, diferențele alea mici… Unul știe ceva pentru că s-a născut mai norocos, pentru că a avut ocazia să privească în misterul culturii adevărate… câtă vreme celălalt doar învață cultura. Există și așa ceva. Până învățăm, ne trece viața.

În cazul mic-burghezului, bătrâne, cultura și tot ce o înconjoară e informație, nu experiență. Dar mai e un strat al burgheziei, și anume artiștii și creatorii. Eu aparțineam acestui strat. O spun cu tristețe, nu cu aroganță. Până la urmă, n-am creat nimic. Lipsește din mine ceva… ce lipsește? Lázár spunea că lipsește Sfântul Duh. Dar nu mi-a explicat niciodată mai pe îndelete.

Care a fost problema cu prima mea soție? Era orgolioasă, se simțea jignită. De cele mai multe ori, asta găsești în spatele bolilor și accidentelor umane. Orgoliu. Aroganță. Teamă, deoarece din cauza orgoliului, oamenii nu îndrăznesc să accepte darurile iubirii. Trebuie să ai un curaj deosebit ca să-l lași pe un om să te iubească cu adevărat, fără rețineri. Curaj, aproape eroism, asta îți trebuie. Cei mai mulți oameni nu pot nici să dăruiască, nici să primească iubire, pentru că sunt lași și orgolioși și se tem de eșec. Le e rușine să se dăruiască și simt o rușine chiar mai mare la gândul de a se deschide în fața celuilalt, de a-și trăda secretul… Secretul acela uman și trist, anume că au nevoie de tandrețe, că nu pot trăi fără ea. Cred că ăsta e adevărul. Cel puțin așa am crezut timp îndelungat. Acum nu mai țin s-o demonstrez, pentru că am îmbătrânit și am pierdut lupta. Cum adică am pierdut-o? Păi, tocmai ți-am explicat: chiar în ceea ce privește problema asta. N-am avut destul curaj cu femeia care m-a iubit, n-am putut să-i accept

tandrețea, eram jenat, o și disprețuiam un pic, pentru că era o persoană diferită de mine, o mic-burgheză, avea alt gust și alt ritm al vieții, apoi mă și protejam, mă temeam pentru mine, mă temeam pentru orgoliul meu, mă temeam că o să cedez în fața acestui șantaj nobil și complex cu care voia să smulgă din mine darurile iubirii. Atunci încă nu știam ce știu astăzi… Nu știam că n-ai de ce să te rușinezi în viața asta. Singură lașitatea e rușinoasă, căci din pricina ei omul nu poate să dăruiască sau să accepte sentimente. E o problemă de cinste, aproape. Și cred cu tărie în cinste. Nu se poate trăi în ticăloșie.

La mulți ani! Îmi place vinul ăsta, deși are un gust dulce-voalat. În ultimul timp m-am obișnuit cu el, în fiecare seară desfac câte o sticlă. Stai să-ți aprind țigara.

Deci, cu prima soție, problema a fost că aveam ritmuri de viață diferite. Întotdeauna, un mic-burghez are în el ceva rigid, speriat, artificial, înspăimântat, își joacă rolul prea conștiincios, e jignit mai ales dacă e scos din anturajul lui de acasă, din atmosfera care îl învăluie. Nu cunosc încă o clasă socială ai cărei membri să se preumble prin lume atât de bănuitori și de speriați. De la femeia asta, de la prima mea soție, poate că aș fi putut să primesc tot ce poate primi un bărbat de la o femeie, dacă s-ar fi născut cu o clasă mai sus sau mai jos decât mine – oricum, mai liberă. Știi, ea cunoștea și știa totul atât de bine… Știa ce flori trebuie să pună în vaza de Florența primăvara sau toamna, se îmbrăca bine și avea simțul proporțiilor, nu mă făcea niciodată de rușine în fața celorlalți, spunea întotdeauna ce trebuia să spună, aveam o casă-model, servitoarele își făceau treburile în liniște, pentru că soția mea le educase așa. Trăiam ca într-un manual de bune maniere. Dar așa trăiam și în cealaltă dimensiune a vieții noastre, în cea adevărată, în jungla și cascada care e viața cealaltă. Nu mă gândesc numai la pat… și la pat, desigur. Și patul e junglă și cascadă, e o amintire despre ceva arhaic, despre ceva necondiționat, despre o experiență al cărei conținut și sens este viața însăși. Dacă experiența asta este ordonată de un grădinar, atunci rămâne în locul ei ceva foarte frumos, îngrijit și decorativ, flori cu miros plăcut, copaci și tufe splendide, fântâni arteziene cu jeturi colorate, dar jungla și cascada în care dorim mereu să ne întoarcem n-o mai regăsim.

Să fii burghez, ăsta e un mare rol. Poate că nimeni nu plătește atât de scump pentru cultură cum plătește burghezul. E un rol mare și, ca întotdeauna, trebuie să plătești un preț mare pentru un rol atât de eroic. Trebuie să plătești cu curaj, cu curajul care ți-ar trebui ca să fii fericit. Experiența artistului este cultura. În cazul burghezului, cultura este miracolul dresajului. Sigur că despre lucrurile astea nu vorbiți prea mult în acel Peru fericit, țară metisată în care formele de viață primitivă sunt încă la ordinea zilei. Dar eu trăiam la Pesta, pe Dealul Trandafirilor. Trebuie să fim conștienți de condițiile climei în care trăim.

S-au întâmplat lucruri pe care nu pot să ți le povestesc. Femeia asta mai trăiește și trăiește singură. Câteodată o mai văd. Nu ne întâlnim, pentru că mă iubește încă. Știi, ea nu e femeia de care să divorțezi, să-i trimiți pensie

alimentară, o blană sau o bijuterie de Crăciun ori de ziua ei de naștere și cu asta, basta, ți-ai făcut datoria. Ea mă iubește în continuare, nici n-o să iubească vreodată pe altul. Nu e supărată, pentru că între oamenii care s-au iubit cândva cu adevărat nu este și nici nu poate fi loc de supărare. Poate fi mânie, răzbunare; dar supărare, supărarea aceea îndărătnică, calculată, care așteaptă… Despre așa ceva nu poate fi vorba. Trăiește, dar nu mă așteaptă. Trăiește și moare încet. Va muri frumos, burghez, în liniște. Va muri, pentru că viața ei nu mai poate avea alt conținut, pentru că nu se poate trăi fără sentimentul că cineva are nevoie de tine pe lumea asta, cineva, acel cineva, singurul. Probabil că nici nu știe. Poate crede că s-a împăcat cu divorțul.

Odată m-am trezit cu o femeie în brațe, a fost o aventură de-o noapte, de bal, ca să zic așa, prietena din tinerețe a primei mele soții. Ne-am întâlnit într-o noapte de Carnaval și a venit la mine acasă, aproape că nu mi-a așteptat invitația. Spre dimineață mi-a spus că Ilonka îi povestise totul. Știi cât de sârguincioase sunt prietenele… Și mi-a spus totul. A povestit acolo, în patul fostului soț al prietenei ei, că la institut fusese mereu geloasă pe Ilonka, mi-a povestit că odată m-a văzut la cofetăria din centru, unde stătea cu prima mea soție, și dintr-odată am intrat eu, venisem să-i cumpăr coajă de portocală confiată soției mele de-a doua și scosesem banii dintr-un portofel maro din piele de crocodil. Portofelul respectiv l-am primit de la prima mea soție când am împlinit patruzeci de ani. Nu-l mai port, nu mă mai scruta așa neîncrezător. Asta a fost. Și-atunci cele două femei, prima mea soție și prietena ei, au discutat despre tot. Și prima mea soție i-a spus prietenei ei cum că m-a iubit foarte mult, că era să moară când am divorțat, dar că mai târziu s-a liniștit, pentru că și-a dat seama că nu eu eram cel adevărat, sortitul, mai precis că nici măcar eu nu eram acela. Asta mi-a povestit dimineața, în pat. Întrucâtva am disprețuit-o pentru că știa toate astea și totuși s-a legat de mine; în treburile dragostei nu prea cred în solidaritatea feminină, dar pe femeia asta am disprețuit-o și-am izgonit-o rafinat și cumsecade. Am simțit că măcar cu atâta lucru îi sunt dator primei mele soții. Și-apoi am căzut pe gânduri. Și cu cât trecea vremea, cu atât simțeam că Ilonka minți se. Nu-i adevărat că nu există cel sortit. Pentru ea, eu eram acel cineva, singurul om de pe lumea asta de care avea nevoie. Pentru mine nu exista nimeni atât de important – nici ea, nici a doua mea soție, nici celelalte. Dar atunci încă nu știam. Omul își învață lecția extrem de greu.

Despre prima nu pot să-ți spun mai mult.

Nu mă mai doare nimic și nu mai am nicio mustrare de conștiință dacă mă gândesc la ea. Știu că am ucis-o cumva – eu, viața, întâmplarea, faptul că ne-a murit copilul… Toate astea au ucis-o într-o anumită măsură. Așa ucide viața. Ceea ce citești în ziare e doar un exces necioplit, o muncă de amatori. Viața creează lucruri și mai complicate. Și lucrează cu o excesivă risipă de forță. Nu se poate preocupa de fiecare femeie cu numele Ilonka… Se poate preocupa numai de întreaga problemă, de toate femeile cu numele Ilonka, de toate femeile cu numele Iudita, de toți bărbații cu numele Péter –

despre toți aceștia vrea să ne spună ceva. Nu e un adevăr prea original, dar trece mult timp până să-ți dai seama și să te împaci cu el. M-am gândit și, încetul cu încetul, s-au evaporat din mine orice sentiment și orice furie. Nu mi-a mai rămas decât un singur lucru: responsabilitatea. Până la urmă, atât mai rămâne dintr-un bărbat. Umblăm printre vii și morți și suntem responsabili… Nu putem să ajutăm pe nimeni cu nimic. Dar eu voiam să vorbesc despre a doua mea soție. Da, despre aceea care a ieșit adineauri cu domnul acela îndesat.

Cine a fost femeia asta…? Asta nu era burgheză, amice. Asta era proletară. O femeie proletară.

Să-ți povestesc? Bine, îți povestesc. Fii atent. Vreau să-ți spun adevărul.

Femeia asta era servitoare. Avea șaisprezece ani când am cunoscut-o. Lucra la noi. Nu vreau să te plictisesc cu un amor de licean. Dar îți povestesc cum a început și cum s-a sfârșit. Poate că nici eu nu știu încă ce a fost între acestea.

A început prin faptul că la noi acasă nimeni nu îndrăznea să-l iubească pe celălalt. Mama și tata au avut o căsnicie „ideală“, deci rușinoasă. Un cuvânt nu auzeai rostit mai tare. „Ce dorești, dragă?“ „Ce ai vrea să faci?“ „Ce pot să fac pentru tine, dragă?“ Așa trăiau. Nici măcar nu știu dacă trăiau rău. Dar bine nu trăiau. Tata era un om mândru, orgolios. Iar mama, o burgheză în accepțiunea cea mai radicală a cuvântului. Responsabilitate și reținere, acestea erau cuvintele la ordinea zilei. Au trăit și-au murit, s-au iubit, m-au născut și m-au educat de parcă ar fi fost preoți și credincioși ai unui ritual supraomenesc. La noi, totul era un adevărat ritual, micul-dejun și cina, viața în societate, relațiile dintre părinți și copii – cred că între ei doi până și iubirea, sau ce numim iubire, făcea parte dintr-un ritual supraomenesc. Parcă întotdeauna ar fi urmat să li se ceară socoteală. Am trăit pe baza unor proiecte stricte. Mai nou, asemenea proiecte sunt alcătuite de câteva popoare mari – planuri pe patru sau pe cinci ani, pe care apoi trebuie să le ducă la bun sfârșit prin foc și sabie, fără să-i intereseze dacă cetățenii au chemarea sau dorința de a le împlini. Nu e important ca individul să se simtă bine ori să fie fericit, important e doar ca marea comunitate să-și atingă țelurile la sfârșitul cincinalului. În ultimul timp am văzut o mulțime de asemenea exemple. Așa am trăit și noi acasă, nu pe baza unor planuri pe patru sau pe cinci ani, ci pe patruzeci sau pe cincizeci, fără să ne gândim la fericirea noastră sau a celui de lângă noi. Pentru că totul avea un sens mai profund – căsătoria, munca, moartea –, toate ritualurile aveau ca scop susținerea și împlinirea orânduirii burgheze.

Dacă mă gândesc la amintirile mele din copilărie, în substratul fiecăreia găsesc hotărârea aceasta jenantă și sumbră. Munceam ca roboții – niște roboți rafinați și bogați, dar necruțători și lipsiți de sentimente. În fiecare zi trebuia să salvăm câte ceva și cu fiecare acțiune trebuia să demonstrăm ceva. Anume, faptul că suntem o clasă socială. Că suntem burghezi. Că noi suntem păstrătorii. Aveam o menire importantă, trebuia să ne arătăm rangul

și bogăția, nu ne era îngăduit să ne lăsăm influențați de revolta instinctelor plebee, nu ne era îngăduit să dăm înapoi, nu ne era îngăduit să ne lăsăm în voia dorinței de a fi fericiți. Mă întrebi dacă o asemenea purtare e conștientă…? Păi, nu pot să spun că mama și tata țineau discursuri despre programul lor la masa de duminică, în care să explice planul pe cincizeci de ani al familiei. Dar nu pot să spun nici că ne-am conformat pur și simplu la obligațiile impuse de situația și originea noastră. Știam foarte bine că viața ne-a ales pentru o sarcină însemnată. Trebuia să salvăm nu numai casa și cadrele vieții decente, nu numai acțiunile și fabrica, ci și acea rezistență care a fost sensul profund al vieții noastre, porunca pe care am respectat-o cu toții. Rezistența împotriva forțelor plebee ale lumii, care dorea să ne infecteze mândria și care ne împingea mereu la dezmăț. Rezistența cu care trebuia să învingem orice înclinație spre revoltă, și asta nu numai în lume, ci și în noi înșine. Totul a fost dubios și primejdios. La noi acasă am avut grijă ca funcționarea mecanismului rafinat și sensibil al societății să nu fie deranjată – am avut grijă prin modul în care judecam fenomenele lumii, prin modul în care ne satisfăceam dorințele, în care ne țineam în frâu înclinațiile. Să fii burghez presupune o sforțare continuă. Mă refer aici la tipul de burghez creator și păstrător, nu la mic-burghezul arivist, care nu vrea decât să trăiască în confort și să ducă o viață cât mai bogată. Noi nici nu ne-am dorit să trăim într-un confort mai mare, nici n-am tânjit după mai multe bunuri. În substratul purtărilor și obiceiurilor noastre a fost un fel de abnegație conștientă. Până la un punct, ne simțeam chiar ca niște călugări care juraseră credință, pentru ca apoi să intre într-o ordine lumească și păgână. Călugări care păstrează taine și țin rânduieli ale unui jurământ, într-o vreme în care totul este în pericol și lucrul acela pe care au jurat cândva trebuie ocrotit. Așa luam prânzul. Așa mergeam în fiecare săptămână la teatru sau la operă. Așa ne primeam musafirii, pe ceilalți burghezi, care soseau în haine închise la culoare, luau loc în salon sau în sufragerie, la lumina lumânărilor, la mesele cu argintării nobile și porțelanuri fine, pe care se aflau mâncăruri alese, și discutau despre ceva inimaginabil de sterp și de prisos – dar în substratul acestor discuții sterpe era totuși ceva mai profund. Parcă ar fi vorbit latină printre barbari. Printre frazele goale, printre discuțiile și meditațiile neutre și fără sens, în miezul conversațiilor formale, sensul adevărat al șuetelor era mereu faptul că burghezii se adunaseră pentru ritual, pentru complotul nobil, și acum, cu ajutorul dialogului codat – vorbeau mereu despre altceva, nu despre ce-ți spun eu acum –, fac legământ și demonstrează că-și păstrează secretul și cooperarea în fața răsculaților. Așa trăiam. Ne demonstram mereu câte ceva, până și în familie. La vârsta de zece ani eram deja la fel de conștient și liniștit, de atent și disciplinat ca un director de bancă.

Văd că taci uimit. Tu n-ai cunoscut lumea asta. Tu ești creator, în familia ta tu ești cel care începe o epocă nouă, tu ești primul care face pasul spre o clasă superioară… În tine e numai ambiție și nimic altceva. În mine erau amintiri, tradiții și datorii. Poate că nici nu înțelegi ce-ți spun. Nu te supăra.

Îți povestesc așa cum știu.

Locuința noastră era mereu un pic întunecată. Era o locuință frumoasă, o casă cu grădină, o renovau și o înfrumusețau mereu. Aveam camera mea la etaj, acolo stăteam, iar în camera alăturată stăteau guvernante și preceptori. Cred că-n în copilărie și-n tinerețe n-am fost niciodată singur. Acasă m-au dresat exact la fel ca mai târziu, la institut. Dresau fiara din mine, dresau omul, ca să devină un burghez destoinic și să ducă acrobația la bun sfârșit. Poate că din cauza asta tânjeam atât de mult la singurătate, cu o forță atât de întunecată și de încrâncenată. Acum locuiesc singur, de la o vreme nu mai țin nici valet. Vine la mine numai o femeie de serviciu, câteodată, când eu nu sunt acasă, și face ordine printre rămășițele vieții. În rest, nu e nimeni în jurul meu care să mă controleze, să mă urmărească și să mă inventarieze… Auzi, în viață există totuși mari mulțumiri și bucurii. Sosesc târziu, într-o formă distorsionată și surprinzătoare. Dar sosesc totuși. Când am rămas singur în locuința mea actuală, după ce am părăsit casa părintească, după două căsătorii și două divorțuri, am simțit pentru prima dată în viață ușurarea aceea tristă care te cuprinde când îți dai seama că ai perseverat într-un proiect, că ai obținut ce ți-ai dorit. Știi, ca prizonierul a cărui sentință e închisoarea pe viață și care e dintr-odată eliberat, în baza unui act de clemență, pentru bună purtare… Și acum doarme liniștit în sfârșit, pentru că nu mai are a se teme de paznicul care privește pe vizeta celulei în timpul rondului de noapte… Viața îți dă și bucurii de felul acesta. Le plătești scump, dar până la urmă ți le dă.

Bucurii… Nu acesta e cuvântul exact. Într-o bună zi, omul se liniștește. Nu mai tânjește după fericire, dar nici nu se mai simte ca și cum i-ar fi fost furată întreaga avere, ca și cum ar fi fost înșelat. Într-o bună zi, vede cât se poate de clar că a primit totul, că a primit exact pedeapsa și premiul pe care le-a meritat. N-ar fi primit lucrul respectiv dacă era prea laș sau dacă nu era destul de erou… Asta-i tot. Când înțelegi nu ești bucuros, însă accepți ce ai primit, înțelegi și dobândești o liniște interioară. Vine și asta. Numai că trebuie să plătești foarte scump.

Dar să ne întoarcem la ale noastre. În casa părintească, noi eram burghezi în mod aproape conștient, jucam un rol. Dacă stau să-mi amintesc copilăria, văd camere întunecoase. În camere erau mobile somptuoase, ca într-un muzeu. În casă se făcea curățenie mereu. Câteodată gălăgios, cu mașinării electrice, cu ferestre deschise, cu servitori ceruți de la alții, altădată invizibil și în liniște, dar mereu, în așa fel încât aveai senzația că cel care intra într-o încăpere punea mereu ceva la locul lui, sufla praful de pe pian, mângâia un obiect, aranja franjurile draperiei. Ocroteam neobosit casa asta, ca și când întregul ar fi fost vreun obiect de expoziție, ca și când totul, mobila, draperiile, tablourile și obiceiurile, toate ar fi alcătuit un obiect muzeal sau o operă de artă care trebuia ocrotită, renovată, curățată încontinuu, și nici măcar asta n-ar fi fost de ajuns, pentru că în sălile muzeului trebuia să mergi pe vârfuri, fiindcă era interzis să vorbești și să umbli zgomotos și dezlănțuit printre aceste opere de artă cu valoare

sentimentală. La ferestre erau draperii care înghițeau lumina chiar și pe timp de vară. De plafon atârnau candelabre și becurile de pe cele opt brațe își răspândeau lumina în încăpere, unde totul era un pic învăluit în ceață.

De-a lungul pereților erau vitrine pline cu obiecte prin fața cărora servitorii și toți ceilalți pășeau cu evlavie, dar nimeni, niciodată, nu le privise și nu le atinsese. Se aflau acolo vechi cești vieneze cu marginea aurită, vaze chinezești, portrete pe fildeș ale unor doamne și domni necunoscuți, evantaie cu care nimeni nu-și făcuse vânt vreodată, obiecte minuscule din aur, argint și bronz, căni, animale, boluri nefolosite. Într-un dulap se ținea „argintăria", ca tablele în chivot. Nu foloseam niciodată argintăria asta în zilele obișnuite, la fel cum nu foloseam nici fețele de masă din damasc, nici porțelanurile fine: potrivit legii secrete a casei, păstram totul pentru o serbare greu de închipuit și de înțeles, când la masă aveau să fie douăzeci și patru de persoane… Dar masa asta nu se așeza niciodată. Sigur, veneau și la noi musafiri și cu asemenea ocazii se scoteau din dulap argintăria și fețele de masă din damasc, obiectele din porțelan și sticlă și prânzul sau cina se derulau potrivit unui ritual atât de scrupulos, încât țelul celor adunați în jurul mesei părea să nu fie masa în sine și conversația, ci îndeplinirea unei sarcini complexe, adică să nu spargă vreun pahar ori vreo farfurie sau nu care cumva să spună ceva greșit de-a lungul discuției…

Faptele acestea le cunoști și tu; eu vorbesc despre sentimentul care m-a umplut în locuința asta, în camerele ei, de-a lungul copilăriei și mai târziu, în tinerețe. Într-adevăr, soseau oaspeți la cină sau în vizită, trăiam în locuința asta și o „foloseam", dar dincolo de uzanțe și de zilele obișnuite, locuința avea un sens, o sarcină mai profundă: o păstram în inimile noastre ca pe o fortăreață de graniță.

Niciodată n-o să uit camera tatei. Camera asta era foarte lungă, o sală în toată puterea cuvântului. La uși atârnau perdele orientale. Pe pereți erau felurite tablouri în rame aurite, tablouri scumpe care înfățișau păduri străine pe care nu le văzuse nimeni niciodată, porturi orientale și bărbați necunoscuți, de obicei cu barbă și în haine din secolul trecut. Într-un colț al sălii era un birou uriaș, un birou de diplomat lung de trei metri și lat de un metru și jumătate, cu un glob pământesc, un sfeșnic din cupru, o călimară din staniu, o servietă din piele de Veneția și alte obiecte de cult. În jurul unei mese rotunde erau scaune din piele cu spetează. Pe polița șemineului se luptau doi tauri din bronz. Și pe rafturile cu cărți erau obiecte din bronz, vulturi, și cai, și un tigru de o jumătate de metru, pregătit de atac. Și tigrul era din bronz. Iar de-a lungul pereților, în bibliotecile cu uși de sticlă, erau mii de cărți. Foarte multe, într-adevăr, patru sau cinci mii, nici nu știu. Într-un dulap, numai beletristică, în celelalte, cărți de religie, științe sociale, filozofie și felurite colecții pe care i le vânduse agentul. De fapt, nici cărțile acestea nu le citea nimeni. Tata citea mai ales ziare și jurnale de călătorie. Mama citea numai romane germane. Agenții de carte își trimiteau câteodată noutățile, iar cărțile rămâneau la noi și valetul cerea cheia din când în când și așeza pe rafturi volumele respective. Dulapurile erau încuiate cu cheia –

chipurile, ca să fie ocrotite. În realitate, erau ocrotite mai ales împotriva cititului: le era teamă de materia aceea misterioasă și primejdioasă care se ascundea în cărți.

Încăperea asta era numită camera de lucru a tatei. Dar nu lucrase nimeni în ea de când lumea, cu atât mai puțin tata. El lucra la fabrică, iar la cazinoul unde mergea după-masa, lua loc printre proprietarii de fabrici și capitaliști și juca cărți în tihnă, citea ziare și discuta despre afaceri și politică. Tata era fără doar și poate un om inteligent și cu simțul afacerilor. Făcuse din atelierul bunicului o uzină în toată puterea cuvântului, care sub conducerea lui devenise una dintre primele instituții industriale ale țării. Avusese nevoie de forță, viclenie, multă cruzime, spirit de prevedere – într-un cuvânt, de toate acele lucruri de care are nevoie o afacere în care într-un birou de la etaj stă un om care hotărăște ce să lucreze ceilalți oameni, din birourile alăturate. În biroul ăsta din fabrica noastră a stat tata vreme de patru decenii. Era la locul lui, îl respectau, îl știau de frică, în lumea afacerilor numele lui era pronunțat cu stimă. Fără îndoială, codul moral al tatei, principiile lui în ceea ce privește banii și munca, profitul și averea erau exact așa cum se așteptau să fie lumea, asociații și familia. Era un spirit creator, deci nu capitalistul aspru și avar care să-și prade angajații, ci un om cu talent de întreprinzător, care aprecia munca și aptitudinile și care îl plătea mai bine pe cel talentat decât pe salahorul fără idei. Dar asta era altă înțelegere, înțelegerea dintre tata, fabrică și club – ceea ce acasă la noi era ritual, afară, la fabrică și în lume, era socotit o înțelegere crudă și secretă. Tata se număra printre fondatorii unui cerc social în care erau primiți numai milionari – întotdeauna doar două sute de milionari, niciodată mai mulți. Dacă unul dintre membrii cercului deceda, ceilalți căutau cu mare grijă și mari pretenții un alt milionar – la fel cum Academia Franceză caută un nou membru sau cum călugării din Tibet îl caută pe noul Dalai Lama –, un milionar apt să joace rolul celui decedat și să-i ia locul. Toate acestea, alegerea noului membru și invitarea lui, erau cultivate într-un mod destul de secretos. Cei două sute de membri simțeau că au putere, chiar și fără rang și fără titlu, o putere mai mare poate chiar și decât a unui ministru. Ei erau cealaltă putere, puterea invizibilă cu care până și cea oficială era nevoită deseori să ducă tratative și să cadă la înțelegere. Tata făcea parte din rândurile lor.

Noi, acasă, știam. De fiecare dată pășeam în „camera de lucru“ cu evlavie, aproape cu teamă, mă postam în fața biroului la care nu lucrase nimeni de când lumea, numai obiectele de artă și ustensilele de scris erau aranjate cu acribie, în fiecare dimineață, de valet, priveam uimit la chipurile bărboase ale necunoscuților și-mi imaginam că bărbații aceia cu priviri aspre și chipuri întunecate făcuseră parte, la vremea lor, dintr-o societate selectă a celor două sute, la fel cum tata și prietenii lui făceau parte dintr-un club: că avuseseră mine, păduri și ateliere și că, dincolo de viață și de timp, există un fel de contract nescris, o legătură de sânge eternă a oamenilor asemănători, mai puternici decât oricine altcineva. Mă gândeam, cumva cu

o neliniște mândră, că tata face parte și el din rândul oamenilor acestora care sunt și vor fi mereu puternici. Mă gândeam cu o neliniște ambițioasă, întrucât cu timpul am ajuns să-mi doresc să fiu în locul tatei în societatea asta mândră – a trebuit să treacă cincizeci de ani până să aflu că nu sunt din soiul lor, până anul trecut, când în sfârșit am părăsit clubul în care mă acceptaseră după moartea tatei, am părăsit biroul de la fabrică și „m-am retras“, cum se spune, din orice afacere –, dar sigur că pe atunci încă nu știam. De aceea priveam sanctuarul și citeam literă cu literă titlurile cărților pe care nu le deschidea nimeni, dar bănuiam vag că sub formele acelea stricte și sub obiectele de recuzită se întâmplă ceva sistematic și abia perceptibil, după niște legi foarte aspre, și că nici nu se poate altfel decât așa cum a fost, cum este și va fi mereu, dar că poate totuși ceva nu e în ordine, pentru că nimeni nu vorbește despre asta… Când discuțiile ajungeau la bani, la fabrică sau la clubul celor două sute, tata și prietenii lui erau cuprinși îndată de o tăcere stranie, priveau înainte cu morgă și schimbau vorba. Era un fel de graniță, un fel de barieră, știi… Sigur că știi. Acum, dacă tot am început să vorbesc, vreau să spun totul.

Nu pot să zic nici că viața noastră ar fi fost austeră, că nu era loc de cordialitate. De pildă, țineam sărbătorile în familie, sistematic și cu mare grijă. Ca și când am fi serbat Crăciunul de patru sau de cinci ori pe an. Zilele acestea, care nu erau însemnate cu roșu în calendar, erau trecute în calendarul nescris al familiei și erau mai importante chiar și decât Paștele sau Crăciunul. Nu, mint, pentru că familia avea și un calendar scris: o carte legată în piele, în care fiecare naștere, căsătorie sau moarte era notată cu mai mare grijă chiar și decât în registrul stării civile, de unde se întâmplă să mai lipsească numele cetățenilor. Cartea asta, registrul principal al familiei sau cartea ei de aur, numește-o cum vrei, a fost mereu în grija capului familiei. O cumpărase străbunicul în urmă cu o sută douăzeci de ani – străbunicul, în paltonul lui cu găitane, întemeietorul familiei, renumit și strângător, morar în Câmpia Ungară. El scrisese primele nume în cartea groasă cu file gălbui și margini aurite, legată în piele neagră, *In nomine Dei*. El fusese Johannes al II-lea, morarul și descălecătorul. El primise și titlul de nobil.

O dată, o singură dată numai, am notat și eu ceva în cartea asta, și anume când s-a născut fiul meu. Ziua aceea n-o voi uita nicicând. Era o zi frumoasă de sfârșit de februarie, soarele strălucea peste lume. Venisem acasă de la spital în dispoziția aceea deopotrivă stânjenită și fericită care îl încearcă pe om o singură dată în viață, atunci când i se naște băiatul… Tata murise deja. Am intrat în „camera de lucru“, unde lucrasem și eu tot atât de puțin ca și el, am căutat cartea cu închizătoare în sertarul de jos al biroului de diplomat, am deschis-o, mi-am luat stiloul și am scris cu mare grijă, caligrafic: *Mathias I*, ziua și ceasul când se născuse. A fost un moment magistral, o adevărată sărbătoare. Cât orgoliu, cât sentiment de mâna a doua se poate găsi în fiecare trăire omenească! Am simțit că familia merge mai departe, că dintr-odată toate au un sens, fabrica și mobila, tablourile de pe

pereți, banii din bancă. Fiul meu avea să-mi ocupe locul în casa asta, în fabrică, în cercul celor două sute… Dar nu l-a ocupat. Să știi că m-am gândit mult la asta. Nu e sigur deloc că un copil rezolvă criza profundă a vieții individului. Așa zice legea, sigur, dar viața nu cunoaște legi. Despre ce vorbeam…? A, da, despre Iudita Áldozó.

Așa am trăit, deci. Așa mi-a fost copilăria. Știu că sunt și copilării mai rele. Dar totul e relativ.

Sărbătorile, mai ales sărbătorile familiei, le țineam cu sfințenie. Ziua de naștere a tatei, ziua onomastică a mamei și alte asemenea zile, sărbători tribale nespus de sfinte, cu cadouri, cu muzică, cu prânz, cu urări și lumânări pâlpâitoare. În zilele astea, guvernantele mă îmbrăcau frumos, într-o haină de marinar din catifea albastră, cu guler de dantelă – știi, ca pe micul lord[17]. Toate astea făceau parte din regulament, care era sfânt, ca în armată. Desigur, ziua de naștere a tatei era sărbătoarea principală. Pentru ocazia aceea trebuia să învățăm poezii, toți din casă se adunau în hol, toată lumea purta haine de sărbătoare, tuturor le sclipeau ochii, servitorii îi pupau mâna tatei cu fals entuziasm și mulțumeau pentru ceva, oare pentru ce…? Probabil pentru faptul că ei erau servitori și tata nu. Oricum, îi pupau mâna. Apoi urma un prânz măreț sau o cină fastuoasă. Din tezaurul familiei își făceau apariția farfuriile frumoase și argintăria rară, scoase din vreme. Soseau rudele, care serbau și ele cu respectul cuvenit ziua de naștere a capului bogat al familiei, cel care avea influență și pe care, bineînțeles, îl invidiau. Noi eram cei mai răsăriți din familia asta. Rudele sărace primeau bani de la tata lunar, pensie alimentară sau pensie pur și simplu. Despre banii ăștia credeau, în secret, că nici nu sunt așa de mulți. Era o mătușă bătrână, tanti Maria, atât de nemulțumită de banii pe care tata îi trimitea numai din milă, încât la sărbătorile familiale nu voia niciodată să vină în sufragerie și să ia loc la masă. „E bine și în bucătărie“, așa spunea mereu. „Beau un pic de cafea în bucătărie.“ Atât era de nemulțumită de banii pe care tata îi trimitea fără nicio obligație, absolut voluntar, în fiecare lună. Trebuia s-o târâm de-a dreptul și s-o așezăm în capul mesei. E foarte greu să te orientezi între dorințele și pretențiile rudelor sărace. Cred că-ți trebuie un fel de ținută umană extraordinară ca să rabzi succesul unei rude apropiate. Cei mai mulți nu sunt în stare, așa că e pur și simplu nebun cel care se supără când familia se întoarce cu un amalgam de ironie, mânie și dușmănie împotriva rudei cu succes în viață. Mereu există câte un membru al familiei cu succes, cu bani, cu renume sau cu influență, iar ceilalți, tribul, îl urăsc și-l fură sistematic. Tata știa, le dădea cât credea el de cuviință și-n rest le răbda dușmănia cu nepăsare. Era puternic. Banii nu-l transformaseră nici într-un om sentimental, nici într-unul plin de remușcări. Știa exact cât merită fiecare și nu dădea mai mult. Nu oferea nici din punct de vedere

sentimental. Spunea mereu: „Atât merită el.“ Sau: „Nu merită.“ Se gândea mult până s-o spună. Și când o spunea, propoziția aceea era aspră ca sentința forului suprem. Despre judecata asta nu puteai să stai la discuții. Sunt sigur că era foarte singur, că-și înăbușise multe dorințe și plăceri în interesul prestigiului familiei. Dar își păstrase puterea și echilibrul. „Nu merită“, spunea câteodată, după o lungă cumpănire, când mama sau una dintre rude își prezenta cererea în interesul unui membru al familiei. Nu, tata nu era meschin. Îi cunoștea pe oameni și știa valoarea banilor, atâta tot.

Noroc!

E un vin excelent, prietene. Cât spirit, câtă putere în vinul ăsta! Are și destui ani, șase. Câinele și vinul sunt excelenți la vârsta asta. După șaptesprezece ani vinul alb moare, își pierde culoarea și aroma, devine mort ca sticla în care e păstrat. Am învățat asta în Badacsony[18], de la un viticultor. Nu te lăsa impresionat de toți snobii care îți oferă vinuri vechi. Omul cât trăiește învață.

Unde rămăsesem…? A, da, la bani.

Spune-mi, te rog, de ce scriu scriitorii fraze atât de superficiale despre bani? Scriu mereu despre dragoste, despre lucrurile sublime, despre destin, despre societate, numai despre bani nu vorbesc, de parcă banii ar fi ceva secundar în viață, ca niște bancnote false pe care omul de la recuzită ți le pune în buzunar pe scenă pentru ca acțiunea să poată curge fără probleme. În viața reală, problema banilor e mult mai tensionată decât ne place să recunoaștem. Nu vorbesc despre „sărăcie“ și „bogăție“, adică despre noțiunile de bază, ideale, ci despre bani, adică materia asta pe care o folosim zi de zi, deosebit de periculoasă, mai explozivă chiar și decât dinamita, despre cei optsprezece mii sau trei sute de *pengő* pe care îi câștigăm sau nu-i câștigăm, îi împrumutăm sau nu-i împrumutăm, îi dăruim sau nu-i dăruim, nouă sau altora… Despre asta nu prea se vorbește. Și totuși, tensiunile din viața cotidiană se acumulează în jurul acestor sume penibile, tragediile vieții izbucnesc în vecinătatea acestor trei sute de *pengő*, comploturile pe care le țesem zi de zi, intrigile, trădările, micile eroisme, renunțările și abnegațiile mărunte aici se acumulează în drame, sau poate că viața face cumva și gestionează tensiunile astea. Despre bogăție, literatura vorbește ca despre o conjurație. De fapt, asta și este, în sensul cel mai adânc al cuvântului… Dar problema banului există în sărăcie ca și în bogăție, relațiile oamenilor cu banii reprezintă o chestiune însemnată, oportunismul sau eroismul există și în legătură cu banii – nu banii cu B mare, ci sumele de fiecare zi, sau după-amiază, sau noapte. Tata era bogat, deci respecta banii. Dădea un *pengő* cu aceeași chibzuință cu care ar fi dat și o sută de mii de *pengő*. Odată a spus despre cineva că nu-l respectă pentru că trecuse deja de patruzeci de ani și încă nu avea bani. Afirmația respectivă m-a contrariat. Simțeam că e nedreaptă și crudă.

– Sărmanul, îi căutam eu scuze nenorocitului despre care vorbise. Nu e vina lui.

– Nu-i adevărat, mi-a retezat-o tata cu strictețe. E vina lui, pentru că nu e invalid, nici nu suferă de vreo boală. Omul care la patruzeci de ani nu are banii pe care era musai să-i câștige e laș, leneș sau netrebnic. Nu pot să respect un asemenea om.

Vezi tu, eu am trecut deja de cincizeci de ani. Îmbătrânesc. Nu pot să dorm, jumătate din noapte stau întins în pat, cu ochii deschiși, ca un mort începător. Cred că înțeleg realitatea. De ce m-aș înșela…? Nu sunt dator nimănui cu nimic. Numai mie însumi îmi sunt dator, cu adevărul. Cred că tata avea dreptate. Cât suntem tineri nu înțelegem. Când eram tânăr, credeam că tata e un afacerist aspru și neînduplecat, al cărui Dumnezeu e banul și care judecă oamenii după cum pot face bani, adică nedrept. Disprețuiam mentalitatea asta, o consideram josnică și inumană. Dar timpul a trecut și a trebuit să deprind dragostea, iubirea, eroismul, lașitatea, sinceritatea – totul, deci și banii. Și acum îl înțeleg pe tata și nu-l pot condamna pentru judecata lui aspră. Înțeleg de ce-i disprețuia pe aceia care nu erau nici bolnavi, nici invalizi și care trecuseră de patruzeci de ani, dar erau prea lași ori prea leneși ca să facă bani. Nu mulți, bineînțeles, ca să faci mulți bani îți trebuie într-adevăr ingeniozitate nemărginită, sau egoism feroce, sau noroc chior. Dar numai cine e slab și laș nu procură banii aceia pe care poate să-i procure oricine de-a lungul unei vieți, în turul lui de forță, ca să zic așa, în limitele și în orizontul lui. Nu-mi plac sufletele sentimentale care, auzind acuzația asta, încep să spună ce haină e lumea, ce cruntă și ce lipsită de suflet, că nu i-a lăsat ca în amurgul vieții să trăiască și ei într-o casă frumușică și să se plimbe prin grădină cu stropitoarea în mână, în papuci și cu pălărie de paie, când apune soarele, așa cum i se cade mic-burghezului pașnic și mulțumit, care se odihnește pe laurii agonisirii și ai sârguinței când se termină ziua de lucru și viața. Lumea e haină întotdeauna și cu toți. Îți ia înapoi ce-ți dăruiește, pe loc ori mai târziu, sau măcar încearcă. Eroismul e chiar lupta cu care îți aperi propriile interese și pe cele ale familiei. Nu-mi plac sentimentalii suferinzi care îi acuză pe alții, pe afaceriștii neîndurători și lacomi, pe întreprinzătorii necruțători, care dau vina pe împrejurările nefaste care nu i-au lăsat să-și schimbe visurile pe mărunțiș. Fiți mai puternici, dacă e nevoie, fiți mai necruțători! Asta era morala tatei. De-aia nu-i respecta pe săraci – așadar, nu masa de oameni sărmani și nenorociți, ci indivizii care nu fuseseră destul de puternici și de talentați cât să se desprindă din masă.

E o mentalitate necruțătoare, zici. Și eu am zis la fel mult timp.

Dar acum nu mai zic. Nu mai judec nimic și pe nimeni. Trăiesc numai și mă gândesc; asta e tot ce mai pot să fac. Adevărul e că în viața mea n-am câștigat o para chioară. Doar am păstrat ce-am primit de la tata și de la strămoșii noștri. Nici asta nu-i ușor, nu-i ușor să-ți păstrezi banii, pentru că proprietatea o atacă mereu forțe teribile. Câteodată mă luptam cu adversarii mei, vizibili și invizibili, cu aceeași încrâncenare și agilitate ca strămoșii

care făcuseră banii respectivi. Dar n-am fost un creator, pentru că n-am avut o relație directă și reală cu banii. Am făcut parte din ultima generație, cea care dorește să păstreze doar din respect pentru înaintași.

Tata îmi vorbea câteodată și despre banii săracilor. El nu respecta mulțimea banilor: el respecta banii în sine. Îmi spunea că acela care lucrează toată viața ca muncitor necalificat într-o fabrică și la sfârșit are totuși o bucată de pământ, o casă, o livadă și trăiește sărăcăcios din ceea ce îi aduc toate astea e un erou mai mare decât toți comandanții de oști. Respecta voința aceea admirabilă prin care săracii sănătoși, talentați, dar cu șanse infime pot totuși să pună mâna pe ceva din bunurile vieții, le respecta sforțările sălbatice și perseverente. Îi respecta pe oamenii care pot să pună mâna pe o bucată de pământ, să-și construiască o căsuță din banii lor, să-și înalțe un acoperiș deasupra capului. Îi respecta pe oamenii aceia. În rest, nu respecta pe nimeni și nimic pe lumea asta. „Oameni de nimic“ – așa spunea câteodată, ridicând din umeri, când cineva îi povestea despre soarta celor nenorociți și nevolnici. Și de multe ori o spunea și cu plăcere. O spunea cu o forță nimicitoare.

De fapt, eu sunt cam strâns la pungă, așa am fost dintotdeauna. Sunt și eu ca orice om care nu face rost de nimic, care nu creează, ci are doar rolul să păstreze ce-a primit de la viață și de la înaintași. Tata nu era strâns la pungă, el doar respecta banii: făcea bani, îi strângea și, dacă sosea clipa, îi dădea cu mână sigură și calmă. L-am văzut odată scriind un cec de câteva milioane cu un gest așa de simplu și de hotărât, încât ai fi zis că-i dă bacșiș unui chelner. Fabrica arsese din temelii, societatea de asigurări nu plătise, pentru că incendiul izbucnise dintr-o imprudență a fabricii, și tata trebuia să hotărască dacă reconstruiește fabrica sau dacă desființează totul și trăiește liniștit din dividende. Deja nu mai era tânăr, avea șaizeci de ani. Putea să nu mai construiască nicio fabrică. Avea cu ce să trăiască de-atunci încolo, fără să mai muncească, putea să citească, să se plimbe,
să privească lumea din jur. Dar n-a stat o clipă pe gânduri, a căzut de acord cu întreprinzătorii, adică cu inginerii din străinătate, apoi a scris cecul și i l-a dat cu un gest simplu inginerului care a construit și a condus apoi fabrica nouă. Și a avut dreptate. El a murit la doi ani după reconstruire, dar fabrica funcționează până în ziua de astăzi, face o muncă utilă pentru ceilalți. Asta e cel mai mare lucru în viață: să rămână în urma noastră ceva folositor pentru lumea din jur.

Vrei să spui că e prea puțin pentru un creator…? Te gândești la singurătate, știu. La singurătatea aceea adâncă și densă, care îl învăluie pe fiecare om care creează, singurătatea aceea care e de fapt atmosfera unor asemenea oameni așa cum aerul e atmosfera pământului. Într-adevăr. Cine are de lucru este singur. Dar n-aș fi atât de sigur că singurătatea e totuna cu suferința. Eu, unul, am suferit întotdeauna mai mult din cauză că oamenii s-au apropiat de mine decât din cauza singurătății adevărate. Singurătatea o simțim o bucată de vreme ca pe un fel de pedeapsă, precum copilul lăsat singur într-o cameră întunecoasă, în timp ce adulții discută și petrec alături.

Dar cu timpul devenim adulți noi înșine și ne dăm seama că singurătatea adevărată și conștientă nu e pedeapsă, nici retragere rănită și bolnavă sau vreun lucru extravagant, ci singura condiție demnă de om. Și-atunci nici nu mai e atât de greu s-o îndurăm. Parcă ai trăi mereu într-o atmosferă curată și întinsă.

Așa era deci tata. Așa era lumea la noi acasă. Era lumea banilor, a muncii, a ordinii, a burghezului. Locuința asta, fabrica asta parcă ar fi fost aranjate cât pentru o viață întreagă. Ritualurile care înconjurau munca și viața erau plănuite dincolo de viață. La noi era liniște. M-am obișnuit devreme cu liniștea și cu tăcerea. Cel care vorbește mult ascunde ceva. Iar cel care tace e convins de ceva. Și asta am învățat de la tata. Dar în copilărie am suferit de pe urma învățăturilor ăstora. Simțeam că din viața noastră lipsește ceva. Lipsea iubirea, spui tu… Abnegația. Vezi, e atât de ușor de spus! Mai târziu am învățat că în viață iubirea greșit înțeleasă, iubirea cu pretenții false, ucide mai mult decât leșia, automobilul și cancerul de plămâni la un loc. Oamenii se ucid între ei prin iubire ca printr-o rază invizibilă și mortală. Vor și mai multă iubire, toată tandrețea să fie a lor, numai a lor. Vor să primească sentimentul complet, vor să sugă toată vlaga din mediul înconjurător, cu lăcomia plantelor mari, care sug necruțător toată forța, toată umiditatea, toate miresmele și razele din movilițele din jur și din sol. Iubirea e un mare egoism. Trăiesc oare mulți oameni care pot să îndure teroarea iubirii fără să se rănească mortal? Uită-te în jur, uită-te pe ferestrele apartamentelor, uită-te în ochii oamenilor, ascultă-le păsurile și-o să observi peste tot aceeași tensiune exasperată. Nu pot să îndure pretenția de iubire a celor din jur. Îndură un timp, sigur, se tocmesc, însă mai târziu obosesc. Atunci vine acidul gastric. Ulcerul. Diabetul. Convulsiile inimii. Și până la urmă moartea.

Ai văzut tu armonie, pace…? Odată, în Peru, zici…? Păi, în Peru se poate. Dar aici, la noi, în clima asta temperată, floarea asta superbă nu poate înflori. Câteodată își deschide petalele, apoi se ofilește rapid. Poate că nu suferă atmosfera civilizației. Lázár spunea că civilizația mașinală produce singurătatea pe bandă rulantă. Spunea că nici Pafnutie Egipteanul nu era atât de singur în deșert, cu găinați în păr și cocoțat în vârful unui stâlp, pe cât sunt oamenii dintr-un oraș cu milioane de locuitori într-o duminică după-amiază, în mijlocul mulțimii, în cafenele și în cinematografe. El însuși era un singuratic, dar treaz precum călugării dintr-o mănăstire. Odată, când cineva s-a apropiat de el, a plecat imediat din oraș. Poate că eu știu mai bine chiar și decât el sau decât persoana care s-a apropiat de el. Dar astea sunt problemele personale ale altora și nu am dreptul să intervin sau să vorbesc despre ele.

La noi domnea această singurătate sublimă, sumbră și festivă. Singurătatea copilăriei mă învăluie uneori ca amintirea unui vis trist și înspăimântător… Știi, e vorba despre visul acela angoasant care te chinuie înainte de examene. În copilăria mea, noi ne pregăteam pentru un examen continuu, foarte palpitant și periculos. Examenul burgheziei. Toceam

mereu. Repetam materia zi de zi. Și examenul reîncepea cu fiecare zi. În acțiunile noastre, în cuvintele noastre, până și în visurile noastre era o tensiune de nedescris. În jurul nostru era o singurătate pe care o simțeau până și servitorii, și valeții, chiar și oamenii care nu zăboveau prea mult, de pildă cei care aduceau coletele. În camerele întunecoase, cu perdelele trase, copilăria și tinerețea mi-au trecut în timp ce eu așteptam mereu câte ceva. Abia împlinisem optsprezece ani și deja eram obosit de singurătate și de așteptarea asta agasantă. Doream să trăiesc ceva care să încalce regulile. Până atunci însă mai era mult. În această singurătate a pășit într-o zi Iudita Áldozó.

Stai să-ți dau un foc. Cum înduri lupta asta cu țigara…? Eu n-o îndur nicicum, m-am lăsat păgubaș. N-am lăsat țigara, am lăsat lupta cu țigara. Într-o zi trebuie să conștientizezi treaba asta. Ne punem problema dacă merită să trăiești cu un an sau cu zece mai mult decât dacă n-ai fuma sau dacă e mai bine să te dedai acestei pasiuni meschine și rușinoase, care te va ucide, dar te va umple până atunci cu o materie stranie, reconciliantă și incitantă. După ce ai împlinit cincizeci de ani, chestiunea asta devine arzătoare. Eu am avut câteva probleme cardiace trecătoare, dar m-am hotărât s-o fac până la moarte. Nu las din mână otrava asta amară, pentru că nu merită. Spui că nu e așa de greu să te lași de fumat…? Sigur că nu. Și eu am încercat, o dată sau de două ori, atâta vreme cât a meritat. Doar că mă gândeam toată ziua numai la țigară. Într-o zi, și fiara asta trebuie s-o privești în ochi. Trebuie să înțelegi că nu poți îndura, că ai nevoie de narcotice, și să plătești prețul. Totul devine mai simplu. Mi se mai spune: „N-ai nimic de erou în tine.“ Iar eu răspund așa: „Se prea poate, dar nici laș nu sunt, pentru că am curajul să-mi asum propriile patimi.“

Așa cred eu.

Văd că mă privești îndoit. Văd c-ai vrea să mă întrebi dacă am avut mereu curajul să-mi asum propriile patimi… De pildă, cu Iudita Áldozó…? Da, prietene. Am dovedit-o. Am plătit-o, cum se spune în târg. Am plătit cu liniștea vieții mele și cu liniștea vieții altcuiva. Mai mult de-atât nici că se poate. Acum vrei să mă întrebi dacă a meritat? Asta-i o întrebare retorică. Marile întrebări ale vieții nu se pot judeca cu bunul-simț de afacerist. Nu-i vorba doar dacă merită sau nu osteneala, sunt lucruri pe care trebuie să le faci pentru că așa îți poruncesc soarta sau situația, temperamentul sau glandele… sau poate toate la un loc. Și-atunci, ești sau nu ești laș, faci ce trebuie să faci. Numai asta contează. Restul e teorie.

Eu am făcut ce trebuia să fac.

O să-ți povestesc cum a fost când a venit Iudita Áldozó la noi, în locuința aceea întunecoasă și superbă. A sosit cu o boccea, ca fata moșului cea cuminte. Basmele populare sunt destul de precise. Eu mă întorceam de la tenis și m-am oprit în hol, mi-am aruncat racheta pe un scaun și-am rămas acolo, încălzit de la mișcare. Tocmai ce voiam să-mi scot puloverul

de sport, tricotat, când am observat în holul întunecat o femeie. Am întrebat-o ce dorește.

Dar nu mi-a răspuns. Se vedea că e stânjenită. Atunci am crezut că e stânjenită de situația neașteptată și mă gândeam că sfiala ei e pur și simplu sfiala unei servitoare. Abia mai târziu am aflat că nu locuința superbă o stânjenise, nici sosirea domnișorului, adică eu, ci altceva – întâlnirea în sine. Faptul că s-a întâlnit cu mine și că m-am uitat la ea și că s-a întâmplat ceva. Sigur că și eu mi-am dat seama că-n momentele acelea s-a întâmplat ceva, dar n-am crezut că e atât de intim. Femeile ca ea, dotate cu un instinct puternic, știu mai bine decât noi, bărbații, ce e important și decisiv – noi, care suntem înclinați să înțelegem pe dos întâlnirile hotărâtoare și să le explicăm altfel decât ar trebui. Femeia asta a știut din prima clipă că-l întâlnise pe omul care avea să aibă o influență hotărâtoare asupra vieții ei. Și eu am știut, dar am preferat să vorbesc despre altceva.

Nu mi-a răspuns la întrebare, așa că am tăcut și eu, cu un aer arogant și jignit. O vreme am rămas față-n față în hol, privindu-ne reciproc.

Ne-am privit cu o atenție rară. Sunt absolut sigur că nu pe servitoarea cea nouă am privit-o atunci. În clipele acelea am privit-o pe femeia care într-un fel sau altul avea să joace un rol hotărâtor în viața mea. Avea să se întâmple din motive neștiute și în condiții improbabile, dar avea să se întâmple. De unde știm lucrurile astea…? Le știm. Nu cu mintea, ci intuitiv, în timp ce ne gândim la altceva, distrați. Gândește-te ce situație neașteptată. Gândește-te ce-ar fi fost să vină cineva la mine în momentele acelea și să-mi spună că pe femeia aceea o voi lua de soție într-o bună zi; că mai întâi se vor întâmpla însă multe lucruri, că va trebui să iau de soție o altă femeie, care va naște și-un copil, iar femeia care stătea atunci în fața mea, în holul acela întunecat, va călători în străinătate, unde va sta ani în șir, apoi se va întoarce și-atunci eu voi divorța de prima soție și mă voi căsători cu ea – eu, burghezul plin de mofturi, domnul elegant și bogat, o voi lua de soție pe servitoarea asta micuță, care își strângea bocceaua la piept și mă privea cu o atenție scrupuloasă, la fel cum o priveam și eu pe ea… Atent, pentru că era prima oară în viața mea când priveam ceva ce chiar merita să privesc… Toate acestea erau lucruri foarte neverosimile în clipa aceea. Dacă mi-ar fi prezis-o cineva, l-aș fi ascultat mirat și bănuitor. Dar acum, la zeci de ani de când ne-am întâlnit prima oară, tare aș vrea să știu dacă intuiam în momentul acela ce avea să vină. Și oare suntem conștienți de întâlnirile astea însemnate, de momentele astea decisive…? Cineva intră în cameră și știm că ne e sortit – există așa ceva…? Că ne e hărăzit, că e iubirea noastră adevărată, ca în romane…? Nu știu să-ți răspund la întrebarea asta. Închid numai ochii și-mi depăn amintirile. Da, într-adevăr, atunci s-a petrecut ceva. Să fi fost un curent…? O radiație…? O atingere secretă…? Astea-s vorbe goale. În schimb, ce e sigur e că oamenii își comunică sentimentele și gândurile și prin alte metode, nu numai prin cuvinte. Între oameni există și un alt fel de atingere și comunicare. Astăzi am numi-o undă scurtă. Se spune că și instinctul e un fel de undă scurtă. Nu știu… Nu vreau să înșel pe

nimeni – nici pe tine, nici pe mine. Acesta e motivul pentru care nu pot să-ți spun decât că-n clipa în care am văzut-o pe Iudita Áldozó n-am putut să mă mișc din loc și, oricât de imposibilă era situația, am rămas țintuit în fața ei, fără să mă pot clinti, și ne-am privit timp îndelungat.

– Cum vă numiți? am întrebat.

Mi-a spus. Până și numele îmi suna cunoscut. Avea în el ceva solemn, de jertfă și ritual.[19] Și prenumele ei, Iudita, prenume biblic. Parcă pășea în fața mea din umbrele trecutului, din simplitatea și adâncimea de scriptură a vieții celeilalte, viața adevărată. De parcă nici n-ar fi sosit de la țară, ci dintr-o dimensiune mai profundă a existenței. Nu m-am gândit prea mult dacă e bine ce fac: m-am dus să aprind lumina, ca s-o văd mai bine. Nici gestul meu grăbit n-a luat-o prin surprindere. Și-a întors fața spre lumină, ca s-o văd mai bine, dar nu cu gestul servitoarei, ci deja cu al femeii supuse, care ascultă de bărbat, singura persoană care are dreptul să-i poruncească. De parcă ar fi spus: „Privește-mă liniștit. Așa sunt eu. Știu că sunt superbă. Uită-te cu atenție, nu te grăbi. E chipul de care îți vei aminti chiar și pe patul de moarte.“ Așa a stat în lumină, liniștită și nemișcată, cu bocceaua în mâini, ca modelul în fața pictorului, cu o cumințenie tăcută.

Am privit-o.

Nu mai știu, tu ai apucat s-o privești…? Cred că nu ți-am atras atenția la timp. I-ai văzut numai trupul. E înaltă, la fel ca mine. E înaltă și proporționată, nici grasă, nici slabă, așa era și la șaisprezece ani, când am întâlnit-o prima dată. Nu s-a îngrășat și nici n-a slăbit. Știi, asemenea lucruri sunt legate de forțe interioare, de un echilibru secret. Organismul acesta ardea mereu la aceeași temperatură. I-am privit chipul și am clipit în fața frumuseții ei, ca cineva care a trăit vreme îndelungată în beznă și dintr-odată iese la lumină. Tu nu i-ai văzut chipul. Oricum, de la o vreme poartă mască, o mască pentru lume, cu gene,
cu vopsele, cu pudră, cu o gură desenată artificial, cu ochii făcuți și cu linii mincinoase, false. Dar atunci, în clipa tulburătoare când ne-am întâlnit prima oară, chipul acesta era încă nou și neatins, ca și cum tocmai sosise din atelierul naturii. Se simțea pe ea mâna Domnului. Avea o față în formă de inimă, cu proporții extraordinare. Fiecare linie se armoniza cu cealaltă. În asta stă frumusețea. Avea ochii negri – știi, de un negru deosebit, de parcă în el s-ar mai fi amestecat și un strop de albastru-închis. Părul, la fel: negru-albăstriu. Și se simțea încrederea din acest trup cu proporții desăvârșite. De aceea putea să stea în fața mea atât de sigură pe ea. Păși se în față din necunoscut, din adâncuri, din mijlocul mulțimii și adusese ceva extraordinar – proporțiile, siguranța și frumusețea. Bineînțeles, toate astea le-am simțit doar vag. Nu mai era copilă, dar nici femeie nu era încă. Trupul îi era deja dezvoltat, sufletul abia i se trezea, somnoros. Niciodată n-am mai întâlnit o femeie atât de sigură pe trupul ei și pe forța lui ca Iudita Áldozó.

Avea o haină ieftină, orășenească și pantofi negri. Tot ce avea pe ea fusese ales cu atâta grijă și sfială, că până și alăturarea asta o făcea să arate ca o fată de la țară care se îmbracă în haine orășenești pentru că nu vrea să fie mai prejos decât domnișoarele de la oraș. M-am uitat la mâinile ei. Speram să găsesc ceva care să mă indispună, probabil niște mâini muncite și roșii, de la truda câmpului. Mâinile îi erau însă lungi și albe. Mâinile astea nu erau bătătorite. Mai târziu am aflat că acasă fusese cocoloșită, mama ei n-o pusese niciodată la vreo muncă mai grea.

A stat așa, liniștită, și a răbdat în tihnă s-o cercetez. M-a privit în ochi, simplu și atent. Nici în atitudine, nici în privire nu avea nimic provocator sau cochet. Nu era târfulița care vine la oraș, apoi își adulmecă locul printre domni și începe să cocheteze cu domnișorul. Nu, era femeia care se uită bine la un bărbat, pentru că simte că are o legătură misterioasă cu ea. Dar nu a exagerat cu sentimentul ăsta nici atunci, nici mai târziu. Pentru ea, relația noastră n-a luat niciodată forma vreunei obsesii. Când eu nu mai puteam să mănânc, să dorm, să lucrez, să trăiesc fără ea, când o purtam deja în piele, în visuri, în reflexe, ea încă putea să hotărască liniștită dacă să plece de lângă mine sau să rămână. Crezi că nu m-a iubit…? Și eu am crezut la fel o vreme. Dar nu vreau s-o judec prea aspru. M-a iubit, numai că iubirea ei era mai pământească, mai pragmatică, mai prudentă. Despre asta voiam să-ți vorbesc.

De asta era ea proletară și eu burghez. Despre asta trebuie să-ți povestesc.

Ce s-a întâmplat după aceea? Nimic, prietene. Treburile de felul acesta, precum ce a fost și între mine și Iudita Áldozó, nu „se întâmplă“ dinamic, ca într-un roman sau ca într-o piesă de teatru. Întâmplările hotărâtoare din viață se petrec în timp, deci foarte încet. Abia dacă au acțiune vizibilă. Omul trăiește… Asta e toată acțiunea importantă din viața noastră. Nu pot să-ți spun că Iudita Áldozó a deschis ușa de la intrare într-o bună zi și că a doua zi sau peste o jumătate de an s-a întâmplat cutare lucru. Nu pot să-ți spun nici că din clipa în care am văzut-o am simțit o pasiune mistuitoare, că n-am mai putut să mănânc, să dorm și că visam mereu la o țărăncuță necunoscută care trăia prin preajmă și venea în fiecare zi în camera mea, se purta la fel de fiecare dată, îmi răspundea la întrebări și trăia și creștea ca un copac, și totuși, cu mijloacele caracteristice ei, simple, dar surprinzătoare, comunica ceva esențial, nu mai mult decât că există și ea pe lume… Nimic din toate astea n-a avut aerul „întâmplărilor“. Timp îndelungat n-a avut aerul ăsta.

Totuși, vremurile acelea mi-au lăsat amintiri deosebit de vii. Fata nu avea niciun rol important în casa noastră, n-o vedeam prea des. Mama o creștea să fie servitoare, dar încă n-o lăsa să servească la masă, pentru că nu știa încă nimic despre ritualurile familiale. Îl urmărea pe valet ca o umbră înceată în timp ce deretica precum un clovn de circ care își face acrobația. Câteodată mă mai întâlneam cu ea pe scară sau în salon, câteodată intra în

camera mea și-mi aducea un mesaj. Trebuie să știi că eu aveam deja treizeci de ani pe vremea când Iudita Áldozó a venit la noi. Aveam treizeci de ani și-mi eram propriul stăpân în multe privințe. Eram asociat la fabrică, tata începuse să mă obișnuiască cu independența – sigur, foarte prudent. Aveam o remunerație mare, dar nu mă mutasem de acasă. Stăteam la etaj, în două camere. Locuința mea avea o scară proprie. Seara, când nu aveam program în oraș, luam cina cu părinții. Îți povestesc toate astea ca să înțelegi că nu prea aveam ocazii s-o întâlnesc. Dar din prima clipă în care a venit la noi și-am văzut-o în hol, s-a iscat între noi o tensiune pe care n-am putut s-o înțeleg.

Femeia asta se uita mereu în ochii mei. Se uita de parcă m-ar fi întrebat ceva.

Nu era femeiușca începătoare, fetișcana de la țară care roșește când se întâlnește cu domnișorul casei. Nu roșea și nu cocheta cu mine. Când ne întâlneam, se oprea de parcă aș fi atins-o. Se oprea așa cum se oprise în clipa în care am aprins lumina ca s-o văd mai bine și ea și-a arătat chipul cuminte. Se uita în ochii mei, dar într-un fel așa de straniu… Nu era provocatoare, nici nu mă chema la aventură: era serioasă, foarte serioasă, cu ochii rotunzi, de parcă ar fi pus o întrebare. Mă privea întotdeauna cu privirea asta întrebătoare și largă. Mereu întrebarea asta. Întrebarea făpturii, așa a spus Lázár odată. Spunea că e o întrebare în adâncul făpturii și că întrebarea asta sună așa: „De ce?“ Asta întreba și Iudita Áldozó. De ce trăiesc, care e sensul existenței mele…? Asta. Straniu e că mă întreba pe mine.

Și pentru că era înspăimântător de frumoasă, frumoasă cu așa o demnitate, așa o inocență și așa o complexitate, ca o capodoperă a Domnului, un lucru sau o persoană pe care numai o dată reușește natura s-o plămădească cu atâta desăvârșire, sigur că frumusețea ei a început să-și facă efectul în casa și în viața noastră ca o muzică neîncetată, îndărătnică și mută. Probabil că frumusețea este forță tot atât cât sunt și căldura, lumina sau voința. Încep să cred că e în spatele ei un fel de voință: sigur, nu voință cosmetică, pentru că nu am gânduri prea înalte despre frumusețea făcută cu mijloace artificiale, cu sumacuri, ca la animale. Nu, cred că în spatele frumuseții, care e lucrată în definitiv dintr-o materie fragilă și efemeră, arde o voință puternică. Armonia e conținută într-un om în glande, în inimă, în inteligență și instincte, în trup și caracter – armonia, care e o formulă chimică norocoasă și admirabilă, al cărei rezultat e de fapt frumusețea. Ți-am zis că aveam treizeci de ani.

Îți văd în privire întrebarea vicleană și stricată, atât de caracteristică bărbaților: care era problema? Nu e mai simplu dacă în situații ca acestea omul își ascultă sângele și pornirile? Un bărbat de treizeci de ani știe deja ce știe. Știe că nu există femeie pe care să n-o poată duce în patul lui dacă femeia aceea e liberă, dacă în inima și-n mintea ei nu e un alt bărbat, dacă între ei nu e vreun obstacol trupesc sau de gust și dacă au ocazia să se întâlnească și se cunosc… Ăsta e adevărul. Cunoscusem la rândul meu

acest adevăr și îl exersam destul. Ca orice bărbat de vârsta mea care nici nu arăta rău și care mai avea și avere, acceptam și eu ofertele femeilor, nu le lăsam neonorate. În jurul unui bărbat avut se dansează exact aceeași horă ca în jurul unei femei frumoase. N-are legătură cu persoana în cauză: femeile sunt singure, dornice de tandrețe, de distracții și de iubire, în fiecare oraș european trăiesc mai multe femei decât bărbați și eu nu eram nici pocit, nici prost, trăiam într-un mediu rafinat și se știa că sunt bogat – trăiam cum ar fi trăit oricine altcineva în locul meu. Sunt convins că după stânjeneala și sfiala caracteristice primelor săptămâni, dacă aș fi spus un singur cuvânt mai cald, i-aș fi îmblânzit inima Iuditei Áldozó și ea s-ar fi apropiat de mine. Dar eu nu spuneam cuvântul acesta. Pentru mine, cunoștința asta, dacă pot numi așa o servitoare tânără din casa părintească, a devenit interesantă, dubioasă, primejdioasă și de neînțeles din clipa în care mi-am dat seama că nu vreau să-mi fie amantă, că nu vreau s-o aduc în patul meu, ca pe toate celelalte dinaintea ei, că nu vreau să cumpăr cincizeci de kilograme de carne excelentă și s-o devorez – nu, nu asta voiam. Ce voiam, atunci…? S-a scurs timp îndelungat până să aflu. Nu m-am atins de ea, pentru că speram la ceva din partea ei. Așteptam ceva de la ea. O aventură? Nu. Dar ce oare…? Un răspuns la o întrebare care îmi străbătuse viața până atunci.

Între timp, trăiam amândoi așa cum se cădea. Desigur, m-am gândit s-o rup din mediul ei, care era și al meu, și s-o cresc undeva, să creez o relație mai sănătoasă cu ea, să-i cumpăr un apartament și fie ce-o fi. Dar trebuie să-ți spun că toate astea mi-au venit în minte mult mai târziu, ani și ani după ceea ce-ți povestesc acum. Și atunci era deja prea târziu, deja femeia asta își cunoștea puterile, țelul ei pe pământ, era mai puternică. Atunci deja fugeam eu de ea. În primii ani simțisem doar că în casa părintească se întâmpla ceva. Veneam acasă noaptea și mă întâmpina o liniște adâncă, o liniște și o ordine ca de mănăstire. Urcam la etaj, în apartamentul meu, unde valetul deja îmi pregătise totul pentru noapte cu o precizie desăvârșită, sucul de portocale rece într-un termos, cărțile și țigările. Pe masă aveam mereu multe flori, hainele, cărțile, obiectele mele de artă, toate erau la locul lor. Mă opream în camera călduță și trăgeam cu urechea. A trecut așa un an, au trecut doi și simțeam numai că locuința are un sens indescifrabil. Știam doar că Iudita Áldozó trăiește acolo și că e foarte frumoasă – toată lumea știa, pe valet a trebuit să-l dăm afară și a trebuit s-o alungăm până și pe bucătăreasă, o femeie bătrână și singură care era topită după Iudita și nu putea să-și arate iubirea decât tot dojenind-o și certându-se cu ea – dar despre toate astea nimeni nu vorbea. Poate că nici nu știa nimeni nimic în afară de mama, dar ea tăcea. M-am gândit mult la tăcerea ei. Mama avea intuiție și experiență, știa totul, n-avea nevoie de cuvinte. În casă, nimeni nu știa secretul dragostei pe care o simțiseră valetul și bucătăreasa, dar mama îl știa, mama, care sigur nu avea experiență în dragoste, iar despre dorințe scârnave și fără speranță ca aceea a bucătăresei nu citise nimic… Dar știa adevărul și cunoștea realitatea. Era femeie bătrână deja, știa totul și nu se mai mira de

nimic. Știa și că Iudita reprezintă un pericol în casă, și nu doar pentru valet și bucătăreasă… Știa că e periculoasă pentru fiecare dintre noi. Numai pentru tata nu era îngrijorată, pentru că tata era deja bătrân și bolnav și oricum nu-l iubise niciodată, și nici el pe ea. Pe mine mă iubea însă și mai târziu m-am întrebat de ce oare nu alungase mai devreme pericolul din casă, dacă știa totul…? Aproape că mi-a trecut viața până când, în sfârșit, am înțeles.

Hai, vino mai aproape. Mama a dorit să am parte de pericolul ăsta.

Cred că ea se temea de un pericol și mai mare. Știi care…? Nu bănuiești…? Se temea de singurătate, de singurătatea aceea înspăimântătoare în care le trecuse lor viața, viața mamei și a tatei, viața clasei victorioase, îndestulate și pline de ritualuri. Cu oamenii se întâmplă ceva, un proces înspăimântător, groaznic, mai rău decât orice altceva… și anume însingurarea. Oamenii încep să se asemene cu mașinile. În jurul lor apare o ordine strictă, un orar de lucru și mai strict, o ierarhie socială și mai severă, dar apare o ordine și în distracții, în porniri, în viața amoroasă, știu dinainte când o să se îmbrace, când o să ia micul-dejun, când o să lucreze, când o să iubească, când o să se distreze și când o să se cultive… Au în jur o ordine demențială. Iar în ordinea asta viața îngheață în jurul lor, așa cum îngheață o expediție care voia să ajungă departe, spre peisaje înfloritoare, și dintr-odată îngheață marea și lumea, și-atunci nu mai există planuri și voință, ci numai frig, și totul e nemișcat. Și asta e însăși moartea, frig și nemișcare. Procesul ăsta e încet și de neoprit. Într-o zi, viața familiei îngheață. Totul devine important, toată viața capătă importanță, numai că ei nu mai văd, nu-și mai simt viața, întregul care ar trebui să fie viața… Se îmbracă cu atâta migală dimineața și seara, de parcă s-ar pregăti de o serbare primejdioasă, de parcă ar merge la o înmormântare, sau la o nuntă, sau la tribunal. Ies în societate și primesc musafiri, dar singurătatea pândește mereu. Cât timp e o dorință în inimi și în suflete, oamenii îndură viața, trăiesc… Nu trăiesc bine, nu trăiesc o viață demnă de oameni, dar trăiesc, dimineața întorc ceasul și până seara ticăie.

Și speră timp îndelungat. Omul își lasă cu greu speranțele, iluziile și himerele, înțelege cu greu că e singur, fatalmente și fără speranță singur. Foarte puțini rezistă la adevărul avertismentului că singurătatea vieții lor e insolvabilă. Speră în continuare, se pripesc, evadează în relații umane și în evadările astea nu duc pasiuni adevărate, nici abnegație, evadează în preocupări, în sarcini artificiale, lucrează mult sau călătoresc după un plan minuțios, sau țin o casă mare, sau cumpără femei cu care nu au nimic în comun, sau încep să colecționeze evantaie, sau diamante, sau insecte rare… Dar totul e în zadar. Și știu și ei cât se poate de clar că e în zadar, chiar în timp ce fac toate lucrurile astea. Dar speră în continuare. Nici ei nu știu în ce mai speră… Știu prea bine că mai mulți bani, insectele tot mai rare, amantul sau amanta nouă, persoana nou întâlnită, serata desăvârșită sau *garden party*-ul la care au fost invitați la schimb… că toate astea sunt în zadar… De aceea fac ordine și o păstrează, mai ales ca urmare a stânjenelii,

a faptului că sunt stingheriți. Cât sunt treji, fac ordine mereu. „Rezolvă“ ceva încontinuu, un dosar sau o șuetă, o întâlnire amoroasă… Orice, numai să nu rămână singuri cu ei înșiși, nici măcar un moment! O clipă să nu vadă singurătatea asta! Să vină oameni, repede! Sau câini! Sau goblenuri! Sau acțiuni! Sau obiecte în stil gotic! Sau amante! Repede, cât mai repede, nu care cumva să se afle că…

Așa trăiesc. Așa trăiam și noi. Și ne îmbrăcam foarte dichisit. La cincizeci de ani, tata se îmbrăca deja cu atâta dichis, încât ai fi zis că e un prezbiter sau un preot catolic înaintea slujbei de duminică. Valetul îi cunoștea în amănunt obiceiurile, în zori îl aștepta cu haina, pantofii și cravata gata pregătite, ca un paracliser, iar tata, care sunt sigur că nu fusese om orgolios la viața lui și că nu-i păsa prea tare cum arată, acum începuse să fie atent la toate detaliile, ca un obsedat, începuse să fie atent ca hainele lui de nobil domn în vârstă să fie perfecte, să nu aibă niciun fir de praf pe palton, pantalonii să nu aibă nicio încrețitură, să nu fie vreo pată sau vreo cută pe cămașă sau pe guler, cravata să nu fie boțită… Într-adevăr, avea grijă ca un preot. Apoi, după ce se îmbrăca, începea al doilea aranjament, cel al micului-dejun sau al mașinii care îl aștepta, cititul ziarului, răsfoitul scrisorilor, biroul, funcționarii și ceilalți afaceriști care veneau să-și arate respectul sau să prezinte situația, clubul și viața socială… Toate acestea le făcea cu așa o încordare, cu o precizie aproape artistică, de parcă l-ar fi urmărit cineva, de parcă ar fi trebuit seară de seară să dea raportul în ceea ce privește acțiunile astea sacrosancte. De asta se temea mama. În spatele acestui aranjament și al hainelor îmbrăcate ritualic, al goblenurilor colecționate și al vizitelor la club, al vieții sociale și al primirii de oaspeți, se vedea deja singurătatea, ca ghețarii în mările calde. Știi, în anumite forme de viață și în anumite sisteme sociale, singurătatea apare exact ca boala în organismul veștejit. Nici marile crize ale vieții, când te desparți de iubită sau când se întâmplă altă fatalitate, nu au loc din cauza faptului că într-un anumit moment cineva anunță, sau percepe, sau observă ceva. Când percepem evenimentele hotărâtoare, de cele mai multe ori ele deja s-au întâmplat, iar noi nu mai avem ce face, în afară de a le accepta sau de a alerga după medic ori după preot. Singurătatea e un fel de boală. Mai bine zis, singurătatea nu e nici boală, e mai curând o condiție în care s-a așezat cel cuprins de ea, ca animalul împăiat în cușcă. Nu, singurătatea e procesul de dinaintea bolii pe care eu am numit-o înghețare. Acest proces se temea mama că mă va birui.

Știi, de la un moment încolo devenim mașinali. Totul se răcește. În cameră e o căldură constantă, temperatura corpului rămâne la treizeci și șase virgulă șase, pulsul îl ai optzeci și mai ai și bani la bancă sau în întreprindere. O dată pe săptămână mergi la operă sau la teatru, de preferință la un teatru unde se joacă o piesă amuzantă. La restaurant mănânci ușor, vinul îl consumi cu apă minerală, pentru că ți-ai învățat lecția sănătății. Nicio problemă. Dacă ai un medic bun, dar nu adevărat, pentru că nu e totuna, îți strânge mâna mulțumit după fiecare control de șase luni. Dar

dacă e un medic adevărat, dacă e un medic tot atât de imperturbabil, și de neschimbat, și de atent ca pelicanul care e pelican tot timpul ori ca un comandant de oști care e comandant de oști și când lucrează cu traforajul sau face integrame, dacă e deci un astfel de medic, atunci nu va fi liniștit la controlul de șase luni și nu-ți va strânge mâna mulțumit, pentru că degeaba îți funcționează ție inima, plămânii, rinichii și ficatul, funcționarea vieții nu e totuși mulțumitoare, pentru că se simte pe tine lucrarea singurătății, se simte pe tine răceala singurătății, ca la submarinele care, în căldura înmiresmată din jurul Ecuatorului, simt cu instrumentele lor tehnice că se apropie moartea rece, adică ghețarul. Altă comparație nu-mi vine în minte, de aceea îți tot zic de ghețarii ăștia. Sunt sigur că Lázár ar găsi o comparație mai bună, de pildă ar putea să-ți spună că răceala asta e ca aceea pe care o simți vara în locuințele lăsate în urmă de cei care au plecat în concediu, locuințe stropite cu camfor, în care covoarele și blănurile zac împăturite în ziare și, în vreme ce afară e zăduf, dincolo de storurile trase mobilele singuratice și camerele întunecoase absorb tristețea aceea rece pe care o simt până și obiectele neînsuflețite, pe care o simte fiecare lucru și fiecare persoană în parte, pe care o absoarbe și o iradiază fiecare obiect și fiecare om care rămâne singur.

Iar omul rămâne singur pentru că e arogant și nu îndrăznește să primească darul nițel înspăimântător al iubirii. Pentru că are de îndeplinit un rol pe care îl crede mai important decât experiența iubirii. Pentru că e orgolios. Orice burghez, dacă e burghez adevărat, e orgolios. Nu vorbesc acum despre burghezii diletanți, care poartă numai titlul și rangul, pentru că au bani sau pentru că au fost numiți într-o clasă superioară. Ăștia sunt niște ordinari. Eu vorbesc despre burghezii creatori și păstrători, despre burghezii adevărați. În jurul acestora, într-o zi, singurătatea începe să se cristalizeze. Și-atunci începe să le fie frig. Apoi devin festivi, ca obiectele de artă nobile, ca vazele chinezești sau ca mesele în stil renascentist. Încep să fie festivi, încep să colecționeze titluri și decorațiuni inepte, de care n-au nicio nevoie, fac tot ce sunt în stare ca să fie niște funcționari cât mai respectabili, își ocupă timpul cu îndeletniciri complicate, la sfârșitul cărora ar putea să primească și ei vreo decorație sau vreun titlu nou, să fie președinți-adjuncți sau chiar președinți plini sau, mă rog, președinți de onoare… Toate astea sunt semnele singurătății. Am învățat că popoarele fericite nu au istorie – ei bine, oamenii fericiți nu au titluri, ranguri, nu au roluri lumești inutile.

De asta se temea mama pentru mine. Poate că din cauza asta o răbda în casă pe Iudita Áldozó, chiar și în clipa în care trebuie să fi simțit primejdia aceea care pornea de la ea. Îți spun, nu s-a întâmplat nimic… Din păcate, nu s-a întâmplat nimic. Pur și simplu, au trecut trei ani. Și într-o după-amiază de Ajun, m-am întors de la fabrică și de la amanta mea, o cântăreață care stătea singură în locuința frumoasă, caldă și plictisitoare pe care i-o aranjasem, unde mă dusesem ca să-i dau cadoul, la fel de frumos și de plictisitor ca și ea și ca toate celelalte amante și locuințe cu care mă îndeletnicisem până atunci, am venit deci acasă, pentru că era Ajunul și

seara întreaga familie cina la noi. Și-atunci s-a întâmplat ceea ce așteptam de mult. Am intrat în salon, pe pian trona deja bradul împodobit, sclipind a sărbătoare. Altfel, în salon era o lumină opacă, numai Iudita Áldozó stătea în genunchi în fața șemineului.

Era după-amiaza de Ajun, iar eu întotdeauna mă simțisem stânjenit și singur în casa părintească în orele de dinaintea serii de Ajun. În același timp, știam că așa va fi toată viața mea dacă nu se va întâmpla un miracol. Știi, când se apropie Crăciunul, toată lumea crede în miracole, nu numai tu și cu mine, ci lumea întreagă, umanitatea, cum se spune, de asta e sărbătoarea, pentru că omul nu poate trăi fără miracole. Dar firește, după-amiaza asta era precedată de foarte multe alte după-amiezi, foarte multe alte dimineți și nopți în care nu o văzusem pe Iudita Áldozó și nici acum, când o vedeam, nu mă gândeam la nimic special. Dacă trăim la malul mării, nu ne gândim în fiecare zi că am putea pleca în India sau că am putea să ne înecăm. De cele mai multe ori trăim acolo și atât, facem baie sau citim o carte. Dar în după-amiaza despre care îți povestesc, m-am oprit în vestibul și am privit-o pe Iudita: purta o rochie neagră de servitoare, așa cum și eu purtam uniforma de tânăr proprietar de fabrică și mă pregăteam să urc în camera mea și să îmbrac uniforma neagră de sărbătoare; în după-amiaza aceea m-am oprit în camera întunecată, am privit-o pe femeia îngenuncheată și dintr-odată am înțeles tot ce se întâmplase în acei trei ani. Am înțeles că marile evenimente sunt tăcute și nemișcate, că în spatele acțiunilor vizibile, perceptibile, e o altă acțiune, o acțiune greoaie ca un monstru care doarme undeva în spatele mărilor și al pădurilor, în inima omului, un monstru greoi, un fel de fiară paleontologică, și monstrul ăsta se mișcă foarte rar, se întinde numai, rareori, se întinde pentru că vrea să atingă ceva, și monstrul ăsta ești tot tu. Și există și un fel de ordine în zilele obișnuite, ca în muzică sau ca în matematică. Nu înțelegi…? Așa am simțit. Când îți spun că sunt artist, numai că nu am instrument…

Fata aranja lemnele în șemineu și a simțit că stau acolo, în spatele ei, dar n-a schițat niciun gest. N-a întors capul către mine. Stătea în genunchi, aplecată în față, și postura asta are în ea ceva senzual. O femeie care îngenunchează și se apleacă e întotdeauna senzuală, chiar și când lucrează. Am început să râd. Dar nu râdeam cu frivolitate, ci numai cu bonomie, ca unul care se bucură că până și în momentele hotărâtoare, în secundele critice, e în noi și în relațiile noastre un fel de omenie necioplită, că suntem neîndemânatici și butucănoși, iar pornirile mărețe, sentimentele patetice derivă din asemenea gesturi și poziții ale trupului, ca și a servitoarei aceleia îngenuncheate. E penibil și deplorabil. Dar senzualitatea e o forță puternică, o forță care reînnoiește lumea și căreia îi cad în mreje toate ființele de pe lumea asta, toate ființele sunt sclavii săi și elementele sale, și ea se încheagă din gesturi ridicole, așa devine un fenomen somptuos. În clipa aceea mă gândeam și la asta. Și mă gândeam, desigur, și la faptul că simțeam o dorință teribilă pentru acel trup, și în asta era un fel de providență tensionată, era și ceva josnic și demn de dispreț, dar adevărul e că asta

simțeam. Și adevărul e că nu voiam doar trupul acela, care mi se arăta într-o poziție atât de trivială, ci voiam în același timp și tot ce se afla în spatele acelui trup, destinul ei, simțirile ei și tainele ei. Și pentru că trăisem timp îndelungat cu femei, ca orice tânăr de vârsta mea care e avut și de fapt nu face mai nimic, știam și că între femei și bărbați nu există soluții senzuale definitive și permanente, momentele senzuale se reînnoiesc și se prăbușesc în neant din cauza oamenilor înșiși, din obișnuință și indiferență. Și trupul acela nu era cel mai frumos trup femeiesc de pe pământ, fesele acelea puternice, talia zveltă, gâtul drăguț care se înclina un pic într-o parte, cu pufurile lui castanii, picioarele acelea cărnoase și plăcute alcătuiau un trup frumos, însă eu însumi cunoscusem trupuri și mai frumoase, le posedasem și le dusesem în patul meu – dar acum nu despre asta era vorba. Știam și că valul și oscilația mulțumită cărora omul se mișcă mereu între dorință și îndestulare, între sete și greață, între atracție și respingere nu cunoaște pace și remediu. Știam toate astea, chiar dacă nu așa cum le știu acum, când îmbătrânesc. Poate că atunci încă speram, în adâncul inimii, că există totuși un trup, un singur trup care-i răspunde altuia într-o armonie totală, care e capabil să împrăștie setea dorinței și greața preaplinului într-o pace mai senină – în definitiv, ăsta e visul pe care oamenii îl numesc fericire. În realitate nu există așa ceva, dar pe atunci eu nu știam.

În realitate numai rareori se întâmplă ca tensiunea dorinței, stimulul amoros, să nu fie urmat de un control tot atât de intim, de dezolarea îndestulării. Mai sunt apoi și oameni ca porcii, totul e totuna pentru ei, dorință și îndestulare se întâmplă în același spațiu indiferent. Poate că ei sunt cei mulțumiți. Eu nu-mi doresc așa o îndestulare. Repet, toate astea nu le știam atât de clar cum le știu azi; poate că mai speram și sigur că mă disprețuiam un pic, și am râs de situația respectivă și de sentimentele care mă încercau, vii chiar și în situația aceea penibilă. Nu știam încă mare lucru și nu știam că nicio situație nu e penibilă dacă ascultă de destinul nostru trupesc și sufletesc. Nu știam.

Am început să-i vorbesc. Nu-mi mai amintesc ce cuvinte i-am spus. Dar situația o văd până în cele mai mici detalii, de parcă ar fi imortalizat-o cineva pe o peliculă, o văd ca pe filmele acelea de familie făcute de ființe tandre sau de tați, despre luna de miere sau despre clipa când micuțul începe să umble… Iudita s-a ridicat încet, și-a scos batista din buzunarul fustei, și-a șters mâinile murdare de funingine și rumeguș. Scena asta o văd foarte limpede. Am început să vorbim de îndată pe o voce joasă și cu mare grabă, de parcă ar fi trebuit să ne temem că va intra cineva în cameră, ne vorbeam ca doi complici, ba nu, ca hoțul și complicele lui… Pentru că trebuie să-ți spun ceva. Aș vrea să-ți povestesc sincer totul, și o să vezi că nu-i atât de simplu…

Fiindcă nu e povestea unui fustangiu, prietene, nici vorbă de vreo întâmplare galantă. E o poveste mai amară și e a mea doar pentru că am fost în ea… Între noi lucrau forțe mai mari în clipa aceea, forțe mai mari se luptau prin destinul nostru. Așadar, ne-am vorbit încet. În definitiv, asta era

cât se poate de firesc: eu eram stăpânul, ea era servitoarea, discutam confidențial în casa unde ea făcea parte din rândul servitorilor, vorbeam despre ceva confidențial și foarte serios, în fiecare clipă putea să intre cineva, mama sau altcineva, de pildă valetul, care chiar era gelos pe Iudita… Prin urmare, situația și tactul ne obligau să vorbim încet. Firește, a simțit și ea că atunci și acolo nu se putea vorbi decât încet.

Însă eu mai simțeam și altceva. Încă din prima clipă a discuției noastre, am simțit că era vorba și despre altceva: un bărbat se adresa unei femei care îi plăcea, de la care voia ceva, pe care voia s-o procure pentru propria plăcere, dar nu numai asta. În primă instanță, nici n-am simțit că sunt îndrăgostit de femeia aceea bine făcută, tânără și frumoasă, că mor după ea, că izbucnește din mine febra bărbaților, că mi se umple capul de sânge, că o să nimicesc pământul, orice, numai s-o procur, s-o cumpăr, s-o iau pentru mine. Toate astea sunt niște lucruri destul de plictisitoare. Astea se întâmplă de mai multe ori în viața oricărui bărbat. Setea sexuală poate fi tot atât de groaznică și de constrângătoare ca și cea fizică. Nu, faptul că ne-am vorbit în șoaptă avea o altă cauză… Știi, niciodată nu mai simțisem nevoia să am atâta grijă. Pentru că nu doar în favoarea mea am început eu să vorbesc, ci și împotriva unuia sau a mai multora… și de aceea șopteam. Și asta era deja ceva serios, mult mai serios decât o idilă între domnișorul familiei și fata în casă. În clipa în care femeia asta s-a ridicat de lângă șemineu și, fără sfială, s-a șters pe mâini și s-a uitat drept în ochii mei, cu o atenție ieșită din comun – se îmbrăcase deja de seară, purta o rochie neagră, un șorț alb, bonetă albă și aducea ridicol cu servitoarele din operete –, am simțit că acea complicitate dintre noi nu are în vedere doar satisfacerea unei dorințe, ci că e și o complicitate împotriva unui lucru și împotriva unor persoane. Și ea a simțit. Am vorbit îndată despre lucrurile esențiale, fără vreo trecere de la cele neînsemnate la cele însemnate, fără să vorbim mai întâi despre altceva, ca în palatele de aristocrați sau într-un birou important, să zicem, într-un minister, unde sunt păstrate acte de o importanță covârșitoare sau documente secrete și unde complotează doi oameni, unul fiind angajatul instituției, iar celălalt vizitator și în sfârșit au două minute liniștite să vorbească despre acțiunea lor comună, și vorbesc șoptindu-și, de parcă ar vorbi de fapt despre altceva, cu mari emoții, totuși ca și cum unul dintre ei și-ar face treaba și celălalt ar fi doar în trecere prin cameră și i-ar veni ceva în minte… Nu au mult timp la dispoziție. În orice clipă ar putea intra șeful sau ar putea trece prin cameră vreun funcționar bănuitor și, dacă ei doi ar fi văzuți împreună, toată afacerea ar fi compromisă. De asta am vorbit încă din prima clipă despre lucrurile cu adevărat importante, iar Iudita Áldozó se uita când și când la foc, pentru că lemnele mari erau umede și nu se aprindeau. Așadar, a îngenuncheat din nou în fața șemineului și a început să aţâțe focul cu burduful, iar eu am îngenuncheat lângă ea și m-am apucat să aranjez grătarele de cupru, așa cum se face, ca s-o ajut. Și între timp i-am vorbit.

Ce i-am spus…? O clipă, să-mi aprind o țigară. Nu, nu mai contează. Sunt momente în care nu mai număr țigările. Oricum, multe lucruri nu mai contează.

Însă atunci credeam că tot ce-i spun și tot ce-o să se întâmple este foarte important. Nu aveam timp să-i fac curte, să-i spun lucruri romantice. Oricum, ar fi fost de prisos. I-am spus doar că aș dori să trăiesc cu ea și mărturisirea nu a surprins-o. M-a ascultat calmă, s-a uitat la foc, apoi m-a privit în ochi – foarte serioasă, dar fără uimire. Acum cred că-n clipa aceea mă măsura, îmi măsura puterile, așa cum îl măsoară țărăncuța pe flăcăul care se fălește în fața ei că poate să ridice ditamai greutățile, un sac de grâu și altele asemenea. Și ea mă măsura, dar nu-mi măsura mușchii, ci sufletul. Acum cred că m-a măsurat cu o privire nițel ironică, cu o ironie tăcută și senină. Parcă ar fi spus: „Nu ești tu atât de puternic. Multă forță ți-ar mai trebui ca să trăiești cu mine, prietene. Ți se rup șalele.“ Asta spunea privirea ei. Am simțit-o și-am început să vorbesc și mai încet, și mai grăbit. Am spus că nu va fi ușor, pentru că toată situația e imposibilă, tatăl meu nu va fi niciodată de acord să o iau de soție și aproape sigur se vor mai ivi și alte greutăți. De exemplu, se prea poate ca și pe mine să mă jeneze o astfel de căsătorie, în fața familiei mele și a lumii întregi, și nu e deloc adevărat că te poți lepăda de lumea căreia îi aparții și de la care ai primit atât de mult. Și e foarte posibil ca stingherealа asta, sentimentul ăsta neplăcut să ne strice căsătoria. Mai văzusem asemenea căsătorii, cunoscusem în lumea mea oameni care făcuseră mezalianțe și toate legăturile astea erau nefericite.

Am vorbit verzi și uscate. Firește, toate astea le-am spus serios, n-am vorbit așa din lașitate, nici nu căutam pretexte ca să scap. Iar ea a înțeles că vorbesc sincer, m-a privit serios și am înțeles că și ea gândește la fel. Parcă mă îndemna să caut și alte argumente, care să demonstreze din prima cât de imposibilă e ideea asta, cât de imposibilă e toată treaba: să demonstrez cu argumente și cu adevăruri convingătoare că totul e nebunie curată. Și chiar am căutat astfel de argumente. Ea n-a spus nimic, niciun cuvânt, sau mai bine zis a spus, dar numai la sfârșit și atunci foarte pe scurt. M-a lăsat să vorbesc. Nici eu n-am înțeles cum de s-a întâmplat, dar am vorbit cu ea o oră și jumătate în fața șemineului și ea a rămas tot timpul în genunchi, iar eu stăteam lângă ea în fotoliul scund, englez, din piele și priveam focul, și vorbeam, și n-a intrat nimeni în cameră, nu ne-a deranjat nimeni. În viață există un fel de aranjament invizibil: când condițiile și situația ne cer să rezolvăm sau să facem ceva anume, ambianța devine complice, locul, până și obiectele și oamenii din jur devin complici fără voia lor. Nu ne-a deranjat nimeni. Se lăsase seara, tata sosise acasă, de bună seamă că o căutau pe Iudita în toată casa, dar pe noi nu ne-a deranjat nimeni. Mai târziu mi-am dat seama că nu era niciun secret. Când vrea să creeze, viața aranjează totul cu desăvârșire.

În aceste nouăzeci de minute, am simțit că vorbesc pentru prima oară cu cineva, prima oară în toată viața mea. Voiam să-mi împart viața cu ea. I-am spus că nu pot s-o iau, dar în sinea mea nici eu nu eram sigur. Oricum,

trebuia să trăim împreună. Am întrebat-o dacă își amintește cum ne-am întâlnit, prima dată când sosise în casa noastră. Nu mi-a răspuns, a dat numai din cap. Era foarte frumoasă în camera aceea întunecoasă, cum stătea în genunchi în fața focului, în lumina roșie ca frunzele toamna, cu părul ei strălucitor, cu capul înclinat într-o parte, atentă la cuvintele mele, și cu vătraiul în mână. Era foarte frumoasă și, în același timp, era o ființă pe care o cunoșteam pe deplin. I-am spus să plece de la noi, să-și dea demisia, să caute un pretext ca să se ducă acasă și să mă aștepte, în câteva zile terminam ce aveam de făcut și plecam împreună în Italia, și rămâneam mult timp acolo, poate chiar câțiva ani. Am întrebat-o dacă vrea să vadă Italia. Mi-a făcut semn că „nu“, fără să scoată un cuvânt – probabil că nici nu a înțeles întrebarea, probabil că a avut asupra ei același efect ca și când aș fi întrebat-o dacă vrea să-l vadă pe Henric al IV-lea. Nu înțelegea. Dar era foarte atentă. Privea focul, stătea îngenuncheată, dar dreaptă, ca cei care se căiesc, era foarte aproape de mine, trebuia numai să întind mâna ca s-o ating. Într-un rând am și întins-o, dar s-a retras – nu era cochetă, nici jignită, s-a retras cu o împotrivire foarte naturală, foarte simplă, ca cineva care corectează o scăpare cu un gest mărunt, fugitiv. Abia atunci mi-am dat seama că femeia aceea chiar era aristocrată, în felul ei. Materia umană din care era croită, aceea era aristocratică. Asta m-a uimit, dar în același timp am simțit că e ceva natural. Știam deja că oamenii nu sunt aristocrați prin rang sau prin naștere, ci prin caracter și prin inteligență. Stătea îngenuncheată acolo, în fața șemineului, în lumina palidă a focului, ca o prințesă, era zveltă și naturală, nu trufașă, dar nici supusă, fără urmă de stinghereală, ca și când convorbirea noastră ar fi fost cel mai firesc lucru cu putință. Și peste scena asta era bradul, mă înțelegi? Mai târziu îmi venea mereu să râd când mă gândeam la bradul ăsta – dar pot să-ți spun că era un râs amar… Și Iudita era la poalele bradului, ca un cadou de neînțeles și bizar.

Nu mi-a răspuns nimic, așa că după un timp am tăcut. Nu mi-a răspuns nici dacă vrea să trăiască cu mine, nici dacă vrea să mergem câțiva ani în Italia. Și, fiindcă nu-mi venea nimic altceva în minte, am ajuns să vorbesc ca un cumpărător, care încearcă totul cu vânzătorul neînduplecat, înțelegi tu, care prima dată îi promite puțin, iar apoi, când vede că celălalt nu se lasă și târgul nu poate fi încheiat, promite prețul întreg; am întrebat-o dacă vrea să fie soția mea…

În sfârșit, la întrebarea asta a răspuns.

E adevărat, nu dintr-odată. Întâi s-a purtat curios. M-a privit cu mânie, aproape cu ură. Am văzut că trupul îi e zguduit de o furie inexplicabilă, ca un fel de convulsie. A început să tremure: stătea în genunchi în fața mea și tremura. A pus la loc vătraiul, pe peretele șemineului, lângă burduf. Și-a încrucișat brațele pe piept. Acum arăta ca elevul pus la colț de profesor. S-a uitat în foc cu privirea întunecată, cu chipul tulburat. Apoi s-a ridicat, și-a netezit rochia și a spus:

– Nu.

– De ce…? am întrebat-o eu.

– Pentru că ești laș, mi-a răspuns, privindu-mă foarte încet și temeinic, din creștet până-n tălpi.

Apoi a ieșit din cameră.

Hai noroc! Așa a început. Apoi am ieșit în stradă, unde prăvăliile se închideau deja, lumea se grăbea spre casă cu tot felul de cadouri de Crăciun. Am intrat într-o ceasornicărie micuță, unde se vindeau și bijuterii mărunte și ieftine. Am cumpărat un medalion, știi tu, un medalion dintr-acelea ieftine, lipsite de valoare, în care poartă femeile portretele iubiților vii sau morți. Am găsit în portofel un certificat cu fotografia mea, un abonament care expira chiar în ultima zi a anului: am rupt fotografia, am pus-o în medalion și l-am rugat pe negustor să-l împacheteze de cadou. Când m-am întors, mi-a deschis Iudita. I-am pus pachetul în mână. Nu mult timp după aceea, am plecat în străinătate, ani în șir n-am mai venit acasă, mult mai târziu am aflat că din clipa aceea a purtat medalionul la gât pe o panglică mov și că nu-l scotea decât când se spăla sau când panglica se uza atât de tare, încât trebuia schimbată.

În seara de Ajun despre care-ți povestesc, totul a continuat de parcă după-amiaza nici n-am fi vorbit despre asemenea lucruri hotărâtoare. Iudita a servit împreună cu valetul, iar a doua zi mi-a făcut curat în cameră, ca de obicei. Firește, am știut încă de atunci că-n după-amiaza aceea fusesem în delir. Am știut, așa cum știu și nebunii că, într-o criză de furie în care se dau cu capul de pereți, se iau la trântă cu infirmierii sau își scot un dinte cu un cui ruginit, toate lucrurile pe care și le fac lor înșiși în timp ce fac spume la gură sunt dăunătoare, rușinoase, nedemne de ei și de societatea în care trăiesc. O știu, și nu doar când se termină criza de furie, ci și în momentele în care comit lucrurile acelea dureroase și nebune. În după-amiaza aceea, în fața șemineului, am știut și eu că ceea ce spun, ceea ce plănuiesc e o nebunie totală, mai ales felul în care îmi imaginam lucrurile era prostesc și nedemn de mine și de situația mea. Chiar și mai târziu, când îmi aminteam scena aceea mă gândeam la ea ca la o criză de furie, o criză ca acelea când nu ne mai putem stăpâni dorințele, când simțurile ne-o iau razna, când puterea sufletului care judecă și frânează se risipește. Fără îndoială că în clipele acelea, în după-amiaza aceea de Ajun, mi-am trăit singura nebunie din viața mea. Iudita a știut și de aceea m-a ascultat serioasă, ca un membru al familiei care într-o bună zi observă la un altul semnele unei boli mintale. Sigur, ea mai știa ceva: cunoștea și știa cauza nebuniei. Dacă m-ar fi ascultat altcineva în după-amiaza aceea, fie el membru al familiei sau necunoscut, m-ar fi trimis la medic.

Toată situația asta a fost surprinzătoare, pentru că și până atunci, și de atunci încolo mi-am aranjat mereu lucrurile cu cea mai mare precizie. Prea mare, poate. Poate că tocmai asta lipsise din acțiunile mele până atunci: o hotărâre instantanee, spontaneitatea. Niciodată nu făcusem ceva numai așa, într-o doară, de dragul ideii sau al clipei, niciodată nu făcusem ceva numai

din instinct sau profitând de o ocazie care îmi oferise ceva sau mă obligase la ceva. Până și la fabrică sau în mediul de afaceri se spunea despre mine că sunt un om chibzuit, care se gândește mult până hotărăște să facă ceva. Criza asta de furie, singura de acest fel din viața mea, m-a surprins deci în primul rând pe mine însumi, pentru că în timp ce mă adresam Iuditei, știam cât se poate de clar că ceea spun e o nebunie totală și că nu va fi niciodată așa cum îi spuneam atunci, și că ar trebui să acționez altfel, mai șiret, sau mai prudent, sau mai agresiv. Știi, până atunci, în dragoste, eu acționasem conform principiului *cash and carry*, ca americanii în război: plătește și ia… Așa gândeam. Gândirea asta nu era aristocratică, dar fără doar și poate era egoistă într-un fel sănătos. Acum însă nu plătisem și nu luasem ceea ce voiam, ci cerusem, explicasem și, mai mult, o făcusem într-un fel imposibil și într-o situație care mă umilise absolut.

Dar nu există explicație pentru nebunie. Odată și odată ea pătrunde în viață… și poate că e foarte săracă viața aceea peste care nu vuiește măcar o dată furtuna acestor crize, clădirea care nu e zgâlțâită din temelii de acest cutremur, țiglele care nu sunt smulse de tornada al cărei vuiet aruncă totul alandala, tot ceea ce inteligența și caracterul ținuseră împreună până atunci. Asta se întâmplase cu mine. Mă întrebi dacă îmi pare rău? Nu îmi pare rău. Dar nu spun nici că ăsta a fost sensul vieții mele, momentul meu de aur. A avut loc și momentul acela, la fel ca o boală, și când omul își revine dintr-o boală acută, când e încă în convalescență, e bine să fie trimis într-o călătorie în străinătate. Asta am făcut și eu. Dar înainte l-am rugat pe prietenul meu, scriitorul, pe Lázár, s-o primească pe Iudita, s-o cerceteze, să vorbească cu ea: m-am comportat ca un om care vrea să fie absolut sigur de ceea ce face. Astăzi știu că ea a avut dreptate, eram un laș, de aceea am trimis-o… Știi, parcă aș fi trimis-o la un medic, s-o consulte, să vadă dacă e sănătoasă. În definitiv, aproape că o găsisem pe stradă, undeva în lume, cum se spune în raporturile de război din ziua de azi. Dar nu s-a împotrivit, s-a dus la Lázár așa cum îi cerusem, s-a supus tăcută și jignită, desigur, de parcă mi-ar fi spus: „Bine, dacă asta vrei, mă duc la medic și rabd să mă consulte.“

Da, Lázár. Între noi era o relație stranie.

Eram de-o vârstă, fuseserăm colegi la școală. Avea deja treizeci și cinci de ani când a devenit cunoscut; până atunci nimeni n-a auzit de el. Scria în reviste mici și neînsemnate niște texte scurte și bizare, care aveau aerul că autorul îi ia în derâdere pe cititori și disprețuiește profund tot fenomenul acesta, scrisul, tipografia, cititorul și critica. Aveam această senzație, cu toate că nu scrisese niciodată vreun cuvânt care să lase loc de o asemenea bănuială. Despre ce scria el? Despre mare, sau despre o carte veche, sau despre un caracter, foarte pe scurt, două-trei pagini de revistă care apăreau în doar câteva sute de exemplare, poate o mie. Scrierile astea erau atât de închise, încât parcă și-ar fi comunicat prin ele observațiile despre lume și despre ceea ce e în spatele lumii în limba necunoscută a unui trib straniu. În

timp ce-i citeam lucrările, simțeam că tribul acesta e pe cale de dispariție și că, de fapt, cei care vorbesc limba maternă a scrierilor lui Lázár sunt foarte puțini. În afară de asta, scria și vorbea maghiara într-un stil glacial și frumos, limpede ca izvorul și respectând regulile; chiar el îmi spusese odată că-l citea în fiecare dimineață și seară pe Arany János[20], la fel cum ne spălăm pe dinți de mai multe ori pe zi… Totuși, scrierile sale vorbeau mai ales despre limba aceasta, a tribului necunoscut.

Apoi, dintr-odată, a devenit cunoscut. De ce…? Era inexplicabil. Unii și-au întins mâinile spre el, dădeai de numele lui peste tot, în saloane, apoi la mesele rotunde, mai târziu și în ziare. Începuse să aibă epigoni, revistele și librăriile erau pline de texte sau de cărți pe care nu le semna el și totuși le fusese autor secret. Chiar și marele public a început să se intereseze de el, ceea ce era totuși ciudat, pentru că textele sale nu aveau nimic care să-i distreze sau să-i liniștească pe oameni, nimic care ar fi fost în stare să-i mulțumească: parcă nici nu stătea de vorbă cu ei. Nu conta: îl iertau și pentru asta. Peste câțiva ani a ieșit primul în concursul acela bizar care se dă în lumea spirituală: textele îi erau explicate la fel ca scrierile Orientului antic în școlile superioare. Toate acestea nu l-au schimbat însă. Odată, pe când era în culmea succesului, l-am întrebat dacă nu-l zgârie la ureche zgomotul ăsta în care firește că se auzea și larma invidiei, discursul acuzator al pizmei, îndreptățită sau nu. Dar din tot vacarmul acesta, numele lui se auzea tare și limpede, ca timbrul viorii întâi în orchestră. Mi-a ascultat atent întrebările și după un timp, în care s-a gândit mult, a spus foarte serios: „Asta e răzbunarea scriitorului.“ Nimic altceva.

Eu știam despre el ceva ce lumea nu știa: omul acesta se juca. Se juca cu toți și cu toate, cu oamenii, cu situațiile, cu cărțile, se juca și cu fenomenul acela misterios pe care îl numim literatură. Când l-am acuzat de asta, mi-a spus ridicând din umeri că arta, în sensul ei secret și profund, în sufletul artistului, nu e nimic altceva decât manifestarea instinctului de joacă. Chiar și literatura? l-am întrebat atunci. Literatura e totuși mai mult decât arta, literatura este răspuns și conduită în același timp… M-a ascultat serios și cumsecade, așa cum făcea ori de câte ori aduceam vorba despre meseria lui, apoi mi-a răspuns că e adevărat, dar instinctul care hrănește conduita aceasta e un instinct jucăuș și că sensul ultim al literaturii, întocmai ca al religiei, este totuși forma și tot ce e formă e în același timp și artă. A ocolit întrebarea. Firește, marele public și criticii habar n-aveau că omul acesta știe să se joace cu aceeași seriozitate cu o pisicuță care aleargă după un ghemotoc în soare și cu o problemă filozofică sau morală: cu aceeași seriozitate, asta însemnând că pe dinăuntru este tot atât de liber în ambele cazuri, acordând toată atenția fenomenului sau ideii respective, dar neîncredințându-și inima niciuneia dintre ele. El era partenerul meu de joacă. Asta nu știa lumea… El era martorul vieții mele: vorbiserăm despre asta cu toată deschiderea, de mai multe ori. Știi că fiecare om are pe cineva care joacă rolul de procuror, de controlor, de judecător și, într-un grad mai

redus, chiar de complice în procesul misterios și înfricoșător care este viața. El e martorul. El e cel care te vede și te cunoaște absolut. Tot ceea ce faci faci un pic pentru el. Când ai succes, te întrebi: „Oare o să mă creadă…?“ Martorul stă în fundal și rămâne acolo o viață întreagă. E un partener de joacă foarte incomod. Dar nu poți și poate că nici nu vrei să scapi de el.

În viața mea, acest om a fost Lázár, scriitorul cu care am jucat jocurile stranii ale maturității, jocuri pe care mulți probabil că nici nu le înțelegeau. El era singurul care știa și despre care știam și eu că degeaba suntem adulți în ochii lumii, degeaba sunt eu proprietar de fabrică serios, iar el scriitor, degeaba suntem bărbați emoționați, sau triști, sau pasionali în ochii femeilor… În realitate, tot ce era mai bun din ce păstram era pofta asta de joacă necruțătoare, cutezătoare și capricioasă cu care am schilodit și am înfrumusețat în același timp teatrul mincinos și somptuos al vieții.

De îndată ce ne-am întâlnit în societate, ne-am înțeles fără cuvinte și am început să ne jucăm.

Aveam multe jocuri. De exemplu, jocul domnilor Kovács. Pe ăsta ți-l povestesc ca să înțelegi ce era între noi de fapt. Jocul ăsta trebuia să-l jucăm în societate, între toți ceilalți domni și doamne Kovács, în așa fel încât nimeni să nu observe nimic. Deci ne întâlneam și începeam jocul. Ce îi spune primul domn Kovács celuilalt domn Kovács dacă în cercul lor se discută că guvernul a căzut, sau că Dunărea și-a ieșit din matcă și viitura a luat mai multe comune, sau că nu știu ce actriță renumită a divorțat, sau că un cunoscut politician a delapidat fonduri publice, sau că un mare moralist s-a împușcat în cutare casă de toleranță…? În asemenea situații, domnul Kovács bâlbâie ceva, apoi zice: „Pentru că așa stau lucrurile, vă rog frumos.“ După care spune un loc comun teribil, de pildă: „apa are capacitatea să fie udă“ sau „caracteristica piciorului stă în faptul că, dacă îl bagi în apă, va fi ud“. Sau: „Păi, se întâmplă și așa, și altminteri, domnilor.“ Toți domnii și doamnele Kovács spun asta de când lumea. Și dacă pornește trenul, ei spun: „A pornit.“ Și dacă oprește la Debrețin, enunță: „Debrețin.“ Și au întotdeauna dreptate. Și poate că tocmai din cauza asta lumea e atât de imposibil de meschină și lipsită de speranță: locurile comune au mereu dreptate și numai geniul și artistul îndrăznesc să se atingă de ele, să arate ce e mort și potrivnic vieții și să semnaleze că dincolo de toate adevărurile simple și reduse se află întotdeauna un altul, și că acesta e taman pe dos, și că numai de Debrețin nu mai pot ei și că nu e deloc de mirare că vestitul moralist, magistrat cu rang înalt, e găsit de poliția secretă atârnând de mânerul de la fereastra bârlogului erotic, într-un combinezon roz… Jocul domnilor Kovács îl jucam chiar cu mare dexteritate împreună cu Lázár, domnii aceia nu bănuiau niciodată nimic, cădeau mereu în plasă. Dacă domnul Kovács vorbea despre politică, eu sau Lázár spuneam: „Așa e mereu, una dintre părți are dreptate, dar și cealaltă are dreptatea ei, vă rog frumos. Trebuie să ascultăm pe toată lumea, vă rog.“ Apoi era jocul „odinioară“ și nici ăsta nu era rău deloc. Bineînțeles, odinioară totul era mai bun, zahărul era mai dulce, apa mai udă și aerul mai aerisit, femeile nu

alergau după amanți chiar deloc, ci băteau rufele cu maiul până pe înserat și după asfințit le mai băteau un pic. Iar bărbații nu voiau să pună mâna pe bani, ci-i împingeau cât colo și spuneau: „Vai, luați banii ăștia de aici. Mai bine dați-i săracilor.“ Așa erau bărbații și femeile odinioară, vă rog să mă credeți.

Aveam multe jocuri. La omul acesta am trimis-o pe Iudita Áldozó, să o examineze. Ca la medic, dacă-ți spun.

După-masă, Iudita s-a dus la el; seara, m-am întâlnit cu Lázár. „Auzi, doar ce-ai vrea?“, mi-a spus. „S-a terminat și cu asta, basta.“ Am tăcut bănuitor. Mă temeam că iar se joacă. Eram într-o cafenea din centru, ca acum. Se juca cu portțigaretul – mereu se juca, pentru că suferea de tabagism și-și tot bătea capul cu invenții și proiecte complicate cu care să scape omenirea de consecințele jenante ale nicotinei – și mă privea cu atâta seriozitate și atenție, încât am intrat la bănuieli. Mă temeam că mă ia peste picior, c-a scornit el ceva, un joc nou, și mă amăgește că e ceva esențial, doar ca să-mi râdă apoi în față și să-mi demonstreze că nimic nu e esențial și că sunt și eu un fel de Kovács: mic-burghezul care se crede buricul pământului, care trăiește cu impresia că stelele se aranjează după destinul lui. Știam că mă consideră burghez, deși nu în sensul depreciativ al cuvântului, cum e la modă azi, nu, recunoștea că a fi burghez înseamnă și o forțare socială, nu mă disprețuia din pricina originii, a manierelor și a convingerilor mele, doar mă considera un caz fără speranță. Credea că în situația mea este ceva fără speranță. Spunea că burghezul aleargă mereu de parcă l-ar hăitui cineva. Dar despre Iudita Áldozó n-a vrut să spună nimic altceva. A vorbit despre alte lucruri, cu o atitudine cumsecade și hotărâtă.

Mai târziu m-am gândit mult la discuția noastră de atunci. Știi, îmi aminteam asta ca bolnavul care află într-un târziu adevărul, numele adevărat al bolii sale, apoi îi vine în minte după-amiaza când s-a dus la somitatea medicală. Și profesorul, internistul vestit, l-a examinat meticulos, folosind diferite unelte, apoi a început să vorbească despre altceva – l-a întrebat dacă n-are chef să plece în străinătate, dacă nu vrea să vadă cea mai nouă piesă de teatru la modă, a vorbit despre cunoștințe comune. Numai despre un lucru n-a vorbit: despre ceea ce voia bolnavul să audă de la el. În definitiv, de-aia se și dusese la el, acela era scopul vizitei sale, de-aia răbdase tot chinul și tensiunea examinării: voia ceva concret! Așa și noi: nu știm ce ni se întâmplă, avem simptome generale și mărunte, o indispoziție, o anxietate ne atenționează doar că ceva e în neregulă cu organismul și cu ritmul vieții și poate că sperăm că într-o zi totul o să revină la normal, dar în același timp bănuim cumva obscur, deși absolut sigur că profesorul știe adevărul, însă nu poate să ni-l spună. Și trebuie deci să așteptăm până când din simptomele bolii, din semnalele ei de alarmă, din modalitățile de vindecare înțelegem și noi, bolnavii, adevărul pe care doctorul trebuie să ni-l ascundă. Și în tot acest timp toată lumea știe totul, bolnavul știe că boala lui e gravă, și doctorul știe, și știe și că bolnavul știe că e grav bolnav, și știe și că doctorul nu-i spune adevărul. Dar nimeni nu poate face nimic, trebuie să aștepte până când boala se manifestă. Și-atunci trebuie să înceapă vindecarea, cu mijloacele care sunt la îndemână.

Așa l-am ascultat și eu pe Lázár în seara zilei în care fusese Iudita la el. A vorbit verzi și uscate: a povestit despre Roma, despre o carte nouă, despre relația dintre anotimpuri și literatură. Apoi mi-a întins mâna și-a plecat. Atunci am simțit că nu poate fi nici vorbă de joacă. Inima-mi bătea grozav. Simțeam că m-a lăsat în plata Domnului și că de-acum trebuie să fac totul singur. În clipa aceea am început s-o respect pe femeia care avusese așa un efect asupra lui Lázár. O respectam, îmi era frică de ea… Peste câteva zile am plecat din țară.

Apoi au trecut anii. Îmi amintesc foarte vag perioada asta. Știi, a fost un interludiu. Nu vreau să te plictisesc cu amintirile mele de atunci.

Am călătorit patru ani prin toată Europa. Tata nu știa nimic clar despre sensul acestei călătorii. Mama se poate să fi știut adevărul, dar a tăcut. Mult timp n-am simțit nimic deosebit. Eram tânăr și, cum se spune, lumea era a mea.

Încă era pace… chiar dacă nu o pace adevărată. Era tranziția dintre cele două războaie. Granițele nu erau lăsate cu totul libere, dar deja trenurile așteptau mai puțin între barierele vopsite în diferite culori. Oamenii se împrumutau unii de la alții pe termen lung, ceea ce trăda o încredere și o naivitate admirabile, și nu numai oamenii, dar până și țările, iar și mai interesant e că nu numai cereau, dar și primeau împrumuturile respective, clădeau case mici și mari și se comportau în toate privințele ca și cum perioada dureroasă și teribilă a vieții omenești ar fi luat sfârșit o dată pentru totdeauna și tocmai ar fi început o nouă perioadă în care totul avea să fie

bine, toată lumea putea să-și facă planuri, să-și crească copiii și să se ocupe cu toate acele lucruri individuale, confortabile și puțin cam de prisos. În această lume am început eu să călătoresc, între cele două războaie. Nu pot să-ți spun că sentimentul cu care am pornit la drum și care mă cuprindea în fiecare stație a excursiei mele era unul de siguranță absolută. În Europa aceea dintre războaie, toți ne comportam ca acei oameni tâlhăriți cândva pe neașteptate și lăsați lefteri: toți, indivizi și țări, încercam să fim joviali, mărinimoși și nonșalanți, dar ne țineam cu amândouă mâinile de revolverul din buzunarul pantalonilor, ca și când am fi fost pregătiți pentru orice, și din când în când ne pipăiam portofelul din buzunarul de deasupra inimii, cu un gest temător. Probabil că-n acei ani nu ne temeam doar pentru portofel, ci și pentru inima și conștiința noastră. Totuși, puteam să călătorim…

Se clădeau case noi, cartiere noi, orașe noi, până și țări noi. Prima dată am pornit spre nord, apoi spre sud, apoi spre vest. Până la urmă am rămas în Occident timp îndelungat. Tot ce îndrăgeam acolo, toate lucrurile în care credeam erau atât de cunoscute și de intime: știi, ca atunci când omul învață o limbă străină la școală și apoi călătorește în țara unde limba pe care el a învățat-o din cărți e limba băștinașilor. În Occident am trăit printre burghezi adevărați care nu simțeau – și se vedea cu ochiul liber – că burghezia e vreun rol, vreo lozincă sau vreo sarcină, ci trăiau numai în condiția asta, așa cum trăiește cineva într-o casă moștenită de la părinți care e un pic îngustă, întunecată și demodată, și totuși e cea mai bună modalitate de viață pe care o cunoaște, așa că nu merită s-o dărâme și să construiască alta nouă în locul ei. Mai curând renovau formele – cu chiu, cu vai. Noi, acasă, încă mai construiam casa aceasta, casa burgheziei; între palatele și colibele existente clădeam o formă de viață mai largă, mai încăpătoare, în care toți ne simțeam bine; și Iudita Áldozó, și poate că până și eu.

În anii aceia m-am gândit la Iudita doar vag. La începutul călătoriei mi-o mai aminteam când și când, îmi apărea ca o amintire a unei stări de febră acută. Fusesem ca un bolnav care vorbește în neștire, cu ochii închiși. Simțisem cum îmi pătrundea în viață singurătatea, cu valurile ei înghețate, și fugisem să mă ascund la un om al cărui zâmbet, a cărui lumină, a cărui ființă întreagă promitea să alunge teama. Asta îmi aminteam. Acum însă lumea se deschidea și era foarte interesantă. Vedeam în jurul meu tot felul de statui, turbine cu aburi, oameni singuratici care savurau seninătatea fericită a muzicii unui vers, sisteme economice care promiteau echitate și mărinimie, orașe uriașe, vârfuri de munte înalte, splendide fântâni arteziene în piețele pătrate, înconjurate de platani, ale orașelor germane, turle de catedrale medievale, plaje cu nisip auriu, oceane de un albastru-închis și trupuri de femei goale. Vedeam lumea. Bineînțeles că amintirea Iuditei Áldozó nu putea concura cu lumea întreagă… Ca să fiu mai precis: încă nu știam că, într-un asemenea duel, proporțiile sunt inegale. Într-adevăr, în comparație cu realitatea lumii întregi, Iudita Áldozó însemna mai puțin și decât o umbră, în anii aceia viața arăta și promitea totul, mă ademenea să mă scald în adâncimile ei necunoscute, după ce mă voi fi descotorosit de

decorurile meschine și triste și de deghizările vieții obișnuite de acasă. Și-mi oferea și o pletoră de femei, milioane de femei, femei flamande cu părul castaniu și ochii de o fierbințeală somnolentă, femei franceze cu ochii sclipitori și femei germane smerite… da, într-adevăr, femei de tot felul. Trăiam în lume, eram bărbat și femeile roiau în jurul meu ca-n jurul oricărui alt bărbat, îmi trimiteau mesaje și invitații, femeile cochete și cele cinstite, care-și făgăduiau întreaga viață, sau dimpotrivă, acea uitare de sine fără seamăn, oarbă și sălbatică, contopirea misterioasă care nu promite eternitatea, dar nici nu se termină rapid – ci durează timp îndelungat, atât cât să-l cunoști pe celălalt și totuși să rămâi plin de secrete.

Femeile. Ai observat cum pronunță bărbații cuvântul acesta, cu ce accent prudent și nesigur? Parcă ar vorbi despre un trib care nu poate fi biruit definitiv, pe care l-au înfrânt, dar nu l-au zdrobit și care rămâne rebel. Oricum, ce mai înseamnă noțiunea asta în șirul de întâmplări ale vieții, de experiențe de zi cu zi? „Femeile“… Ce așteptăm de la ele…? Un copil? Le cerem ajutorul? Pace? Fericire? Vrem totul? Nu vrem nimic? Vrem clipe și atât? Bărbatul trăiește, are dorințe, cunoaște lumea, face dragoste, apoi se însoară, trăiește alături de o femeie dragostea, nașterea și moartea, apoi se întoarce pe stradă, după pulpele altor femei, câteodată se prăpădește din cauza te miri cărei coafuri sau răsuflări fierbinți, câteodată, prin paturile burgheze sau pe scândurile hotelurilor de pe străzi lăturalnice, unde se întâlnesc amanții, se simte mulțumit, câteodată se poartă cu o mărinimie exagerată cu o femeie, plâng amândoi și-și fac promisiuni c-o să trăiască împreună, c-o să se ajute mereu și c-o să trăiască pe un vârf de munte sau într-o metropolă… Dar timpul trece, un an, sau trei, sau două săptămâni – ai observat oare că iubirea, ca și moartea, are un timp propriu, care nu poate fi măsurat cu calendarul sau cu ceasul – și marele proiect pe care și l-au plăsmuit nu reușește sau, în orice caz, nu chiar așa cum și-au imaginat. Și-atunci se despart supărați sau nepăsători și speră din nou și-o iau de la capăt, căutând un alt partener. Sau, de obosiți ce sunt, rămân împreună și-și sorb unul altuia pofta de viață și energia, și se îmbolnăvesc, și se ucid puțin câte puțin, și-apoi mor. Dar în cea din urmă clipă, când închid ochii, oare atunci înțeleg în sfârșit…? Ce-au dorit unul de la celălalt? S-au supus doar unei porunci mari și oarbe care reînnoiește lumea cu suflul dragostei și are nevoie de femei și de bărbați care să se împreuneze și să asigure continuitatea speciei…? Asta e tot? Și ei doi ce-au sperat, ei, ca persoane? Ce și-au dat unul altuia, ce-au primit de la celălalt? Ce contabilitate misterioasă și înspăimântătoare… Și oare sentimentul cu care un bărbat este atras de o femeie se adresează într-adevăr unei persoane? Nu se adresează de fapt dorinței, exclusiv dorinței care se întrupează câteodată, pentru perioade mai mult sau mai puțin scurte? Nu se poate ca doar excitația asta artificială să fi fost țelul naturii când a creat bărbatul și a creat și femeia, ca să fie lângă el, căci a văzut că nu-i e bine singur.

Uită-te în jur și vei vedea peste tot trăsătura asta artificială, asta iradiază din literatură și din picturi, de pe scenă și în stradă… Mergi la un teatru și-o

să vezi că în sală stau femei și bărbați, și pe scenă vorbesc, se jură și se maimuțăresc femei și bărbați, și în sală oamenii tușesc și-și dreg glasul… Dar dacă actorii spun „te iubesc“, sau „te doresc“, sau orice altceva care amintește de fericire și de nefericire, dintr-odată sala se liniștește, toată lumea tace, mii de oameni își țin respirația. Și cu sentimentul ăsta se târguiesc scriitorii, cu asta îi șantajează pe oamenii din sală. Oriunde te-ai duce o să vezi emoția asta artificială, o să simți parfumuri grele, țoale pestrițe, blănuri scumpe, trupuri pe jumătate goale, ciorapi de culoarea trupului, lucruri de care nimeni n-are nevoie, pentru că femeile nici iarna nu se îmbracă mai cald, vor să-și arate picioarele cu ciorapi de mătase, iar vara, la plajă, poartă ceva ce le ascunde triunghiul, pentru că așa misterul femeiesc e și mai palpitant, și lacurile, unghiile roșii, fardul de ochi albastru, părul auriu, toate acele sulimanuri cu care se vopsesc și se împopoțonează… totul e nesănătos.

Vezi, eu mă apropiam deja de cincizeci de ani când l-am înțeles pe Tolstoi. Știi, *Sonata Kreutzer*. Vorbește acolo despre gelozie, dar nu asta e esențial în ceea ce spune. În capodopera asta vorbește despre gelozie probabil pentru că el însuși a avut o structură chinuitor de senzuală și de geloasă. Dar gelozia nu e altceva decât un orgoliu demn de milă și dispreț. Cunosc și acest sentiment, da, îl cunosc… Îl cunosc prea bine. Aproape că mi-a fost fatal. Acum nu mai sunt gelos. Mă înțelegi? Mă crezi? Uită-te la mine. Nu, prietene, nu mai sunt gelos, pentru că am învins orgoliul. Am plătit scump, dar l-am învins. Tolstoi încă mai credea că există o soluție și i-a rezervat femeii soarta unui animal: să nască și să se îmbrace în pănură. Soluția asta e inumană și bolnăvicioasă. Dar inumană și bolnăvicioasă e și cealaltă, anume cea care face din femeie un obiect decorativ, o capodoperă senzuală. Cum să respect pe cineva, cum să-i încredințez sentimentele și ideile mele, dacă toată ziua bună ziua, de când se trezește și până când se culcă, nu face altceva decât să se îmbrace, să se vopsească și să se gătească necontenit…? Poftim… Spune că vrea să-mi placă mie cu toate penele, blănurile și parfumurile ei… Dar nici asta nu-i adevărat. Vrea să le placă tuturor, vrea ca după ce iese dintr-o încăpere, în bărbații care rămân acolo, în nervii fiecăruia, să atâțe dorințe. Așa trăim noi. Peste tot emoționarea asta nesănătoasă: în cinemauri, în cafenele, în restaurante, la șstrand, la munte, peste tot.

Crezi că natura are nevoie de asta…? Da’ pe dracu’, prietene. De asta are nevoie doar un sistem economic și o orânduire socială în care femeia se definește pe ea însăși ca bun ce poate fi cumpărat.

Ai dreptate, nici eu nu știu ceva mai bun ca orânduirea asta economică și socială… Orice orânduire care a fost inventată în locul ei a eșuat. Adevărul e că în cadrul acestei orânduiri femeia vrea mereu să se vândă: rareori cu bună știință, recunosc, mai mult fără să știe. Nu spun că toate femeile se cred marfă vandabilă… Dar nu îndrăznesc să cred că excepțiile infirmă regula. Nici nu le acuz, pur și simplu nu pot face altfel. Faptul că se oferă bărbaților implică uneori o fatalitate atât de tristă, cochetăria asta ineptă și

infatuată, dichiseala asta amară te umple de melancolie, mai ales atunci când femeia simte că are o sarcină grea, că sunt femei mult mai frumoase, mai tinere și mai palpitante decât ea, concursul ăsta a devenit pur și simplu înfricoșător, în toate orașele din Europa trăiesc mai multe femei decât bărbați, ele nu prea pot să pornească pe un drum liber, ce pot să facă cu viața lor săracă și tristă de femei, de oameni…? Se oferă publicului. Câteodată, sunt ca niște flori glaciale care tremură, nu se uită în ochii bărbaților, parcă se tem pentru virtutea lor și deseori chiar se tem și speră că nu le vom întina… Și noi, cei conștienți și mândri, pornim la luptă în fiecare zi cu pasul apăsat, ca soldații din legiunile romane care știu că se luptă zi de zi cu barbarii, ca să apere imperiul… Nu, prietene, noi n-avem dreptul să le judecăm prea aspru pe femei. Avem dreptul numai să ne fie milă, și poate că nici măcar nu ne e milă de ele, ci de noi, bărbații care nu putem să rezolvăm criza asta latentă și chinuitoare la marele târg al civilizației. Întotdeauna, numai neliniștea asta fabricată și conștientă. Oriunde te-ai duce. Oriunde te-ai uita. Și în spatele tuturor lucrurilor sunt banii, chiar dacă nu întotdeauna, dar din o sută de cazuri, în nouăzeci și nouă sigur. Despre asta n-a vorbit marele sfânt și înțelept când și-a ținut discursul de acuzare furios în *Sonata Kreutzer*…

A vorbit despre gelozie. Le-a făcut cu ou și oțet pe femei, moda, muzica, mirajele vieții de societate. Dar n-a vorbit despre faptul că pacea sufletului nu poate să ne-o dea o orânduire socială, oricare ar fi ea, nici un sistem economic, pacea sufletului nu putem să ne-o dăm decât noi înșine. Cum? Dacă ne înfrângem dorințele și orgoliile. E cu putință…? E aproape imposibil. Poate că mai târziu, mai târziu. Dorințele nu se ofilesc cu timpul, dar dispare, se evaporă acea frică furioasă și lacomă, acea agitație și lehamite fără speranță care iradiază în toate dorințele și îndestulările. Vezi, obosește omul. Câteodată sunt fericit că bate bătrânețea la ușă. Abia aștept să apuc zilele ploioase în care să mă așez la vatră cu o sticlă de vin roșu și o carte veche, care povestește despre dorințe vechi și dezamăgiri trecute…

Atunci însă eram încă tânăr. Am călătorit patru ani. M-am trezit în brațele unor femei cu părul ciufulit, în camere de hotel din orașe străine. Mi-am învățat meseria cât se poate de bine. Am admirat frumusețile lumii. Între timp, nu m-am gândit la Iudita Áldozó, chiar nu m-am gândit la ea. Mă rog, nu mult și oricum, nu conștient… Mă gândeam la ea așa cum ne gândim la străzile și la încăperile din orașul și casa în care ne-am născut, la cei pe care i-am lăsat în urmă și care se ivesc din baia de aur a amintirilor ca și când ar fi murit un pic, cumva elegant. La câte un ceas fierbinte, când eram singur, în singurătatea asta apărea dintr-odată o frumusețe sălbatică și tânără, vorbeam cu ea… apoi uitam tot. Am călătorit, anii de pelerinaj s-au scurs, iar eu m-am întors acasă. Nu se întâmplase nimic.

Doar că Iudita Áldozó mă așteptase.

Desigur, nu mi-a spus-o când am ajuns acasă și ne-am întâlnit. M-a așteptat în ușă, mi-a luat paltonul, pălăria, mănușile, mi-a zâmbit politicoasă și

reținută, așa cum se cuvine când ajunge acasă tânărul domn al casei; mi-a zâmbit cu un zâmbet de servitoare. Eu i-am vorbit așa cum se cuvine, zâmbind și eu fără să mă sinchisesc. Cât pe-aci să-i mângâi obrazul cu bunăvoință părintească… Familia mă aștepta. Iudita s-a dus să servească împreună cu valetul, pentru că se întorsese fiul risipitor. Toată lumea se bucura zgomotos; și eu cu ei, căci în sfârșit eram acasă.

Tata s-a retras în anul acela și fabrica am preluat-o eu. M-am mutat de acasă și am închiriat o vilă la poalele muntelui de lângă oraș. Deja îmi vedeam familia mai rar, treceau săptămâni întregi fără să mă întâlnesc cu Iudita. După doi ani a murit tata. Mama s-a mutat din casa cea mare; personalul vechi a fost concediat. A luat-o cu ea numai pe Iudita, pe care o numea de-acum menajeră. La mama mă duceam în fiecare săptămână; duminicile luam prânzul cu ea. Cu ocaziile astea o vedeam pe Iudita, dar nu ne vorbeam niciodată. Între noi era o relație afabilă și cuviincioasă, câteodată îi spuneam pe numele mic, cu o bunăvoință intimă, așa cum vorbești cu o fată bătrână peste care trec anii în casa ta. E adevărat că, odată, cu mulți ani înainte, fusese un ceas nebun când discutaserăm și despre altceva… Mai târziu, când ne gândim la lucrurile astea, zâmbim și atât. Nebunia tinereții. Așa mă consolam dacă mă gândeam la ora aceea. Era foarte confortabil. Nu era sincer, dar era foarte confortabil. Toată lumea era acum la locul ei. Iar eu m-am însurat.

Cu soția mea trăiam frumos și cumsecade. Mai târziu, când a murit fiul meu, m-am simțit înșelat. Singurătatea se ascundea în mine și în jurul meu ca o boală incipientă. Mama mă privea iscoditor, dar nu spunea nimic. Apoi au trecut anii, am îmbătrânit. Lázár a dispărut și el, ne mai întâlneam câteodată, dar nu ne mai jucam cum ne jucaserăm odinioară. Se vede treaba că ne maturizaserăm. Când devii adult, devii și singuratic totodată. Omul singuratic are două posibilități: se supără pe lume și-atunci cade în hău sau face o pace senină cu lumea. Eu, fiind singur în sânul unei familii și al unei căsătorii, nu prea puteam să fac pacea asta senină cu cei din jur. Oricum, eram ocupat cu munca mea, cu societatea, cu călătoriile. Soția mea făcea totul ca să trăim în pace și armonie. Făcea totul, dar un pic exagerat, cam ca omul care sparge pietre. Nu puteam s-o ajut. Odată am încercat să fac pace cu ea, am călătorit împreună în Merano… Asta s-a întâmplat de mult. Atunci, în timpul călătoriei, am aflat că nu există speranță, că nu există pace, că viața mea, așa cum o construisem, e suportabilă, dar aproape lipsită de sens. Poate că un mare artist rabdă așa o singurătate – plătește un preț teribil pentru ea, dar munca lui îl consolează întrucâtva. Munca lui, care dă ceva unic, ceva permanent, ceva nemuritor pentru oameni. Poate… Așa se spune. Așa mi-am imaginat. Odată am vorbit cu Lázár despre asta și el a fost de altă părere. A spus că singurătatea duce oricum la obnubilare prematură. Nu știu dacă e adevărat… Eu nu eram artist, deci eram un singuratic înzecit în viața și în munca mea, care nu dăduse oamenilor nimic deosebit. Produceam obiecte uzuale, fabricam pe bandă rulantă ustensilele vieții civilizate. Ceea ce făceam era marfă cinstită, dar marfa asta era

produsă de mașini și de oameni disciplinați, care erau învățați să facă munca respectivă. Oare ce făceam eu în fabrica aceea construită de tata și amenajată de inginerii lui…? Mă duceam acolo la ora nouă fix, ca să dau exemplu, ca orice funcționar de rang înalt. Citeam scrisorile. Secretarul mă anunța cine mă căutase la telefon și cine dorește să vorbească cu mine. Apoi soseau inginerii și comis-voiajorii, care îmi relatau mersul afacerilor și-mi cereau părerea despre posibilitatea de a fabrica un material nou. Funcționarii și inginerii aleși pe sprânceană – cei mai mulți educați de tatăl meu – veneau la mine cu proiecte definitivate, pe care eu le modificam doar în cel mai bun caz. Dar în majoritatea cazurilor doar le aprobam, eram de acord cu ele. Fabrica producea de dimineața până seara, comis-voiajorii vindeau produsele, contabilii contabilizau profitul, iar eu stăteam toată ziua în biroul meu și toate astea erau lucruri foarte utile, trebuincioase și cinstite. Nu am amăgit pe nimeni, nici cumpărătorii, nici statul, nici lumea. M-am amăgit numai pe mine însumi.

Pentru că am crezut că toate astea mă privesc pe mine personal, necondiționat și cu adevărat. Că e, cum se spune, sfera mea de activitate. Priveam chipurile oamenilor din jurul meu, ascultam ce spuneau și mă străduiam să aflu dacă viața lor e împlinită datorită muncii acesteia, dacă sunt mulțumiți sau dacă în sinea lor cred că ceva sau cineva îi folosește, că stoarce din ei singurul sens al vieții… Erau printre ei inși care nu se resemnaseră cu sfera lor de activitate, care se străduiau să facă totul mai bine sau altfel decât alții, și acest „altfel“ nici nu era întotdeauna modalitatea cea mai bună sau cea mai corectă. Dar ei măcar voiau ceva. Voiau să schimbe cursul lumii. Voiau să dea un nou conținut muncii lor. Se vede treaba că despre asta e vorba. Oamenii nu sunt mulțumiți numai cu faptul că primesc o bucată de pâine, că-și întrețin familia, că au un loc de muncă și că și-o fac cum se cuvine… Nu, oamenii vor mai mult. Vor să-și exprime ideile, dorințele. Nu vor doar pâine și muncă, vor o menire. Altfel, viața nu capătă sens. Vor sentimentul că lumea are nevoie de ei și are nevoie și în alt sens, nu numai în acela că forța de muncă le este folosită într-o fabrică sau într-un birou și toată lumea e mulțumită… Vor să facă ceva așa cum alții n-ar putea să facă. Sigur că numai cei talentați vor asta. Majoritatea oamenilor sunt indolenți. Poate că și-n sufletul lor pâlpâie flacăra crezului că nu e vorba doar despre salariul pe o săptămână, că Domnul a plănuit altceva cu ei… dar asta a fost demult! Și ăștia, ceilalți, sunt atât de mulți – ăștia în care amintirea asta s-a ofilit deja. Ăștia îi urau pe cei talentați. Îi considerau ariviști pe cei care voiau să trăiască și să lucreze altfel decât ei, cei care alergau de la robotizările vieții la robotizările muncii în clipa când suna sirena fabricii. Voiau să fure dispoziția celor talentați prin diferite metode foarte fine și complexe, foarte umane. Îi ironizau, îi stânjeneau, îi suspectau de diferite lucruri.

Iar eu vedeam și asta din biroul meu unde îi primeam pe muncitori, pe ingineri și pe clienți.

Dar eu, eu ce făceam…? Eu eram șef. Stăteam la locul meu, ca un impiegat. Eram atent să fiu echitabil, omenos, drept. În același timp, aveam grijă să primesc de la fabrică și de la angajați tot ce mi se cuvenea din profit și dividende. Eram scrupulos cu orarul meu, mult mai scrupulos decât muncitorii și funcționarii. Dar în adâncul sufletului simțeam că toate astea sunt de o goliciune înfricoșătoare… De fapt, ce făceam eu în fabrica asta? Puteam să fiu de acord cu un proiect sau să-l resping, puteam să organizez un orar diferit, să comand rafturi noi pentru marfă. Mă bucuram pentru remunerația mare…? Mă bucuram, dar nu e cuvântul cel mai potrivit. Eram mulțumit că pot să-mi îndeplinesc obligațiile față de lumea asta, banii îmi dădeau posibilitatea să fiu cinstit, distins, mărinimos, conștiincios și nepărtinitor. În fabrică și în lumea afacerilor mi se dusese vestea că sunt modelul afaceristului punctual. Știam să fiu rezonabil, știam să le dau oamenilor o pâine și mai mult decât o pâine… E un lucru bun să dai. Numai că, în toate astea, eu nu aveam nicio bucurie. Trăiam confortabil, zilele mi se scurgeau în cinste. Nu se putea spune că nu muncesc, oricum în ochii lumii nu eram nici pasiv, nici indolent. Eram șeful bun, așa mi se dusese vorba în fabrică.

Dar toate astea nu-mi ofereau nimic, nu erau nimic mai mult decât un mod chinuitor, scrupulos și conștiincios de a-mi petrece timpul. Viața rămâne goală dacă n-o umpli cu o sarcină primejdioasă și palpitantă. Bineînțeles, sarcina asta poate fi doar una: munca. Munca cealaltă, cea invizibilă, munca sufletului și a spiritului, a talentului, munca de la creațiile căreia lumea devine mai bogată, mai adevărată și mai omenoasă. Citeam multe cărți. Dar știi cum e cu lecturile… Primești de la ele ceva doar dacă le și dai ceva tu însuți. Înțeleg asta în felul următor: primești de la ele ceva doar dacă îndrepți spre ele un suflet capabil să primească și să dea răni, capabil să intre în dispute, să convingă și să fie convins, apoi să se îmbogățească de la cartea respectivă, să construiască din ceea ce-a primit de la ea, în muncă sau în viață… Într-o zi, am observat că n-am nimic de împărțit cu lecturile mele. Citeam așa cum într-un oraș străin mergi la muzeu și, ca să treacă timpul, privești obiectele expuse cu o indiferență cuviincioasă. Citeam ca și cum aș fi îndeplinit o datorie: apărea o carte nouă, se vorbea despre ea, hai s-o citesc și eu. Sau: cartea asta scrisă de mult și cunoscută eu încă n-am citit-o, cultura mea va fi incompletă și imperfectă fără ea, în fiecare zi dimineața și seara citesc câte un ceas și o s-o termin în sfârșit. Așa citeam… Cândva, cititul fusese pentru mine o experiență adevărată, volumele noi ale scriitorilor pe care-i cunoscusem le țineam în mâini cu inima strânsă, o carte nouă era pentru mine ca o întâlnire cu un om necunoscut, ca o șuetă periculoasă de-a lungul căreia puteam să am parte de lucruri noi și îmbucurătoare, dar și de consecințe neliniștitoare și îngrijorătoare. Dar atunci deja citeam la fel cum mergeam la fabrică, la fel cum ieșeam de două ori pe săptămână în societate, la fel cum trăiam acasă cu soția, cumsecade și grijuliu, dar în inimă cu întrebarea aceea tot mai arzătoare și mai răgușită de cât urlase: trebuie să fie ceva probleme cu

mine, mă paște un pericol mare, poate că sunt bolnav, poate că împotriva mea se pregătește vreun complot, iar eu nu-mi dau seama de nimic, și într-o bună zi mă voi trezi că tot ceea ce am clădit până atunci, aranjamentul ăsta metodic și stânjenitor, capodopera autorității, a bunelor maniere și a conviețuirii respectuoase s-a prăbușit…? Trăiam cu acest sentiment. Și într-o zi am găsit în portofel, într-un portofel maro din piele de crocodil, pe care îl primisem la cea de-a patruzecea aniversare de la soția mea, am găsit o panglică mov. Atunci am aflat că Iudita Áldozó mă așteptase în toți acești ani. Așteptase să nu mai fiu laș. Dar asta s-a întâmplat la mult timp după discuția noastră din Ajunul acela.

Panglica mov am găsit-o într-un compartiment secret al portofelului în care nu ascunsesem nimic altceva, numai o șuviță a băiețelului meu mort. Panglica n-o mai am, s-a pierdut așa cum se pierde totul în viață, până și oamenii care au purtat obiectele însemnate ale superstiției. A trecut ceva timp până să-mi dau seama ce e cu panglica asta, cum a ajuns ea la mine, cine a purtat-o și când îmi strecurase Iudita panglica asta în portofel… S-a întâmplat în felul următor. Soția mea a plecat la băi, eu am rămas singur în toată casa și mama a trimis-o pentru câteva zile pe Iudita să ne facă și nouă curățenia de vară. Poate să fi fost în baie când mi-a ascuns panglica în portofel. Oricum, mai târziu așa povestea.

Ce voia cu asta? Nimic. Când vine vorba despre dragoste, orice femeie e un fel de vraci. A vrut să port mereu ceva ce purtase ea pe corpul ei. Cu asta a vrut să mă lege, să-mi trimită un mesaj. Dacă ne gândim la situația ei și la condițiile în care trăia, contrabanda asta superstițioasă era un veritabil atentat. O făcuse totuși, pentru că mă aștepta.

Îmi amintesc că în momentul în care am înțeles toate astea – panglica mov îmi transmitea mesajul și vorbea – am simțit o ciudă stranie. Am descoperit atentatul ăsta minuscul și am privit în gol cu ciudă. Știi, ca atunci când omul își dă seama că tot ce a plănuit nu mai e valabil, că planurile îi sunt dejucate. Am aflat că femeia asta, care trăia în cartierul de lângă noi, mă așteptase timp de zece ani; și am simțit ciudă, dar și o liniște ciudată. N-am vrut să exagerez sentimentul. Nu mi-am făcut planuri. Nu mi-am spus: „A, deci asta era în spatele anilor ăstora, asta e ceea ce nu ți-ai mărturisit nici măcar ție însuți; există cineva sau ceva mai important decât orarul tău, decât rolul tău, decât munca, familia și modul tău de viață, există în viața ta o pasiune mare și pocită pe care ai renega-o… dar pasiunea asta trăiește și te așteaptă undeva, nu-ți dă drumul din gheare. Și asta e bine. Acum s-a terminat cu neliniștea. Nu-i adevărat că viața și munca ta sunt fără sens. Ceva tot mai vrea viața de la tine.“ Nu mi-am spus asta. Dar nu pot să neg că începând din clipa aceea m-am liniștit. Unde ni se desfășoară procesele sentimentale mari și perpetue, în nervi sau în creier…? Cu creierul renegasem totul de mult. Dar cu nervii îmi aminteam ce mi se întâmplase. Și-acum, când cealaltă persoană îmi trimisese un mesaj într-un fel așa de obișnuit, ca o servitoare, m-am liniștit un pic. În dragoste, orice femeie e puțin ca o servitoare, dacă ar putea, orice femeie și-ar scrie scrisorile de

dragoste pe foi de hârtie cu flori presate multicolore, cu mâini înlănțuite și porumbei care se sărută, tare le-ar mai plăcea dacă ar putea să-i umple buzunarele bărbatului iubit cu șuvițe de păr, batistuțe, mă rog, cu obiecte superstițioase care fac parte din ritualurile dragostei. M-am liniștit, pentru că totul părea să fi căpătat un sens opac, dificil de înțeles, neașteptat: munca mea, viața mea, până și căsătoria mea. Înțelegi…?

Acum, eu înțeleg. Știi, în viață totul trebuie să se întâmple, totul, totul trebuie să ajungă la locul lui. Ăsta e un proces foarte lent. Hotărâre, iluzie, voință – nu înseamnă nimic. Ai observat cât de greu e să aranjezi mobila într-o locuință, să pui corpurile la locul lor definitiv? Trec ani și ani, tu crezi că toate sunt la locul lor și-n același timp ai o vagă și stânjenitoare bănuială că ceva nu e în ordine, poate că fotoliile nu și-au găsit locul, poate că-n locul dulapului ar trebui să pui o masă… Și după zece sau douăzeci de ani, intri într-o zi în camera în care nu te-ai simțit bine niciodată, unde spațiul și mobila nu se găsiseră încă, și dintr-odată vezi greșeala, vezi desenul interior și ordinea secretă a camerei, dai mai încolo câteva mobile și crezi că acum sunt toate la locul lor adevărat. Și ani la rând simți că într-adevăr așa e, camera asta este perfectă. Și mai târziu, poate după zece ani, devii din nou nemulțumit de ordinea din cameră, pentru că așa cum ne schimbăm noi, se schimbă și volumele vieții în jurul nostru și deci în jurul unui om nu e ordine perfectă niciodată. Așa și cu ordinea din viața noastră: elaborăm metode și mult timp credem că orarul vieții noastre e perfect, dimineața lucrăm, după-amiaza ne plimbăm, seara ne hrănim cu cultură… și într-o zi ne dăm seama că toate acestea sunt comestibile doar în ordinea exact inversă, și nu putem înțelege cum am putut să respectăm regulile unei vieți nesănătoase? Așa se schimbă totul în jurul nostru și în noi. Și toate astea sunt doar lucruri provizorii, sistemul nou, ordinea nouă, liniștea interioară, pentru că toate s-au format potrivit legii schimbării și într-o zi vor expira… De ce? Poate din cauză că noi înșine vom expira. Și tot ceea ce ține de noi.

Nu, nu asta era „marea pasiune“. Numai că cineva mi-a dat de înțeles că există, că trăiește aici, în apropiere, și că mă așteaptă. Atât de trivial. Așa, ca o servitoare. Parcă m-ar fi scrutat doi ochi din întuneric. Și nu era un sentiment stânjenitor, nu mă stingherea că cineva mă privește din întuneric. Aveam un secret și, dintr-odată, secretul ăsta dăduse tensiune și ținută vieții mele. N-am vrut să fac abuz de starea asta de fapt, nu mi-am dorit situații irațională, stânjenitoare sau necurate. Numai că din momentul acela am trăit mai liniștit.

Până în ziua când Iudita Áldozó a dispărut din casa mamei.

Ce-ți povestesc eu s-a întâmplat în ani și ani, multe lucruri le-am uitat, de altfel nici nu sunt importante… Acum vreau să-ți vorbesc despre femeia proletară, despre ce-a fost esențial în legătură cu ea. Să lăsăm partea polițistă a lucrurilor. Orice asemenea povestire are o parte polițistă care ține de un anchetator, de un judecător. În caz că nu știai, viața e într-un anumit grad faptă penală… Lázár a spus asta cândva și la început ipoteza m-a

jignit, dar mai târziu, când a început procesul meu, am înțeles. Nu trecem nevinovați prin viață și într-o bună zi ni se intentează proces. Ne condamnă sau ne achită, dar știm tot timpul că nu suntem nevinovați.

Îți spun, a dispărut de parcă ar fi fost vârâtă într-un sac cusut la gură și aruncată în Dunăre.

Un timp mi s-a ascuns plecarea ei. Mama deja trăia singură, Iudita o îngrijise ani la rând. Într-o după-amiază m-am dus la mama și mi-a deschis un necunoscut. Atunci am aflat.

Am înțeles că numai așa putea să-mi spună. În definitiv, nu avuseserăm legături oficiale, ea nu avusese drepturi. Nu poți să rezolvi procese care țin de zeci de ani prin scene, urlete și discuții. Până la urmă trebuie să acționezi într-un fel sau altul. Poate că între timp se întâmplase ceva despre care eu nu știam. Cele trei femei – mama, soția mea și Iudita – tăceau. Au avut o problemă comună pe care au rezolvat-o cumva și mie mi s-au comunicat doar consecințele. Acestea erau următoarele: Iudita părăsise casa mamei și plecase în străinătate. Dar și asta am aflat mai târziu, în urma anchetei unui ofițer de poliție, cunoscut de-ai mei. Iudita plecase în Marea Britanie. Am aflat și că nu plecase dintr-un imbold, plecarea ei fusese precedată de o intenție matură și bine gândită.

Cele trei femei au tăcut. Una dintre ele plecase. Alta, mama, suferea în tăcere. Cea de-a treia, soția mea, aștepta, privind atent. Se purta prudent, așa cum o obligau temperamentul, gustul și inteligența pe o femeie aflată în situația ei. Mă înțelegi, se purta cultivat. Ce face o femeie cultivată și cu bun gust care află că e o mare problemă cu bărbatul ei, și nu de ieri, de azi, că nu are nimic în comun cu ea, că de fapt nu are nimic în comun cu nimeni, că e singur, că e așa de liber, încât nu mai are nicio speranță și e posibil, e posibil să existe undeva o femeie care poate risipi singurătatea asta…? Se luptă, firește. Așteaptă, e atentă, speră. Face totul ca între ea și soțul ei să se constituie legături puternice. Apoi obosește. Mai târziu își pierde stăpânirea de sine. Sunt clipe în care orice femeie devine o fiară… În asemenea momente începe să urle orgoliul, animalul acesta sălbatic. Apoi se liniștește, se împacă cu gândul că ei doi n-au nimic în comun, pentru că nu poate face altceva. Stai un pic, cred că niciodată nu se împacă pe de-a-ntregul cu gândul acesta… Dar astea sunt doar detalii sentimentale. Într-o zi îl eliberează pe soțul ei, fiindcă nu mai are încotro.

Iudita dispăruse și nu mai vorbea nimeni despre ea. Ca și cum ar fi fost vârâtă într-un sac cusut la gură, îți spun. Nu se vorbea despre ea și asta era foarte strident, pentru că-și petrecuse cea mai mare parte a vieții în casa mamei; nu se vorbea despre ea, de parcă ar fi fost un simplu majordom concediat. A fost și nu mai e. Servitorii vin și pleacă. Cum se tânguiesc soțiile între ele? „Aștia sunt dușmanii noștri, pe care tot noi îi plătim. Și e ciudat, pentru că nu le lipsește nimic. Dar ăstora nimic nu le-ajunge…“ Nu, Iuditei nu i-a ajuns. Într-o zi s-a trezit, și-a amintit, s-a întâmplat ceva și ea a vrut totul. Din cauza asta a plecat.

Atunci m-am îmbolnăvit. Nu îndată, ci la vreo jumătate de an după plecarea ei. Și nu foarte tare, numai așa, cât să fiu în pericol de moarte. Dar doctorul nu putea să facă nimic. Un timp am simțit că nici eu nu pot să fac nimic. Ce-am avut…? Greu de spus. Firește, ar fi foarte simplu să spun că, în momentul în care a plecat, femeia asta a declanșat în mine un proces sentimental latent… A aprins focul de mină, explozibilul oricum era deja acumulat în galeriile sufletului meu… În definitiv, era vorba despre femeia care își petrecuse tinerețea în jurul meu și din trupul și ființa căreia auzeam mereu un fel de chemare personală… Sună foarte bine. Dar nu e întru totul adevărat… Să spun oare că, în afară de uimire și de uluirea reținută, am simțit și o oarecare ușurare, surprinzătoare și prudentă…? Asta e adevărat, chiar dacă nu în mod absolut, la fel cum adevărat e și că în prima perioadă care a urmat plecării ei am suferit mai mult din cauza orgoliului. Știam fără doar și poate că femeia asta plecase în străinătate din pricina mea și în sinea mea mă simțeam ușurat, ca unul care ține o fiară primejdioasă în apartament și într-o zi i se dă de veste că animalul s-a răzvrătit, c-a fugit și că s-a întors în codru… Și în același timp mă simțeam jignit, pentru că nutream convingerea că nu avea dreptul s-o facă. De parcă s-ar fi răzvrătit ceva ce era al meu. Într-adevăr, eram orgolios. Apoi timpul a trecut.

Într-o zi, m-am trezit și-am observat că-mi lipsește.

E sentimentul cel mai mizerabil. Sentimentul pe care-l ai când îți lipsește cineva. Te uiți în jur și nu înțelegi. Întinzi mâna, cauți șovăielnic un pahar cu apă, o carte. În viața ta, totul este la locul lui, obiectele și persoanele, programul e cel obișnuit, nici relația ta cu lumea nu s-a schimbat. Totuși, lipsește ceva. Îți redecorezi camera. Nu asta era? Nu. Pleci, călătorești prin lume. Orașul pe care plănuiai să-l vezi de mult te primește cu o pompă sumbră și totală. Te scoli devreme în orașul necunoscut, te grăbești să ajungi pe stradă, ai la tine ghiduri și mape, găsești tabloul celebru deasupra altarului, admiri arcul podului vestit, iar în restaurant chelnerul îți servește mândru un fel de mâncare local. În apropiere se face un vin fermecător, îmbietor, ca nicăieri altundeva. Au trăit aici mari artiști, care și-au umplut orașul cu o serie de capodopere, artiști mărinimoși și extraordinari. Umbli și privești ferestre, porți și streșini a căror frumusețe și linie nobilă sunt prezentate în lungi studii de istoria artei, publicate în cărți cunoscute în toată lumea. Trăiește aici un soi mândru, frumos și senzual în mod conștient. Zboară spre tine priviri femeiești, priviri binevoitoare sau care îți ironizează singurătatea cu o superioritate blândă, priviri care te cheamă, care îți transmit un mesaj, care sclipesc cu scântei mărunte. Noaptea, muzica mângâie malul râului, perechile cântă, beau vin dulce și dansează în lumina lampioanelor. În locurile astea care te cheamă cu muzica lor densă și cu lumina plăcută, te așteaptă și pe tine o masă, te așteaptă o femeie cu vorba dulce. Iei în primire tot orașul, ca un student sârguincios, umbli prin oraș de cum se crapă de ziuă, cu ghidul în mână, ești atent și silitor, zelos și punctual, de parcă ți-ar fi teamă că o să-ți scape ceva. Simțul timpului ți se schimbă. Te trezești exact când vrei să te trezești, de parcă te-ar aștepta

cineva, trăiești după o rigoare strictă. Despre asta și este vorba, firește, dar o vreme nici măcar tu cu tine nu poți fi sincer: crezi că în spatele acestei rigori chiar te așteaptă cineva. Dacă ești foarte atent și punctual, dacă te scoli la timp și te culci târziu, dacă toată ziua ești printre oameni, dacă mergi aici sau dincolo, dacă intri într-un loc sau într-altul, până la urmă o să-l găsești pe acel cineva. Sigur, știi că speranța e absolut copilărească. Ai încredere numai în șansele infinite ale lumii. Polițistul știa doar că ea plecase undeva în Anglia. La ambasada engleză nimeni nu știa mai multe sau poate că nu voia să spună ceva mai precis… Între tine și persoana dispărută stă paravanul misterios al lumii. În Anglia trăiesc patruzeci și șapte de milioane de oameni, orașele de acolo sunt adevărate mușuroaie de furnici… Unde s-o găsești…?

Și dacă o găsești, ce să-i spui…?

O aștepți, totuși. Mai vrei o sticlă…? E un vin curat, dimineață te trezești cu capul limpede. Cunosc bine vinul ăsta… Încă o sticlă de *kéknyelű*[21], vă rog.

Încăperea asta a început să miroasă a fum de țigară. Mă simt bine aici numai la ora asta. Vezi tu, n-au mai rămas decât păsările de noapte. Singuraticii și înțelepții, sau deznădăjduiții. Pentru ei e totuna, câtă vreme pot să rămână într-un loc unde ard lămpile, înconjurați de străini, unde să fie singuratici și să nu trebuiască să plece la casele lor… Să mergi acasă, ăsta e un lucru greu într-o anumită perioadă a vieții, după anumite experiențe. Cel mai bine e totuși singuratic între oameni necunoscuți, nelegat de nimeni. O grădină și prieteni, așa spunea Epicur, nu există altă soluție. Cred că avea dreptate. Dar nici de cine știe ce grădină nu-i nevoie, ajung câteva glastre pe terasa cafenelei. Și e destul să ai un prieten sau doi.

Gheață, chelner! Hai, noroc!

Unde rămăsesem?

Da. La așteptarea mea…

Eu n-am observat decât că oamenii începuseră să mă vadă. Prima dată, soția mea. Apoi la fabrică, la club, în lume. Soția mea mă vedea foarte rar. Câteodată, la prânz. La cină, mai rar. Musafiri nu mai primeam de la un timp. Refuzam toate invitațiile, în primul rând pentru că mă iritau, și asta cu bună știință. Nu sufeream nici să avem noi musafiri. Pentru că toate astea erau atât de stânjenitoare și de neverosimile… casa, căsnicia. Toate erau bune și frumoase și exact așa cum trebuie și cum se cade să fie – camerele, obiectele de artă, valetul și servitoarea, porțelanurile și argintăria, mâncărurile și băuturile… numai eu nu mă simțeam stăpânul casei, nu mă simțeam acasă, nu crezusem niciodată, nici măcar o clipă, că asta e casa mea adevărată, unde să primesc oaspeți cu plăcere. Parcă am fi jucat teatru, soția mea și cu mine jucam mereu câte ceva în fața oaspeților noștri: ne prefăceam că acolo e o locuință adevărată. Dar dacă nu era așa…?! De ce? Faptele nu poți să le discuți, faptele simple și tari nu trebuie să le explici.

Am început să rămânem singuri. Auzul lumii e foarte fin. Ajung câteva semne, câteva gesturi și rețeaua de spionaj a invidiei, a curiozității și a relei-voințe deja dibuie ceva. E destul să refuzi câteva invitații, e destul să nu suni înapoi câteva persoane cărora înainte vreme le răspundeai și, din acest limbaj tăcut, societatea deja află că cineva vrea să evadeze din sistemul dominant, deja știe că e o problemă cu perechea sau familia cutare. „E o problemă“ – fraza asta, cu tot ce exprimă ea, se simte la o familie care se destramă ca și când ar ține în apartament pe cineva cu o boală infecțioasă și oficiul sănătății publice le-ar fi pus un bilețel roșu în ușă. În general, oamenii se comportă altfel cu familiile de felul acesta, sunt mai delicați, un pic ironici, mai discreți. Cu toții speră că va ieși cu scandal, firește. Nimic nu-și doresc mai abitir decât destrămarea casei altora. Asta e o adevărată boală a societății, un fel de epidemie. Intri singur într-o cafenea sau într-un restaurant și ceilalți încep să șușotească: „Ai auzit…? Au probleme, divorțează, soțul și-a înșelat nevasta cu cea mai bună prietenă a ei.“ Asta speră. Și chiar dacă te duci undeva cu soția, ei tot se uită chiorâș, încep să vă vorbească pe la spate: „Sunt împreună, dar asta nu înseamnă nimic. Joacă teatru, de ochii lumii.“ Și cu timpul înțelegi că oamenii au dreptate, chiar dacă nu știu tot adevărul și chiar dacă detaliile despre care vorbesc sunt imprecise. În aspectele esențiale, oricât de ciudat ar părea, societatea e bine informată. Lázár a spus odată, mai în glumă, mai în serios, că nimic nu e adevărat în afară de calomnie. Între oameni nu e niciun secret. Aflăm unii despre alții informații sosite prin unde scurte, cunoaștem chiar și cele mai ascunse gânduri ale celuilalt: cuvintele și acțiunile noastre sunt simple consecințe… Da, asta cred. Așa trăiam. Destrămarea începuse încet, dar sigur. Știi, era de parcă ne-am fi pregătit să emigrăm. Ca atunci când crezi că la locul de muncă sau în familie nu știe nimeni nimic; dar în realitate știe deja toată lumea că te-ai înscris la ambasada străină, pentru viză și pentru număr. Familia îți vorbește cu răbdare și atenție, ca unui nebun sau unui infractor pe care ei îl compătimesc, dar au chemat deja medicul și-au angajat și un detectiv privat… Până într-o zi, când îți dai seama că trăiești în sechestru la domiciliu.

Atunci devii bănuitor. Devii foarte prudent și-ți măsori cuvintele. Nimic nu e mai greu în viață decât să schimbi situații împământenite. E la fel de greu ca și cum ai dărâma o catedrală. Suntem plini de regrete… Sigur, în situații de criză nu există păcat mai mare față de noi înșine și față de ceilalți decât sentimentalismul. Nu înțelegi decât după mult timp la ce ai dreptul în viață… în ce măsură dispui de viața ta și-n ce grad ți-ai vândut soarta și pe tine însuți sentimentelor și amintirilor. Vezi tu, eu sunt burghez din creștet până-n tălpi: pentru mine, toată problema s-a pus în termenii dreptului comun, divorțul, răzvrătirea tăcută împotriva familiei și a situației mele lumești. Firește, o problemă legală nu numai în sensul procesului de divorț și al pensiei alimentare. Între oameni mai funcționează și un altfel de drept. În nopțile lungi sau când mergi pe stradă, prin mulțime, și înțelegi dintr-odată legăturile dintre oameni, te întrebi: ce-am primit? ce-am dat? cât

datorez…? Sunt întrebări stânjenitoare. La mine, cel puțin, a durat ani și ani până când în sfârșit am înțeles că în afară de obligații mai există și un drept fundamental, un drept pe care nu l-au creat oamenii, ci Dumnezeu. Am dreptul să mor singur, înțelegi…?

E un drept uriaș. Altfel, totul e numai datorie. Ești dator vândut familiei sau societății, care ți-au dăruit și mult bine, ești dator unui sentiment sau propriilor amintiri. Însă apoi sosește o clipă în care sufletul ți se umple de dorința de singurătate. Nu mai vrei nimic, doar să te pregătești pentru clipa de pe urmă, pentru ultima și cea mai mare dintre sarcinile omenești: să mori. Fii atent să nu înșeli pe nimeni. Altfel nu mai ai dreptul să faci nimic. Cât timp acționezi din egoism, cât timp cauți singurătatea numai din indolență, sau din supărare, sau dintr-o dorință orgolioasă, încă ești dator lumii și tuturor celor care înseamnă lumea pentru tine. Cât timp ai dorințe, ai și obligații. Dar vine și ziua când sufletul ți se umple până la refuz de dorul singurătății. Când nu mai vrei nimic, decât să arunci din suflet tot ce e de prisos, mincinos, secundar. Când omul pornește pe un drum primejdios și foarte lung, începe să împacheteze cu foarte mare grijă. Cântărește timp îndelungat fiecare obiect, măsoară totul și numai după aceea alege ce să pună în valiza-i modestă. Numai ce știe că e musai să ia cu el. Așa își părăsesc familiile eremiții chinezi. Își iau cu ei doar o boccea micuță. Pornesc în zori cu zâmbetul pe buze, fără să scoată un cuvânt. Nu merg spre schimbare, ci în munți, spre singurătate și spre moarte. Ăsta e ultimul drum omenesc. Ai dreptul la el. Valiza pe care o duci cu tine pe drumul ăsta nu poate fi decât ușoară… numai cât să duci într-o mână. Nu e în ea niciun dram de vanitate, nimic de prisos. Și dorința asta e foarte puternică în suflet într-o anumită perioadă a vieții. Dintr-odată auzi forfota singurătății și-ți sună cunoscut. Ca cineva care se naște lângă mare și apoi se mută în orașe mari, gălăgioase. Și într-o zi, în vis, aude marea din nou. Să trăiești singur, fără scop. Să dai înapoi totul tuturor, e dreptul lor să primească tot ce le datorezi, și apoi să pleci. Să-ți limpezești sufletul și să aștepți.

La început singurătatea e grea, ca o sentință. Sunt ceasuri când crezi că nu mai poți să înduri. Și poate că sentința asta ar fi mai ușoară dacă ai împărți-o cu altcineva, oricine, cu prieteni nedemni, cu femei necunoscute. Sunt și asemenea ceasuri, ăsta e timpul slăbiciunii. Dar trece și el cu încetul, pentru că singurătatea te învăluie și pe tine, pe tine personal, ca elementele misterioase ale existenței, ca timpul în care se întâmplă toate. Dintr-odată înțelegi că toate s-au întâmplat potrivit unei ordini cronologice: prima dată a fost curiozitatea, apoi dorința, apoi munca și iată, în sfârșit, singurătatea. Nu mai vrei nimic, nu mai vrei altă femeie care să te consoleze, nici vreun prieten ale cărui cuvinte înțelepte să-ți împace sufletul. Orice discurs omenesc e vanitos, până și discursul celui mai înțelept dintre oameni. Orice sentiment uman e plin de egoism, de voință indolentă, de șantaj rafinat, de legături fără viață și speranță! Când știi asta, când nu mai aștepți chiar nimic de la ceilalți, când nu mai aștepți ajutor de la femei, când cunoști consecințele înspăimântătoare și prețul josnic al succesului, când nu mai

vrei nimic de la viață, numai să te ascunzi într-o vizuină, fără partener, fără ajutor și fără confort, să asculți numai liniștea care începe să vuiască încet în sufletul tău și pe malurile timpului… atunci ai dreptul să pleci. Pentru că ai acest drept.

Orice om are dreptul să se pregătească de plecare și de moarte singur, într-o liniște de biserică. Are dreptul să-și golească sufletul, să-l facă printr-o vrajă să fie atât de gol și de evlavios, cum a fost la începutul timpului, în copilărie. Așa a plecat Lázár într-o zi la Roma. Eu acum am ajuns să fiu singur. Dar mai întâi a trebuit să străbat un drum lung. Am sperat mult timp că există o altă soluție. Nu există. La sfârșit – sau, în orice caz, când se apropie sfârșitul – trebuie să rămânem singuri.

Dar mai întâi am luat-o de soție pe Iudita Áldozó. Pentru că asta era ordinea în care trebuia să fac lucrurile.

Într-o după-amiază, la ora patru, a sunat telefonul. Soția mea a ridicat receptorul. Știa deja totul, știa că mă îmbolnăvisem de la așteptarea asta smintită. Mă trata ca pe un bolnav incurabil, era pregătită pentru orice sacrificiu. Firește, când i-a venit rândul, n-a putut totuși să facă sacrificiul suprem: în ultimul moment ea încă se apăra, încerca să mă păstreze pentru ea. Dar cealaltă femeie era deja mai puternică și eu am plecat cu ea.

A ridicat receptorul, a întrebat ceva. Ședeam printre cărțile mele, cu spatele la telefon, citeam. Mi-am dat seama după tonul vocii ei că sosise momentul când avea să se petreacă ceva, când așteptarea și tensiunea aveau să se sfârșească și avea să se întâmple lucrul pentru care ne pregăteam de ani și ani. A venit lângă mine ținând receptorul în mână și, fără să scoată un cuvânt măcar, mi-a pus telefonul în față și-a ieșit din cameră.

– *Hello*, a spus o voce familiară. Era Iudita. Vorbea așa de afectat, încât ai fi zis că între timp uitase să vorbească ungurește.

Apoi a tăcut. Am întrebat-o unde e. Mi-a spus adresa unui hotel din apropierea gării. Am pus receptorul în furcă, mi-am căutat pălăria și mănușile, am coborât scările și m-am gândit la orice, mai puțin la un lucru: că asta avea să fie ultima oară când coboram scările casei mele. Încă aveam mașină, mă aștepta în fața casei. M-am dus la hotelul acela puțin cam dubios, de la periferie. Iudita mă aștepta în hol, printre valize. Purta o fustă cadrilată, un pulover albastru-deschis, mănuși fine și o pălărie de voiaj. Avea un aer atât de familiar, cum stătea în holul hotelului ăluia de două parale, de parcă întreaga situație, de la plecarea ei și până la întoarcere, ar fi fost un moment de cotitură pe care-l plănuiserăm împreună. Mi-a întins mâna – o doamnă desăvârșită.

– Să rămân aici…? m-a întrebat privind în jur, ca și când ar fi lăsat în grija mea toate deciziile.

I-am dat niște bani portarului, am făcut semn ca bagajul să-i fie pus în mașina mea. M-a urmat fără să scoată un cuvânt și s-a așezat în față, lângă mine. Avea un bagaj frumușel, genți de piele, lucruri englezești, se puteau citi pe ele etichetele unor hoteluri englezești mai puțin cunoscute. Îmi

amintesc acum că, în primele clipe, asta m-a umplut de o mulțumire pocită. Îmi plăcea că n-am a mă rușina de bagajele Iuditei. I-am spus șoferului să meargă la hotelul cel mare din Insula Margareta și i-am plătit o cameră. Eu însumi m-am dus la un hotel de pe cheiul Dunării, de acolo am telefonat acasă să-mi trimită haine și valize. Șase luni am trăit așa, soția mea acasă, Iudita pe insulă, eu în hotelul de pe chei. Atunci s-a pronunțat divorțul, iar eu am luat-o de soție pe Iudita chiar a doua zi.

Bineînțeles, în acele șase luni am rupt orice legătură cu lumea de care eram legat cu legături atât de strânse, încât parcă ar fi fost familia mea. Îmi făceam treaba la fabrică, dar nu m-a mai văzut nimeni la club și nici în „societate“, acea nebuloasă cu contururi neclare. Un timp m-au mai chemat cu o bunăvoință mincinoasă, cu o pizmă și curiozitate pe care nici măcar nu se sinchiseau să le ascundă. Voiau să-l vadă pe răzvrătit. Voiau să mă care după ei prin nu știu ce saloane, unde să vorbească despre te miri ce și între timp să mă urmărească cu priviri ironice, ca pe un idiot care în fiecare clipă știe să spună sau să facă ceva neașteptat: un asemenea om e înspăimântător, dar în același timp e și palpitant, societatea se distrează pe seama lui. Oameni care se considerau prietenii mei căutau să fie prin preajma mea, afișând o seriozitate misterioasă: se hotărâseră să mă „salveze“, îmi scriau scrisori și mă căutau la birou, vorbeau cu mine ca de la bărbat la bărbat. Apoi toată lumea s-a supărat și m-au lăsat în pace. După un timp relativ scurt, toată lumea vorbea despre mine ca despre unul care delapidase fonduri sau făcuse niște trăsnăi îndoielnice din punct de vedere moral.

Totuși, aceste șase luni au fost în mare o perioadă liniștită, aproape mulțumitoare, din viața mea. Realitatea e întotdeauna simplă și liniștitoare. Iudita stătea pe Insulă și lua cina cu mine în fiecare seară. Era senină, aștepta. Nu se grăbea, era ca un om care a înțeles că lucrurile s-au copt și că n-are de ce să se grăbească, pentru că toate vor veni la momentul potrivit. Ne priveam ca doi scrimeri înainte de meci. Pe atunci încă mai credeam amândoi că treaba asta va fi marele duel al vieții noastre… Că ne vom lupta pe viață și pe moarte și că la sfârșit poate ne vom alege amândoi cu niște răni, dar în orice caz ne vom împăca, precum doi cavaleri ce ne aflam. Pentru ea, eu îmi dădusem situația socială, relațiile civile, familia și pe femeia care mă iubea. Ea nu dăduse nimic pentru mine, dar era gata de orice sacrificiu. Oricum, acționa. Într-o zi, în loc de așteptare, viața se umple cu acțiune.

Mi-a luat mult timp până am înțeles ce se întâmplă în realitate între noi doi. Și ea a înțeles târziu. Nu era nimeni în jurul nostru care să ne avertizeze. Lázár trăia deja în străinătate, părea că se supărase pe viață și murise. A murit într-adevăr acum doi ani, la Roma, la cincizeci și doi de ani. Nu mai trăia niciun martor, de-acum nu mă mai stânjenea nimeni.

Din momentul în care ne-am întâlnit în hotelul acela de două parale, de lângă gară, amândoi am trăit ca niște imigranți care sosiseră într-o lume necunoscută, care încercau din răsputeri să se integreze în mulțimea de obiceiuri și necunoscuți, care fac totul ca să nu atragă atenția asupra lor și,

pe cât posibil, nu se afundă în sentimentalisme, nu se gândesc la casa părăsită, nici la oamenii pe care i-au iubit și i-au lăsat în urmă. Nu vorbeam despre asta, dar știam amândoi că tot ce fusese deja se încheiase. De-acum așteptam, cu ochii-n patru.

Să-ți spun pe îndelete…? Nu te obosesc…? Pe cât posibil, spun doar esențialul. După cutremurul de la început, când am rămas singur în hotelul de pe chei și mi-au adus și valizele, am adormit. Am dormit timp îndelungat, eram extenuat, era deja seară târziu când m-am trezit. Telefonul nu sunase deloc, nu mă căutaseră nici soția, nici Iudita. Ce să fi făcut ele în ceasurile acelea, când una putea fi sigură că mă pierduse, iar cealaltă avea toate motivele să creadă că a câștigat războiul propriu și tăcut pe care-l purtase ani și ani? Stăteau departe una de cealaltă, una într-un capăt al orașului, cealaltă în celălalt, și sigur că nu se gândeau la mine, ci fiecare la cealaltă. Știau prea bine că nu se terminase încă și că partea cea mai grea a înfruntării lor abia urmează. Eu am adormit de parcă m-ar fi sedat cineva. Era seară când m-am trezit; am sunat-o pe Iudita, i-am zis să mă aștepte, că vin la ea, c-aș vrea să-i vorbesc.

În seara aceea am început s-o cunosc pe femeia asta stranie. Ne-am dus să luăm cina într-un restaurant din centru, unde nu prea cunoșteam pe nimeni. Ne-am așezat la masă, chelnerul a adus meniul, eu am comandat cina și vorbeam în șoaptă despre te miri ce. În timpul cinei, când și când, îi urmăream gesturile prudent. Ea știa că o urmăresc și câteodată zâmbea ironic. Zâmbetul acela nu i-a dispărut nici mai târziu de pe chip. Parcă spunea: „Știu că mă urmărești. Urmărește-mă liniștit. Mi-am învățat lecția.“

Într-adevăr, și-o învățase perfect. Un pic prea bine chiar. Se întâmplase în felul următor. Femeia asta învățase în decursul a numai câțiva ani tot ceea ce noi, ceilalți, numim stil de viață, regulile vieții în societate, bune maniere, tot ceea ce noi primim de-a gata datorită mediului nostru, creșterii noastre de animale dresate. Știa să intre undeva, să salute fără să-l bage în seamă pe ospătarul care îi lăuda meniul și în același timp se pricepea să se lase servită, cu un aer superior. Știa să mănânce fără greșeală. Atingea totul, cuțitul, furculița, paharul, șervețelul, totul, absolut totul, de parcă niciodată n-ar fi mâncat altfel, în alte condiții și cu alte ustensile. În prima seară i-am admirat rochia, la fel și mai târziu; eu nu mă pricep la hainele femeiești: ca majoritatea bărbaților, știu doar dacă femeia cu care mă duc în fața lumii se îmbracă desăvârșit sau nu. Oare putem găsi în felul ei de a se îmbrăca vreo greșeală de stil, ceva contrafăcut…? Femeia asta, cu rochia și cu pălăria ei neagră, era frumoasă, era de o frumusețe atât de simplă și de înfricoșătoare, că până și chelnerii se uitau după ea cu gura căscată. Felul în care se mișca, lua loc la masă, își trăgea mănușa, asculta zâmbind nonșalant cum îi citeam meniul, încuviința din cap, apoi îndată începea să vorbească despre altceva, binedispusă și aplecându-se spre mine: toate astea făceau parte dintr-un examen important, examenul elevului eminent. În seara aceea, la cină, Iudita și-a luat examenul cu brio.

Eu eram îngrijorat, îi țineam pumnii: apoi, în fața reușitei sale am simțit o bucurie sălbatică, o satisfacție, o eliberare. Știi, ca atunci când înțelegem că lucrurile se întâmplă dintr-un motiv anume. Tot ce se întâmplase între noi nu fusese fără motiv: femeia asta era deosebită. Îndată m-am rușinat de îngrijorarea mea de mai devreme. Ea a simțit și câteodată zâmbea un pic ironic, cum ți-am spus. Se comporta în restaurantul acela ca o doamnă din înalta societate care și-a petrecut toată viața într-un asemenea mediu. Nu, de fapt se comporta mult mai bine. Doamnele din înalta societate nu știu să mănânce așa frumos, să mânuiască așa desăvârșit cuțitul și furculița, să se comporte cu o atenție fără cusur. Persoana care s-a născut cu o anumită condiție se răzvrătește întotdeauna împotriva originii și educației sale într-un anumit grad. Iudita însă dădea examen: e drept că fără să facă senzație, dar într-un mod consecvent.

În seara aceea a început, iar în zilele, lunile și anii ce-au urmat examenul acela înfricoșător și deznădăjduit a continuat. Îl dădea dimineața și seara, între oameni și între noi doi, la masă și în societate, apoi în pat, în toate situațiile vieții. Iudita l-a luat mereu cu brio – însă împreună, l-am picat.

În parte din vina mea, desigur. Ne urmăream ca dresorul și animalul în timpul numărului de la circ. Niciodată nu am judecat-o pe Iudita, nici măcar cu un singur cuvânt, nu am rugat-o să se îmbrace altfel, să se comporte altfel, să aibă gesturi, mișcări diferite, să-și schimbe modulația vocii. Putea să se comporte cum voia ea. Nu o „educam“. Eu primisem acest suflet de-a gata, îl primisem în dar, așa cum fusese el creat și croit de viață. Nu voiam de la ea nimic deosebit. Nu-mi doream o „doamnă“, o mare maestră într-ale vieții de societate. Speram să primesc o femeie care să risipească singurătatea din viața mea. Dar femeia asta avea în ea o ambiție așa de înspăimântătoare, parcă era un soldat tânăr care voia să ocupe, să cucerească lumea. Și pentru că avea acest scop, tocea, exersa, se antrena mereu… Nu se temea de nimeni și de nimic. În afară de un singur lucru: se temea de suferința ei, de rana aceea adâncă și mortală care o ardea în adâncul sufletului. De asta da, chiar se temea: făcea totul împotriva suferinței acesteia, prin cuvinte, prin tăcere și acțiuni.

Eu nu înțelegeam asta. Ne-am dus la restaurant și am luat cina. Oare despre ce-am vorbit…? Despre Londra, firește. Cum am vorbit despre Londra…? Păi da, un pic așa, ca la examen. Londra e un oraș mare. În el trăiesc nenumărați oameni. Cei săraci gătesc cu seu. Englezii gândesc încet și acționează lent. Apoi, dintr-odată, a apărut între locurile acelea comune ceva esențial: englezii știu să supraviețuiască. Când a spus-o – și asta a fost, poate, prima frază personală care mi-a fost adresată, primul adevăr pe care îl descoperise singură și-l rostise în fața mea –, ochii i s-au înviorat, apoi iarăși s-au stins. Ca și când n-a putut să se stăpânească și-a trebuit să-și spună părerea, dar apoi a regretat pe loc că vorbise așa, că se trădase pe ea însăși, că-și dezvăluise un secret și anume că avea și ea o părere despre lumea aceasta, despre ea însăși, despre mine, și părerea asta o și spunea… Nu le vorbim dușmanilor despre experiențele noastre. Am simțit ceva în

clipa aceea… Oare ce…? O clipă a tăcut. Apoi a evadat din nou printre locurile comune. Am continuat examenul. Da, într-adevăr, englezii au umor, le plac muzica și Dickens. Iudita citise *David Copperfield*. Ce mai citise…? Îmi răspundea cu calm. Adusese cu ea noul roman al lui Huxley. *Point Counter Point*, ăsta era titlul. Îl citise pe drum, încă nu-l terminase… Dacă voiam, mi-l împrumuta.

Acolo eram. Stăteam cu Iudita Áldozó într-un restaurant din oraș, mâncam creveți și sparanghel, beam vin roșu îmbietor și discutam despre noul roman al lui Huxley. Batista pe care a desfăcut-o în fața mea avea o mireasmă grea și plăcută. Am întrebat-o cu ce parfum se dă. Mi-a spus numele unui institut cosmetic american, cu un accent englezesc perfect. Mi-a spus că-i plac mai mult parfumurile americane decât cele franțuzești, pentru că cele din urmă sunt un pic îmbâcsite… O priveam bănuitor, mă gândeam că poate face ironii pe seama mea. Dar nu, nu făcea, vorbea serios, asta era părerea ei. Și își exprima părerea ca cineva care ajunsese la niște adevăruri pentru că avusese experiențe. N-am îndrăznit s-o întreb de unde făcuse rost de ele, ea, o țărăncuță din provincie? De unde știa cu atâta siguranță că parfumurile franțuzești sunt „un pic îmbâcsite“…? Și oricum, ce făcuse ea la Londra, în afară de faptul că fusese servitoare într-o casă englezească? Cunoșteam cât de cât casele englezești și știam că nu e o situație prea plăcută să fii sărac acolo și să-i slujești pe alții. Iudita mă privea cu calm, de parcă mi-ar fi așteptat întrebările. Și chiar din prima seară am observat ceva; apoi, în fiecare seară ce-a urmat… Știi, era de acord cu tot ce-i propuneam. Să mergem aici sau dincolo, spuneam eu, iar ea încuviința din cap: bine, să mergem. Dar apoi, când mașina pornise deja, spunea încet: „Ar fi mai bine dacă…“ Și spunea numele unui alt restaurant, care nu era nici mai bun, nici mai distins decât cel pe care îl numisem eu. Și mergeam acolo. Și dacă comandam ceva și chelnerii aduceau felul respectiv, ea gusta, apoi împingea farfuria și spunea iar: „Ar fi mai bine dacă…“ Și atunci chelnerii, săritori, aduceau alt fel de mâncare sau altă băutură. Întotdeauna voia altceva. Și întotdeauna voia să meargă în alt loc. Credeam că pripa asta e urmarea faptului că era stingherită sau speriată. Abia cu timpul am înțeles că, pentru ea, dulcele nu era destul de dulce și săratul nu era destul de sărat. Puiul pe care ni-l aducea excelentul bucătar al restaurantului și care era fript fenomenal pe grătar, ea îl împingea dintr-odată și spunea încet, dar foarte hotărât: „Nu-mi place. Aș dori altceva.“ Nici frișca nu era destul de frișcă, nici cafeaua nu era destul de tare, nicicând și nicăieri.

Credeam că e capricioasă. Auzi la ea, mă gândeam. Și o observam în continuare. Mă și amuzau toanele ei.

Dar mai târziu am înțeles că acest capriciu își are izvorul într-o adâncime unde eu nu puteam pătrunde. Acest izvor era sărăcia. Iudita se lupta cu amintirile. Câteodată mă emoționa cât de mult încerca să fie mai puternică și mai disciplinată decât amintirile ei. Dar acum, când se rupseseră zăgazurile ridicate între sărăcie și viață, ceva inundase sufletul acesta. Nu

voia mai mult, mai sclipitor decât îi ofeream eu de bunăvoie: voia *altceva*… Înțelegi? Bolnavul care suferă de o boală gravă crede că în salonul alăturat îi va fi mai bine, sau că undeva trăiește un medic mai bun decât medicul care îl tratează pe el, sau că undeva se vinde un medicament care e mai eficient decât cele care i s-au administrat deunăzi. Voia altceva, ceva diferit. Și câteodată își cerea iertare pentru asta. Nu spunea nimic, doar se uita la mine și acelea erau momentele în care simțeam într-adevăr aproape acel suflet trufaș și jignit: mă privea aproape neputincioasă, ca și cum nu era în stare să lupte împotriva sărăciei și amintirilor. Apoi o voce începea să se audă în ea și striga mai tare decât cea tăcută, care mă implora. Această voce voia altceva. Asta a început încă din prima seară.

Ce voia? Răzbunarea și mult mai mult de atât. Prin ce mijloace? Nici ea nu știa, probabil, că nu concepuse planuri de război în acest scop. Știi, nu e bine să răscolim marasmul, ordinea aceea adâncă în care s-au născut oamenii. Câteodată se mai întâmplă câte-un accident, se naște o relație umană, are loc o întorsătură neașteptată, un om se trezește și se uită în jur. Și dintr-odată nu-și mai găsește locul în lume. Nici nu mai știe ce caută, cum să-și frâneze dorințele, după ce tânjește cu adevărat…? Nu mai poate să definească orizontul imaginației sale răscolite. Dintr-odată, nimic nu mai e bun. Ieri încă se bucura de o bucată de ciocolată, sau de o panglică colorată, sau de un fapt simplu al vieții, ca lumina soarelui sau sănătatea. Bea apă proaspătă dintr-un pahar ciobit și se bucura că e rece și că-i potolește setea. Privea o floare și zâmbea. Câteodată, lumea poate să ne umple de bucurie. Apoi însă se produce accidentul și sufletul își pierde liniștea.

Ce-a făcut Iudita? A început un fel de luptă de clasă împotriva mea.

Poate că lupta asta nici nu era îndreptată împotriva mea personal. Dar eu însumam toate acele lucruri din lumea la care tânjise atât de mult, pe care o invidiase cu atâta atenție bolnăvicioasă și exasperată, spre care se zbătuse cu o sminteală atât de trează și rece, că din clipa în care a putut să se îmbrace cu toate dorințele ei, n-a mai avut liniște. La început bombănea mereu, se pripea. Trimitea mâncarea înapoi. Apoi – spre tăcuta mea surpriză – a început să schimbe locuințele. A schimbat apartamentul mic, cu vedere spre parc și o baie, pe unul cu vedere la Dunăre, cu salon și dormitor. „E mai liniștit aici“, spunea ea, ca o actriță cunoscută în lumea întreagă pentru toanele ei. Îi ascultam mofturile și zâmbeam în sinea mea. Desigur, eu îi plăteam facturile, dar fără prea mare caz: i-am dat un carnet de economii și i-am spus să plătească cu el pentru tot. Banca m-a anunțat foarte devreme, după numai trei luni, că acel cont respectabil pe care îl deschisesem pentru Iudita se golise. Pe ce cheltuise oare suma aceea, care era totuși frumușică, o avere întreagă pentru ea? La întrebarea asta, pe care firește că nu i-am pus-o, nici nu cred că putea să răspundă. Se rupseseră zăgazurile unui suflet, atâta tot. Dulapurile i se umpluseră de catrafuse femeiești, toate foarte scumpe, alese cu un gust surprinzător de fin. Cumpăra de la cea mai bună casă de modă din oraș, plătea cu carnetul de economii – pălării,

blănuri, rochii, noutăți la modă, bijuterii mici, apoi bijuterii mari, pe toate acestea le-a atras cu o foame care în situația ei nu era firească. Și de cele mai multe ori nici nu purta ceea ce cumpăra. Așa mănâncă cei care au făcut foamea și nu se gândesc că natura ne limitează dorințele surprinzător de repede, însă pe ei nu-i oprește nici măcar pericolul durerii de stomac.

Nimic nu era destul de bun. Nimic nu era destul de colorat, destul de dulce, destul de sărat, destul de cald sau destul de rece. Sufletul acesta mai căuta ceva cu o sete pasională, agitată și grăbită. Dimineața se perinda printre rafturile magazinelor scumpe din oraș, de parcă s-ar fi temut că negustorul avea să vândă tocmai marfa pe care o voia ea. Ce era marfa aceea? Încă o blană? Încă o țoală colorată și la modă, o bijuterie, un flecușteț de sezon…? Da, toate acestea la un loc, apoi lucrurile imposibile și smintite, la limita prostului-gust. Într-o zi a trebuit să fac o remarcă. Atunci s-a oprit brusc, ca o apucată. S-a uitat în jur ca și cum s-ar fi trezit dintr-un vis rău. A început să plângă. A plâns zile în șir. Apoi nu a mai cumpărat nimic timp îndelungat.

Dar până și tăcerea îi era atât de bizară… Parcă se uita în depărtare, parcă își amintea ceva. Tăcerea asta m-a zguduit. Venea cu mine oricând voiam și se purta cu atâta părere de rău, atât de smerit, cu atâta stânjeneală. Mi-am propus să nu mai scot un cuvânt, să n-o disciplinez. Banii, de fapt, chiar nu contau; atunci încă eram un om bogat. Dar nu contau și dintr-un alt motiv: știam deja că degeaba economisesc banii, măcar o parte sau toată suma, dacă mă pierd pe mine însumi. Pentru că eu însumi eram într-o mare primejdie în lunile acelea. Toți trei trăiam într-un pericol de moarte: Iudita, soția mea și cu mine. Folosesc expresia asta în sensul ei cel mai simplu: se răsturnase tot ceea ce credeam că e stabil, lucrurile de care ne agățaserăm, toată viața noastră era un teren inundabil și viitura luase totul, amintirile, siguranța și casa… Câteodată scoteam capul din valuri și ne uitam spre mal. Dar malul nu se zărea nicăieri. Totul trebuie să primească o formă în viață și noi trebuie să-i dăm forma asta, iar răzvrătirea nu face excepție. Până la urmă, toate se varsă în marile locuri comune ale vieții. Ce contau banii mei în cutremurul ăsta tăcut…? Să se ducă liniștiți pe apa sâmbetei, împreună cu liniștea noastră, cu dorințele noastre, cu stima de sine, cu vanitatea. Într-o zi, totul devine atât de simplu! Din cauza asta nu i-am mai spus nimic Iuditei, orice-ar fi făcut. Un timp și-a ținut în frâu febra asta, se uita speriată la mine, ca o servitoare prinsă cu mâța în sac că îmbucase ceva, cheltuise prea mult sau devenise necredincioasă.

I-am dat totul dintr-odată. Iar ea și-a reînceput goana pe la croitorese, anticariate, case de modă. Stai, că m-a apucat durerea de cap. Un pahar cu apă, vă rog. Și un piramidon. Mulțumesc.

Acum, că vorbesc despre asta, simt iarăși amețeala aceea. Ca și când m-aș apleca deasupra unei cascade, fără opreliște și fără vreo mână de care să mă țin. Apa cade necontenit și tu ești chemat în adâncuri și dintr-odată simți amețeala aceea înfricoșătoare și atrăgătoare… și știi că o să trebuiască să-ți aduni toate puterile dacă vrei să te dai un pas înapoi și să scapi. Depinde de

tine, nu trebuie decât un pas înapoi. Să spui un cuvânt. Să scrii o scrisoare, să faci ceva. Jos, vuiește apa. Asta simți.

La asta m-am gândit, de m-a apucat durerea de cap. Acum mi se perindă prin fața ochilor, cu cea mai mare claritate, câteva momente din perioada aceea. De pildă, când Iudita mi-a spus că în Londra fusese amanta unui profesor de muzică grec. Se întâmplase la sfârșitul ședерii ei acolo, când deja se hotărâse să se întoarcă acasă. Mai întâi dorise însă haine, pantofi, o valiză frumușică. Profesorul de muzică grec îi cumpărase toate astea. Apoi a venit acasă, a ridicat receptorul din furcă și a spus „Hello“ de parcă n-ar mai fi știut bine ungurește.

Ce efect a avut vestea asta asupra mea? Aș vrea să fiu sincer cu tine. Îmi amintesc, privesc în sinea mea, îmi cercetez amintirile și pot să-ți spun un singur cuvânt: niciunul. Înțelegem cu greu adevărata însemnătate a faptelor omenești și a evenimentelor. De pildă, moare cineva și nu înțelegi. Îl înmormântează și tu tot nu înțelegi. Îmbraci hainele de doliu, când ești printre oameni te uiți în gol, sobru și solemn, dar apoi, când ajungi acasă și ești singur, cași, te scarpini la nas, citești o carte, te gândești la orice sau oricine în afară de cel care a murit și pentru care porți doliu. În fața celorlalți ai o personalitate sumbră și îndoliată, dar pentru tine însuți ai alta, și aceasta observă uimită că nu simți nimic, cel mult o satisfacție plină de mustrări de conștiință și o ușurare. Și indiferență, o profundă indiferență. Asta ține un timp, zile, poate luni întregi. Înșeli lumea, trăiești într-o indiferență vicleană. Și într-o zi, după un an, poate, mergi pe stradă și dintr-odată amețești, te sprijini de un zid și înțelegi. Ce înțelegi, de fapt? Ei bine, înțelegi sentimentul care te legase de mort. Grozăvia morții. Faptul respectiv, realitatea că degeaba ai scoate cu unghiile din mormânt tot ce a mai rămas din el, că niciodată n-o să-i mai revezi zâmbetul, și că toată înțelepciunea și puterea lumii nu ajung ca să vă mai întâlniți o dată pe stradă și să-ți zâmbească. Poți să cucerești toate continentele cu soldații tăi, și tot nu ajunge. Când înțelegi asta, începi să urli. Sau nici măcar nu urli, ci te oprești palid pe stradă și simți un gol uriaș, de parcă tot sensul ar fi dispărut și tu ai fi rămas singur pe lume.

Mai e și gelozia. Ce e ea, de fapt…? Care e sensul ei? Vanitatea, firește. Șaptezeci la sută din corpul uman este alcătuit din tot felul de substanțe lichide și numai treizeci la sută sunt substanțe tari. Tot așa, caracterul uman este alcătuit într-un procent de șaptezeci la sută din vanitate: ceea ce rămâne e împărțit între dorințe, mărinimie, teama de moarte și cinste. Când bărbatul îndrăgostit umblă pe străzi cu ochii ieșiți din orbite, pentru că se teme că o femeie, care e o ființă tot atât de vanitoasă, plină de dorințe, singură și ahtiată după fericire ca orice altă ființă umană, își petrece timpul într-o cameră de hotel cu un alt bărbat, undeva în oraș, el nu vrea să salveze trupul și sufletul femeii de un pericol și de-o rușine închipuite, ci vrea să-și apere vanitatea proprie de o zgârietură cât de mică. Iudita mi s-a confesat că fusese amanta unui profesor de muzică grec, iar eu am încuviințat din cap cumsecade, ca și când totul era în ordine, și-am început să vorbesc despre

altceva. Și într-adevăr, în acel moment nu am simțit nimic. Mult mai târziu, când eram deja divorțați și când știam că avusese mai mulți iubiți, când trăiam singur, într-o după-masă mi l-am amintit pe profesorul de muzică și-am gemut de furie, scos din minți. Dacă mă întâlneam atunci cu ei, îi ucideam pe amândoi – și pe Iudita, și pe profesor. Sufeream ca o fiară împușcată în spate pentru că o femeie de care nu mă mai lega nimic, pe care o ocoleam, pentru că ne dezamăgiserăm în toate privințele, îi aparținuse cândva unui bărbat pe care ea și-l amintea foarte vag, așa cum ne gândim la morții pe care i-am cunoscut cândva. Dar în momentul în care mi-a spus-o, n-am simțit chiar nimic. Descojeam un măr și o priveam atât de cumsecade și de aprobator, de parcă tocmai vestea asta o așteptam și mă bucuram că mi-o dă.

Între timp, ne cunoșteam unul pe altul.

După o vreme, Iudita s-a săturat de tot ce putea să cumpere cu banii mei. S-a săturat ca un copil lacom, deja îi era rău. Într-o zi s-a supărat – nu pe mine, nici pe lume, ci pe faptul că nimeni nu se putea lua la întrecere cu dorințele ei fără să iasă pierzător. Am aflat că acasă, în cătunul în care crescuse, erau imposibil, incredibil de săraci, săraci cum n-ar trebui să fie nimeni, săraci ca într-o anumită literatură tendențioasă[22]. Avuseseră o căsuță și o bucată de pământ de câțiva acri, dar pământul îl pierduseră din pricina mulțimii de copii și a datoriei uriașe. Nu le rămăsese decât căsuța amărâtă și o grădină. Aici trăise Iudita, cu părinții ei și cu o soră paralizată. Copiii se risipiseră prin lume, dar surorile și frații ei deveniseră tot servitori.

Mi-a vorbit despre copilăria ei fără sentimentalisme, cu o obiectivitate rece. A trecut mult timp până când a început să vorbească despre sărăcie. Niciodată nu m-a acuzat de ceva – era prea femeie ca s-o facă, așadar o ființă perspicace și obiectivă în ceea ce privește problemele vieții. Nu ne certăm cu destinul din pricina morții, bolii și sărăciei, ci le primim și le răbdăm. Îmi relata realitatea. Mi-a povestit că într-o iarnă locuiseră sub pământ, ea și familia ei. Iudita avea cam șase anișori și foametea îi alungase în Nyírség[23], s-au angajat cultivatori de pepeni și au locuit sub pământ. Nu e vreo metaforă, ci adevărul adevărat. Au săpat o groapă adâncă, au acoperit-o cu trestie și au stat acolo toată iarna. Mi-a povestit – și încă cu lux de amănunte, se vedea că amintirea asta din copilărie o marcase – că iarna aceea fusese un frig teribil și frigul îi alungase și pe șoarecii de câmp pe sub pământ, cu miile. „Asta a fost foarte neplăcut“, a rostit cu o voce nostalgică, dar fără să se vaite.

Știi, femeia asta superbă, cu blănuri scumpe la gât, cu inele scânteindu-i pe degete, de nu putea să treacă un bărbat fără s-o admire din creștet până-n tălpi, stătea acolo și-mi povestea pe un ton liniștit cum fusese foarte neplăcut să stea sub pământul înghețat, pentru că prin culcușul ei săreau tot timpul mii de șoareci. Stăteam tăcut lângă ea, stăteam și o ascultam. Nu m-

aș fi mirat să mă plesnească din senin din când în când, numai așa, pentru că-și amintea de toate astea. Dar ea vorbea foarte firesc. Știa mult mai multe despre sărăcie, despre lume, despre conviețuirea dintre oameni decât orice manual de sociologie. Nu acuza pe nimeni și nimic: își amintea și observa lumea. Ți-am spus că într-o zi și-a atins limita, înfulecase prea mult și i s-a făcut rău. Probabil și-a amintit ceva. Probabil și-a dat seama că nu poate să-și ia revanșa în niște magazine din centru pentru tot ce li se întâmplase ei și altor milioane de oameni. A înțeles că orice rezolvare individuală este de prisos și fără speranță. Lucrurile mari viața nu le rezolvă așa, de la individ la individ. Nu există despăgubire personală pentru ceea ce s-a întâmplat cu o mie de ani în urmă, nici pentru ceea ce se întâmplă zi de zi. Și toți cei care au scăpat din ceață pentru o clipă și se îmbăiază în lumină păstrează chiar și în clipele fericite amintirea unei infidelități pline de mustrări de conștiință – parcă s-ar fi logodit pentru totdeauna cu cei rămași în adâncuri… Știa ea oare toate astea? N-a vorbit niciodată despre asta. Nu vorbim despre faptul că suntem săraci dintr-un motiv sau altul. Vorbea despre sărăcie ca despre un fenomen natural. Și niciodată nu-i acuza pe cei bogați. Dimpotrivă, îi acuza mai mult pe cei săraci, își amintea cu un dram de ironie tot ce ținea de sărăcie. Parcă săracii ar fi cauza propriei lor sărăcii. Parcă sărăcia ar fi un fel de boală și cei care suferă de boala asta ar fi de vină că au luat-o: poate că n-au avut grijă de ei înșiși, poate c-au mâncat prea mult sau n-au îmbrăcat un palton călduros într-o seară. Așa vorbește familia despre bolnavul care se văicărește, de parcă muribundul cu o anemie periculoasă, căruia i-au mai rămas numai câteva săptămâni de trăit, ar fi vinovat de asta – poate că dacă și-ar fi luat la timp siropul, sau dacă ar fi îngăduit geamul deschis în camera lui, sau dacă n-ar fi mâncat toată viața ștrudel cu mac cu atâta poftă, n-ar mai suferi acum de o anemie periculoasă… Cumva, așa îi vedea Iudita pe săraci și sărăcia. Parcă ar fi zis: „Cineva a pricinuit asta.“ Dar nu-i acuza pe bogați. Știa mai multe de-atât despre treaba asta.

Știa mai multe și acum, când masa lumii i se umpluse de toate bunătățile și ei i se făcuse rău, pentru că apucase cu amândouă mâinile tot ce era acolo. Dar amintirile sunt mai puternice. Amintirile sunt întotdeauna mai puternice.

Femeia asta nu era o sentimentală… dar amintirile o învinseseră până și pe ea. Se vedea că se luptă cu această slăbiciune. De când lumea există oameni sănătoși și oameni bolnavi, oameni săraci și oameni bogați. Putem să ameliorăm sărăcia, să raționalizăm bunurile, să înăbușim egoismul, goana după bani și lăcomia, dar nu putem să facem genii din oamenii mediocri, nu putem să-i învățăm pe cei fără ureche că-n sufletul omului există și muzică divină, nu putem să-i educăm pe cei lacomi, pe hamsterii care îmbucă totul, să fie mărinimoși. Despre toate astea ea nici nu mai vorbea, știa prea bine că ăsta e adevărul. Soarele răsare și apune, iar în lume sunt și săraci. Așa gândea. Ea scăpase din sărăcie pentru că era femeie, era frumoasă, iar pe mine mă atinsese o pasiune. Și știa ceva despre mine. Din

cauza asta a început să se uite în jur, ca și când s-ar fi dezmeticit dintr-o buimăceală. A început să observe lucrurile și persoanele.

Am înțeles că până în acel moment nu îndrăznise să mă observe cu atenție. Nu ne privim în față idealurile, ele sunt creaturi supraomenești și ne hotărăsc soarta. În ochii ei probabil că avusesem o aură, luminoasă și iradiantă. În lumina asta nu îndrăznise să-și înalțe privirea decât clipind. Nu persoana mea, nu situația mea socială avusese acel efect asupra ei, nici măcar faptul că eram un bărbat sau un individ special. Pentru ea, eu fusesem un fel de cod secret pe care nu îndrăznise să-l descifreze, pentru că simbolurile lui închid în sine misterul fericirii sau nefericirii sortite omului. Pentru ea, eu fusesem condiția la care tânjise toată viața, dar un țel de care, din clipa când ți-e la îndemână, te sperii și dai înapoi. Lui Lázár îi plăcuse foarte mult o piesă de Strindberg, *Un joc al visului*. O știi…? Eu n-am văzut-o. El cita deseori replici sau scene. Spunea că în piesa asta apare un personaj care își dorește foarte mult ca viața să-i dăruiască „un hârzob verde“, știi, coșul acela în care își pune pescarul cârligul, momeala, firul. Și personajul respectiv îmbătrânește, trece viața peste el și doar atunci zeii se înduplecă și-i dăruiesc coșul acela verde, la care visase atâta amar de ani… Și-atunci personajul ține în mâini darul pe care și-l dorise toată viața și vine în fața scenei, îl cercetează îndelung și spune, cu o tristețe sfâșietoare: „Trebuia să fie verde, dar nu verdele *acela*!“[24] Lázár cita câteodată fraza asta când oamenii vorbeau despre dorințele lor. Și când Iudita a început să mă cunoască de-a dreptul, am simțit că pentru ea nu sunt „verdele *acela*“. Timp îndelungat nu îndrăznise să mă vadă așa cum eram. Niciodată nu îndrăznim să ne micșorăm obiectul dorinței la scară umană. Deja trăiam împreună, deja încetase tensiunea aceea insuportabilă care pulsase în anii de mai devreme ai vieții noastre, ca infecția unei boli cu febră mare, deja eram oameni unul pentru celălalt, eu bărbat și ea femeie, oameni cu slăbiciuni ale trupului și cu soluții simple, omenești… și ea mai dorea totuși să mă vadă așa cum eu nu mă văzusem niciodată pe mine însumi. Mă vedea ca pe un preot sau ca pe un om din altă lume… Dar eu eram doar un singuratic care încă mai spera.

Ia uite, s-a golit cafeneaua. Miroase a fum de țigară. Putem să mergem și noi. Îți povestesc sfârșitul, dacă vrei. Dă-mi un foc, te rog. Mulțumesc… Îți povestesc ce-am sperat, dacă tot am început și nu te plictisesc, ce-am sperat, cum am aflat adevărul și cum l-am îndurat.

Fii atent acum. Și eu sunt. Mă uit atent în sufletul meu. Vorbesc despre adevăr, trebuie să spun adevărul.

Eu, prietene, speram într-un miracol. Ce e miracolul…? Păi, pur și simplu faptul că forța infinită, misterioasă și supraomenească a dragostei pune capăt singurătății, o anihilează, datorită ei dispare distanța dintre doi

oameni, ea dărâmă orice zid ridicat în mod artificial de societate, educație, avere, trecut și amintiri. Eram ca acela aflat în pericol de moarte, care se uită în jur și caută o mână pe care s-o strângă tainic și care să-i transmită că mai există empatie, compasiune, că undeva pe lumea asta mai trăiesc și oameni. Așa întindeam eu mâna după Iudita.

După primele semne de jenă și tensiune, când vremea așteptării iritate trecuse deja, sigur că am întins mâna cu dragoste. Apoi am luat-o de soție și am așteptat miracolul.

Mi-am imaginat că miracolul va fi foarte simplu. Credeam că-n creuzetul dragostei se vor topi toate diferențele dintre noi. Mă culcam în pat lângă ea ca pribeagul alungat, întors acasă la sfârșitul unei lungi călătorii prin țări străine. Acasă totul e mai simplu, dar și mai misterios, mai enigmatic, pentru că nici în străinătatea cea mai strălucitoare nu ți-e dat să trăiești ceea ce se ascunde în camerele casei în care te-ai născut. Copilăria. Amintirea așteptării. Asta se întinde în străfundurile fiecărei vieți. Asta ne amintim mai târziu, când vedem Gauri Sankar sau Lacul Michigan. Lumina aceea, vocile acelea, bucuriile și surprizele acelea, speranțele și spaimele acelea, pe care copilăria le-a închis în ea. Asta iubim, asta căutăm mereu. Și, în cazul unui adult, poate că numai dragostea aduce înapoi ceva din așteptarea aceasta fremătătoare și plină de speranță… dragostea, deci nu numai patul, și lucrurile, și persoana din pat, ci și clipele de căutare, de așteptare, de speranță care împing un om către celălalt.

Mă culcam cu Iudita și ne iubeam. Ne iubeam cu patimă, așteptând miracolul, ne iubeam cu însuflețire, cu uimire și cu speranță. Probabil credeam că ce stricaseră oamenii noi vom putea răscumpăra, unul față de celălalt, în patria asta mai adâncă, mai curată, care este patul, în imperiul acesta etern al dragostei, care e departe de orice alt teritoriu. Orice dragoste precedată de o îndelungă așteptare speră în miracol de la celălalt și de la sine și poate că nici nu e dragoste adevărată dacă nu a ars toată zgura în purgatoriul așteptării. La o anumită vârstă, la vârsta la care eram noi, Iudita și cu mine, noi, care nu eram nici tineri, dar nici bătrâni, eu bărbat, ea femeie în sensul omenesc, împlinit și fatal al cuvântului, la vârsta asta deci, omul nu mai speră la voluptate, fericire sau eliberare, ci la adevărul acela simplu și serios pe care minciuna și vanitatea l-au acoperit până și în clipele de dragoste, la adevărul și conștiința că suntem oameni, bărbați și femei, și că avem o întreprindere comună, o sarcină pe pământ, care nici nu este atât de personală pe cât credem. De sarcina asta nu poate să scape nimeni, dar poate s-o acopere cu nenumărate minciuni. Dacă omul are vârsta potrivită, vrea adevărul și numai adevărul chiar și în pat, în dimensiunile infernale ale dragostei. Nu e important să fie frumoasă – după un timp oricum nu-i mai vezi frumusețea –, nu e important nici să fie superbă, palpitantă, inteligentă, inițiată, curioasă, doritoare, nici să-ți dăruiască tot atât cât îi dăruiești tu. Ce e important atunci…? Important e adevărul. Adică ce e important și în literatură, și în toate lucrurile omenești: spontaneitatea, disponibilitatea, deschiderea de a te lăsa surprins, fără vreun plan ori vreo intenție, de darul

admirabil al fericirii, de a putea să dăruiești tocmai atunci când ești mai egoist și mai dornic de bucurie, fără vreun ascunziș, aproape distrat și negândindu-te la ce faci… Asta e adevărul în pat. Nu, prietene, în dragoste nu există planuri cincinale. Sentimentul care împinge un om spre celălalt nu poate avea planuri. Patul este o junglă, o pădure tropicală plină de surprize și neprevăzut, la temperatura fierbinte a junglei, și în același timp plină de mireasma și îmbrățișarea mortală a florilor și a târâtoarelor, cu fiarele cu ochi sclipitori ascunse în întuneric, cu animalele dorinței și ale pasiunii gata să sară în orice moment. Patul e și asta, într-un anumit sens. Junglă. Teritoriu crepuscular. Din depărtare se aud voci bizare – nu știi dacă țipă un om mușcat de gât de o fiară la izvor sau natura însăși, natura care este în același timp umană, animală și inumană… Femeia asta cunoscuse tainele vieții, ale trupului, ale conștiinței și ale inconștienței. Pentru ea, dragostea nu era un șir de întâlniri ocazionale, ci o întoarcere constantă la copilăria cunoscută, oraș natal și sărbătoare în același timp, un amurg brun-închis deasupra unui peisaj și gustul familiar al unor mâncăruri, palpitație și așteptare și, dincolo de toate, o siguranță că mai târziu, pe seară, n-avem a ne teme de lilieci, că ne întoarcem acasă, pentru că se lasă seara și am obosit jucându-ne, iar acasă arde lampa și ne așteaptă mâncarea caldă și patul făcut. Așa înțelegea Iudita dragostea.

Repet, aveam speranțe.

Speranța însă nu este altceva decât teama de ceea ce ne dorim foarte mult și în care nu credem cu adevărat. Ceea ce este, este, în legătură cu asta nu sperăm nimic… Există și-atât, e aproape secundar. Am plecat o vreme din oraș. Apoi ne-am întors acasă și am închiriat o casă lângă oraș. Asta nu am rezolvat-o eu, ci ea. Sigur că puteam s-o duc în „societate“ dacă asta își dorea, oricum, aș fi căutat pentru noi oameni inteligenți, oameni care să nu fie snobi și care, în toate cele întâmplate, văd și altceva decât subiect de pălăvrăgeală… Pentru că „societatea“, lumea cealaltă, în care până nu demult eu eram o persoană cu drepturi depline și Iudita o simplă servitoare, sigur că primise cu mare interes și apreciere cele întâmplate. Oamenii aceia trăiesc doar pentru lucruri de felul acesta, când se întâmplă așa ceva se însuflețesc, încep să le sclipească ochii și de dimineața până seara nu pun receptorul jos… Pe nimeni n-ar fi surprins dacă ziarele ar fi scris despre noi, despre „cazul“ nostru, pe care nu peste mult timp l-ar fi analizat, l-ar fi amintit și l-ar fi detaliat ca pe o crimă. Și cine știe, poate că ar fi avut dreptate, dacă ne gândim la legile pe care e clădită societatea. Oamenii nu suferă fără motiv plictiseala chinuitoare a conviețuirii organizate, nu suferă fără motiv în închisorile teribile ale iubirilor de care deja s-au plictisit și nu acceptă fără convingere renunțările la care îi constrânge contractul social. Oamenii cred că nimeni nu are dreptul să caute satisfacție, liniște și bucurie în felul său, nu când ei, ceilalți, foarte mulți, consimt să-și cenzureze sentimentele și dorințele și acceptă suma acestor măsuri, civilizația… Din cauza asta icnesc și se întâlnesc supărați dacă află că cineva a îndrăznit să se răzvrătească, din cauza asta alcătuiesc tribunale de sânge și dau sentințe

prin pălăvrăgeală: pentru că individul a căutat pe cont propriu leac împotriva singurătății. Iar acum, când sunt singur, mă întreb dacă protestul oamenilor e oare într-adevăr atât de nedrept când văd că unul dintre ei dorește să găsească o soluție pentru viața lui…

Întreb asta așa, într-o doară, după miezul nopții.

Femeile nu înțeleg asta. Numai un bărbat înțelege că există și altceva în afară de fericire. Poate că asta e marea și insolvabila diferență dintre femei și bărbați, mereu și în orice situație. Pentru femeie, dacă e femeie adevărată, există o singură patrie: spațiul acela pe care bărbatul căruia îi aparține îl ocupă în lume. Pentru bărbat există și patria adevărată, marea, eterna, tragica, impersonala patrie, cea cu drapele și granițe. Nu vreau să spun că femeile nu țin la comunitățile în care s-au născut, la limba în care se jură, mint și fac cumpărăturile, la peisajul unde au crescut și nici că în cazul lor nu există atașament, spirit de sacrificiu, fidelitate, câteodată chiar eroism față de patria cealaltă, cea a bărbaților. Dar ele niciodată nu mor cu adevărat, în mod fatal, decât pentru o singură patrie: pentru bărbatul iubit. Ioana d'Arc și toate celelalte, excepțiile de la regulă, sunt niște femei băiețoase… Acum sunt tot mai multe din specia asta. Știi, patriotismul femeilor e mult mai liniștit decât al bărbaților, nu-i atât de lozincard. La fel ca Goethe, ele cred că dacă arde o colibă, aia e tragedie adevărată, pe când nimicirea unei țări e mai mult lozincă decât adevăr. Femeile trăiesc veșnic într-o asemenea colibă. Pentru ea se tem, pentru ea trăiesc, pentru ea lucrează și pentru ea sunt gata să facă orice sacrificiu. În coliba aceea se află un pat, o masă, un bărbat și un copil, sau mai mulți copii. Asta e patria femeilor.

Ne-am iubit, ți-am zis. Și-acum îți mai spun ceva, poate n-ai știut până acum: dacă e adevărată, iubirea e întotdeauna fatală. Vreau să spun că scopul unei iubiri adevărate nu e fericirea, idila, scena cu voi doi plimbându-vă mână-n mână pe sub tei, până ce moartea vă va despărți, iar în spatele teilor să pâlpâie o lampă în pridvor, casa voastră să se vadă prin lumina palidă, cu prospețimea miresmelor ei cunoscute… Asta e viața, dar nicidecum iubirea. Iubirea e o flacără mai sumbră, mai primejdioasă. Într-o zi sosește în viața ta dorința de a cunoaște pasiunea asta nimicitoare. Știi, asta se întâmplă atunci când omul nu mai vrea să păstreze nimic pentru el, nu vrea să fie mai sănătos, mai satisfăcut, mai liniștit mulțumită unei iubiri, vrea pur și simplu *să fie* cu totul, chiar cu prețul nimicirii. Acest sentiment sosește mai târziu, mulți nu-l cunosc niciodată… Oamenii aceștia sunt circumspecți; nu-i invidiez. Sunt apoi cei lacomi și băgăcioși, care gustă numai din fiecare vas pe lângă care trec… Aștia sunt demni de milă. Și sunt apoi și cei șireți și dârji, hoții de buzunare ai iubirii, care fură rapid un sentiment, culeg o slăbiciune din ungherele trupului și fug repede mai departe, în întunericul și forfota care e viața, rânjind cu bucurie la necazul altora. Apoi sunt cei lași și prudenți, care calculează totul ca în afaceri și cred că iubirea e o afacere și ea, au un calendar pentru iubiri și trăiesc pe baza unor însemnări punctuale. Cei mai mulți sunt așa: ei sunt drojdia

omenirii. Dar într-o zi, omul înțelege ce vrea viața cu iubirea, de ce le-a dăruit sentimentul acesta oamenilor. A vrut să le facă un bine…? Natura nu e bună la inimă. Le promite oare fericirea prin acest sentiment? Natura nu are nevoie de asemenea himere omenești. Natura vrea doar să creeze și să nimicească, asta e menirea ei. E crudă, pentru că are un plan, și e indiferentă, pentru că planul acesta merge dincolo de oameni. Natura a insuflat pasiune iubirii oamenilor, dar îi obligă ca pasiunea asta să fie necondiționată.

În orice viață adevărată sosește clipa aceea în care omul se afundă în iubire ca în cascada Niagara. Fără colac de salvare, firește. Nu cred în iubirile care încep ca o sărbătoare câmpenească în primăvara vieții, când pornim cu rucsacul în spinare prin pădurea însorită, cântând fericiți… Știi, e sentimentul acela emfatic care parc-ar urla „acum e sărbătoare“ și care inundă începutul celor mai multe relații omenești… Ce dubios! Pasiunea nu sărbătorește. Forța aceasta sumbră care necontenit creează și nimicește lumea nu așteaptă răspuns de la cei pe care-i atinge, nu întreabă dacă se simt bine, ei nu-i pasă de sentimentele umane relative. Dă totul și cere totul: e pasiunea aceea necondiționată, în ale cărei adâncimi circulă ca niște curenți însăși viața și moartea. Pasiunea nu poți s-o cunoști altfel. Dar cât de puțini ajung acolo! Oamenii se gudură și se mângâie în pat, își spun minciuni uriașe, etalează sentimente false, iau de la celălalt ceea ce e bun pentru ei înșiși și din fericirea lor poate că-i aruncă vreo câteva firimituri și celuilalt… Și nu știu că asta nu e pasiune. Nu e deloc întâmplător că în istoria omenirii marile perechi de îndrăgostiți sunt tot atât de respectate ca marii eroi, oameni curajoși care și-au riscat viața pentru o cauză umană extraordinară și lipsită de speranță. Într-adevăr, adevărații îndrăgostiți se aruncă și ei în brațele morții în cel mai autentic sens cu putință și, în lupta asta, femeia e creatoare tot așa cum și bărbatul e creator, e erou și cavaler tot așa cum și bărbatul este atunci când pornește să cucerească Sfântul Mormânt. Marii îndrăgostiți, îndrăgostiții adevărați caută și ei Sfântul Mormânt, din cauza asta rătăcesc și luptă, din cauza asta sunt răniți și mor… Ce altceva vor ei, dacă nu asta?

Ce alt sens ar mai avea dăruirea aceea fatală și necondiționată, care îi mână unul către altul pe cei atinși de pasiunea de pe urmă? Viața se exprimă prin această forță și îndată le întoarce spatele victimelor. Asta e motivul pentru care fiecare epocă și fiecare religie i-a respectat atât de mult pe îndrăgostiți: pentru că ard pe rug când cad unul în brațele celuilalt. Vorbesc despre cei adevărați, firește. Despre cei curajoși, cei puțini, cei aleși. Ceilalți speră doar la o femeie, cum ar spera la un animal de tracțiune sau la un ceas în îmbrățișarea brațelor dragi și albe, să le fie măgulit orgoliul de bărbat sau de femeie, sau vor să facă ceea ce le cere o lege fiziologică… Dar asta nu-i iubire. În spatele fiecărei îmbrățișări adevărate se ascunde moartea cu umbrele ei, care nu sunt mai puțin întregi decât sclipirea luminilor fericirii. În spatele fiecărui sărut adevărat e dorința secretă a nimicirii, simțul acela din urmă care nu mai stă la tocmeală, care știe că a fi

fericit înseamnă întotdeauna să te lași nimicit și să te dăruiești unui sentiment. Și sentimentul acesta n-are un țel anume. Poate că ăsta e motivul pentru care religiile de odinioară, și poeziile, și cânturile din vechime îi respectă atât pe îndrăgostiți… În adâncul conștiinței oamenilor mai trăiește amintirea că iubirea a fost cândva altceva, mai mult decât un fel de contract social și altceva decât o simplă petrecere a timpului, o joacă și o distracție, un fel de a juca bridge sau de a dansa dansuri de societate… Își amintesc că a existat o sarcină înfricoșătoare pentru fiecare om și sarcina asta a fost iubirea, deci exprimarea totală a vieții, simțul total al existenței și consecința firească a acesteia, nimicirea. Dar omul învață asta prea târziu. Și cât de neînsemnate pot fi atunci virtutea sau etica, frumusețea sau trăsăturile bune ale celeilalte persoane, care a fost numită pentru sarcina aceasta! Să iubești nu înseamnă altceva decât să cunoști fericirea până la ultima firimitură și să fii anihilat. Dar sute de milioane de oameni nu fac altceva decât să spere la un ajutor, la o soluție caritabilă de la cel pe care îl iubesc, la tandrețe, răbdare, compasiune, iertare, cocoloșire… Și nu înțeleg că tot ceea ce primesc așa e absolut neînsemnat: că sensul jocului e numai să dăruiești necondiționat.

Așa ne-am început iubirea, eu și Iudita Áldozó, trăind într-o casă de la periferie.

Eu, cel puțin, așa am început. Asta simțeam. La asta speram. Încă mergeam la birou, dar întrețineam legături foarte superficiale cu ceea ce făceam, de parcă delapidasem cândva niște fonduri și știam că într-o zi se va afla totul și-atunci va trebui să-mi las serviciul și ambianța în care trăisem… Ce se va afla? Păi, că nu mai am nimic de-a face cu rolul pe care îl joc în lume. Dar încă mai țineam cu sfințenie la orar și la reguli. Soseam primul la fabrică și o părăseam după-masa la șase, când numai portarul mai rămânea la locul lui. Mergeam pe jos prin oraș, ca și înainte. Mai intram și în cofetăria veche și câteodată o zăream acolo pe soția mea, pe prima mea soție, era să zic pe cea adevărată. Pentru că despre Iudita n-am simțit niciodată că e soția mea. Ea era cealaltă. Ce-am simțit când am revăzut-o pe prima mea soție, pe cea adevărată? N-am devenit patetic. Dar mi s-a scurs tot sângele din cap, am salutat-o jenat și m-am uitat în altă parte. Știi, trupul își amintește mereu, ca marea și pământul care odinioară formau un întreg.

Dar nu despre asta am vrut să vorbesc acum, când ți-am povestit aproape totul. Încheierea acestei povestiri e ineptă, tot așa cum nătângă e și încheierea oricărei povestiri omenești. Vrei s-o auzi?

Desigur, dacă tot am început să-ți povestesc, atunci vrei să auzi și trebuie s-o termin. Prietene, să știi că un an încheiat am trăit în această condiție sufletească și trupească neverosimilă. Un an am trăit de parcă aș fi trăit în junglă, printre pume și liane cu îmbrățișări mortale, printre pietre și tufișuri colcăind de șerpi. Poate că anul acesta a meritat. Tot ce-a fost înainte și tot ce-a fost după.

Ce-a fost înainte știi, cel puțin în linii mari. Ce-a fost după m-a surprins și pe mine. Văd că te gândești c-am aflat într-o zi că Iudita m-a înșelat. Nu,

prietene, asta am aflat mult mai târziu. Ea m-a înșelat numai în clipa în care nu mai putea să facă altceva.

A trecut un an până să-mi dau seama că Iudita Áldozó mă fura.

Nu mă privi așa descumpănit. N-o spun metaforic. Nu-mi fura sentimentele, îmi fura din portofel. Proceda după litera legii, așa cum scrie în procesele verbale ale poliției.

Când m-a furat…? Încă din primul moment. O clipă, lasă-mă să mă gândesc. În prima perioadă nu m-a furat, doar m-a amăgit. Ți-am povestit că la început, când stăteam încă la hotel, îi deschisesem un cont la bancă și primise un carnet de economii. Contul ăsta se golise într-un timp record… Risipa asta, irosirea asta a banilor era aproape de neînțeles. E drept că-și cumpărase multe lucruri, blănuri și țoale din Occident, iar eu nu fusesem atent, nu mă interesa cantitatea și calitatea mărfurilor cumpărate, mă interesa mai mult lăcomia aceea bolnăvicioasă, mă neliniștea mânia aceea compensatorie… Într-o zi deci banca m-a anunțat că contul Iuditei se golise. Firește că i l-am alimentat cu o altă sumă, una mai mică de această dată. În câteva săptămâni s-au dus și banii aceia. Atunci i-am atras atenția, mai în glumă, mai în serios, că nu cunoaște destul de bine situația noastră financiară și că în Anglia și-a creat o altă noțiune despre bani și avere decât cea pe care o avem noi aici, noi fiind bogați altfel decât englezii, mult mai modești și mai fără pretenții. A ascultat lecția cu multă atenție. N-a mai cerut bani. Apoi ne-am mutat în casa cu grădină și eu i-am pus la dispoziție o sumă lunară care acoperea cheltuielile de întreținere și pe ale ei, ba chiar îi mai și rămânea. N-am mai vorbit despre bani.

Într-o zi însă, am deschis o scrisoare în care banca o anunța pe Iudita că, în data cutare, contul îi fusese bonificat cu suma de douăzeci și șase de mii de *pengő*. Am citit scrisoarea iar și iar, nu-mi venea să-mi cred ochilor. În prima clipă mi s-a urcat sângele la cap: eram gelos. Mi-am închipuit că Iudita adusese acești bani din Anglia, unde fusese amanta unui bărbat sau a mai multora, nu numai a profesorului de muzică grec despre care îmi vorbise cândva, ci și a unor aristocrați necunoscuți, care o plătiseră gras pentru serviciile ei amoroase… Acest sentiment, această închipuire m-a durut atât de tare, încât am izbit cu pumnii în tăblia biroului. Apoi m-am dus la bancă. Acolo am aflat că suma asta Iudita n-o adusese din Anglia, ci o plătise în rate minuscule. Prima alimentare a contului fusese în data la care îi dădusem eu carnetul de economii.

Lucruri femeiești, spui? Văd că zâmbești. Așa am spus și eu la început și am zâmbit ușurat. Acum părea deja limpede că Iudita îmi ceruse banii respectivi și-i ținuse în secret, că de mine îi ascunsese. Eu crezusem că-i cheltuia pe țoale, că risipea banii fără minte… Într-adevăr, îi risipise, dar nicidecum fără minte. Am aflat mai târziu că negocia la sânge, că cerea facturile pe o sumă mai mare decât prețul real. Femeile de prin baruri le mai fac asta cavalerilor bătrâiori și idioți. Repet: când am aflat că Iudita ascunsese de mine propriii bani, am răsuflat ușurat.

Am pus scrisoarea băncii într-un plic, l-am sigilat și i l-am trimis Iuditei. Am tăcut mâlc în privința descoperirii mele. Acum însă începuse un alt tip de gelozie. Trăiam cu o femeie care avea secrete față de mine. Avea secrete, așa cum au de obicei femeile rele, care iau prânzul cu soții lor și cu membrii familiei și, în timp ce vorbesc familiar cu oamenii aceia, care au încredere în ele, și acceptă cadouri de la ei, se gândesc deja la întâlnirea de după-masă, când se vor strecura în locuința altui bărbat și timp de câteva ceasuri vor pângări toate sentimentele omenești și-i vor trăda pe cei care au încredere în ele și se îngrijesc de ele. Trebuie să știi că eu sunt un om de viță veche și le disprețuiesc profund pe femeile care își înșală soții. Nutresc față de ele un dispreț atât de profund, că nicio argumentație modernă nu-l poate desființa. Nimeni nu are dreptul la aventura aceea dubioasă, murdară, șifonată pe care aceste femei o numesc fericire și care stă în faptul că, în secret sau pe față, jignesc sentimentele altui om… Am fost și eu partea pasivă sau activă a unor asemenea lucruri grețoase și dacă este pe lumea asta ceva ce regret din tot sufletul meu, de care mă rușinez, atunci acel lucru este adulterul. Când vine vorba despre sexualitate, eu înțeleg orice perversitate, înțeleg să te afunzi în adâncurile înfricoșătoare ale dorințelor trupului, înțeleg și nebunia, și formele grotești ale pasiunii… Dorința ne cheamă în milioane de limbi. Înțeleg toate astea. Dar numai oamenii liberi pot să se arunce cu capul înainte în aceste ape tulburi… Orice altceva e înșelăciune meschină, mai rea decât cruzimea comisă cu bună știință.

Oamenii cu legături profunde unul față de celălalt nu pot trăi având secrete între ei. Or, în asta constă înșelăciunea. Toate celelalte sunt aproape secundare… Pornirile trupului, de cele mai multe ori o pripă tristă, nimic mai mult. Iubirile acestea calculate, care se petrec la ore prestabilite, în locuri prestabilite, fără nicio spontaneitate… cât sunt de triste și de sărăcăcioase! Și în spatele tuturor lucrurilor, secretul slăbuț, care scheaună. Care infectează conviețuirea, ca și când sub canapeaua din frumoasa locuință s-ar afla un cadavru în descompunere.

Dar Iudita avea un secret față de mine și eu l-am aflat în ziua în care i-am descoperit scrisoarea. Un secret pe care îl păstra cu bună știință și abil.

Ea îl păstra abil, eu o observam metodic. N-aș fi observat-o mai atent nici dacă angajam un detectiv privat. Eram amândoi amabili și familiari, așa cum dispun legile relațiilor dintre un bărbat și o femeie, și ne mințeam reciproc. Ea mințea că nu are secrete față de mine, iar eu mințeam c-o cred. O observam și mă gândeam. Mai târziu mi-a trecut prin minte că poate toate s-ar petrece altfel dacă aș cotropi-o cu descoperirea mea, dacă aș constrânge-o să mărturisească. Poate că situația ar fi devenit mai limpede, așa cum în zilele de vară cu zăduf aerul se împrospătează când o furtună șterge totul din senin. Dar probabil că m-am temut de mărturisirea asta. Mă neliniștea peste poate că femeia asta, cu care îmi împărțeam destinul, are un secret față de mine. Douăzeci și șase de mii de *pengő* e o sumă uriașă, de neînchipuit pentru o femeie care în copilărie și-a petrecut iernile sub pământ, printre șoareci – o întreagă avere. Și banii ăștia se tot adunau și se

înmulțeau. Dacă ar fi fost vorba numai despre faptul că Iudita, cu perspicacitatea eternă, ieftină și pragmatică a femeilor, pune deoparte o sumă din banii pentru întreținere, își face bani de buzunar și ia ceva din cheltuielile comune ale vieții noastre… Asta ar fi fost de râs, cum altfel? Toate femeile fac la fel, pentru că în inimile lor trăiește bănuiala eternă că bărbații nu se pricep la realitatea vieții, că bărbații pot numai să câștige, că nu pot să și păstreze ceea ce-au câștigat. Fiecare femeie se pregătește pentru zile negre. Când vine vorba despre bani, femei respectabile își înșală bărbații ca gaițele, ca hoții. Ele știu că marele secret al vieții e exact ăsta: să păstrezi ceva, un gem de caise, un om, niște bani, tot ceea ce e important să țină… Din cauza asta ele înșală și fură sume derizorii și sume mărișoare. E un fel de virtute femeiască, o inteligență meschină și dârză. Dar Iudita nu furase sume mici sau mari. Iudita mă furase pe mine, sistematic, frumos, tăcut, îmi arătase facturi false și ascunsese banii.

Eram amândoi amabili și drăguți, Iudita fura și eu o urmăream. Acesta a fost începutul sfârșitului.

Apoi, într-o zi, mi-am dat seama că-mi fură nu doar banii, ci și acel ceva misterios care este condiția de bază a vieții unui om: respectul de sine. Fii atent, știu prea bine că adevăratul conținut al acestei noțiuni e ceva mai mult decât vanitatea. E un cuvânt bărbătesc, femeile ridică din umeri când îl aud. Dacă nu știai, femeile nu „se respectă“. Poate că-l respectă pe bărbatul de care sunt legate, rangul lui social și familial, numele lui în lume. Dar fenomenul acela clădit din caracter și din conștiință și care poartă numele de „eu“, adică personalitatea, femeile îl simt cu un fel de complicitate binevoitoare și un pic disprețuitoare.

Am aflat că femeia asta mă fură cu bună știință și sistematic, făcea tot ce putea fără să sară-n ochi ca să taie o felie cât mai groasă din pâinea mea. Știi, din pâinea aceea despre care eu crezusem că e a noastră și care atunci încă era cozonac, mai ales pentru ea… Asta însă n-am aflat-o nici în lume, nici la bancă – în treacăt fie spus, banca mă anunța regulat și cu o neștiutoare bunăvoință despre tranzacțiile din contul ei. Nu, prietene, am aflat în pat. Și asta m-a durut mult… Da, de-aia noi, bărbații, spunem că nu se poate trăi fără respect de sine.

Am aflat în pat, când deja o urmăream de mult timp. Credeam că familia ei are nevoie de bani. Avea o familie mare, bărbați și femei care trăiau undeva în adâncuri, în istorie, în acel abis despre care rațional știam totul, dar nu eram destul de curajos ca să-i aflu tainele și cu inima. Credeam că Iudita mă fură pentru că primise această sarcină de la comunitatea asta infernală și misterioasă. Poate că familia s-a înglodat în datorii, poate că voiau să cumpere pământ… De ce nu mi-a spus nimic, zici? M-am întrebat și eu. Și mi-am răspuns îndată: nu mi-a spus nimic pentru că îi era rușine de sărăcia ei, pentru că sărăcia e și un fel de complicitate și complot, un jurământ etern și tăcut. Săracii nu vor numai o viață mai bună, ei vor și respect de sine, conștiința că rabdă o mare nedreptate și de-aia îi respectă lumea ca pe niște eroi. Și chiar că sunt eroi; acum, că îmbătrânesc, știu că ei

sunt singurii eroi adevărați. Orice eroism de alt fel e fie ocazional, fie constrâns, fie vanitate pură. Dar să fii sărac vreme de șaizeci de ani și să te achiți de orice sarcină la care te obligă familia și societatea, fără să crâcnești, și în acest timp să mai rămâi și echitabil și, dacă se poate, binedispus și iertător – ăsta e adevăratul eroism.

Credeam că fură pentru familia ei. Dar nu, Iudita nu era sentimentală. Fura pentru ea însăși, fără un scop anume, cu așa o sârguință, seriozitate și prudență, încât parcă ar fi știut dintr-o experiență milenară că cei șapte ani îmbelșugați nu țin multă vreme, că stăpânii sunt capricioși și norocul schimbător și, dacă omul s-a așezat o dată la masa fermecată a măscăriciului de destin, atunci să facă bine să înfulece cât mai mult și mai repede, pentru că urmează vremuri grele. Fura pentru că era prevăzătoare, nu din mărinimie sau din milă. Dacă voia să-și ajute familia trebuia numai să-mi spună, doar știa… Dar Iudita se temea instinctiv de familia ei, mai ales acum, când și ea se cățărase pe malul celălalt, pe malul stăpânilor. Instinctul ei, care se apăra și care achiziționa, nu ierta nimic.

Între timp mă urmărea pe mine, adică pe stăpân. Ce fac…? Nu m-am plictisit…? N-o alung…? Atunci încă-i bine, atunci poate să facă rost și de altceva, pe lângă ce a procurat deja. Mă urmărea la masă și în pat. Și când am simțit asta pentru prima dată, am roșit de rușine. În cameră era întuneric și acesta a fost norocul Iuditei. Omul nu-și cunoaște limitele. Dacă nu mă controlam în clipa aceea, poate c-o omoram. Poate… Dar despre asta nu merită să vorbim.

A fost o privire trecătoare, nu mai mult, într-un moment tandru și intim când eu am închis ochii, apoi dintr-odată i-am deschis din nou. Și-am văzut un chip în întuneric, unul cunoscut și fatal, care zâmbea foarte prudent, fin și ironic. Atunci am aflat că femeia asta mă urmărește cu o ironie senină și clară chiar și-n intimitate, atunci și altădată, când eu credeam că trăiesc momente de dăruire totală cu cineva cu care emigrasem din contractele umane și sociale. Știi, de parcă m-ar fi cercetat și m-ar fi întrebat: „Ce face domnișorul…?“ Și spune: „A, stăpânii.“ Și-mi slujește. Am aflat că Iudita nu mă iubea nici în pat, nici altfel, îmi slujea numai. Întocmai ca-n perioada când sosise la noi ca servitoare și-mi curăța pantofii și hainele. Așa cum îmi servea și prânzul când mergeam câteodată la mama, să mănânc. Îmi slujea, pentru că ăsta era rolul ei și nu poți să schimbi în mod forțat marile roluri, rolurile fatale și adevărate. Și nici măcar când începuse duelul ciudat cu mine și cu soția mea nu crezuse vreo clipă că relația aceea, rolul acela care ne lega și ne despărțea putea fi dezlegat și schimbat, din interior și cu adevărat. Nu crezuse că va avea vreodată alt rol în preajma mea decât să mă servească, să-mi slujească, deci rolul de servitoare. Și fiindcă n-o știuse doar cu inteligența, ci și cu trupul, cu nervii, cu visurile, cu trecutul și cu originile ei, nu se certa cu situațiile în care era pusă, acționa numai așa cum porunceau legile vieții. Acum înțeleg și asta.

Dacă m-a durut, asta mă întrebi?

Foarte tare.

Dar n-am alungat-o pe loc. Eram orgolios, voiam să știe ce durere mi-a pricinuit. Am lăsat-o să-mi mai slujească în pat și la masă, am răbdat să mă mai fure încă un timp. Nici mai târziu nu i-am zis că știu despre afacerile ei dubioase și triste și nu i-am vorbit nici despre faptul că, într-un moment când nu se controlase îndeajuns, i-am văzut în pat ochii ironici, disprețuitori, curioși… Sunt două lucruri omenești pe care trebuie să le faci până la capăt, orice s-ar întâmpla, până la capăt de tot, până la nimicire, dacă altfel nu se poate. Apoi, mai târziu, când mi-a dat un alt motiv, am alungat-o fără mare zarvă. A plecat fără să se răzvrătească, n-a strigat, n-am avut discuții. Și-a luat catrafusele – o valiză pe cinste, avea în ea și casă, și bijuterii – și-a plecat. Atât de tăcută, atât de mută, aproape cum sosise când avea șaisprezece ani. Tot așa s-a uitat în urmă, cu privirea aceea mută, indiferentă și întrebătoare, cum o văzusem prima oară în vestibul.

Avea niște ochi foarte frumoși. Câteodată îi mai văd în vis.

Da, îndesatul a dus-o cu el. M-am și duelat pentru ea… Sunt lucruri demne de milă, dar câteodată nu se poate altfel.

Prietene, ne dau afară de-aici.

Nota, vă rog! Am băut… Nu, nici nu se pune problema! Dă-mi voie, asta a fost seara mea. Nu te împotrivi, ești invitatul meu.

Nu, n-am chef să merg cu tine în Peru. Dacă omul a aflat că e singur, de ce să plece în Peru sau altundeva…? Știi, într-o zi am înțeles că nu mă poate ajuta nimeni. Omul dorește iubirea… dar nu-l ajută nimeni, niciodată. Când înțelege asta, devine puternic și singuratic.

Asta s-a întâmplat cât ai fost tu în Peru.

Partea a treia

La ce te uiți, dragul meu? La fotografii…? Uită-te liniștit, măcar să nu te plictisești cât fac cafeaua. Așteaptă, să-mi iau halatul. Cât e ceasul…? Trei și jumătate? Deschid o clipă fereastra. Nu, nu te ridica, rămâi în pat. Ia uite cum strălucește luna plină. La ora asta orașul e foarte liniștit, doarme adânc. Peste numai treizeci de minute, pe la patru, o să înceapă să huruie camioanele, o să aducă la piață legumele, laptele, carnea. Dar acum Roma doarme încă, doarme cu adevărat, cufundată într-un somn adânc, în lumina lunii… De cele mai multe ori eu nu dorm la ora asta, pentru că de la o vreme încoace, la trei noaptea mă trezesc bătăile inimii. De ce râzi…? Nu, nu-s bătăi ca atunci când mă culc cu tine… Nu mă tachina! Doctorul mi-a spus că ăsta e ceasul când inima bate mai tare, știi, ca un motor care trece din prima într-a doua. Altul – acela nu era doctor – mi-a spus odată că la ora trei se schimbă magnetismul pământului. Tu știi ce-i aia? Nici eu. Da, el, cel a cărui fotografie o ții în mână. Nu te mișca, dragul meu… Dac-ai ști cât ești de frumos când stai așa în pat, sprijinit într-un cot, cu părul căzut pe frunte! Numai în muzee mai sunt trupuri de bărbați atât de frumoase ca al tău. Și capul tău, într-adevăr… degeaba, e cap de artist. De ce te uiți așa șiret la mine? Știi doar că te ador. Pentru că ești splendid. Pentru că ești artist. Pentru că n-ai pereche pe lume. Ești un dar dumnezeiesc. Stai să te sărut! Nu te mișca! Nu, numai aici, în colțul ochilor. Și pe tâmplă! Ei, liniștește-te, dragă. Nu ți-e frig…? Să închid geamul? Pe stradă e un aer călduț și cei doi portocali strălucesc în lumina lunii, sub fereastră. Când nu ești aici nopțile, stau deseori la geam și mă uit la Via Liguria în zori, la strada asta dulce și liniștită, în lumina lunii. De parcă s-ar furișa cineva pe lângă case, ca în Evul Mediu. Știi cine se furișează…? Să nu râzi de mine. Nu m-a prostit de tot iubirea, chiar dacă sunt înnebunită după tine și tu ești ultimul pentru mine! Bătrânețea e cea care se furișează pe Via Liguria pe sub fereastra mea, în tot orașul și în toată lumea.

Bătrânețea ucigașă și tâlhară. Într-o zi, intră în cameră, mascată ca un fur. Îți smulge părul din cap cu amândouă mâinile, îți cară un pumn în față și-ți scoate dinții, îți fură lumina din ochi, vocile din urechi, gusturile bune din gură și… bine, bine, nu mai continui. De ce râzi așa ironic…? Încă am dreptul să te iubesc și vezi bine că nu precupețesc nimic, înghit fericirile pe care mi le poți oferi. Nici nu se poate să înfulec destul din fericirea asta de miere… Nu mi-e rușine să spun că n-aș putea să trăiesc fără tine. Dar nu te teme, n-o să vin după tine pe Capitoliu, călare pe mătură! Va veni și ziua când n-o să mai am dreptul să te iubesc, pentru că îmbătrânesc pe zi ce trece. Pântecul îmbătrânit, sânii lăsați. Nu mă consola. Mi-am învățat lecția. Atunci, tot ce-aș primi de la tine ar fi milă curată. Sau un fel de premiu pentru orele suplimentare. De ce te uiți așa chiorâș? De parcă m-ai privi pe

furiș? Ai să vezi că așa va fi. Am învățat că trebuie să plec la timp. Ai vrea să știi de la cine? Da, și asta am învățat de la omul a cărui fotografie o ții în mână.

Poftim, ce spui? Așteaptă, huruie mașina asta cu legume, care umblă în zori. Dacă a fost soțul meu? Nu, dragul meu, n-a fost. Celălalt a fost soțul meu, fotografia lui e în colțul albumului – cel cu guler îmblănit. Nu, nu al doilea soț, al cărui nume îl port, ci primul. El a fost sortitul meu. În fine, dacă există așa ceva. Cel de-al doilea m-a luat doar de soție. Mai bine zis, am cumpărat gestul ăsta al lui, pentru că atunci deja trecusem granița și-mi trebuiau acte și pașaport. Și divorțasem deja de mult de primul. Unde e fotografia celui de-al doilea? Habar n-am. N-am păstrat-o, pentru că nici n-am mai vrut s-aud de el, nici în vis să nu-mi apară. Dacă-l visam, era un vis urât, jenant, ca atunci când visezi lucruri indecente, femei cu barbă și altele asemenea. Ce te holbezi așa la mine? Prin viața oricărui bărbat se perindă femei. Și sunt bărbați a căror viață e ca un gang pe unde femeile vin una după alta. Și el era la fel. Și în viața fiecărei femei bat la ușă bărbații… Sunt bărbați modești, care bat la ușă și întreabă: „Se poate? Un minut doar!“ Sunt femei prostuțe care încep să țipe și întreabă revoltate ce fel de obrăznicie mai e și asta, cum adică doar pentru un minut? Și-i trântesc ușa în nas pretendentului. Mai târziu regretă că s-au supărat atât de iute. Privesc prin vizor și speră că bărbatul obraznic mai așteaptă acolo, cu pălăria în mână. Și când observă că s-a dus, devin foarte indispuse. Și mai târziu… câteodată mult mai târziu… într-o noapte, încep să dârdâie de frig, pentru că totul s-a răcit în jurul lor și se gândesc c-a fost păcat că l-au alungat, pentru c-ar fi bine să fie pe-aproape, în camera friguroasă, în patul friguros, să fie aproape, să-l poată atinge, nu-i nimic dacă minte sau dacă e neobrăzat, numai să fie aici. Ca tine? Slavă Domnului, tu ești aici, aproape. Tu ai fost atât de obraznic, încât n-am putut să te alung. Ce rânjești? Slavă Domnului, zic. Nu zâmbi așa ironic, potaie. Ei, lasă acuma… Vrei să continui?

Sigur, au bătut și la ușa mea, n-au fost puțini. Dar soțul meu de-al doilea era soțul meu doar pe hârtie. Atunci, în patruș' opt, am sosit cu două valize la Viena, pentru că mă săturasem de democrație. Atât mai rămăsese din viața mea cea bună, două valize și bijuteriile.

Omul acesta, soțul meu de-al doilea, trăia de doi ani la Viena. Se descurcase, pentru că se căsătorise, iar după un timp divorțase. Recurgea la asta din când în când. Deja plecase la Viena când s-a terminat războiul, pentru că era un om viclean și știa că e bine să părăsească frumoasa Ungarie la timp. Avea acte, Dumnezeu știe de unde și le procurase! M-a luat de soție și mi-a cerut patruzeci de mii la schimb. Apoi încă douăzeci de mii pentru divorț. L-am plătit, aveam încă bani din bijuterii. De fapt, știi bine, și ție ți-au rămas, nu-i așa? Ei, vezi, trebuie să trăim prudent. Totul era în ordine, până când într-o după-masă a venit la hotelul unde locuiam singură, a urcat în cameră și a încercat să mă convingă de faptul că ce era între noi nu era o căsătorie de fațadă și că el avea drepturi de soț adevărat. Sigur că l-am dat afară. Știi, în ziua de azi, căsătoriile astea de fațadă sunt la ordinea zilei,

femeile se mărită ca să primească acte în străinătate. Există căsătorie de fațadă din care se nasc trei copii de pe o zi pe alta. Trebuie să avem grijă. L-am dat afară, zic. Ca ultim gest, a cerut tabachera de argint pe care o văzuse pe noptieră. După aceea n-a mai venit, și-a căutat altă nevastă. Soțul meu adevărat? A fost bărbatul la care te uiți acum, bărbatul cu guler îmblănit. Ce zici, dragul meu? Că se vede că era un domn? Fără îndoială, se spunea despre el că e un domn. Numai că… știi, e greu de spus care e diferența dintre un domn desăvârșit și cineva care doar pretinde c-ar fi și după aceea îți dai seama că de fapt nu e. Sunt oameni bogați și cu stil și mai sunt și cei care nu sunt nici bogați, nici cu stil și totuși sunt domni. Oameni bogați și cu haine bune sunt destui. În schimb, domni adevărați sunt puțini. Atât de puțini, că nici nu mai are rost să vorbim despre asta. Și atât de rari, ca animalul acela bizar pe care l-am văzut în grădina zoologică din Londra, okapi. Câteodată tind să cred că bogatul nici nu poate fi domn desăvârșit. Printre săraci, da, acolo mai găsești câte unul. Dar și ăștia sunt extrem de rari, ca sfinții.

Soțul meu? Era într-adevăr un domn. Dar nu un domn adevărat, necondiționat. Știi de ce nu? Pentru că s-a supărat. Când m-a cunoscut… Vreau să spun, când m-a cunoscut cu adevărat și fără rețineri… atunci s-a supărat și a divorțat. Aici a picat… Dar nu era prost. Știa bine că omul care se supără sau care poate fi supărat nu e domn adevărat. Chiar și între cei de teapa mea erau domni. E-adevărat că erau puțini, pentru că eram săraci lipiți pământului, ca șoarecii de câmp cu care dormeam în copilărie.

Tata creștea pepeni în Nyírség. Eram săraci ca Iov, atât de săraci, că ne săpam o groapă în pământ și stăteam acolo toată iarna, laolaltă cu șoarecii. Dar când mă gândesc la tata, îmi apare mereu în fața ochilor ca un domn adevărat. Pentru că nu puteai să-l superi. Era calm… Dacă era furios, lovea. Avea pumnul tare ca piatra. Câteodată neputincios, pentru că lumea asta îl legase de mâini și nu-l lăsa să facă nimic: era un cerșetor. Atunci tăcea, clipea numai. Știa să citească, știa și să-și scrie numele cu litere de-o șchioapă, dar rar se folosea de știința asta. Mai mult tăcea. Cred că se și gândea, dar foarte puțin. Câteodată făcea rost de palincă, iar atunci bea până cădea lat. Dar dacă-mi iau la rând amintirile, atunci omul ăsta, care locuia cu noi, cu soția și cu copiii, în gaura aceea, printre șoareci… Îmi amintesc o iarnă când nu mai avea nici pantofi și-a primit de la poștaș o pereche de galoși găuriți, umbla cu ei, își înfășura piciorul în cârpe… Omul ăsta nu s-a supărat niciodată.

Primul meu soț, sortitul meu, își ținea pantofii într-un dulap, pentru că avea atât de mulți și atât de eleganți, încât își comandase un dulap numai pentru ei. Și citea întruna niște cărți inteligente pe care le înțelegea doar el. Cu toate astea, dădea mereu senzația că-i supărat. Mult timp am crezut că nu poți jigni un om care are atâția pantofi și de o asemenea calitate, încât trebuie să-i țină într-un dulap numai al lor. Nu degeaba mă tot opresc la chestia asta cu pantofii. Când am ajuns în casa lui și i-am devenit soție, asta mi-a plăcut cel mai mult.

Mi-a plăcut, dar m-a și înspăimântat… Știi, în copilărie n-am avut pantofi. Trecusem de zece ani când în sfârșit am primit o pereche de pantofi care-mi veneau perfect și erau ai mei, îmi aparțineau. Era o pereche uzată, soția subprefectului îi făcuse cadou bucătăresei. Erau niște pantofi cu nasturi, pe vremea aia încă se purta așa ceva. Dar erau prea strâmți pentru bucătăreasă și, într-o dimineață de iarnă, când am dus laptele la prefectură, i s-a făcut milă de mine și mi-a dat mie pantofii aceia nemaipomeniți. Poate că din cauza asta m-am bucurat atâta de valiza aia mare când s-a terminat asediul Budapestei, când am plecat de-acolo și-am părăsit democrația. Valiza aia îmi rămăsese cu pantofi cu tot. De-aia eram bucuroasă… Ei, dar destul despre pantofi.

Uite cafeaua. O clipă, să-ți aduc și țigara. Mă sufocă țigara asta americană, dulceagă. Da, știu că-ți trebuie pentru arta ta, la fel cum ai nevoie să lucrezi noaptea la bar. Dar ai grijă de inima ta, îngerul meu. N-aș îndura să ți se întâmple ceva.

Cum am ajuns în casa soțului meu…? Păi, n-am fost chemată ca soție, de asta să fii sigur. Abia mai târziu am devenit soție, doamnă, stăpână, da, într-adevăr, stăpâna casei… La început am fost angajată ca servitoare, ca fată în casă.

Ce te uiți așa? Să știi că nu glumesc.

Dacă-ți spun că eram servitoare! Nici măcar servitoare, numai fată în casă. Era mare casa aceea, dragule, mare și elegantă.

Aș putea să-ți povestesc zile întregi despre casa asta, despre obiceiurile lor, despre cum locuiau, mâncau, se plictiseau și discutau despre una-alta. Mult timp am trăit acolo aproape mută, mergeam în vârfurile picioarelor, nu îndrăzneam nici să șoptesc, așa de frică mi-era. E adevărat că au trecut ani și ani până m-au lăsat în camerele bune, pentru că nu știam cum ar trebui să mă comport într-o casă elegantă ca aceea. Trebuia să învăț. Aveam voie să lucrez numai în baie, în veceu. Nici în bucătărie nu mă lăsau în apropierea felurilor de mâncare, aveam voie numai să curăț cartofii sau să ajut la spălatul vaselor. Știi, de parcă mâinile mele ar fi fost mereu murdare. Și de parcă toată lumea s-ar fi temut că tot ce atingeam se putea murdări. Deși poate că nici nu se gândeau la asta… Bătrâna, bucătăreasa, valetul, nu. Eu eram cea care se gândea că nu sunt destul de curată pentru casa aceea, așa cum ar trebui… A trecut mult timp până mi-am revenit. Atunci, mâinile mi-erau roșii, umflate, aspre și pline de bășici. Nu curate, fine și albe, ca acum. Ei n-au spus nimic rău despre mâinile mele. Numai că eu nu îndrăzneam să ating nimic, pentru că mi-era teamă c-o să rămână urma mea pe obiecte… Nici mâncarea n-aveam curaj să le-o ating. Știi, mă purtam ca medicii care când operează își pun tifon pe gură, un fel de botniță, ca să nu infecteze pacientul cu respirația lor… Așa-mi țineam eu respirația când mă aplecam peste obiectele lor, ca nu cumva să le infectez… Peste paharul din care băuseră sau peste patul în care dormiseră… Poți să râzi de mine, dar chiar și-atunci când curățam closetul aveam grijă să nu murdăresc toaleta aceea

frumoasă și albă. Teama asta, prudența asta m-a urmărit ani la rând în casa aceea elegantă.

Îmi dau seama la ce te gândești. Crezi că teama și neliniștea s-au încheiat când s-a învârtit roata destinului, iar eu am devenit stăpâna casei, soția soțului meu, cu drepturi depline… Nu, drăguțule, te înșeli. Nu s-a schimbat nimic. A sosit și ziua aceea, dar eu eram tot atât de neliniștită cum fusesem cu mult timp în urmă, înainte, când eram fată în casă. N-am fost niciodată nici liniștită, nici fericită în casa aceea. De ce? Cum se poate așa ceva, când am avut parte de tot ce-i rău și de tot ce-i bun? De toate rănile și de toate satisfacțiile? E o problemă foarte gravă, dragul meu. Știi, asta cu satisfacția… Câteodată înclin să cred că asta e problema cea mai gravă de pe lume în ceea ce privește conviețuirea dintre oameni.

Dă-mi un pic poza aia. N-am mai văzut-o de mult… Da, într-adevăr, el a fost soțul meu. Cine-i celălalt? Ăla cu alură de artist? Da, poate că era într-adevăr artist… naiba știe. Dar se poate să nu fi fost totuși artist adevărat. N-a fost artist în toată puterea cuvântului, așa cum ești tu, de pildă. Asta se vede și din poză. Întotdeauna privea așa în jur, ironic și serios, de parcă n-ar fi crezut în nimeni și nimic, nici în ceruri, nici pe pământ, nici în el însuși, nici măcar în faptul că-i artist… În poza asta era nițel trecut, îmbătrânise deja când i-am făcut-o. Chiar el spunea că aici arată ca și cum ar fi fost deja uzat. Știi, ca mutrele alea din reclame, unde scrie: înainte de folosire, după folosire. Poza asta a fost făcută în ultimul an de război, între două bombardamente. Stătea la geam și citea, nici nu știa că-l fotografiez. Nu-i plăcea să fie fotografiat. Nu-i plăcea să fie desenat. Nu-i plăcea să fie privit în timp ce citea. Nu-i plăcea să-i vorbească cineva când citea. Nu-i plăcea… da, nu-i plăcea să fie iubit. Ce mă întrebi? Dacă pe mine m-a iubit? Nu, dragul meu, nu m-a iubit nici pe mine. M-a răbdat doar, pentru o vreme, în camera al cărei colț se vede în fotografie. Biblioteca asta a ars din temelii, cărțile astea au ars și ele nu la mult timp după ce-am făcut poza. A ars încăperea pe care o vezi în poză. A ars casa unde stăteam atunci, la etajul patru. A ars tot ce vezi în poza asta. Uite-ți cafeaua, bea-o. Uite-ți țigara. Taci.

Nu mă privi așa, dragule. Până în ziua de astăzi mă enervez când trebuie să vorbesc despre asta. Știi, cu noi s-au întâmplat fel și fel de lucruri. Cu noi, adică cu cei care am trăit asediul Budapestei și tot ce-a fost înainte și după… Slavă Domnului c-ai putut să te retragi în provincie. Ce inteligent și ce șmecher ești tu!

Păi, bineînțeles că-n Zala a fost mai bine. Dar nouă, celor care am inhalat mucegai prin beciurile Budapestei, așteptând să ne bombardeze, nouă ne-a fost greu. Ai făcut bine să aștepți iarna lui 1947 ca să vii în capitală, atunci guvernul era deja constituit și barul se redeschisese. Sunt convinsă că te-au primit cu brațele deschise. Dar despre asta să nu vorbești cu nimeni. Lumea e plină de oameni haini și te miri care de la batalioanele auxiliare[25] ar putea

să-nceapă să spună că nu degeaba te-ai dat la fund și-ai rămas în Zala până în 1947… Bine, bine, tac. Omul ăsta care se dădea artist a spus odată că toți cei care am supraviețuit asediului am înnebunit. Și că de-atunci trăim în lume ca nebunii la ospiciu.

Ce era omul ăsta, cu aerele lui de artist…? Păi, nu era toboșar. Un singur toboșar există pe lume și acela ești tu. Nu avea permis de muncă în Italia… Știi, pentru munca lui nici nu avea nevoie de permis. O vreme a scris cărți. Ei, nu te încrunta, ai o frunte prea frumoasă. Știu că nu-ți place să citești. Nu pot să mă uit la tine când te încrunți. Nu te mai gândi, oricum nu-i știi numele. Ce scria? Texte? Piese pe care le cânți tu la bar? Nu, nu cred că scria așa ceva. E adevărat că atunci când l-am cunoscut, ajunsese în punctul în care scria piese pentru divele vremii, dacă îl rugau ele. Atunci deja nu-l mai interesa nimic, nici măcar scrisul, niciun fel de text. Poate c-ar fi scris chiar și texte pentru mica publicitate sau foi volante… așa de mult disprețuia cuvântul scris, litera. Disprețuia atât scrisul lui, cât și scrisul altora și disprețuia fiecare om în parte… De ce? Nu știu, dar bănuiesc. Odată mi-a spus că-i înțelege pe cei care au ars cărțile[26], pentru că niciodată cărțile nu i-au ajutat pe oameni la ananghie.

Să fi fost nebun, zici…? Uite, la asta nu m-am gândit. Ce inteligent ești tu!

Vrei să știi cum era dincolo, în casa elegantă în care am fost servitoare? Bine, ție îți povestesc și asta. Dar fii atent, fiindcă ce-ți spun nu e vreun basm, ci ceea ce în manualele școlare se cheamă istorie. Știu că nu prea ți-au plăcut nici literele, nici școala. Totuși, acum fii atent. Pentru că lucrurile despre care vorbesc acum nu mai există pe lume. Așa cum nu mai există strămoșii maghiarilor, care călăreau de frăgezeau carnea sub șa, și aveau coifuri și platoșă, și cu ele trăiau și mureau… Și bărbații mei au fost asemenea figuri istorice: ca și Árpád și cei șapte conducători, dacă ți-i mai amintești de la școala sătească… Stau aici, lângă tine, în pat. Dă-mi o țigară. Mulțumesc. Așadar…

Aș vrea să-ți explic de ce nu m-am simțit eu bine în casa aia elegantă. Pentru că, de fapt, toată lumea era foarte bună cu mine. Bătrâna mă trata ca pe o orfană. Știi, ca și când aș fi fost un suflet sărman, o rudă scăpătată care venise la ei, la rudele bogate. Și familia cea bună la inimă face totul ca nou-venitul să nu se simtă rău, să nu se gândească de unde a sosit. Cred că asta m-a enervat cel mai mult, bunătatea asta. Cu bătrânul am căzut mai devreme la pace. Știi de ce? Pentru că era câinos… Era singurul din familie care n-a fost niciodată bun cu mine. Niciodată nu mi-a spus Iuditca. Nu mi-a dat cadouri ieftine, ca bătrâna, care mi-a oferit paltonul ei de iarnă, uzat, sau ca tânărul, care mai târziu m-a luat de soție și mi-a împrumutat titulatura lui de „Excelență“… titulatura de prim-consilier guvernamental, pe care o disprețuia și de altfel nici n-o folosea. Nu dădea voie să fie numit

așa, i se spunea „doctor“… Dar mie toată lumea mi-a spus „Excelență“. Și când m-a luat, soțul meu i-a lăsat pe toți să-mi spună așa, n-a interzis nimănui, ba răbda chiar cu o oarecare ironie ca servitorimea să-mi spună așa, ca și cum s-ar fi amuzat pe seama tâmpiților care luau în serios lucruri pe care el le disprețuia…

Bătrânul era altfel. Titulatura de „Excelență“ o îngăduia, pentru că era un om pragmatic, care știa că cei mai mulți oameni sunt nu doar lacomi, ci și orgolioși și inepți și că nu se poate face nimic în privința asta… Bătrânul nu m-a rugat niciodată nimic. Dar mi-a poruncit întruna. Dacă greșeam cu ceva, se răstea la mine și de frică scăpam castronul. Dacă mă privea, îmi transpirau mâinile și tremuram. Se uita la mine ca statuile alea de bronz de prin orașele italienești, din piețe… Știi, statuile de la începutul secolului al XIX-lea, când i-au turnat în bronz pe burghezii din orașe… Indivizi burtoși în redingotă și pantaloni necălcați, patrioți care n-au făcut nimic în viața lor, decât să se scoale dimineața să fie patrioți până seara. Sau au întemeiat carmangeria cu carne de cal și pentru asta le-au ridicat statui. Și pantalonii lor turnați în bronz arătau tot așa de necălcați ca cei adevărați, din stofă. Bătrânul privea în jur cu aceeași privire de bronz ca statuile burghezilor.

Nu însemnam nimic pentru el, parcă nici nu existam ca om, numai ca un șurub al unui mecanism. Când îi duceam dimineața în cameră sucul de portocale – pentru că știa trăiau așa de ciudat, își începeau ziua cu un suc de portocale și înainte de gimnastica de dimineață și de masaj beau ceai fără zahăr și lămâie, și doar după aceea luau micul-dejun, cu toată pofta, în living, parcă urmând un ritual, așa cum la noi se mergea de Paști la biserică –, când duceam sucul de portocale, așadar, nu îndrăzneam să mă uit spre pat, unde bătrânul stătea întins și citea la lumina lămpii. Nu îndrăzneam să mă uit în ochii lui.

De fapt, pe vremea aia bătrânul nici nu era chiar atât de bătrân. Și-o să-ți spun ceva: când îl ajutam să-și ia paltonul de iarnă în vestibulul întunecat, câteodată mă ciupea de fund sau mă trăgea de ureche… Dădea semnale clare că-i plac și nu voia mai mult doar pentru că era un domn adevărat, cu bun gust, și credea că e sub demnitatea lui să înceapă o relație cu servitoarea. Dar eu, care la vremea aceea eram fată în casă, nu gândeam deloc așa. Dacă bătrânul ar fi devenit insistent și-ar fi vrut ceva, probabil că i-aș fi făcut pe plac. Fără tragere de inimă și fără să mă bucur, dar aș fi simțit că trebuie să mă supun dacă un om așa de puternic și de sever ca el vrea ceva de la mine. Probabil că și el credea la fel și-ar fi fost surprins dacă m-aș fi opus.

Dar nu s-a întâmplat nimic. El era stăpânul, asta era tot și se întâmpla ce voia el. Nici să fi avut febră nu i-ar fi trecut prin cap să mă ia de soție. Și dacă vreodată ar fi vrut să mă ducă în patul lui, ar fi făcut-o fără să-și pună întrebări. De-aia îmi plăceau mai mult situațiile în care trebuia să-l servesc pe el în casa aceea. Eram sănătoasă, tânără, emanam sănătate din tot trupul și din toate instinctele și mă feream ca dracul de tămâie de tot ce nu era

sănătos. Bătrânul era sănătos. Soția lui și fiul lui… da, cel care m-a luat de soție mai târziu… ei erau bolnavi. Atunci n-o știam rațional, bănuiam doar.

Pentru că totul era primejdios în casa aia frumoasă. Mult timp m-am uitat în jur ca atunci când, copil fiind, am ajuns la spital. A fost o experiență extraordinară, poate cea mai importantă pe care am trăit-o în copilărie. Mă mușcase un câine și medicul comunal nu fusese de acord ca părinții mei să mă trateze în gaura în care locuiam… și în care ne legau cu cârpe dacă țâșnea sângele din noi… A trimis un jandarm după mine și m-a obligat să mă duc la spital.

Era veche clădirea spitalului din orășelul din apropiere, dar mie mi s-a părut un castel vrăjit dintr-un basm. Totul mă interesa și totul mă speria… Chiar și mirosul acela de spital provincial era atât de incitant! Și mă și atrăgea, pentru că era nou, era altfel decât mirosul din groapa aia, din hruba săpată în pământ unde trăisem cu părinții și cu frații mei ca animalele, ca șoarecii, sconcșii, șobolanii și hamsterii. Am primit tratament împotriva rabiei și niște vaccinuri dureroase, dar de rabie și de vaccinuri nu mai puteam eu! Eram atentă zi și noapte, în salonul comun pe care-l împărțeam cu sinucigașii, cu canceroșii, cu epilepticii. Mai târziu am văzut la Paris o gravură frumoasă cu un vechi ospiciu francez din perioada Revoluției, care înfățișa o sală cu arcade în care pe paturi zăceau niște oameni în zdrențe. Tot la fel de neverosimil arăta și spitalul în care mi-am trăit cele mai frumoase zile din copilărie, zilele în care lumea se temea că rabia va izbucni în mine.

Dar n-a izbucnit, m-au vindecat. Oricum, boala nu evoluase așa cum o prezentau manualele. Dar poate că totuși rămăsese în mine ceva din otrava ei… Mai târziu m-am gândit la asta. Se spune că celor infectați le e sete, dar în același timp nu suferă apa… Am simțit și eu asta când mi s-a mai ameliorat starea. Toată viața mea am simțit o sete pustiitoare, dar mă retrăgeam îngrozită când aveam posibilitatea să beau… Nu te teme, n-o să te muș c!

Mi-am amintit spitalul acela și rabia când am ajuns în casa aia frumoasă.

Grădina nu era mare, dar mirosea ca o drogherie de provincie. Ai casei comandaseră ierburi deosebite de prin străinătate. Aștia comandau totul din alte țări, până și hârtia igienică…! Nu te uita așa chiorâș, de parcă nu m-ai crede! Niciodată nu-și făceau cumpărăturile ca oamenii obișnuiți, le telefonau agenților comerciali care-i serveau și ei le făceau rost de tot ce trebuia… Carnea din bucătărie, tufele din grădină, discul recent apărut, acțiunile, obligațiile, sărurile parfumate pe care le amestecau în cadă, loțiunile aromate cu care se dădeau pe față și pe corp după ce se spălau, săpunurile și cremele, care aveau așa un miros răscolitor, dulceag și enervant totodată, că întotdeauna mi se făcea greață și-n același timp îmi venea să plâng de răscolită ce eram când le făceam curat în baie și le miroseam apa de colonie, și săpunurile, și tot ce rămânea după ei, mirosuri și salivă.

Bogătașii sunt făpturi foarte bizare, îngerul meu. Uite, eu însămi am fost avută o bucată de timp. Dimineața mă spăla pe spate o servitoare și aveam și o mașină pe care o conducea șoferul. Și mai aveam una, sport, decapotabilă, cu aia zburam, nu alta… Și crede-mă că nu m-am sfiit în fața lor. N-am fost nici leneșă, nici rușinoasă, mi-am umplut poșeta. Au fost chiar momente când îmi imaginam că fac parte și eu din tagma bogaților. Dar acum știu că niciodată n-am făcut, nici măcar o clipă. Eu aveam doar bijuterii și conturi. Le-am primit de la ei, de la cei bogați. Sau am luat de la ei, pentru că eram fată inteligentă, învățasem în groapa din copilărie să nu fiu leneșă, totul trebuie luat, ridicat de la pământ, mirosit, gustat, ascuns, tot ce-a fost aruncat de alții… Nu contează dacă e o oală smălțuită și găurită sau un inel cu briliant… Omul nu poate fi îndeajuns de sârguincios, asta am învățat încă de când eram mică.

Acum, când s-au dus vremurile bune, stau câteodată și mă gândesc dacă într-adevăr am fost îndeajuns de sârguincioasă și de atentă. N-am regrete, mai curând mă întreb dacă n-am lăsat ceva acolo… De pildă, inelul acela pe care l-ai vândut ieri… l-ai vândut excelent, nu de-aia spun, nimeni nu e-n stare să vândă bijuterii așa ca tine, nici nu știu ce m-aș face fără tine… Ei bine, inelul acela îl purta bătrâna onorabilă. Îl primise de la domnul, la nunta de argint. L-am găsit întâmplător într-un sertar, când a murit bătrâna. Atunci eram deja și eu doamnă în casă, o persoană oficială. Mi-am pus inelul pe deget, m-am uitat la el. Și mi-am adus aminte că odată, demult, cu ani în urmă, când mă angajasem în casa aia și făceam curățenie în timp ce bătrâna moșmondea prin baie, găsisem inelul ăla de modă veche, durduliu, cu piatră, pe măsuța de toaletă, printre obiectele uitate acolo. Și-atunci mi-l pusesem pe deget, mă tot uitasem la el, apoi alergasem la toaletă, pentru că tot corpul îmi era contorsionat de spasme, mă chinuia stomacul, așa de tare mă răscolise inelul acela. Dar soțului meu nu i-am spus nimic. Și după moartea bătrânei, când am găsit obiectul ăsta sacru pentru familie, pur și simplu l-am pus în buzunar. Nu l-am furat, era al meu de drept, soțul meu îmi dăduse toate obiectele sclipitoare când murise bătrâna. Dar îmi părea bine că pot să pun în buzunar, fără știința soțului meu, obiectul ăsta pe care bătrâna îl purtase mereu atât de fudulă. L-am și păstrat până ieri, când l-ai vândut.

Ce râzi? Nu crezi că până și hârtia igienică era adusă din străinătate? Uite, în casa aia erau patru băi: una pentru bătrână, aia avea faianță de culoare verde-deschis, una pentru domnișorul, aia avea faianță galbenă, una pentru bătrân, aia avea faianță albastru-închis. În fiecare baie comandau din America hârtie igienică de culoarea faianței. În America se știu multe, industria e uriașă și sunt mulți milionari. Acolo aș vrea să ajung odată… Am auzit că și soțul meu – primul, sortitul meu – a plecat într-acolo după război, când s-a hotărât să evadeze din democrația populară. Dar cu el n-aș vrea să mă mai întâlnesc. De ce…? Așa! Cred că există situația aceea când doi oameni au discutat totul și nu mai au ce să-și spună.

Dar nici asta nu e sigur. Poate că există discuții care nu se termină niciodată. Hai, fii atent, continui povestea.

Baie aveam și noi, servitorii, în casa aia frumoasă, dar numai cu faianță albă, obișnuită. Și hârtia pe care o foloseam noi era una albă, obișnuită și un pic aspră… În casa aceea era o ordine desăvârșită.

Bătrâna era arcul acestei ordini. Pentru că la ei în casă totul ticăia ca ceasul de mână femeiesc, fin, pe care l-ai vândut acum două săptămâni. Personalul se trezea în zori la ora șase. Pentru ritualul curățeniei ne pregăteam ca pentru slujba de dimineață. Măturile, periile, cârpele cu care ștergeam praful, țesăturile moi cu care curățam geamurile, cerurile cu care dădeam mobila și parchetul, uleiurile extrafine pe care le foloseam pentru podele, la fel de sofisticate ca măștile cu gălbenuș de ou preparate în saloanele de frumusețe… Apoi mașinăriile, care huruiau atât de palpitante, aspiratorul, care nu doar că scotea praful din covoare, ci le și peria cu forța lui electrică, mașinăria de lustruit podeaua, atât de eficientă, că-n timp ce lucram mă opream câteodată și mă priveam în oglinda aia lucioasă complet dusă pe gânduri, speriată și orbită parcă, așa cum am văzut apoi într-un muzeu, într-un tablou care-l înfățișa pe unul, Narcis, care-și admira fața lui de pederast șarmant în oglinda lacului…

Ne îmbrăcam în fiecare dimineață pentru marea curățenie, precum actorii pentru spectacol. Ne costumam. Valetul își lua uniforma, care arăta ca un palton bărbătesc întors pe dos, cu tot cu brațe. Bucătăreasa arăta ca o asistentă care se îmbrăcase pentru operație și-și luase halatul steril și boneta, fiindcă era așteptată de pacient. Eu, asemenea fetiței care culege flori într-o piesă de operetă, îmi legam părul încă din zori…! Îmi dădusem seama că nu mă îmbrăcau în costumul ăsta doar ca să fiu frumoasă, ci și pentru că erau prudenți și curați, pentru că nu se încredeau în mine, le era teamă că nu sunt curată, că sunt plină de microbi. Nu mi-au zis-o verde-n față, da' de unde…! Poate că nici nu se gândeau așa, cu cuvinte… Dar se apărau, se apărau împotriva a tot și a toate. Așa era natura lor. Erau foarte bănuitori. Se apărau împotriva microbilor, împotriva hoților, împotriva frigului și a arșiței, împotriva prafului și a curentului. Se apărau împotriva erodării și a stricăciunii, împotriva cariilor. Apărau totul și permanent, măselele și mobilierul, acțiunile și ideile pe care le moșteniseră sau le împrumutaseră dintr-o carte… Toate astea nu le știam rațional. Dar am știut încă din prima clipă în care am pus piciorul în casa aia că se apărau și de mine, pentru că i-aș fi putut infecta.

Să-i infectez, dar oare cu ce…? Eram tânără, sănătoasă. Și totuși, au rugat un medic să mă examineze. A fost o examinare grețoasă și medicul parcă se rușina și el că trebuie să mi-o facă. Medicul lor de familie era un om bătrân, a încercat să glumească în timp ce mă examina… Dar am simțit că în mintea lui de medic, mai mult, de medic de familie, e de acord cu examinarea… În casă era un tânăr și trebuia să le treacă prin minte că mai devreme sau mai târziu va începe o relație cu mine, cu fata care locuise într-

o groapă și ajunsese servitoare la ei, iar lor le era teamă că se va molipsi de la mine de boala plămânilor sau de boala franțuzească… Am simțit deci că omul ăsta bătrân și inteligent se rușinează cumva de circumspecția și prevederea lui. Dar nu eram bolnavă, m-au tolerat deci în casă ca pe un câine de rasă superioară, care nu trebuie vaccinat. Și domnișorul nu s-a molipsit de nicio boală… Numai că într-o zi, mult mai târziu, m-a luat de soție. La pericolul ăsta, la infecția asta neașteptată nu se gândiseră din timp. Cred că la primejdia asta nu se gândise nici medicul de familie. Așa de prudenți trebuie să fim, dragul meu. Cred că i-ar fi lovit damblaua, cel puțin pe bătrân l-ar fi lovit dacă s-ar fi gândit la asta.

Bătrâna era altfel. Ea ocrotea altceva. Nu-și ocrotea bărbatul, nici fiul, nici averea. Ea ocrotea totul… Știi, vedea totul – familia, fabrica, locuința, care era un adevărat palat, toată minunăția asta – ca pe o antichitate rară, din care nu mai rămăsese decât un singur exemplar. Ca pe o vază chinezească care valorează foarte mult, poate milioane. Și dacă s-ar fi spart, nu s-ar mai fi putut înlocui. Ocrotea totul, viața lor – cum erau și cum trăiau –, vedea și ocrotea toate astea ca pe o capodoperă care valorează cât mai multe averi. Câteodată mă gândesc că temerea asta nici nu era atât de ineptă. Pentru că într-adevăr a murit acolo ceva de neînlocuit.

Ce spui, dragă? Că era nebună? Sigur, toți erau nebuni de legat. În afară de bătrân. Dar noi toți care trăiam în casă, stăpânii și servitorii – vezi, era să zic infirmierii – încetul cu încetul, chiar și noi ne-am molipsit de nebunia asta. Știi, ca infirmierii și medicii de la casa de nebuni, care încetul cu încetul se molipsesc și ei de ceva din otrava aceea fină, invizibilă și de nefiltrat care este nebunia. Nebunia asta se răspândește, încolțește în sălile în care stau nebunii… Infectează chiar dacă nu poate fi arătată în nicio eprubetă. Omul sănătos care ajunge printre nebuni înnebunește și el cu timpul. Nici noi nu eram normali, noi, cei care-i slujeam, le dădeam de mâncare, îi spălam… valetul, bucătăreasa, șoferul și cu mine… Noi eram servitorii din interior, noi ne-am molipsit primii de boala nebuniei… Noi le imitam stilul ca niște maimuțoi, eram ironici și totuși serioși, evlavioși… Încercam să trăim, să ne îmbrăcăm, să vorbim și să ne comportăm ca ei. Ne serveam la masă, în bucătărie, folosind vorbe alese și gesturi pompoase, așa cum vedeam înăuntru, în salonul mare. Dacă spărgeam o farfurie, spuneam și noi: „Sunt nervoasă… Mă chinuie migrena!“ Sărmana maică-mea a născut șase copii în groapa aia, dar o dată n-am auzit-o c-ar avea migrenă. Probabil pentru că nici ea nu auzise în viața ei despre așa ceva, habar n-avea ce-i aia… Dar eu aveam migrenă, pentru că mă cultivam repede, și dacă spărgeam o farfurie de neîndemânatică ce eram, duceam amândouă mâinile la tâmple, mă uitam în jur cu o privire suferindă și-i ziceam bucătăresei: „Se pare că bate vântul de sud…“ Și nu rânjeam una la alta, bucătăreasa și cu mine, nu râdeam una de alta, pentru că de-acum ne puteam permite să avem migrenă. M-am schimbat repede. Nu doar mâinile mi se albeau, mă albeam și pe dinăuntru. Când m-a văzut mama odată… lucram atunci de trei ani în casa aia… a început să plângă. Dar nu de fericire a plâns. A plâns de teamă,

de parcă mi-ar mai fi crescut un nas. Ai casei erau nebuni de legat, dar nebuni care ziua discută cumsecade, merg la birou și se achită de sarcini, zâmbesc suav, se închină ireproșabil în fața cui trebuie și apoi, într-o clipă neașteptată, spun ceva necioplit sau care nu-și are locul, sau îl înjunghie pe medic cu o foarfecă… Știi ce le-a trădat nebunia? Poate faptul că erau atât de sobri. Mișcările și cuvintele lor erau sobre. Dacă le priveai gesturile, nu simțeai acea flexibilitate, moliciunea, naturalețea cu care se comportă oamenii normali. Zâmbeau și râdeau, dar ca niște actori care își aranjează gura să zâmbească după o pregătire îndelungată. Vorbeau încet, mai ales dacă se înfuriau dintr-o pricină sau alta. Atunci vorbeau foarte încet, abia dacă-și mișcau buzele, șopteau doar. Niciodată n-am auzit vreo vorbă răstită, niciodată nu s-au certat. Doar bătrânul mai striga câteodată la cineva, dar și el era deja infectat, pentru că după aceea se speria și-și înghițea înjurătura mânioasă. Se înclinau unul spre celălalt chiar și când ședeau, ca niște acrobați care se dau în leagăn și mulțumesc la aplauze. Își ofereau unul altuia felurile de mâncare de parc-ar fi fost în vizită. „Ia, dragă, dorești dintr-asta, dragă…?“, așa vorbeau între ei. Mi-a luat un timp să mă obișnuiesc, dar apoi m-am obișnuit. M-am obișnuit și cu faptul că băteau la ușă. Știi, niciodată nu intrau unii la alții fără să bată la ușă. Stăteau sub același acoperiș, dar trăiau atât de departe unii de alții, de parcă încăperile lor ar fi fost separate de distanțe uriașe, de granițe invizibile… Bătrâna dormea la parter. Bătrânul, la etajul întâi. Tânărul, soțul meu de mai târziu, la etajul al doilea, în mansardă. Lui i s-a construit chiar și o scară pentru imperiul lui, așa cum avea valet personal și, mai târziu, mașină personală. Aveau grijă să nu se deranjeze. De-aia m-am gândit c-au fost momente când erau fericiți. Și când îi imitam în bucătărie nu-i ironizam nicio clipă. Vreun an sau doi mi s-a mai întâmplat să râd, așa, de uimire… Dar când le-am observat indignarea servitorilor, valetului, bucătăresei – de parc-aș fi comis un sacrilegiu, o ironie pe seama celui mai sfânt lucru din lume – am tresărit și m-am rușinat. Am înțeles că nu e nimic derizoriu acolo. Nebunia nu e niciodată derizorie.

Însă acolo mai era și altceva în afară de simpla nebunie. Am înțeles numai cu timpul în ce constă acest altceva… Ce păzeau ei cu atâta încrâncenare, cu curățenia aia compulsivă, cu regulile alea de spital, cu stilul ăla, cu frazele și cu întrebările alea: „Ia și tu, draga mea“ și „Ce dorești, draga mea?“. Nu-și păzeau banii, sau nu doar banii. Și cu banii erau altfel decât ceilalți, decât noi, care nu ne născuserăm în puf. Altceva ocroteau și păzeau ei, nu numai banii… Asta n-am înțeles multă vreme. Poate că n-aș fi înțeles niciodată, dacă într-o bună zi nu m-aș fi întâlnit cu omul acela a cărui poză ai privit-o adineauri. Da, cu acela care amintește de un artist. El mi-a explicat.

Ce mi-a zis…? Mi-a zis odată că ăștia nu trăiesc pentru ceva, ci împotriva a ceva. Atât a spus. Văd că nu înțelegi. Eu însă am înțeles de la un timp încoace.

Poate că dacă-ți povestesc totul, o să înțelegi și tu. Poți să și adormi, n-ai decât.

Am rămas acolo pentru că-n casa aia totul mirosea ca la spital, ca-n spitalul acela minunat și uriaș din copilărie, care fusese un adevărat eveniment în viața mea și unde mă trataseră împotriva rabiei. Avea un miros curat, dar cum să-ți spun…? Nu era un miros firesc. Nu era firesc mirosul cerii cu care lustruiam totul, podeaua, mobila, parchetul. Nici mirosul chimicalelor cu care curățam geamurile, covoarele, argintăria, obiectele din cupru… nimic nu era firesc. Oricine venea în casa aia, mai ales cei care veneau dintr-un loc asemenea celui din care venisem eu, începea să-l simtă instantaneu, pentru că mirosul ăsta contrafăcut îl sufoca. În spitale se răspândește mirosul de iod și de fenol, în casa despre care-ți povestesc se răspândise mirosul substanțelor și al produselor de curățenie, apoi al țigărilor străine, din Egipt, al lichiorurilor scumpe, mirosul parfumurilor cu care se dădeau oaspeții. Toate acestea se infiltraseră în stofa canapelelor, în crăpăturile zidurilor, în materialul draperiilor, biruiseră toată atmosfera, toate obiectele.

Bătrâna mai avea și mania curățeniei. Nu-i erau de ajuns nici munca valetului, nici munca mea. Lunar, aducea din oraș muncitori calificați, care veneau așa cum vin pompierii, cu scară și utilaje speciale, și spălau, răzuiau, injectau peste tot. Venea și spălătorul de geamuri, care nu avea altceva de făcut decât să spele și să curețe din nou geamurile pe care noi, servitorii casei, le spălaserăm și le curățaserăm deja. Spălătoria mirosea ca o sală de operație unde microbii fuseseră distruși cu radiații și lămpi cu lumină albastră. În același timp, era solemnă ca o sală de priveghi de la o firmă de pompe funebre elegantă și scumpă… Întotdeauna intram acolo cu evlavie, firește, dacă nobila bătrână mă lăsa s-o ajut pe spălătoreasa care spălase și împăturise lenjeria intimă așa cum la țară se spală și se îngrijesc trupurile celor adormiți. Ți-ai dat seama că mie, unei țărănci necioplite, nu mi se încredințase o muncă atât de nobilă și care cerea o calificare așa de înaltă, cum era spălatul…! Venea o doamnă angajată exclusiv pentru asta, care primea la fiecare trei săptămâni o chemare de la nobila bătrână, să se bucure și să se pregătească, pentru că o așteaptă rufele murdare…! Și ea venea bucuroasă. Eu o ajutam doar la călcatul și la storsul cămășilor și chiloților fini, al fețelor de masă din damasc și-al cearșafurilor. Vai, cum să mă lase ea pe mine să fac asta! Într-o zi însă n-a mai venit spălătoreasa, n-a mai răspuns la chemare. În locul ei a sosit o carte poștală, fata ei o scrisese. Îmi amintesc fiecare cuvânt, pentru că eu am luat poșta și-am citit cartea poștală. Fata scrisese așa: „Nobilă doamnă, mama nu mai poate veni la dumneavoastră, pentru că a murit.“ Și semnase: „Sărut mâna, Ilonka.“ Îmi amintesc chipul stăpânei când a citit rândurile astea, încruntată. Privea supărată și dădea din cap. Dar n-a scos niciun cuvânt. Atunci am avansat în rang și m-au lăsat un timp să spăl, până ce-au găsit o altă femeie calificată și vie. Pentru că totul era încredințat oamenilor calificați, experților. Le plăcea cuvântul ăsta, „expert“. Dacă se strica soneria, nu lăsau valetul să se

ocupe, chemau un „expert“. Nu se încredeau în nimeni în afara acestor experți. Venea în casa aceea un domn solemn, cu pălărie, ca un profesor universitar plecat la un consiliu din provincie. Se ocupa cu tăiatul bătăturilor. Dar nu era un pedichiurist la care amărâții ca noi să poată să intre undeva, în oraș, să-și scoată pantofii și să-și întindă picioarele, pentru ca expertul să le taie bătăturile, da’ de unde…! Și nici vreunul simplu, de-ai noștri, vai de mine, noi nu lăsam un astfel de om să intre în casă! Avea o carte de vizită expertul ăsta, îi găseai numele în cartea de telefoane. Lângă numele lui scria: „Podolog elvețian.“ Venea la noi în fiecare lună, podologul ăsta elvețian. Purta mereu haină neagră și-mi dădea pălăria și mănușile cu așa o solemnitate, că i-aș fi sărutat mâna de înspăimântată ce eram. Eu aveam degerături la picioare, știi, îmi degeraseră în iernile friguroase din groapă, aveam mereu calusuri și bătături și-mi creșteau unghiile în carne, câteodată mă dureau de nici nu puteam să merg. Dar nici în vis nu îndrăzneam să mă gândesc că tălpile mele ar putea ajunge pe mâinile acestui artist al picioarelor. Aducea cu el o geantă. Își lua halat alb, mergea la baie, se spăla meticulos pe mâini, ca medicul înainte de operație, apoi lua din geantă o mașinărie electronică, un fel de freză stomatologică, se așeza în fața bătrânei, a bătrânului sau a soțului meu și cu dalta aceea electronică începea să taie bătăturile nobile… Așa era podologul nostru. Pot să spun că unul dintre momentele mele de suflet, unul dintre cele mai frumoase din viața mea, a fost când am devenit eu stăpână în casa aceea și i-am poruncit fetei să cheme podologul elvețian, pentru că-mi doream și eu să-mi tratez nobilele bătături. Viața le aduce pe toate dacă aștepți cu răbdare. A adus și asta.

Dar nu era singurul expert care venea la noi. Mai urmau multe lucruri după ce-i duceam bătrânului sucul de portocale de dimineață. Stătea în pat și citea ziare englezești la lumina lămpii. Nenumăratele ziare maghiare le citeam mai ales noi, tagma servitorilor, în bucătărie sau la toaletă, dacă ne plictiseam. Bătrâna citea ziare nemțești, bătrânul ziare englezești, mai ales paginile cu rânduri lungi de numere, cotele bursei din alte țări, pentru că nu știa bine engleza, dar numerele îl interesau… Tânărul citea și ziare germane, și franțuzești, dar mi se părea că numai titlurile articolelor. Probabil se gândeau că ziarele astea știu mai multe decât ale noastre, că pot să strige mai tare sau să mintă mai iscusit. Mi-a plăcut și asta. Strângeam ziarele mari aruncate prin camerele lor cu un sentiment de evlavie și în același timp de neliniște.

După sucul de portocale, dacă nu era rândul podologului, la nobila bătrână venea în fiecare dimineață maseuza. Era o femeie cu ochelari, tânără și obraznică. Știam că fură, mai lua câte ceva din articolele fine de toaletă. Fura și prăjituri, și fructe exotice pe care valetul le uitase în salon cu o seară în urmă… Înfuleca repede ce fusese uitat pe undeva, nu pentru că i-ar fi fost foame, ci numai ca să facă pagubă. După aceea intra cu o față inocentă la bătrână și o masa cum se cuvine.

Și la domni venea un maseur, lui îi spuneau profesorul de gimnastică suedez. Cu el făceau un pic de gimnastică în slip, înainte de micul-dejun. După exerciții, profesorul pregătea o baie și se dezbrăca și el, ca să toarne când apă fierbinte, când apă rece mai întâi pe soțul meu, apoi pe tatăl lui. Văd că nu înțelegi ce rost avea… O, Doamne, mai ai multe de învățat, dragul meu. Alterna apa fierbinte cu cea rece ca să li se împrospăteze circulația sângelui, altfel nu-și puteau începe ziua cum se cuvine… La ei, în toate domneau o ordine și o știință desăvârșită. A trecut un timp până am înțeles ordinea și relațiile dintre toate aceste ritualuri.

Vara, înainte de micul-dejun, de trei ori pe săptămână venea antrenorul cu care jucau tenis în grădină. Antrenorul era un om mai în vârstă, foarte distins, ca un filozof britanic dintr-o gravură ajunsă la muzeu din vremuri imemoriale. Îi priveam cum joacă de la fereastra camerei personalului. Stăteam cu mâinile în sân și aproape că plângeam de mișcată ce eram, așa de tulburătoare și de minunată era scena în care cei doi bătrâni, antrenorul și stăpânul meu, jucau tenis cu o eleganță de zile mari, ca și cum ar fi discutat cu ajutorul mingii, nu cu al cuvintelor. Stăpânul meu, bătrânul, era un om musculos, creol, de culoarea bronzului. Culoarea îi rămânea și iarna, pentru că după prânz, la vremea siestei, se bronza artificial la lumina unei lămpi cu cuarț. Poate că avea nevoie de culoarea asta ca să rămână respectabil în afaceri, nu știu, bănuiesc. Juca tenis chiar și când îmbătrânise cu adevărat, ca regele Suediei. Chiar îi stătea foarte bine în pantaloni albi și pulover tricotat, colorat! După tenis făceau duș. Pentru asta aveau un duș separat, la subsol, într-o încăpere cu pereții îmbrăcați în plută, unde se găseau și tot felul de aparate de gimnastică, spaliere și niște caiace idioate, cu un singur loc și o vâslă cu arc. Acolo exersau vâslitul dacă vremea nu era destul de bună ca să iasă cu caiacul pe Dunăre.

Apoi, după ce plecau podologul elvețian, maseuza, profesorul de gimnastică suedez sau antrenorul – mă rog, cel căruia îi venise rândul –, cei ai casei se îmbrăcau. Iar eu mă uitam la toate astea de la fereastra din camera personalului, așa cum la chermeza din Pócs[27] ne uitam la păpușile acelea colorate, cu ochii lor caraghioși și totuși răscolitori. În toate astea era ceva de neînțeles, nepământean, supraomenesc, așa simțeam în primii ani.

Din păcate, la micul-dejun n-am putut să intru vreme îndelungată, pentru că ăsta era unul dintre marile ritualuri. A trecut mult timp până m-au lăsat să particip. Firește, niciodată nu se așezau la masă în haine obișnuite. Se îmbrăcau mai pompos ca la nuntă. Erau deja după gimnastică, după duș, după baie, valetul îi bărbierise meticulos pe soțul meu și pe nobilul bătrân. Răsfoiseră ziarele germane, franțuzești și englezești. Ascultau și radioul, dar nu știrile, pentru că acelea le-ar fi putut strica buna dispoziție. Ascultau o muzică ușoară și antrenantă, care le înviora inima și le dădea o dispoziție excelentă pentru ziua grea ce-i aștepta, cu sarcinile ei.

Apoi se îmbrăcau cu o meticulozitate ieșită din comun. Bătrânul avea o întreagă cameră pe post de garderobă, cu un dulap plin de haine. Firește că

și bătrâna avea un dulap identic, la fel și soțul meu. Acolo păstrau halatele și rochiile de casă, în husă și camfor, ca hainele de biserică. Dar aveau și dulapuri pentru hainele obișnuite, pe care le purtau zi de zi și care trebuiau să fie la îndemână. Acum, când vorbesc despre asta, simt cum mi se încolăcește în nas mirosul dulapului cu haine. Aduseseră ceva din Anglia, arăta ca zahărul cubic, dar dacă-l desfăceai, în cameră se răspândea mireasma căpițelor de fân toamna. Nobila bătrână umplea cu mireasma asta dulapurile și sertarele în care ținea lenjeria.

Pentru că nu aveau numai dulapuri anume pentru haine sau pantofi… Vai, dragă, ce mi-a mai plăcut când în sfârșit am putut să-mi bag nasul în dulapurile lor! Am găsit articolele de curățat și lustruit pantofii și n-a mai fost nevoie să-mi folosesc scuipatul, ci am putut să-i atac cu loțiunile alea grase, nemaipomenite, cu lichidul acela înțepător, cu periile moi și cu cârpele…! Și-am putut să lustruiesc pantofii soțului meu sau ghetele bătrânului până ajungeau oglindă, nu alta…! Deci nu numai cămășile, și pantalonii, și izmenele stăteau în dulapuri separate, ci și lenjeria. Dar și aia, după tip și calitate, auzi! Doamne, ce cămăși și ce izmene…! Cred că prima dată m-am îndrăgostit de soțul meu când i-am călcat izmenele de batist…! Aveau cusută până și monograma lui, naiba știe de ce. Și undeva, în apropierea buricului, deasupra monogramei, era cusută și coroana nobiliară. Pentru că ăștia erau aristocrați, dacă cumva nu ți-ai dat seama, și purtau coroana nobiliară și pe batistă, și pe cămașă, și pe izmene. Pe deasupra, bătrânul mai era și consilier aulic, nu doar un amărât de consilier guvernamental, ca fiu-său… Era o diferență uriașă, ca și cum ai zice că e cu două grade peste baron, dar încă nu e conte. Îți spun, am avut nevoie de timp ca să-nțeleg.

Exista și sertar pentru mănuși, în care erau tot felul mănuși așezate într-o ordine maniacală, ca sardinele în cutie, puse în oțet și în ulei. Mănuși de stradă, mănuși de mers în oraș, mănuși de vânătoare, mănuși pentru condus, mănuși gri, mănuși galbene, mănuși din piele de căprioară, mănuși din piele de cerb, mănuși căptușite, de iarnă. Mănuși lucioase, pentru ocaziile speciale. Mănuși negre, de înmormântare, când îngropau pe câte cineva cu mare pompă. Apoi, mănuși moi, iridescente, pe care le purtau cu joben și cu jachetă. Dar pe astea nici nu le purtau, de fapt, le țineau doar în mână, cum își țin regii sceptrul… Mănușile, deci. Apoi vestele, jiletcile cu mânecă lungă și mânecă scurtă, groase și subțiri, veste de culori diferite, de calități diferite, veste din bumbac scoțian… Erau și jiletci pe care le îmbrăcau seara, fără palton pe deasupra, când voiau doar să tragă o pipă, sportiv, în fața șemineului, toamna. Cu asemenea ocazii, valetul amesteca în jar crengi uscate de brad, numai ca să fie totul perfect, ca-n reclama la whisky dintr-un ziar englezesc, în care-l vedem pe lord cum fumează o pipă după ce și-a băut porția de alcool pe ziua respectivă. Iar el rânjește senin în jiletca scoțiană…

Și mai erau și unele crem, pe care le îmbrăcau când plecau la vânătoare de dropii, când purtau pălării cu bor îngust, de Tirol, și ciucure din păr de

capră-de-munte. Soțul meu avea și jiletcă de iarnă, și jiletcă de vară. Și, firește, jiletci de diferite culori și grosimi pentru sporturile de iarnă. Și una în care mergea la birou și… Nu, nu sunt în stare să-ți povestesc despre toate câte le avea.

Și, peste toate, mirosul ăla de fân putred. Când m-am culcat prima oară în patul soțului meu, mirosul ăla bărbătesc, pervers și rafinat totodată, mi-a rămas în gât, mi-l aminteam de demult, știi, din perioada când îi călcasem prima dată pantalonii, când îi făcusem prima dată ordine în dulapul cu lenjerie… Și-am fost atât de fericită, că de emoție și de miros am început să vomit. Știi, soțul meu avea el însuși un miros de fân putred, chiar folosea un săpun cu mirosul ăla. Și apa de colonie cu care îl ungea valetul după bărbierit, și loțiunea de păr aveau mirosul ăla de fân putred… Abia dacă-l simțeai, doar ca o adiere. Totuși, era de parcă nici n-ar fi fost om, ci o căpiță dintr-un tablou francez din secolul trecut… Poate că de-aia am început să vomit când m-am culcat în patul lui și m-a îmbrățișat. Pentru că atunci eram deja soția lui. Cealaltă, prima lui soție, plecase. De ce? Nu suferea nici ea mirosul ăsta? Sau pe omul ăsta? Nu știu. Nu există pe lumea asta înțelept care să-ți spună ce-o atrage pe o femeie la un bărbat și de ce se ceartă mai târziu. Eu știu doar că-n prima noapte când am dormit cu soțul meu în pat, m-am simțit de parcă nici nu m-aș fi culcat cu un om, ci mai degrabă cu un miros străin și artificial. Artificialitatea asta m-a răscolit ca un vomitiv. Dar apoi m-am obișnuit cu el. Nu mai vomitam, nu mai aveam diaree dacă-mi vorbea sau mă îmbrățișa. Cu toate te obișnuiești pe lumea asta, până și cu fericirea și cu bogăția.

Dar despre bogăție nu pot să-ți povestesc cum se cuvine… deși văd că-ți sclipesc ochii, ești curios, oare ce-am învățat și ce-am văzut acolo, printre ei? A fost într-adevăr interesant. A fost ca o călătorie stranie într-o țară străină, unde oamenii locuiesc altfel, mănâncă și beau altfel, se nasc și mor altfel…

De-aia e mai bine cu tine, în hotelul ăsta. Pe tine te cunosc mai bine. Tot ce ți s-a-ntâmplat și tot ce s-a-ntâmplat în jurul tău mi-e mai cunoscut… Da, până și mirosul ți-e mai familiar. Se spune că-n lumea asta urât mirositoare a mașinăriilor, pe care o numim civilizație, oamenii uită să miroasă, li se atrofiază simțul mirosului… Eu însă m-am născut printre animale, și aidoma copiilor sărmani sau Pruncului Iisus, am primit în dar simțul mirosului, pe care bogații l-au uitat. Stăpânii mei nu-și cunoșteau nici măcar propriul miros. Ăsta era încă un motiv pentru care nu-mi plăceau. Îi slujeam doar. Prima dată, în bucătărie… Apoi și în sufragerie, și în pat. Dar pe tine te iubesc, pentru că ai un miros familiar. Sărută-mă. Așa, mulțumesc. Nu pot să-ți povestesc totul despre lumea bogaților, pentru că ne-ar prinde zorii, și nu o dată, ci de o mie și una de ori, ca în povestea orientală. Aș putea să-ți povestesc nopți întregi și ani întregi. De-aia nici nu-ți spun ce mai aveau prin dulapuri, în sertare, câte halate ca niște costume și dichisuri de la teatru, pentru fiecare rol, pentru fiecare clipă din viață! Nu se poate povesti.

O să-ți povestesc mai curând ce aveau în suflet… Dacă te interesează. Știu că te interesează. Stai cuminte, fii atent.

Pentru că după un timp am înțeles că nici măcar n-aveau nevoie de comorile și de obiectele alea la care țineau atât de mult și pe care le adunaseră în camere și în dulapuri. Cotrobăiau prin ele când și când, dar fără cine știe ce convingere și-n realitate abia dacă le păsa la ce le puteau folosi – oare la ce? Bătrânul avea o garderobă de actor în vârstă. Vezi tu, dormea în cămașă de noapte și purta bretele, dimineața ieșea din baie cu mustața prinsă în clești, avea până și o periuță cu care și-o peria, cu o oglinjoară fixată pe ea! Cu toate astea, plăcerea lui cea mai mare era să se plimbe dimineața prin casă cu un halat tocit, găurit la coate, deși îi gemeau dulapurile de halate elegante din mătase, *dressing growns* și alte prostii dintr-astea, primite-n dar de la nobila bătrână de Crăciun sau de ziua lui de naștere.

Bătrânul mai cârâia câteodată, dar căzuse de acord, cumsecade, că multe dintre lucrurile din jur trebuiau să fie cum erau. A făcut banii, a întemeiat fabrica, a intrat în rolul pe care l-a și creat, l-a și moștenit… Însă dorința lui secretă era să joace popice într-o crâșmă din Pasarét și să bea șpriț… Dar era inteligent și știa că tot ce e făcut de om îl face pe om la rândul lui. Bărbatul acela, știi, artistul acela mi-a zis odată… Știi, mi-a zis că toate se întorc pe dos și că omul nu poate fi liber, pentru că-l ține ce a făcut el însuși. Păi, bătrânul făcuse fabrica și bogăția din jur și-atunci s-a împăcat cu gândul că toate astea îl leagă de-acum și pe el, că nu poate fugi de ele. Și de aceea nu juca popice după-masa în Pasarét, ci bridge, la clubul milionarilor din centru, cu o figură amară.

Era în bătrânul ăsta o inteligență acră și ironică pe care nu pot s-o uit. Când îi duceam dimineața sucul de portocale pe tava de argint, ridica ochii din ziarul englezesc din care citea cursul acțiunilor străine, își ridica ochelarii pe creștet cu un gest caracteristic miopilor și întindea mâna după pahar, dar în jurul mustății îi plutea un zâmbet așa ironic, ca pe chipul celor care beau o doctorie în care nu cred defel… Și se îmbrăca cu același rânjet. Avea ceva în jurul mustății. Pentru că omul ăsta avea o mustață à la Franz Joseph, știi, o mustață *K.u.K.*[28], un fel de podoabă monarhică. De fapt, omul cu totul părea rămas dintr-o altă lume, din pacea aceea de altă factură, din pacea adevărată, de pe vremea când stăpânii erau încă stăpâni adevărați și servitorii, servitori adevărați, iar marii întreprinzători erau industriași care se gândeau la cincizeci de milioane de oameni când făceau o nouă mașină cu abur sau o nouă tigaie pentru clătite. Din acest peisaj provenea el și se vedea cu ochiul liber că lumea asta nouă, minusculă, îi e prea strâmtă… Când spun asta, sigur că mă gândesc la Primul Război Mondial. Zâmbea ironic, îi juca în jurul mustății trăsătura asta disprețuitoare prin care râdea și de sine, și de lume. Așa se îmbrăca, așa juca tenis, așa venea la micul-dejun,

așa-i săruta mâna doamnei, așa discuta elegant și cumsecade… întotdeauna, de parcă disprețuia totul. Asta îmi plăcea la el.

Am înțeles că, pentru ei, toate lucrurile alea pe care le adunaseră în casă nu erau obiecte de folos, ci idei fixe. Știi, ca atunci când cineva e bolnav de nervi și face anumite gesturi compulsiv, de exemplu se spală pe mâini de cincizeci de ori pe zi. Așa cumpărau ei haine, lenjerie, mănuși, cravate. De cravate îmi amintesc acum în mod special, pentru c-am pătimit mult cu ele. Eu făceam ordine printre cravatele soțului meu și-ale bătrânului. Păi, fără doar și poate, aveau ceva cravate. N-are curcubeul culori să nu fi avut ei cravată în nuanțele alea, cravate pe care trebuie să le legi, sau papioane, sau cravate gata legate – toate le atârnau în dulap, pe culori. Poate că aveau și cravate ultraviolet… n-ar fi cu neputință.

În același timp, trebuie să știi că nimeni nu se îmbrăca mai simplu și tern decât soțul meu. Niciodată n-a purtat vreo haină mai stranie. Niciodată nu vedeai la el o cravată țipătoare, niciodată. Se îmbrăca ca un burghez, cum se spune. L-am auzit odată pe bătrân spunându-i: „Uită-te la ăsta, e un *gentry*.“ Și-a arătat spre cineva din apropiere, care purta haină cu brandenburguri și pălărie de vânătoare. Îi evitau pe cei care nu erau burghezi, burghezi în concepția lor… adică oameni care nu sunt datori cuiva inferior din punct de vedere social și nici nu depind de nimeni superior. Soțul meu purta mereu aceeași îmbrăcăminte, un costum gros croit din stofă gri-închis. La el, o cravată monocromă, închisă la culoare, simplă, fără model. Sigur, mai îmbrăca și el alte costume, după anotimp, obiceiurile casei și ale societății. Avea vreo treizeci de costume și pantofi la care se asortau diferite mănuși, pălării și alte boarfe. Dar dacă e să mi-l amintesc… îl văd rareori, în vis, și-atunci mă privește mereu ca și cum ar fi supărat… – asta chiar nu înțeleg! – atunci îl văd în costumul acela închis la culoare, în sacoul sobru, la două rânduri, de parcă ar purta uniformă.

Bătrânul arăta și el de parc-ar fi purtat un costum cu croi de modă veche, un frac care ascunde burta generoasă. Era o aparență, dar chiar așa arăta…! Erau foarte atenți să nu se deosebească de anturaj, să aibă un stil de viață ascuns, monocrom, reținut. Știau ei foarte bine ce înseamnă banii, înaintașul lor fusese om bogat, funcționar de rang înalt și proprietar de vii. N-au avut nevoie să învețe ce înseamnă bogăția, cum învață astăzi toți parveniții care au pus mâna pe avere și dimineața urcă cu joben pe cap în mașina americană nouă. În casa aceea fiecare lucru era așezat, până și culorile cravatelor. Numai că pe dinăuntru, în zona ascunsă, nimic nu era destul… Întregul – asta era ideea lor fixă. Din cauza asta atârnau atâtea haine în dulap, din cauza asta aveau atâția pantofi de prisos, atâta lenjerie, atâtea cravate… Soțului meu nu-i păsa de nicio modă, el avea deja în sânge ce se face și ce nu, ce înseamnă să cazi în excese. Dar bătrânul încă nu era sigur de ce trebuia făcut în amalgamul ăsta aristocratic. În dulap, pe partea interioară a ușilor, îi atârna un tabel în engleză pe care se putea citi ce haină merge dacă vremea e așa sau altfel și ce cravată trebuie purtată. De

exemplu, într-o zi de marți din aprilie, dacă e vreme ploioasă, purtăm un costum albastru-închis cu o cravată cu dungi albastre-deschis pe fundal negru… Și așa mai departe.

Asta am tocit noi, disciplina bogăției. Eu am învățat cu ei ani în șir, cu acribie. Am deprins bogăția așa cum învățam *Crezul* la școala din sat.

Am înțeles cu timpul că nu cutare haină le trebuia, sau cutare cravată, ci cu totul altceva. Le trebuia totalitatea. Asta era mania lor, ideea lor fixă. De-asta erau nevrotici: voiau ca totul să fie întreg. Se pare că asta e slăbiciunea bogaților. Lor nu le trebuie o haină, ci o garderobă. Și una singură nu e de-ajuns… Dacă într-o casă sunt mai mulți bogați, atunci le trebuie mai multe. Nu ca să le folosească neapărat, numai ca să fie. Uite, într-o zi am observat că la etajul al doilea al vilei, deasupra balconului mare, exista o cameră închisă, cu un balconaș… o cameră pe care n-o foloseau niciodată. Cândva, aia fusese camera copilului. Acolo crescuse soțul meu. De zeci de ani nu mai intrase nimeni acolo, în afară de servitori. Dar și noi, o singură dată pe an, când făceam curățenie. În camera asta dormita tot ce ținea de copilăria soțului meu, în spatele storurilor lăsate și al ușii încuiate. Ca obiectele dintr-un muzeu în care ne sunt prezentate uneltele, costumele, recuzita unei epoci de mult apuse… Mi s-a strâns inima când am pășit pentru prima dată în camera aia. M-au trimis acolo la început de primăvară, să fac curățenie.

Pe podeaua cu linoleum se mai simțea mirosul acru-amar al dezinfectantului cu care curățau totul în camera aia, în cotețul ăla igienic… cândva, în epoca de piatră, când trăia acolo un copil care se hârjonea și plângea că-l doare burtica… Pe peretele alb, un artist pictase niște desene jucăușe, animale, personaje din basme, pitici și pe Albă-ca-Zăpada. În cameră era mobilier verde-deschis, mobile vopsite cu vopsea pe bază de ulei, un pătuț excelent cioplit, cu o plăsuță, un balansoar minunat, iar pe rafturile din jur, jucării extraordinare, ursuleți, piese de construit, trenulețe electrice, cărți ilustrate… toate într-o ordine desăvârșită, ca la expoziție. Mi s-a strâns inima când am văzut toate astea… M-am grăbit să deschid geamul, să ridic storurile, căutam să respir. Nu știu să-ți povestesc ce-am simțit când am intrat prima dată în camera în care soțul meu fusese copil. Îți jur că nu m-am gândit la groapa în care am crescut. Nu mi-a fost atât de rău în groapa aia, crede-mă… E adevărat că nu mi-a fost nici bine. Pentru un copil, sărăcia înseamnă altceva, nu e așa cum își închipuie adulții care niciodată n-au fost săraci cu-adevărat. Pentru un copil, sărăcia e și glumă, nu numai mizerie… Pentru un copil sărac, murdăria e bună, căci în ea se poate hârjoni și bălăci. Și nu trebuie să te speli pe mâini, de ce te-ai spăla? Numai adulții simt că sărăcia e grea, foarte grea… mai grea ca toate celelalte, ca râia sau colicii. Sărăcia e cea mai grea dintre toate. Și totuși, când am intrat în camera aia, nu l-am invidiat pe soțul meu. Chiar mi-a fost milă de el pentru că crescuse în camera aia, care aducea a sală de operații. Am simțit că omul care a fost crescut așa nu poate fi om întreg, deplin… Poate doar un om care pare că-i om…! Asta am simțit.

Și camera aia era atât de întreagă! Nici nu putea să fie mai perfectă de-atât. Exact ca garderoba lor. Ca dulapurile unde își țineau pantofii. Peste tot trebuia să fie câte un sertar… Alături de sertarul pentru haine și de cel pentru pantofi aveau nevoie musai și de sertarul pentru cărți, și de sertarul pentru tablouri, ca-n depozitul de la fabrică! În casă era o încăpere închisă cu lacăt; era în pod și asta era debaraua oficială. Și-n sertarele astea își păstrau nu numai hainele, pantofii, lenjeria, cărțile și tablourile învechite, ci și mania lor, adică totalitatea.

Probabil că și-n suflete aveau sertare unde-și puneau maniile la naftalină, într-o ordine desăvârșită. Din toate aveau mai mult decât era nevoie… Două mașini, două gramofoane, în bucătărie două mașini de făcut înghețată, în cameră mai multe radiouri și binocluri – unul cu toc, de mers la teatru, bătut cu perle și îmbrăcat în sidef, apoi unul de mers la hipodrom, apoi unul de atârnat la gât când mergeau la mare și priveau apusul de la bordul navei… nu știu sigur, dar probabil că aveau binocluri pentru vârful munților, pentru răsăritul și apusul soarelui, pentru păsările care zburau la orizont… Cumpăraseră tot ce făcea întregul mai întreg. Îi bărbierea valetul, dar în baia soțului meu erau o duzină de mașini de ras cu care se putea bărbieri și singur, cele mai noi modele. Și într-un toc din piele de cerb mai erau o jumătate de duzină de brice, brice suedeze, americane, englezești, deși nu se bărbierea niciodată cu ele. Tot așa și cu brichetele. Soțul meu cumpăra fiecare brichetă, apoi o arunca în sertar, unde ustensilele astea excelente rugineau, pentru că el folosea cu cea mai mare plăcere chibriturile… Într-o zi a adus acasă un aparat de ras electric, dar n-avea să-l folosească niciodată. Dacă-și comanda discuri, atunci comanda toată colecția, opera integrală a unui mare compozitor, colecția integrală Wagner sau Bach, în diferite interpretări. Nimic nu era mai important pentru el decât să fie în sertar colecția integrală Bach, tot ce a scris Bach, fără excepție, mă-nțelegi…?

Cărțile, până și ele. Comis-voiajorul nici nu aștepta până se hotărau ei să cumpere, trimitea direct cărțile despre care se putea presupune că odată și odată tot le vor citi. Valetul avea datoria să taie volumele și așa tăiate, dar de cele mai multe ori necitite, să pună noutățile în bibliotecă. Au citit ei, cum să nu citească…! Bătrânul citea cărți de specialitate și jurnale de călătorie. Soțul meu chiar avea o cultură generală nemaipomenită, citea până și versuri. Dar un om obișnuit nici nu putea să citească toate cărțile pe care comis-voiajorii le trimiteau în semn de bunăvoință, pentru că n-ar fi fost de ajuns o viață întreagă ca să le citești pe toate. Totuși, ei nu trimiteau înapoi cărțile, fiindcă se gândeau că literatura trebuie sprijinită. Unde mai pui nervozitatea și agitația că poate romanul primit nu e complex, că nu încape în el lumea întreagă, sau poate că există unul mai complex decât cel pe care-l comandaseră cu o săptămână în urmă de la Berlin! Erau înspăimântați de faptul că odată va ajunge în casa lor un obiect, o unealtă, o carte care nu face parte din totalitate, ceva stingher, un desen fără valoare.

Totul la ei era total și complex, și-n bucătărie, și-n salon, și-n feluritele sertare… Numai viața lor nu.

Ce lipsea din ea? Tihna. Ăștia nu aveau în viața lor o clipă de tihnă, cu toate că trăiau după orar, în casa și-n viața lor era o liniște adâncă. Nimeni, niciodată nu ridica vocea. Niciodată nu se întâmpla nimic neașteptat. Plănuiau totul, prevedeau totul, de la criza economică la difterie, de la starea vremii la toate evenimentele care aveau să se întâmple, până și moartea o plănuiau. Și totuși, nu erau liniștiți, împăcați. Poate c-ar fi fost împăcați dac-ar fi avut curajul să se hotărască, măcar o dată-n viață, să nu fie așa prevăzători. Dar n-aveau nici inimă, nici curaj pentru așa ceva. Se pare că-ți trebuie un curaj nebun ca să trăiești așa, fără orar, fără provizii… Să trăiești numai clipa, ceasul, ziua… Și să nu aștepți nimic. Nici să nu speri nimic. Ăștia n-au fost capabili, nu știau să existe pur și simplu… Știau să se trezească splendid, ca regii de odinioară, care făceau gargară de față cu întreaga curte. Știau să ia micul-dejun cu atâta pompă, de parc-ar fi fost Papa care ține slujba aici, la Roma, în capela aceea pe ale cărei ziduri un bătrân a pictat oameni goi… Am fost acolo nu de mult. Și-n capela Papei mi-am adus aminte ritualul micului-dejun la stăpânii mei de odinioară. Mâncau tot cu mare pompă. Trăiau fiind folositori comunității. De dimineața până seara fabricau utilaje extraordinare și vindeau tot ce făceau. Au și inventat niște mașinării. Și între timp mai și discutau. Iar noaptea se întorceau la casa lor și erau frânți de oboseală, pentru că toată ziua erau folositori, cultivați, ordonați și cumsecade. Iar asta e atât de obositor! Tu ești artist, n-ai de unde să știi cât de obositor e când cineva știe dis-de-dimineață ce va face până la miezul nopții! Tu trăiești numai așa cum îți dictează firea ta minunată, de artist, și nu știi dinainte ce idee o să-ți vină în timp ce bați în tobă și ritmul te încântă și te ia cu el, arunci bețele în aer, pentru că saxofonistul a scos un sunet la care-i musai să răspunzi. Ești artist, așadar ești spontan. Dar stăpânii mei erau altfel. Ei păzeau cu toată încrâncenarea ceea ce făureau. Și nu făureau doar în fabrică, ci și în timpul micului-dejun și-al prânzului. Făureau ceva ce ei numeau cultură, chiar și atunci când zâmbeau sau când își suflau nasul, cu o discreție desăvârșită. Pentru ei era mai important să păstreze ceea ce făureau cu munca lor, cu stilul lor, cu toată viața lor, păstrarea era mai importantă decât viața însăși.

Trăiau de parc-ar fi trăit mai multe vieți deodată. De parc-ar fi trăit și viața înaintașilor, și viața odraslelor. De parcă nici n-ar fi fost persoane care n-aveau să mai apară pe lumea asta, de parcă fiecare ar fi fost doar un gest, o mișcare într-o viață extrem de lungă, pe care nici n-o trăiește un singur om, o persoană, ci familia, marea familie burgheză… De aceea păstrau fotografiile, pozele de grup ale familiei, cu așa o evlavie și o meticulozitate, cum se păstrează în muzee portretele personajelor vestite ale unei perioade, făcute de marii maeștri. Fotografia de la logodna bunicii și a bunicului. Poza de la nunta tatei și a mamei. Poza unui unchi decăzut, în sacou sau cu pălărie Girardi. Portretul unei mătuși fericite sau nefericite, care zâmbește pe sub pălăria cu voaletă, ținând în mână umbrela de soare. Ăștia erau ei,

împreună, o personalitate care se dezvolta încet și se prăpădea la fel de încet, familia burgheză. Toate astea erau lucruri foarte străine mie. Pentru mine, familia era o nevoie, o constrângere. Pentru ei, era o obligație.

Așa erau. Vedeau totul în durată, la scara unui timp îndelungat, și de aceea n-au fost niciodată liniștiți. Liniștiți sunt doar cei care trăiesc clipa. Așa cum nu se tem de moarte doar ateii, cei care nu cred în Dumnezeu. Tu crezi? Ce bâigui acolo? Dai din cap că sigur, și-ncă cum! Eu am văzut un singur om despre care știu sigur că nu se temea de moarte. Artistul, da. Nu credea în Dumnezeu și de-aia nu se temea de nimic, nici de moarte, nici de viață. Credincioșii se tem grozav de moarte și de aceea se cramponează de tot ce le promit religiile, cred că există viață după moarte, că există Judecata de Apoi. Artistul ăsta straniu nu se temea de nimic. A spus că dacă există Dumnezeu, nu poate fi atât de crud încât să-i dea omului viață veșnică. Ăștia sunt toți niște sonați, artiștii ăștia neartiști. Dar burghezii se temeau de moarte, așa cum se temeau și de viață. Și de-aia erau credincioși, și strângători, și plini de virtuți. Pentru că se temeau. Văd în ochii tăi că nu pricepi. Ei poate că înțelegeau cu mintea, pentru că erau inteligenți. Dar nu înțelegeau cu inima și cu glandele. Inima și glandele le erau mereu neliniștite. Se temeau că socotelile alea, proiectele alea, ordinea aia n-are niciun rost și că într-o bună zi totul se va termina. Ce să se termine oare? Familia? Fabrica? Averea? Nu, oamenii ăștia știau că temerea lor nu e atât de simplă. Se temeau că într-o zi vor obosi și că nu vor mai fi capabili să țină laolaltă tot ce creaseră… Știi, cam tot așa cum ne-a spus mecanicul macaronar când i-am dus la atelier mașina bătrână și ramolită, să se uite care-i problema… Îți amintești c-a zis că mașina e încă bună, motorul n-are fisuri, dar în structură e un fel de oboseală a materiei? Parcă și stăpânii mei se temeau că e un fel de oboseală a materiei în tot ce încropiseră și că va veni ziua când nu vor mai putea ține toate astea laolaltă… și-atunci se va termina o cultură.

Ei, dar nu mai povestesc despre ei. Oricum n-aș termina niciodată. Gândește-te ce secrete puteau să mai aibă în sertarele și-n seifurile lor încastrate în pereți, unde-și țineau actele, acțiunile și bijuteriile. Ridici din umeri? Păi, dragul meu drag, lucrurile stau altfel decât ne gândim noi, proletarii. Oamenii bogați sunt extrem de bizari. Poate că și-n sufletul lor există un fel de compartiment secret, în care ascund câte ceva… Și eu voiam să fur cheia, să aflu ce e înăuntru… Bogătașii rămân bogătași și dacă sunt prădați. Am văzut cum se târau bogații din pivnițe după bombardamente, prima dată creștinii, apoi evreii care reușiseră cumva să scape, dar mai înainte fuseseră tâlhăriți și li se furase totul în chip desăvârșit. Bogații ăștia, creștini și evrei, care fuseseră tâlhăriți, ale căror case fuseseră spulberate de bombe, ale căror afaceri fuseseră ruinate de război – marea schimbare, al cărei miros se simțea deja, cum că comuniștii se pregătesc de ceva –, după asediu, bogații ăștia tâlhăriți au stat încă vreo

doi ani în vile cu grădină, iar femeile veneau la Gerbeaud[29] cu nasturi eleganți și blănuri scumpe… Cum au făcut? Habar n-am. Sigur e că trăiau exact așa cum trăiseră înainte de război și-n timpul lui. Trăiau la fel, mâncau și se îmbrăcau tot așa de elegant și de pretențios. Când a pornit primul tren spre străinătate și ei au primit aviz de la statul-major rus din Budapesta că pot părăsi țara… deja se plângeau că-n cușeta care-i ducea să-și facă cumpărăturile de la Zürich sau de la Paris n-au primit un loc decent, numai patul de sus… Mă-nțelegi? Se pare că bogăția e un fel de stare, exact ca sănătatea sau ca boala. Ori ești bogat și-atunci ești bogat toată viața, într-un mod misterios, ori nu ești bogat și-atunci degeaba faci rost de bani, că oricum nu devii om bogat de-adevăratelea. Se pare că trebuie să și crezi că ești bogat. Așa cum sfinții și revoluționarii se cred altfel. Și trebuie să fii bogat fără să ai remușcări, pentru că altminteri se dă totul peste cap. Bogatul prefăcut care se gândește cu ipocrizie la săraci în timp ce înfulecă *beefsteak*-ul și dă pe gât șampania va ajunge să piardă tot, pentru că nu e un bogat sincer și convins, ci unul perfid, fățarnic și laș. Trebuie să fii un bogat strict. Poți să faci și fapte bune, dar nu-i decât o pudibonderie. Fii atent, dragul meu. Sper ca într-o bună zi, când eu n-o să mai fiu, să întâlnești pe una cu bijuterii mai multe decât mine. Nu te supăra, îți spun sincer ce gândesc. Dă-mi mâna ta scumpă de artist, s-o strâng la piept. Simți cum îmi bate inima pentru tine, pentru proletarul meu falit? Vezi? E destul c-am fost fată deșteaptă și-am învățat repede toate trucurile bogăției. I-am servit timp îndelungat pe stăpânii mei și le-am aflat secretul. Dar într-o zi i-am lăsat, pentru că m-am săturat să tot aștept. Ce-am așteptat? Păi, ca soțul meu să fie înfometat de mine. Ce te uiți așa? Am așteptat excelent, cu toată viclenia și din răsputeri.

Uită-te la fotografia lui, uită-te bine. Poza asta am păstrat-o, pentru c-am cumpărat-o din banii mei de la fotograful lor, când încă eram servitoare la ei, iar el trăia cu prima lui soție.

Stai să-ți potrivesc perna sub cap. Culcă-te, întinde-te liniștit. Odihnește-te când ești cu mine, dragostea mea. Vreau să te simți bine când ești cu mine. Oricum e destul de obositor să lucrezi noaptea la bar, în orchestră. Aici, în patul meu, nu face altceva, numai iubește-mă, apoi odihnește-te.

Mă-ntrebi dacă i-am spus așa și soțului meu? Nu, iubitul meu. Nu voiam să se simtă bine când se culca în patul meu. Chiar aici era problema. Nu mă puteam hotărî să-l fac să se simtă bine cu mine. Deși el, săracul, a făcut totul, a sacrificat totul pentru mine. A rupt relațiile cu familia lui, cu mediul lui, cu obiceiurile lui. A emigrat la mine așa cum un om bogat care a pierdut totul emigrează într-o țară exotică de peste ocean. Poate că nu mă puteam împăca cu el și pentru că la mine nu se simțea acasă. Trăia cu mine ca unul care într-o zi a emigrat în Brazilia cea caldă, picantă, interesantă și-acolo a

luat de soție o băștinașă. Și se miră de lumea aceea străină, se tot întreabă cum a ajuns el acolo. Și când e într-o situație intimă cu femeia aceea, se gândește la altcineva. La cei de acasă? Poate. Asta mă enerva. De-aia nu voiam să se simtă bine când era cu mine în pat sau la masă.

Ce era patria aia la care se gândea, unde era? Prima femeie? Nu cred. Știi, patria aia, adevărata patrie, nu e desenată pe hartă. Iar în ea încap multe lucruri. Încape nu numai ce a fost frumos și bun, ci și ce a fost dușmănos și grețos. Să nu-ți închipui că ne mai regăsim vreodată patria când ne întoarcem acasă, în vizită sau altfel. Va fi revedere, vor fi sentimentalisme, unora le va sta inima-n loc, alții se vor făli cu pașaportul sau își vor flutura carnetul de cecuri străin și vor plăti cu el. Dar patria la care s-a gândit fiecare cât era în străinătate nu va mai fi nicăieri. Tu mai visezi Zala? Și eu îmi mai visez locurile natale, dar apoi mă trezesc mereu cu o durere de cap. E posibil ca patria să fie altceva decât regiunea, orașul, casa în care te-ai născut, oamenii printre care ai trăit, să fie un sentiment. Ce? Oare există sentimente eterne? Nu, dragul meu, nu cred. Știi că te ador, dar într-o zi n-o să te mai ador, pentru că mă vei înșela sau vei fugi de la mine… Imposibil, așa-i? Dar dacă totuși se va întâmpla, nu-ți închipui c-o să fac infarct dacă într-o zi o să ne întâlnim. O să purtăm o conversație amabilă… dar despre iubire n-o să mai vorbim, pentru că iubirea aceea va fi dispărut, se va fi evaporat. Nu te întrista. Patria ți se dă o dată în viață, așa cum și iubirea adevărată ți se dă numai o singură dată. Și e bine așa, pentru că altfel ar fi de neîndurat. Prima soție a soțului meu… era o doamnă fină. Foarte frumoasă și rezervată. Pentru asta am invidiat-o cel mai mult, fiindcă era rezervată. Se pare că asta nu se învață, nici nu se poate cumpăra pe bani. Cu asta te naști. Poate că tot ceea ce fac cu atâta evlavie oamenii bogați nici nu este altceva decât prudență și autocontrol. Până și globulele le erau rezervate, până și glandele. Uram capacitatea asta a lor și soțul meu știa. Prima lui soție era cultivată și soțul meu a evadat într-o zi de lângă ea, tocmai pentru că-l obosise controlul ăsta. Nu eram pentru el doar o femeie, ci și marele examen și marea repetiție, aventura, puma și vânătoarea în același timp, delapidarea; parc-ar fi scuipat pe covor în compania altor oameni. Naiba să-i înțeleagă și pe ăștia. Aduc un coniac de trei stele, bine? Mi s-a făcut sete de la cât am vorbit.

Da, viața mea. Da, o să-l beau așa, pun gura unde-ai pus și tu… Ce idei surprinzătoare, tandre, admirabile ai! Îmi vine să plâng când îți vin asemenea idei. Nici nu înțeleg cum faci… Nu spun că e o idee nou-nouță, poate că și alții au avut-o… dar pentru mine e totuși un cadou frumos.

Așa, am băut după tine. Vezi, soțul meu nu mi-a dăruit niciodată o asemenea clipă. Niciodată n-am băut din același pahar și nici nu ne-am uitat unul în ochii celuilalt așa cum ne uităm noi acum. Mai curând îmi lua un inel dacă voia să-mi facă o bucurie… Da, inelul acela cu peruzea, frumos, la care te-ai uitat data trecută cu atâta poftă, și pe acela l-am primit tot de la el. Așa de tern era. Ce spui, dragă? Bine, ți-l dau mai târziu, du-l la evaluatorul tău nemaipomenit. Totul va fi așa cum vrei.

Să-ți mai povestesc despre bogătași? Nu se poate povesti totul despre oamenii ăia. De altfel, am trăit printre ei ani în șir, ca o lunatică. Așa de speriată și de zănatică. Niciodată nu știam ce greșeală pot să fac când mă adresam lor sau când tăceam, sau când luam ceva în mână… Nu mă certau, da' de unde! M-au învățat, m-au educat elegant, delicat, trecându-mi cu vederea stângăciile, la fel ca muzicantul macaronar care-și învață maimuța să-i sară pe umăr și să facă giumbușlucuri. Dar m-au învățat și ca pe o schiloadă care nu știe să umble, nici să facă nimic așa cum trebuie… Pentru că, într-adevăr, asta eram când am ajuns la ei, o schiloadă. Nu știam nimic cum trebuie. Nu știam să umblu cum trebuie să umbli la ei, nici să salut, nici să vorbesc, darămite să mănânc…! Habar n-aveam cum să mănânc! Cred că atunci nici să tac nu știam cum trebuie, cu toate urmările, deci răutăcios. Tăceam ca melcul. Apoi însă mi-am învățat lecția… Am fost sârguincioasă, am învățat repede. Într-un târziu s-au și mirat de cât de multe am învățat… Au fost uimiți, au rămas fără aer. Nu mă laud, dar cred că s-au mirat când într-o zi am început să dau examenul.

De exemplu, când am dat examen din mausoleu. Vai, mausoleul…! Știi, când am venit la ei, cât am fost servitoare în casa lor, am văzut că toată lumea îi fură. Bucătăreasa fura ce putea, ca să-l ajute pe valet, negustorii adăugau niște cifre scrise mai gros la prețul vinului și al palincii, la cel al țigărilor fine, șoferul fura benzina și o vindea. Era ceva natural, stăpânii știau și ei, făcea parte din legile nescrise. Eu nu furam, pentru că eram doar fată-n casă, n-aveam ce să fur. Dar mai târziu, când am devenit nobilă, mi-am adus aminte tot ce văzusem în bucătărie și-n pivniță, și mausoleul era o tentație prea mare, n-aveam cum să-i rezist.

S-a întâmplat într-o zi când soțul meu… da, chiar el, domnul adevărat… și-a dat seama că viața lui nu e completă fiindcă nu au un mausoleu în cimitirul din Buda. Părinții lui erau morți de modă veche, s-au descompus sub o placă de marmură simplă și bătută de vânt, n-au avut mausoleu. Când soțul meu și-a adus aminte neglijența asta, s-a înnegurat tot. Dar apoi s-a scuturat și am început să alergăm cu toții, ca să corectăm greșeala asta de neiertat. M-a rugat pe mine să discut cu arhitectul și cu zidarul, pentru ca mausoleul proiectat să fie perfect. Atunci aveam deja mai multe mașini, casă de vară la Zebegény, casă de iarnă în imobilul în coproprietate de pe Svábhegy, apoi, firește, aveam un apartament de oraș în Rózsadomb și un castel frumos în regiunea de dincolo de Dunăre, aproape de Lacul Balaton, pe proprietatea care rămăsese în grija soțului meu în urma unei manevre financiare. Nu puteam să ne plângem că n-avem case destule. Însă mausoleu nu aveam încă. Ne grăbeam să corectăm greșeala asta gravă. Firește că nu puteam să comandăm construcția asta la un arhitect obișnuit. Soțul meu a dat ordin să fie aflat numele celui mai mare specialist în mausoleuri. Am adus planuri, desene din Italia și din Anglia, cărți tipărite pe hârtie groasă… Nu-ți vine să crezi cât de extinsă e bibliografia mormintelor. Să mori așa, instantaneu, asta poate oricine…

Ți se sapă un mormânt și-atât. Dar stăpânii trăiesc altfel și mor altfel. De

aceea am ales un desen și am construit un mausoleu cu cupolă admirabil, spațios, bine aerisit și uscat în interior. Eu am izbucnit în plâns când am văzut prima dată mausoleul acesta, pentru că mi-am adus aminte groapa din Nyírség unde stătusem în copilărie. Mausoleul ăsta era mai spațios decât groapa aia. Au proiectat șase morminte, dintr-o prudență pe care n-am înțeles-o: pentru părinții lui, pentru el și nu mai știu pentru cine. Poate că pentru oaspeții morți care vin în vizită și al căror destin se termină chiar acolo. Priveam cele trei locuri în plus și i-am spus soțului meu că mai bine pun câinii să-mi sape o groapă, dar în mausoleul lor eu nu mă voi culca niciodată! Să-l fi văzut cum a râs când i-am spus!

Așa că ne-am pregătit pentru toate variantele. Firește că-n cavou era și lumină electrică în două culori, albastru și alb. Când totul a fost gata, am invitat preotul să sfințească acest loc de desfătare al cadavrelor. Era aranjat totul, dragul meu… Era scris cu litere de aur la intrare. Și discret, micșorat, se vedea pe fațadă și blazonul familiei… Știi, la fel cum își brodaseră coroana nobiliară până și pe izmene. Mai era și un hol unde au plantat flori, o intrare cu coloane, un fel de vestibul pavat cu marmură pentru vizitatorii care puteau să-și tragă sufletul în caz că oboseau, sărmanii de ei, înainte să moară. Treceai de toate astea și abia după aia intrai în salonul unde i-am pus pe părinții soțului meu. Era un mausoleu pe cinste, de parcă nici nu s-ar fi construit pentru treizeci sau cincizeci de ani, când până și cei mai eleganți morți sunt aruncați afară din cimitire, ci pentru eternitate, când la strigătul trompetelor cadavrele aristocrate, nobile, vor ieși din sicriu în pijamale și *dressing gown*. Am câștigat opt mii de *pengő* pe mausoleu, arhitectul n-a vrut să-mi lase mai mult. Aveam un cont propriu la bancă și, cu capul meu prost, am virat acolo banii aceia, iar într-o zi soțul meu a găsit la poștă avizul în care banca anunța că modestul meu câștig sporise cu cutare sumă, datorită dobânzii… Nu mi-a spus nimic, cum să spună, ce crezi? Dar se vedea că e jignit. Era de părere că un membru al familiei nu putea să câștige de pe urma mormântului părinților. Înțelegi tu? Eu nu înțeleg până azi. Ți-am spus numai ca să vezi cât de bizari sunt oamenii bogați.

Și-ți mai spun ceva. M-am învățat cu toate fără să crâcnesc. Dar un obicei al lor nu l-am putut suferi. Și azi mi se face greață când mă gândesc. Nu-l sufăr și gata! Am trăit niște lucruri în ultimii ani și lecția nu s-a sfârșit încă. Dar îndur totul, mă împac cu toate. O să vezi că până la urmă am să mă împac până și cu îmbătrânirea și n-o să mă plâng. Dar obiceiul acela al lor nu puteam să-l sufăr și pace. Dacă mă gândesc la el, mă fac foc și pară, mă înroșesc de o mânie neputincioasă.

Te gândești la pat? Ai dreptate, deși nu așa cum crezi. Lucrul acesta era legat de pat, dar altfel. Era vorba despre cămășile lor de noapte și despre pijamale.

Văd că nu înțelegi. Păi, e într-adevăr greu de explicat. Vezi tu, eu am admirat totul în casa aia, așa cum admirăm girafa la grădina zoologică… hârtia igienică colorată, podologul, totul. Am înțeles că așa oameni deosebiți nu pot trăi conform unui ritual obișnuit, cotidian. Altfel trebuie să

le servești mâncarea, altfel trebuie să le faci patul – altfel decât oamenilor obișnuiți. E firesc să li se gătească alte feluri de mâncare, căci până și sistemul digestiv le e probabil diferit, așa cum diferit e și sistemul digestiv al cangurului. Nu știu să ți-o explic mai precis pe-asta cu sistemul lor digestiv… dar aveau altă digestie decât noi, oamenii obișnuiți. Nici aia nu era firească, aveau nevoie de laxative și de diferite irigații misterioase. Până și asta era enigmatic la ei.

Toate astea le admiram cu gura căscată și mi se făcea pielea de găină. Se vede treaba că nu numai în muzee stă cultura, ci și în baia unor asemenea oameni, și în bucătăria unde li se gătește. Ăștia au trăit altfel până și în vremea asediului, când erau în beci, mă crezi…? Când toată lumea mânca fasole și mazăre, ăștia își deschideau conserve din străinătate și mâncau ficat de gâscă de la Strasbourg. Am văzut o femeie în beci, am trăit lângă ea vreme de trei săptămâni, era soția unui ministru, soțul fugise în Occident de teama rușilor, dar ea rămăsese, pentru că avea pe cineva aici… Crezi ce vrei, dar femeia asta făcea cură de slăbire chiar acolo, în beci, în timp ce rușii bombardau orașul. Se îngrijea de formele ei, își încălzea nu știu ce plantă gustoasă pe primus, pentru că se temea că fasolea unsuroasă și toate acele prostii pe care oamenii le mâncau din cauza fricii de moarte și a tulburării psihice o s-o îngrașe! Când îmi amintesc asta, mă gândesc cât de stranie este noțiunea de cultură.

Aici, la Roma, sculpturile astea minunate, tablourile și textilele aristocrației sunt peste tot, de parcă ar fi chilipiruri din lumea veche vândute în prăvălii de doi bani. Dar se prea poate ca aici, la Roma, noi să nu vedem decât o față a culturii. Poate cultura înseamnă și să gătești în bucătărie așa cum își găteau ăștia, cu unt și cu ulei, după niște rețete complexe, elaborate de medicul de familie – de parcă ăștia n-ar fi mâncat doar cu dinții și cu stomacul, nuuu, era o supă anume pentru ficatul lor, altfel de carne pentru inima lor, altfel de salată pentru fierea lor, altfel de prăjitură cu stafide pentru pancreasul lor. Apoi se duceau în singurătatea lor, cu sistemul lor digestiv misterios, să prelucreze toate astea… Și asta era cultură! Am înțeles, ba mai mult, am fost de acord din toată inima mea, am admirat chiar lucrul ăsta. Numai obiceiul ăsta al lor cu cămașa de noapte și cu pijamalele, asta nu puteam să înțeleg. Bată-l Dumnezeu pe cine l-a inventat!

Nu te mai foi, că-ți spun. Cămașa de noapte trebuia s-o desfac, să-i suflec partea de jos și s-o pun așa desfăcută pe pat… Mă înțelegi…? Așa desfăcute cum erau, cămașa de noapte și pijamalele arătau ca un arab, ca un pelerin din Orient când se roagă și se răstoarnă în față, cu brațele întinse în nisip… De ce voiau așa? Nu știu. Poate pentru că așa erau mai ușor de îmbrăcat, trebuiau să facă mai puține mișcări, trebuiau să se bage cu spatele și terminau cu îmbrăcatul de noapte, nu trebuia să se mai obosească, înainte să se culce, cu o mișcare care cerea efort. Dar pe mine prudența asta excesivă mă înfuria cumplit, dintr-un motiv sau altul. Trăsătura asta stranie n-o puteam suferi, deși pe toate celelalte le-am răbdat. Întotdeauna îmi

tremurau mâinile când le făceam patul și le aranjam cămășile de noapte și pijamalele așa cum m-a învățat valetul. Oare de ce…?

Vezi, așa e omul, o ființă stranie. E straniu chiar dacă nu se naște bogat. Odată și odată, tot omul se înfurie și turbează. Până și omul sărac, care suferă multe vreme îndelungată, care se împacă cu toate, care îndură lumea evlavios și neputincios, așa cum a primit-o… Dar tot sosește o clipă ca aceea în care eu le făceam patul și mă luptam cu cămășile de noapte, ca să le aranjez în poziția aceea anume. Asta a fost clipa când am înțeles că vine o zi în care oamenii nu-și mai suferă condiția, nici situațiile create în viață… Nici oamenii, nici națiunile… Și-atunci cineva începe să urle că e destul, că e nevoie de schimbare. Și în clipele astea, națiunile ies în stradă și încep să spargă vitrine, să răstoarne mașini… Dar ăsta e deja circ. Atunci, revoluția cea adevărată se înfăptuise deja în oameni, în liniște. Nu te holba așa de tâmp, frumosule. Poate că n-are noimă ce spun. Dar nu trebuie să cauți sens în tot ce spun sau fac oamenii. Crezi că e vreun sens în faptul că sunt aici, lângă tine, în patul ăsta, crezi că e vreo consecvență în asta? Nu mă înțelegi, dragule…? Nu-i nimic. Tu doar taci și iubește-mă. Între noi, asta e logic, chiar dacă n-are niciun sens.

Și așa cu cămașa de noapte. Îmi era lehamite de obiceiul ăsta. Dar cu timpul m-am împăcat și cu asta. Degeaba, ei au fost cei puternici. Pe oamenii superiori poți să-i urăști, poți să-i adori, dar nu poți să-i renegi. Eu i-am adorat un timp. Apoi am început să mă tem de ei. La urmă, i-am urât. I-am urât atât de tare, încât m-am infiltrat printre ei, ca să fiu și eu bogată, le-am îmbrăcat hainele, m-am culcat în paturile lor, am început să fiu atentă la siluetă, până am sfârșit prin a lua și eu laxative înainte de culcare, cum făceau și ei. Nu i-am urât pentru că ei erau bogați, iar eu, săracă… Să nu mă înțelegi greșit. Aș dori ca cineva să înțeleagă în sfârșit care e adevărul în treaba asta.

Atâta se vorbește și se scrie pe la adunările populare, prin ziare… Da, chiar și la cinema a fost vorba despre asta, data trecută, așa am înțeles. Toată lumea vorbește despre asta, nu știu ce le-a venit… Probabil că nu trăiesc bine oamenii, de aceea vorbesc atât de mult despre asta, despre bogați și săraci, despre americani și ruși. La asta nu mă pricep. Se spune și că până la urmă va izbucni o revoluție și-atunci vor birui rușii și-n general săracii. Dar noaptea, la bar, un bărbat finuț – cred că e din America de Sud, se zvonește că ascunde heroină în măsele, așa vinde otrava – spunea că nu va fi așa, că vor birui americanii, fiindcă au bani mulți.

Asta m-a pus pe gânduri. Până și saxofonistul a zis că până la urmă americanii o să sape o groapă mare, o s-o umple cu bombe atomice și-apoi un nene cu ochelari, președintele Americii, o să ia un chibrit, o să-l aprindă și cu el în mână o să se apropie de groapa aia și-o să aprindă fitilul bombei atomice și-o să sară tot în aer. Sună a mare măgărie. Dar eu nu mai pot să râd când aud asemenea inepții. Am văzut multe lucruri care păreau tot așa de inepte și într-o bună zi s-au adeverit. Chiar așa, am înțeles că, cu cât e

mai mare tâmpenia spusă de oameni, cu atât are șanse mai mari să se întâmple.

N-o să uit niciodată ce se zvonea la noi, la Pesta, pe la sfârșitul războiului… De exemplu, într-o zi, nemții au dus mii de tunuri pe malul Dunării, erau peste tot… Au îngropat tunuri uriașe în fața podurilor, au spart asfaltul, au construit un cuib de mitraliere de-a lungul malului frumos și plin de castani al Dunării de la Buda. Oamenii priveau cu chipuri amărâte, dar s-au găsit niște isteți care să spună că nu va fi asediu la Budapesta, că toate armele astea înfricoșătoare… tunurile mari din fața podurilor, cutiile cu ecrazită de pe poduri… că toate astea sunt doar amăgiri… că așa vor să-i inducă în eroare pe ruși, dar în realitate nu vor să lupte… așa vorbeau. Dar tunurile acelea nu erau un fel de momeală, n-au reușit să-i înșele pe ruși. Într-o zi, rușii au sosit pe malul Dunării și-au făcut țăndări totul, până și tunurile. De-aia nu știu dac-o să fie cum a zis sud-americanul, dar tare mă tem că până la urmă totul va fi exact așa, tocmai pentru că pare o absurditate ce-a zis.

Am căzut pe gânduri și de la ce-a zis bărbatul ăsta finuț, că până la urmă americanii o să facă ceva hotărâtor, pentru că au bani mulți. La asta mă pricep, la bogați. Am învățat că trebuie să fim prudenți cu bogații, pentru că sunt extraordinar de șireți. Au putere… naiba știe în ce stă puterea asta! Sigur e că sunt dați dracului, nu-i ușor cu ei. Asta reiese până și din povestea cu cămașa de noapte, pe care ți-am spus-o. Cel căruia trebuie să-i pregătești cămașa de noapte așa cum mi s-a poruncit mie, acela nu poate fi om obișnuit. Un astfel de om știe perfect ce vrea, știe zi și noapte, și oamenii săraci ar face bine să-și facă cruce când se rătăcesc pe drumul bogaților. Nu pot să-ți repet îndeajuns că mă refer la oamenii bogați de-adevăratelea, nu la cei cu bani și-atât. Aceia nu sunt atât de periculoși. Aceia își arată banii cum își arată copiii baloanele de săpun. Și tot așa sfârșesc, banii li se sparg în mâini precum clăbucii.

Soțul meu era un om bogat de-adevăratelea. Poate că din cauza asta era mereu dus pe gânduri.

Dă-mi te rog încă un pahar, doar un deget. Nu, lasă, dragul meu, acum nu beau după tine. Ideile minunate nu trebuie să le repetăm, pentru că se erodează, își pierd farmecul. Nu te supăra. Nu mă mai zori, pot să-ți povestesc doar pe-ndelete.

Era jignit, da, era jignit mereu. Asta n-am înțeles-o niciodată, pentru că eu veneam din rândul săracilor. Există un fel de complicitate între cei săraci de-adevăratelea și cei bogați de-adevăratelea… Nici unii, nici ceilalți nu pot fi jigniți. Tata era un amărât din Nyírség care umbla în picioarele goale, dar puteai să-l jignești tot atât de puțin ca și pe Francisc Rákóczi al II-lea. Soțului meu îi era rușine că are atâția bani, nu se mândrea cu asta – Doamne ferește! Cred că mai bine s-ar fi deghizat, ca să nu se vadă pe el că are avere. Și avea maniere atât de fine, era atât de calm, atât de cumsecade, că ți se și făcea frică de el, nu puteai să-l jignești cu vorbe, cu maniere, cu fapte,

fiindcă pe finețea lui orice jignire aluneca precum picătura de apă pe frunza de lotus. Nu, numai el singur se putea jigni. Dar înclinația asta a și pus stăpânire pe el, ca o obsesie haină și bolnavă.

Mai târziu, când și-a dat seama că are o problemă, a început să se pripească precum bolnavul care-și dă seama de boala lui și se duce la vrăjitoare, fiindcă speră să-l ajute cu fierturile ei… Așa a venit la mine într-o zi, de la soția lui și din viața lui dinainte. A crezut că pentru el eu sunt farmazoana. Dar eu nu puteam să-i fac nicio fiertură… Dă-mi fotografia aia, să mă mai uit o dată la ea. Da, așa era el acum cincisprezece ani.

Oare ți-am mai zis că multă vreme am purtat poza aia la gât? Într-un medalion, cu o panglică mov? Știi de ce…? Fiindc-am dat bani pe ea, de-aia. Eram încă servitoare, am luat-o din salariu și din motivul ăsta am prețuit-o enorm. Soțul meu n-a înțeles niciodată ce mare lucru e ca un om ca mine să dea bani pe ceva de care n-are nevoie neapărat. Bani adevărați, vreau să spun, câțiva *pengő* din salariu sau din bacșiș. Mai apoi am cheltuit banii soțului meu, cu miile, ca firele de praf din scuturătoare pe vremea când eram servitoare. Aia n-au fost bani pentru mine. Dar când am luat fotografia asta mi-a bătut inima nebunește, pentru că eram săracă și simțeam că e păcat să dau bani pe altceva decât pe strictul necesar. Atunci, pentru mine, poza asta era un păcat luxos… Și totuși am făcut-o, m-am dus la fotograful vestit din centru și-am plătit prețul, nu m-am tocmit. Fotograful a râs și mi-a dat-o ieftin. A fost singurul meu sacrificiu pentru omul acesta. Era un bărbat înalt, frumos, cu cinci centimetri mai înalt decât mine. Niciodată nu i s-a schimbat greutatea. Avea grijă de corpul lui la fel cum avea grijă de vorbire și de cuvinte. Iarna se îngrășa cu vreo două kile, dar le lepăda în mai și rămânea așa până la Crăciun. Să nu crezi că ținea cure de slăbire, nici vorbă! Numai că-și trata corpul ca pe un angajat. Dispunea de el. Dispunea și de ochii lui, și de gura lui. Râdea gura sau râdeau ochii, separat, independent, după cum era necesar. Numai laolaltă nu râdeau… Așa cum râdeai tu ieri, dragul meu, eliberat, cu ochii și gura zâmbărețe și dulci, când ai vândut inelul la un preț atât de bun și-ai venit să-mi spui…!

El era incapabil de așa ceva. Am trăit cu el, i-am fost soție și mai devreme, cât îi fusesem servitoare, trăisem cu el într-o intimitate mult mai profundă decât mai târziu, când i-am fost doar soție. Dar niciodată nu râdea așa, adevărat, din adâncul inimii.

Zâmbea și-atât, întotdeauna. La Londra, când l-am cunoscut pe grecul ăla uns cu toate alifiile care m-a învățat atâtea… Nu mă întreba ce m-a învățat, nu pot să-ți spun totul, ar veni zorile… Deci grecul ăsta mi-a spus să am grijă printre englezi, să nu râd niciodată când sunt în compania cuiva, pentru că ei consideră că e ceva ordinar. Mai bine să zâmbesc tot timpul și atât. Îți spun și asta, pentru că vreau să știi tot ce ți-ar putea fi de folos în viață.

Soțul meu știa să zâmbească minunat. Câteodată simțeam așa o invidie, c-aș fi putut să-l otrăvesc de ciudă că știe să zâmbească așa. De parcă ar fi învățat undeva. Undeva, la o universitate pentru bogați… unde zâmbetul ăsta era una dintre materii. De pildă, zâmbea și atunci când îl păcălea cineva. Erau zile în care îl provocam chiar eu. Și eu îl păcăleam, și mă uitam să văd dacă observă… Îl păcăleam în pat și-l priveam și atunci. Erau momente când era periculos. N-ai de unde să știi cum reacționează un om care e păcălit în pat…

Pe atunci, acest pericol încă mă intriga la culme. Nu m-aș fi mirat dacă într-o zi ar fi adus un cuțit din bucătărie și m-ar fi înjunghiat ca pe un porc la tăiere. Firește, ăsta era numai un vis, o reverie. Expresia asta am învățat-o de la un medic în perioada în care mergeam la el din maimuțăreală, dintr-o modă, pentru că eram bogată și puteam să-mi permit să am probleme psihice. Medicul lua cincizeci de *pengő* pe oră. De banii ăștia aveam dreptul să mă culc pe divanul lui și să-i povestesc visele mele și tot felul de porcării care-mi treceau prin cap. Altul plătește o femeie ca să i se culce-n pat și să-i spună lucruri deocheate. Dar eu l-am plătit pe-ăsta și așa am învățat cuvinte ca inhibiție și reverie. Of, câte am mai învățat! Nu era deloc ușor acolo, printre stăpâni.

Dar niciodată n-am învățat să zâmbesc. Se pare că pentru asta e nevoie de mai mult. Poate c-ar trebui ca zâmbetul să fie început de bunicul celui care vrea să zâmbească. Am urât asta la fel de mult ca ritualul ăla amărât cu cămașa de noapte… Le-am urât zâmbetul. Pentru că atunci când îl păcăleam pe soțul meu în pat… Mă prefăceam că mă simt bine cu el, dar nu era adevărat… Sunt sigură că el simțea, și totuși nu lua un pumnal să mă înjunghie… Nu, el zâmbea. Stătea în patul matrimonial cu părul răvășit, cu corpul plin de mușchi ca un sportiv ce era, cu mirosul lui de fân și mă privea cu o privire sticloasă și rigidă. Și zâmbea. Atunci îmi venea să plâng de tristețea neputincioasă și de mânia care se adunau în mine. Sunt sigură că și mai târziu, când și-a văzut casa bombardată, sau mai apoi, când au naționalizat tot, a zâmbit tot așa.

Asta e marea răutate care intervine între oameni, zâmbetul ăsta diferit, zâmbetul stăpânilor. Ăsta nu poți să-l ierți… Înțeleg pe cineva care e jignit și de-aia lovește sau ucide. Dar dacă doar zâmbește și tace, atunci nu știu, ce-ar trebui să fac cu el? Câteodată simțeam că orice pedeapsă e prea mică pentru asta. Era puțin, era neînsemnat orice aș fi inventat împotriva lui eu, fata care trăise într-o groapă și se cățărase de acolo și-i ieșise-n cale. Era puțin, era neînsemnat tot ce-ar fi putut face lumea întreagă împotriva lui, cu averea lui, cu moșia lui, cu orice avea însemnătate pentru el… Zâmbetul, ăsta trebuia luat. Asta să nu fi știut revoluționarii cei vestiți…?

Acțiunile și nestematele le înfloresc iarăși în mâini, chiar și mai târziu, când sunt lezați de tot ce aveau. Când bogații ăștia adevărați sunt dezbrăcați până la piele, tot le mai rămâne o avere misterioasă, pe care nicio violență pământească nu poate s-o ia… Într-adevăr, când un asemenea bogătaș pierde tot ce are, cincizeci de acri de pământ sau o fabrică unde lucrează

două mii de oameni…, e totuși mai bogat decât un om ca mine când îi merge bine.

Cum fac…? Habar n-am. Vezi tu, eu am trăit cu ei într-o perioadă în care celor cu bani și cu avere le mergea greu. Toată lumea uneltea împotriva lor. Regimul nou le luase tot, lucrând după un plan minuțios și temeinic… Averea vizibilă, vreau să spun… Apoi le-a luat și averea invizibilă, printr-o manevră șireată. Și totuși, oamenii ăștia au rămas avuți și după.

Priveam toate astea cu gura căscată și nu eram revoltată. Nu-i ironizam – Doamne ferește! Nu vreau să-ți cânt o arie despre bani, sărăcie și bogăție. Nu mă înțelege greșit! Știu c-ar suna bine dac-aș striga acum, în zori, că i-am urât pe cei bogați pentru că aveau bani și putere… I-am urât, da, dar nu pentru averea lor. Mai mult mi-a fost frică, dar într-un mod așa de evlavios, cum se teme omul sălbatic de tunet și de fulger. Am fost supărată pe ei… dar așa cum, odată, oamenii se supărau pe zeii lor. Știi, pe zeii aceia mici și îndestulați, care se aseamănă cu oamenii și care vorbesc și preacurvesc, care sunt mari pișicheri, care se amestecă în dezordinea de zi cu zi a oamenilor, li se culcă-n pat și intră-n viața femeilor, bagă mâna în oalele oamenilor și se comportă exact ca oamenii. Dar nu sunt oameni, ci zei mediocri, zei care îi ajută pe cei mari, zei omenești…

Așa mă simțeam eu când mă gândeam la cei bogați. Nu-i uram pentru banii lor, nici pentru palate, nici pentru nestemate. Nu eram o proletară care se revoltă, nici o muncitoare cu conștiința propriei clase… nici vorbă. De ce nu eram? Pentru că veneam de-atât de jos, încât știam și altceva decât ce predicau, urlând, demagogii. Știam că-n dedesubtul tuturor lucrurilor, în adâncul cel mai adânc, nu există și nu va exista niciodată dreptate. Și că dacă lumea anulează o nedreptate, o să pună în locul ei o altă nedreptate. Apoi, mai eram și femeie, eram frumoasă, doream să stau mereu în lumina soarelui… Spune-mi, e păcat? Poate că revoluționarii… cei care trăiesc din faptul că ne promit mereu că totul va fi bine dacă punem în locul lucrurilor care sunt, și sunt rele, lucruri care sunt rele, dar altfel… poate că ei mă disprețuiesc. Dar cu tine vreau să fiu onestă. Ție vreau să-ți dau tot ce mai am, nu numai bijuteriile… De aceea îți mărturisesc că eu i-am urât pe bogați din cauză că nu puteam să le iau altceva decât banii. Celelalte lucruri, lucrurile în care stă secretul și sensul bogăției, al căror farmec înspăimântător îl egalează pe cel al bogăției… astea nu mi le-au dat. Le-au ascuns cu atâta dibăcie, că nu e revoluționar pe lumea asta care să le poată lua de la ei… Le-au ascuns mai bine decât le-au ascuns băncile din străinătate averile în seifurile lor, decât aurul pe care l-au îngropat în grădină.

Nu mi-au dat acea știință care le îngăduia să vorbească instantaneu și neîntrerupt despre altceva decât ardea în clipa cu pricina, emoționant și dureros… Când inima-mi bătea din cauza unei emoții sălbatice, pentru că eram supărată, sau pentru că eram îndrăgostită, sau pentru că mă jigniseră… pentru că văzusem o nedreptate, sau pentru că cineva suferea și mie-mi venea să urlu de revoltată ce eram… în momentele acelea ei tăceau și

zâmbeau. Dar nici nu pot să le povestesc pe toate, să le prind în cuvinte. Știi, ce e mai important în viață nu se poate spune… Știi, ce e cu adevărat important, ca viața și moartea. Astea nu le poți exprima nici cu vorbele alea adevărate. Poate că muzica știe să le spună, habar n-am… Sau, dacă ți-e dor de cineva și-l atingi, așa… Nu te mișca. Nu degeaba răsfoia dicționarele spre sfârșitul vieții celălalt prieten al meu. Căuta un cuvânt. Dar nu l-a găsit.

Păi, atunci nu te mira că nici eu nu pot să povestesc. Eu doar vorbesc… E o distanță enormă între vorbit și clipa când cineva spune ceva cu-adevărat…!

Dă-mi poza aia înapoi. Da, așa era când l-am întâlnit prima oară. Mai târziu, când l-am văzut ultima oară… după asediu… și-atunci tot așa era. Se schimbase doar cum se schimbă un obiect scump de la uzură… lucește mai tare, devine mai neted, mai șlefuit. A îmbătrânit ca un aparat de ras sau ca un portțigaret de chihlimbar.

Dumnezeu știe. Poate că e mai bine dacă mă forțez și încerc să-ți povestesc, totuși. Știi, o să încep cu sfârșitul. Poate că așa o să înțelegi… chiar dacă voi tăcea despre începuturi.

Problema lui a fost că se considera burghez. Întrebi ce-i aia…? Comuniștii îl reprezintă ca pe o figură haină și burtoasă, care se uită toată ziua la cota bursei și între timp îi exploatează pe muncitori. Așa mi-am închipuit și eu, până când am ajuns printre ei. Dar mai târziu am înțeles că toată tărășenia asta cu burghezii și cu lupta de clasă e cu totul altfel decât ne-au spus-o nouă, proletarilor.

Ideea fixă a acestui om era că burghezia mai are un rol în lume… Nu numai că face afaceri sau că-i maimuțărește pe cei care erau puternici în vremurile în care el nu era încă… Credea că el, burghezul, o să facă până la urmă ordine în lume… Că stăpânii nu vor mai fi atât de stăpâni pe cât fuseseră înainte, iar proletarii nu vor mai fi atât de cerșetori cum au fost… Credea că toată lumea va deveni cumva burgheză, că într-un caz, transformarea va fi în jos, în celălalt, în sus, cu condiția ca el, burghezul, să rămână la locul lui într-o lume în care toate s-au răsturnat. Spunea că vrea să mă ia soție pe mine, fata în casă.

N-am înțeles exact ce vrea să zică, dar în acel moment l-am urât atât de tare, că l-aș fi scuipat cu mare plăcere. Era în Ajun, iar eu eram în fața șemineului, voiam să fac focul. Simțeam că e cea mai mare jignire care-mi fusese adusă vreodată. Voia să mă cumpere ca pe un câine de rasă rară… așa m-am simțit. I-am zis să plece, că nici să-l văd nu sufăr.

Păi, nici nu m-a luat de soție atunci. Apoi, după o vreme, s-a însurat. A luat-o pe femeia aceea fină. S-a născut un copil. Micuțul a murit. A murit și bătrânul, asta m-a răscolit. Când a murit, casa era deja ca un muzeu în care turiștii vin numai în vizită. Nu m-aș fi mirat dacă duminica dimineața ar fi sunat la poartă niște elevi, spunând că au venit cu scopul unei vizite științifice… Soțul meu trăia deja în altă casă, împreună cu soția lui. Călătoreau mult… Eu am rămas cu bătrâna. Nu era proastă bătrâna aia. Mi-

era frică de ea, dar o și iubeam. Mai licăreau în ea cunoștințele femeilor dintr-o epocă apusă. Știa rețete de vindecat ficatul și rinichii. Știa și cum trebuie să te speli corect, cum să asculți muzică… Știa și ce e între noi, știa despre revolta fiului său, fără să fi vorbit despre asta… Despre lupta lungă dintre noi doi, așa cum numai femeile sunt capabile să depisteze totul, ca un radar… Ele depistează secretele bărbatului de care sunt legate.

Știa și că băiatul ei e singur și că n-are nicio speranță să se elibereze, pentru că lumea în care se născuse și căreia îi aparținea cu toată ființa lui… iar după aceea, și cu amintirile, și cu visele, și cu ființa lui trează… că lumea asta nu-l mai ocrotește. Nu-l mai ocrotește, pentru că e în curs de scămoșare, ca materialele acelea vechi pe care nu le mai poți folosi nici pe post de ținută de gală, nici pe post de cârpă… pentru că fiul ei nu mai ataca, ci doar se apăra. Și cel care nu atacă, cel care doar se apără, acela nu trăiește, acela doar există… Bătrâna depista primejdia asta cu instinctele unei femele puternice, care țese și coase. Cunoștea secretul ăsta așa cum se știe în unele familii despre o boală întunecată și sălbatică, o boală care se moștenește și despre care nu se poate vorbi, pentru că la mijloc sunt niște interese importante, care nu lasă ca boala să ajungă cunoscută… De parcă familia respectivă ar fi pustiită de o epilepsie ereditară sau de o predispoziție la sângerare. Ce te uiți așa? Da, și eu sunt agitată, nu doar stăpânii. Și nu am devenit agitată printre ei. Eram deja agitată și acasă, în groapa aia… dacă pot să vorbesc despre așa ceva ca despre casa mea. Dacă spun cuvintele astea… familie, acasă… simt doar un miros. E miros de pământ, de noroi, de șoareci și de oameni. Apoi, peste toate astea plutește un altfel de miros, mirosul care plutea și peste copilăria mea jumătate animalică, jumătate umană, cerul de un albastru-deschis, pădurea umedă de ploaie și cu miros de ciuperci, gustul soarelui, ca și când atingi cu vârful limbii un obiect din metal… Am fost și eu un copil agitat, de ce să neg…? Și noi avem secretele noastre, nu numai bogații.

Însă eu vreau să-ți povestesc sfârșitul, clipa în care l-am văzut ultima oară pe soțul meu. Pentru că știu, știu precis că atunci l-am văzut ultima oară, așa cum știu că stau acum aici, cu tine, în zori, într-o cameră de hotel din Roma.

Așteaptă, să nu bem iar. Să bem mai bine o cafea… dă-mi mâna, apasă-mi inima cu ea. Bate, într-adevăr. Bate mereu în zori. Nu bate de la cafea sau de la țigară, nici pentru că sunt aici, cu tine. Bate pentru că mi-am adus aminte clipa când l-am văzut ultima oară.

Să nu crezi că de dorință-mi bate mie inima. Nu e nimic de cinema în bătăile astea. Ți-am mai zis că nu l-am iubit niciodată. A fost o vreme când eram îndrăgostită de el, dar îndrăgostită doar pentru că nu trăiam cu el. Cele două nu fac casă bună, mă-nțelegi…?

Apoi totul a decurs conform planului pe care mi-l făcusem în capul meu nebun și îndrăgostit. Bătrâna a murit, iar eu am plecat la Londra… Arată-mi numai poza cealaltă! Ăsta era un grec dat dracului, dragul meu! M-a învățat să cânt tocmai în Soho, în Londra. Mare lichea era și cât de minunat își tot

dădea ochii peste cap, niște ochi negri și focoși, știa să șoptească, să jure pe orice și putea să-și arate albul ochilor ca tenorul napolitan pe care l-am ascultat nu de mult la operă.

Eram foarte singură atunci, la Londra. Știi cât de imens e totul în deșertul ăla de piatră…? Și plictiseala e imensă. Dar englezii s-au învățat cu plictiseala lor, se pricep la ea. Eu m-am dus acolo să fiu menajeră într-o casă. Dar în casa londoneză unde m-am angajat… atunci se căutau menajere din alte țări așa cum pe vremuri se căutau sclavi arabi…! Au ei un oraș, Liverpool se cheamă, despre care se spune că e construit pe țestele negrilor…! Asta nu știu sigur…! Dar în casa aceea mare n-am răbdat să fiu multă vreme menajeră, pentru că e cu totul altfel să fii menajeră la Londra decât acasă la noi. Era mai bine, dar și mai rău. Nu munca în sine. Faptul că trebuia să lucrez acolo nu m-a supărat. Abia bâiguiam câteva cuvinte în limba lor, asta mă supăra tare mult… Dar și mai mult mă supăra că-n casa aia nu eram nici măcar menajeră, ci mai mult o piesă. Și nici măcar nu eram într-o casă, într-o gospodărie englezească, ci într-o uzină mare, unde se ocupau cu importul… Eu eram una dintre piesele de import. Mai mult, nici nu eram angajată la o familie engleză, eram menajeră la familia unui imigrant evreu din Germania, bogat… Domnul fugise din cauza lui Hitler, vindea armatei lenjerie groasă de bumbac. Era un evreu german atât de metodic, că era tot atât de german pe cât era de evreu. Freza îi semăna cu un scalp și cred că… asta nu-i sigur, dar nici exclus nu e… cred că și-a zgâriat pe față ceva urme superficiale de duel, fiindcă voia să fie tot atât de elegant ca studenții germani care foloseau tăișul sabiei când uzau de forță. La asta mă gândeam când mă uitam din când în când la mutra lui.

Dar au fost oameni buni și-au jucat rolul ăsta de englezi, așa crispați și însuflețiți cum englezii n-au avut nici cheful, nici posibilitatea să-l joace… Stăteam într-un cartier din suburbie, într-o casă frumoasă, cu grădină. Stăpânii erau patru, noi, servitorii, cinci și mai era și o menajeră. Treaba mea era să răspund la ușă. Erau un valet și o bucătăreasă, exact ca la locul meu dinainte. Era și o fată, ajutor de bucătar, și un șofer. Găseam că e în ordine așa. Familiile vechi, cu renume, din Anglia nu prea mai țineau personal așa tacticos. Marile reședințe de familie fuseseră în general vândute, iar acolo unde nu s-a întâmplat, în casele mari în care se mai trăia potrivit obiceiurilor vechi, stăpânii țineau la numărul servitorilor. Ajutorul de bucătar nu mi-ar fi preluat din sarcini pentru nimic în lume. Valetul mai degrabă și-ar fi tăiat mâna decât s-o ajute pe bucătăreasă. Toți eram niște piese într-o mașinărie și ticăiam cum trebuie… Știi ce mă neliniștea? N-am aflat niciodată ce mașinărie era aia în care ticăiam așa noi, piesele, adică stăpânii și personalul…? Un ceas elvețian precis și meticulos, sau o bombă cu ceas…? Era ceva neliniștitor în viața aia englezească, fină și calmă… Știi, și ăștia zâmbeau mereu… așa cum în romanele englezești asasinul și victima își zâmbesc unul altuia, discută cu finețe că vor să se omoare unul pe altul… Și între timp zâmbesc. Asta era plictisitor. Răbdam cu greu plictiseala asta încălzită, spălată, curățată chimic. Iar când eram printre ei,

în bucătărie sau în salon, nu știam niciodată dacă râd la replica potrivită sau nu. Firește, în salon râdeam doar în sinea mea, fără glas, pentru că nici n-aveam dreptul să râd când ei, stăpânii, se jucau de-a englezii și-și spuneau glume… Dar nici în bucătărie nu știam dacă râd în momentul potrivit… Adorau umorul. Valetul se abonase la o revistă de umor și cât mâncam de prânz, el ne citea glume englezești, care erau de neînțeles și care pentru mine erau mai mult tâmpe decât amuzante. Toți râdeau în hohote, bucătăreasa, șoferul, servitoarea și valetul… Și-n același timp mă priveau cu o căutătură șireată, curioși dacă râd, dacă înțeleg și eu excelenta glumă englezească…

Însă din toată gluma eu înțelegeam doar că mă păcălesc și că de fapt nici nu râd de glume, ci de mine. Pentru că englezii sunt aproape la fel de greu de înțeles ca și bogații. Trebuie să ai mereu grijă în preajma lor, pentru că zâmbesc mereu, chiar și când se gândesc la ceva mârșav. Și pot să te privească atât de tâmp, c-ai zice că nu știu să numere nici până la doi. În realitate însă nu sunt deloc atât de tâmpi pe cât par și știu să numere excelent, mai ales când vor să păcălească pe cineva. Firește, pe mine, străina, sclava albă, m-au disprețuit din toată inima… Dar poate că nici nu mă disprețuiau într-atât cât pe stăpânii imigranți, pe evreii bogați din Germania. Pe mine mă disprețuiau cumva cu milostenie. Și poate că le era și milă că nu înțeleg umorul debordant din revista *Punch*.

De-aia am trăit printre ei cum am știut. Și-am așteptat… pentru că altceva nu știam să fac.

Ce-am așteptat? Un Lohengrin[30] care într-o bună zi avea să lase tot și să vină după mine…? Pe omul care atunci încă trăia cu o altă femeie, cu cea avută…? Știam c-o să vină și vremea mea, trebuia doar să aștept.

Dar mai știam și că omul ăsta n-o să se miște niciodată singur. După un timp trebuia să mă duc eu după el și să-l trag afară de păr din viața lui, așa cum îl tragi din mocirlă pe cel care altfel s-ar îneca în ea, cumva așa mi-am închipuit.

Pe grecul ăla l-am întâlnit într-o după-amiază de duminică, în Soho. N-am știut niciodată care-i era ocupația cu-adevărat. Spunea că e om de afaceri. Avea dubios de mulți bani, ținea și mașină… Pe-atunci, bolizii ăștia pe roți erau mai rari decât în ziua de azi. Iar noaptea juca cărți prin cluburi. Cred că ocupația lui era pur și simplu faptul că era din Levant. Englezii nu erau surprinși că cineva trăiește din asta printre ei. Știau totul despre noi, străinii, și erau cumsecade, zâmbitori, mai bolboroseau ceva, mai încuviințau din cap. Și tăceau. Sâsâiau doar atunci când cineva întina ceea ce ei considerau a fi bunele maniere… Dar nu se știe în ce consta acel ceva.

Printre englezi, grecul ăsta al meu se legăna pe granița dintre două lumi. Nu l-au arestat, dar când eram împreună într-un local sau într-un restaurant cu clasă, câteodată se uita spre ușa turnantă, de parcă i-ar fi așteptat pe curcani. Da, avea urechile ciulite… Hai, pune înapoi și poza asta. Ce am învățat de la el? Ți-am zis, am învățat să cânt, el a descoperit că am voce. Ai

dreptate, am învățat și altceva de la el. Ei, prostuț mai ești! Ți-am spus că era din Levant. Dă-l încolo de grec.

Nu mă tot întrerupe. Doar ți-am spus că vreau să povestesc numai finalul. Ce final…? Păi, că totul a fost degeaba, pentru că în secret l-am urât mereu pe soțul meu. Și l-am și adorat ca o nebună.

Am înțeles în clipa în care ne-am întâlnit după asediu, pe pod. Ce simplu sună… Acum am spus-o cu voce tare și vezi că nu se întâmplă nimic. Ești întins aici, în Roma, într-un pat de hotel, fumăm țigări americane, din ceașca turcească de cupru se răspândește mireasma cafelei, se crapă de ziuă, iar tu te sprijini într-un braț pe pernă și te uiți la mine… Părul frumos, dat cu briantină, îți cade pe frunte și aștepți să-ți povestesc mai departe. Așa de minunat se schimbă totul în viață! Deci treceam podul într-o zi și dintr-odată m-am întâlnit cu soțul meu…

Acum, că am spus-o cu voce tare, mă mir și eu cât încape într-o frază. De pildă, ce spune un om după asediu… Numai vorbe, nu-i așa? Dar în realitate nu-i atât de simplu. Trebuie să știi că atunci, pe la sfârșitul lui februarie, războiul încă fumega peste Dunăre. Arseseră orașe și sate, fuseseră omorâți oameni. Dar la Pesta și la Buda deja trăiam așa cum se trăiește într-un oraș… E drept că trăiam și cum trăiau nomazii la începutul vremurilor, sau cum trăiesc țiganii. Până pe la mijlocul lui februarie, până și ultimul nazist fusese alungat din Pesta și din Buda… apoi frontul a început să se depărteze, cu pocnituri tot mai scăzute și mai rare. Oamenii au ieșit din beciuri.

Firește, tu, acolo, în Zala cea pașnică, puteai să crezi că toți cei care rămăseserăm închiși în Budapesta suntem niște nebuni. Ai dreptate, nimeni dintre cei care priveau din afară ce s-a întâmplat săptămâni și luni de-a rândul atunci, după asediu, nu-și putea închipui altceva. Din afară nici nu poți să-ți închipui ce simte sau cum vorbește un om care abia se scoală din iadul cel mai iad al mizeriei. Din mirosul pestilențial în care l-au marinat săptămâni la rând. Ne-am cățărat amețiți din murdăria, din scârnăvia unei lungi perioade în care nu avuseserăm apă și locuiserăm alături de necunoscuți. Dar nu vreau să te delectez cu un roman al asediului. Îți spun așa cum mi s-a întipărit în memorie, alandala… Multe amintiri sunt în ceață când mă gândesc la perioada asta. Ca la cinema, când se rupe filmul, știi…? Dintr-odată povestea nu mai are sens, publicul se holbează cu o admirație tâmpă la golul care lucește cenușiu pe pânză.

Casele încă fumegau, de parcă Buda întreagă, Cetatea, cartierul vechi ar fi fost un rug aprins. Pe mine, ziua asta m-a prins chiar la Buda. În timpul asediului nu mă ascunsesem în pivnița casei mele, pentru că locuința unde stăteam înainte fusese bombardată. Mă mutasem de acolo la un hotel din oraș, iar când trupele rusești au încercuit orașul, m-am dus la un cunoscut… Cine-a fost cunoscutul? Nu mă descoase. O să-ți spun, dar pe rând.

Pe-atunci nu era greu să găsești cazare în Budapesta. Toată lumea locuia altundeva, numai acasă nu. Oameni care ar fi putut să rămână pe la casele lor, pentru că nu aveau nimic să-și reproșeze – poate doar sentimentele naționaliste și atașamentul față de legenda cerbului fermecat[31] –, mirosiseră că marele carnaval era pe terminate și, dintr-odată, începuseră să joace teatru, cum că se tem, că se ascund, de parcă n-ar fi fost cu neputință ca bolșevicii să-i caute tocmai pe ei… Parcă se deghizase toată lumea. Parcă o mare companie de circari ar fi început să se joace, diabolic, de-a carnavalul. Parcă toată lumea s-ar fi îmbrăcat în clarvăzător persan, în bucătar sau și-ar fi lipit o barbă falsă… Oamenii s-au schimbat înspăimântător.

Dar se mai întâmpla și altceva. Părea că toată societatea se îmbătase cu licorile pe care le găsiseră naziștii în pivnițele marilor hoteluri și restaurante și după le lăsaseră baltă pe toate, pentru că mărșăluiseră mai departe, spre Occident… Era ca în descrierile marilor accidente aviatice și naufragii, când turiștii ajung pe o insulă pustie sau într-un vârf înzăpezit de munte… și după trei, patru zile, proviziile se termină. Iar oamenii, doamne elegante, domni distinși, se uită unii la alții, întrebându-se care dintre ei ar putea fi mâncat, pentru că le e o foame teribilă… Ca în filmul ăla în care actorul acela mic, cu mustața ca o periuță de dinți, și căutătorul de aur uriaș încep să alerge unul după altul, pentru că omul mare vrea să-l mănânce pe cel mic… Era ceva nebunesc în ochii oamenilor, când se uitau la un obiect sau când vorbeau despre faptul că aici sau dincolo se poate mânca ceva. Pentru că hotărâseră, exact ca naufragiații de pe insula pustie, că ei vor supraviețui cu orice preț, chiar și cu acela de a mânca alți oameni… Și de a-și face provizii din tot ce găseau.

După asediu am văzut ceva din realitate. Ca omul căruia i se taie cataracta de pe ochi, cu briciul. Chiar mi-am ținut respirația o clipă, atât de interesant era ce vedeam. Cetatea ardea încă, noi ne târam din beciuri. Femeile se îmbrăcau în țoale bătrânești, se deghizau în babe, erau soioase și mânjite cu funingine, credeau că așa vor scăpa de rușii violenți. Hainele și trupul ne fumegau de mirosul morții și de putoarea pestilențială a beciurilor. Pe trotuare, peste tot, explodau ditamai bombele uitate acolo. Mergeam pe strada lată printre cadavre, ruine și mașinării de luptă făcute țăndări, printre scheletele avioanelor Rata cu aripile frânte. Mergeam din cartierul Krisztina spre parcul Vérmező. Eram un pic amețită de toate: de aerul proaspăt, de soarele de sfârșit de iarnă, de faptul că încă trăiesc… Mergeam șontâc-șontâc, ca alte mii și mii de oameni, pentru că era un pod înjghebat în pripă peste Dunăre. Era o construcție gheboasă, ca spatele de dromader. Torționarii poliției rusești îi luaseră pe meșteri să facă podul în două săptămâni, după ordinele inginerilor de pod roșii. Așa puteai să mergi iarăși de la Buda la Pesta. Iar eu alergam cum puteam, pentru că voiam să ajung la Pesta cu orice preț și cât mai repede. Nu mai puteam… poftim? Pentru că voiam să văd vechea noastră locuință? Da’ de unde. Îți spun cum a fost.

În prima dimineață în care podul a fost gata în sfârșit, m-am grăbit spre Pesta, pentru că voiam să iau acetonă din centru, de la drogheria veche.

De ce te holbezi la mine de parc-aș fi sonată? Era cum îți zic. Buda ardea încă. În Pesta se vedeau măruntaiele caselor. Dar în cele două săptămâni cât am putrezit în adăpost cu toții, bărbați, femei și copii… în timp ce lângă mine făceau foamea și țipau de frică, un om bătrân chiar a murit de frică… și cu toții eram murdari, pentru că nu era apă… în aceste două săptămâni nimic nu m-a chinuit mai aprig decât că uitasem să aduc acetonă în adăpost. Când s-a auzit ultimul țipăt al sirenei și a început asediul, eu am coborât în beci cu unghiile vopsite în roșu-stacojiu. Apoi am rămăs așa două săptămâni, cu unghiile roșii. Și unghiile mele roșii s-au înnegrit de murdărie.

Știi, pe vremea aia aveam și eu unghiile vopsite în roșu, ca femeile ușoare. Un bărbat nu poate să-nțeleagă… dar eu eram extrem de agitată, pentru că nu știam când pot să alerg la drogheria veche din centru, unde se mai putea găsi acetonă de bună calitate.

Psihanalistul căruia îi plăteam cincizeci de *pengő* pe ședință ca să mă pot întinde pe divanul lui de trei ori pe săptămână și să vorbesc prostii, pentru că am ținut să fac totul ca la carte, așa cum se face la bogați… omul ăsta sigur mi-ar fi spus că nu lacul murdar voiam eu să mi-l curăț de pe unghii, ci o altfel de murdărie, murdăria vieții mele de dinainte de asediu… Dar nu e sigur. Eu știam doar că unghiile nu-mi mai sunt roșii, ci negre, și că trebuie să scap de asta. De-aia am alergat pe pod de îndată ce s-a putut.

Când am ajuns pe strada unde locuisem cândva, am observat în fața mea un cunoscut. Era un om în vârstă din cartier, instalator. Ca mulți alții pe atunci, și omul ăsta își lăsase barbă, o barbă lungă și sură, se deghizase în moșneag, sperând că așa rușii nu-l vor duce la muncă silnică sau chiar mai departe, la Ekaterinburg. Căra un bagaj mare. M-am bucurat când am trecut pe lângă el și l-am recunoscut. Și dintr-odată am auzit că strigă la lăcătușul de vizavi, care stătea într-o casă ruinată:

– Grăbește-te, Jenő, la Biroul Central, acolo mai sunt niște lucruri!

Iar celălalt, lăcătușul, un lungan, i-a răspuns cu o voce răgușită și entuziasmată:

– Bine că-mi zici, mă grăbesc!

Am stat pe marginea parcului Vérmező, privind îndelung după ei. L-am văzut pe bulgarul bătrân și bețivan care înainte ducea lemne în locuințele mai înstărite. Acum ieșea dintr-o casă ciuruită de bombardamente, cărând o oglindă cu ramă aurită, așa de tacticos și cu atâta evlavie, ca preotul când poartă crucea la hram. Oglinda lucea în lumina acidă, de sfârșit de iarnă. Cu atâta evlavie pășea pe stradă moșul ăsta bulgar, așa ridica oglinda aurită, de parcă la sfârșitul vieții ar fi primit de la zânele bune darul la care aspirase toată viața, la care visase în secret toată copilăria. Se vede treaba că bătrânul furase oglinda chiar atunci. Pășea printre ruine cu calm, de parcă în sfârșit pe lume ar fi fost o mare sărbătoare, și-n sărbătoarea aia fermecată el era

unul dintre sărbătoriții care primiseră un dar, un premiu adevărat… El, bulgarul, cu oglinda lui furată.

Atâta m-am uitat după el, c-a trebuit să mă frec la ochi. Apoi am pornit-o intuitiv spre casa rănită de bombe din care ieșise bătrânul. Poarta încă era intactă, dar în locul scării care ducea la etaj era un fel de movilă construită din resturi. Mai târziu am aflat că pe casa asta veche din Buda căzuseră peste treizeci de bombe și grenade. Îi cunoșteam pe locuitori, o croitoreasă la care-mi mai duceam din haine, un veterinar care-mi trata câinele, iar la etajul întâi stătea un judecător cu soția lui, cu ei mai luam gustarea de după-masă la cofetăria veche din Buda, Auguszt pe numele ei. Krisztina aducea mai curând cu un orășel austriac decât cu un cartier din Buda. Cei care stăteau aici trăiau într-un fel de neîncredere familiară atât cu autohtonii, cât și cu imigranții, într-o conspirație fină și liniștită care nu avea nici scop, nici sens, atât că toată lumea aparținea aceleiași clase, pensionarii și burghezii îmbogățiți modest, prin munca lor de zi cu zi, care era mai curând o moșmondeală continuă. Și dacă cineva se rătăcea pe-aici venind de jos, învăța manierele autohtonilor, devenea modest și cumsecade. Și lăcătușul, și instalatorul… În cartierul Krisztina locuia de fapt o mare familie, o familie cu bune maniere, care respecta legea și reputația.

În casa asta din care ieșise bulgarul cu oglinda furată stăteau tot așa, oameni respectabili și care respectau ce trebuia respectat. Și se grăbeau la fel ca instalatorul și lăcătușul, care se încurajau unul pe altul că o să fie bine dacă vor fi cât mai activi atât cât ține carnavalul, pentru că deocamdată Buda arde și nu e nici polițist, nici lege. Și-n Biroul Central mai erau lucruri pe care nu le furaseră nici muscalii, nici vagabonzii. Purtam în ureche cuvintele astea ca pe o melodie… Strigătul ăsta de ștrengar, țipătul ăsta complice, interlop. Am intrat în casa cunoscută, am urcat la etaj pe movila de resturi, și dintr-odată m-am pomenit în apartamentul judecătorului, în camera din mijloc, în salon. Am recunoscut încăperea, pentru că odată fuseserăm invitați la ceai aici, eu și soțul meu, bătrânii ne invitaseră. Plafonul lipsea, o bombă căzuse pe acoperiș și luase cu ea salonul de la etajul al doilea. Și acum, totul zăcea aici… grinzile podului, țiglele, ramele ferestrelor, o ușă din apartamentul de deasupra, cărămizi și mortar… apoi, ce mai rămăsese din mobilele delabrate, un picior de masă *Empire*, o fațadă de dulap de pe vremea Mariei Terezia, țăndări de vitrină și de lămpi, toate zăceau într-o mâzgă umedă și putrezită…

De sub ruine se ițea un colț de covor oriental. Fotografia bătrânului judecător zăcea și ea aici, în mâzga istorică… Era o poză în ramă de argint, bătrânul pozase în jachetă și cu părul pomădat. Mă uitam la ea cu evlavie, pentru că figura somptuoasă și bătrână avea ceva de icoană, aducea cu Sfântul Ioan Nepomuk. Apoi însă m-am plictisit s-o tot privesc și am împins-o cât acolo, cu vârful pantofului. Totul arăta de parcă cineva ar fi făcut din resturile astea istorice o grămadă de gunoi. Locuitorii încă nu se întorseseră din beci, poate că și muriseră în adăpost… Pornisem în jos, când mi-am dat seama că nu sunt singură.

Prin ușa întredeschisă care făcea legătura între încăperea aceea și sufragerie s-a târât un om în patru labe, ducând o cutie cu argintărie. M-a salutat fără nici cea mai mică jenă, politicos, de parcă era doar în vizită. Era funcționar, îl cunoșteam. Stătea acolo, în cartier, era un burghez cinstit din Buda. „Cărțile!“, a zis cu regret. „Ce păcat de cărți!“ Am coborât împreună, l-am ajutat să care argintăria. Am vorbit foarte dezinvolți. Mi-a povestit că el venise pentru cărți, fiindcă bătrânul judecător avea o bibliotecă mare, avea literatură și cărți de drept frumos legate… și lui îi plăceau cărțile. De aceea se gândea că „va salva biblioteca“. Mi-a zis cu regret că nu-i reușise, pentru că plafonul căzuse și la vecini și cărțile se înmuiaseră, totul era păstos, ca într-o moară de hârtie. N-a scos un cuvânt despre argintărie, pe-aia o luase doar așa, în loc de cărți.

Am pălăvrăgit, coborând în patru labe pe resturile rămase din scară. Funcționarul îmi arăta drumul ca un om bine-crescut ce era, câteodată mă prindea de cot și mă ajuta să trec de cotiturile primejdioase, ascuțite. Așa am ieșit din casa ruinată. La poartă ne-am odihnit, apoi ne-am luat rămas-bun. A dat din cap satisfăcut, cu argintăria în brațe.

La fel ca instalatorul, bulgarul și lăcătușul, și omul acesta acționase din proprie inițiativă… Știi, făceau parte cu toții din sectorul privat, cum i s-a spus mai târziu… Se gândeau că e mai bine să salveze ei ce nu apucaseră să fure Crucile cu Săgeți și naziștii, iar mai târziu muscalii și comuniștii, în drumul înapoi spre Moscova… Că e un fel de datorie patriotică să pună mâna pe tot ce se poate… Și, din acest motiv, s-au apucat să „salveze“. Și n-au salvat numai ce era al lor, ci și ce era al altora, înainte ca lucrurile să ajungă în traista muscalilor sau a comuniștilor… Nu erau mulți, dar erau extraordinar de sârguincioși… Și noi, ceilalți… nouă milioane oameni sau chiar mai mulți… știi, cei pe care i-au numit „poporul“… În primele zile ne uitam cu un fel de inerție pierită la cei care furau în numele poporului… Înainte, Crucile cu Săgeți furaseră săptămâni la rând. Era ca o pandemie care infecta lumea… Au furat tot de la evrei… apartament, moșie, magazin, uzină, farmacie… apoi slujbă și, până la urmă, viața. Asta deja nu mai era inițiativă privată, era ceva instituționalizat. Apoi au sosit muscalii. Furau și ei zi și noapte, mergeau din casă-n casă și din locuință-n locuință. Cu ei au sosit și comuniștii, zăceau în furgonetele rușilor, ei, cei pe care i-au învățat la Moscova cum trebuie să sugi sângele unui popor până nu mai poate… Tu erai poporul…? Știi cine-i ăla, ce-i aia popor…? Tu și cu mine, noi eram poporul…? Pentru că acum, când se spune că totul se face în numele poporului… poporului i s-a făcut lehamite… Îmi amintesc cât am fost de surprinsă într-o vară, la vremea secerișului, când am mers la o moșie cu soțul meu și copilul gazdelor, un băiețel cu cârlionți blonzi, a dat buzna în casă în timpul prânzului și-a strigat: „Mamă, închipuie-ți, secerătorul i-a tăiat degetul unui popor!“ Am zâmbit, am spus, indulgenți, că nu-i decât un

copil… Dar acum, când toată lumea era poporul, atât stăpânii, cât și noi, ceilalți… Niciodată n-am fost mai aproape unii de alții, poporul și ceilalți, ca în acele săptămâni când au năvălit comuniștii și se găseau specialiști în furt care invocau scuza că ăsta nici nu e furt, ci dreptate socială… Tu știi ce-i aia dreptate socială…? Poporul nu știa. A fost uimit când progresiștii au venit cu legi și-au explicat că ce-i al tău de fapt nu-i al tău, pentru că totul e al statului. Asta n-o înțelegeam. Poate că nici măcar muscalii prădători nu erau atât de disprețuiți de popor ca sârguincioșii ăștia care făceau dreptate socială, care azi salvau tabloul unui mare pictor englez dintr-o locuință, mâine dantela unei vechi familii sau dantura de aur a unui bunic străin… Când legiunea asta privată a început să fure în numele poporului, toată lumea a rămas cu gura căscată, scuipând numai din când în când pe jos. Rușii umblau prin tot târgul ăsta cu o nepăsare totală. Ei trăiseră deja totul, la ei acasă. Nu discutau, numai furau și te despuiau…[32]

Ei, m-am aprins. Dă-mi apa de colonie, să-mi dau pe față.

Tu stăteai ascuns în provincie, așa că habar n-aveai cum era viața pe atunci la Budapesta. Nimic nu mergea cum trebuie, dar, ca la un fel de descântec sau cuvânt magic, ca și când ar fi auzit fluierul unui demon sau al unei zâne, orașul dintr-odată s-a trezit la viață, ca în basmul cu vrăjitorul cel rău care dispare în fum, iar oamenii vrăjiți, care păreau morți, reînvie… Ceasul ticăie și izvorul susură… Demonul cel rău, adică războiul, a dispărut fără urmă, monstrul s-a îndreptat spre Occident… Iar rămășițele orașului și ale societății trăiau asta cu o bucurie atât de intensă și de încrâncenată, cu o viclenie așa de perseverentă și de șireată, de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic. În săptămânile în care nu era pod peste Dunăre am trecut fluviul cu barca, de parcă am fi trăit cu două sute de ani mai devreme, când încă niciun pod nu era construit. Dar pe bulevard, în spatele porților, găseai deja fel de fel de mâncăruri bune, cosmetice, haine, pantofi, tot ce-ți poți închipui… Napoleoni de aur, morfină, untură de porc… Evreii au ieșit pe brânci din casele însemnate cu steaua lui David, dar peste o săptămână-două, deja puteai să te tocmești la Budapesta pentru stofă englezească, parfumuri franțuzești, tărie olandeză și ceasuri elvețiene, toate astea printre hoituri neîngropate de cai și cadavre umane, printre ruinele caselor… Totul colcăia, toată lumea oferea câte ceva, toți își puneau marfa pe tarabă. Evreii se târguiau cu comandanții camioanelor rusești, duceau și aduceau marfă și merinde prin regiunile țării… Creștinii s-au trezit și ei și a început imigrația. Viena și Bratislava erau deja pe mâna occidentalilor, iar oamenii fugeau cu mașinile rușilor la Viena, să aducă de acolo mașini și să ducă untură și țigări…

Oamenii încă erau pe jumătate surzi de la bubuiturile obuzelor căzute și de la bombele explodate, dar la Budapesta se deschiseseră deja cafenele unde se dădea cafea boabe tare ca naiba și unde după-masa, la ora cinci,

marinarii ruși dansau cu fetele din Józsefváros[33]. Nici nu se înmormântaseră toți morții, labele picioarelor încă le ieșeau din mormintele stradale improvizate, dar vedeai deja femei machiate cum se grăbeau să treacă Dunărea, ca să meargă la întâlniri care aveau loc de obicei în apartamentul vreunui holtei dintr-o casă rănită de bombe. Vedeai oameni îmbrăcați ca burghezii care treceau la pas lejer spre cafeneaua de pe bulevard, unde la două săptămâni după asediu puteai să comanzi gulaș de vițel la prânz… Renășteau bârfa și manichiura. Nu pot să-ți povestesc ce senzație era să te tocmești pentru parfumuri franțuzești sau acetonă într-o drogherie de pe bulevard, la două săptămâni după asediu, într-un oraș sub ocupație, cu case arse care încă fumegau, plin de tâlhari ruși și de marinari din Crimeea care furau tot ce prindeau…!

M-am gândit mai târziu și mă gândesc până în ziua de astăzi că nimeni nu putea înțelege ce se întâmplase cu noi… Ne întorseserăm cu toții de pe malul celălalt, din infern. Tot ce ținea de lumea de altădată se prăbușise, totul se stricase… Oricum, noi credeam că totul s-a sfârșit și că va începe ceva nou.

Iluzia asta a durat câteva săptămâni.

Merita osteneala să trăiești toată perioada asta imediat următoare asediului. Dar a trecut. Închipuie-ți numai, două săptămâni n-a fost nici lege, nimic. Contesele vindeau langoș la marginea drumului. Am văzut o evreică pe jumătate înnebunită care își căuta fetița cât era ziua de lungă, cu privirea sticloasă, ca de femeie nebună, oprea necunoscuți ca să-i întrebe dacă n-au văzut-o și într-un târziu a aflat că Crucile cu Săgeți o omorâseră pe fetiță și-o aruncaseră în Dunăre. Iar femeia nu voia să creadă că-i adevărat.

Toată lumea credea că trăiește din nou și că de-acum înainte, cumva, totul va fi altfel… Speranța asta a ceva care va fi „altfel“ le lucea în ochi ca la îndrăgostiții sau ca la drogații care spun cât sunt ei de fericiți, de mulțumiți… Și într-adevăr, în scurt timp totul a devenit „altfel“… adică la fel ca odinioară. Dar asta nu știam pe atunci.

Ce-mi închipuiam oare…? Speram că de-acum înainte vom fi mai buni, mai omenoși…? Nu, asta chiar că nu mi-am închipuit.

În zilele acelea, speram mai curând… și eu, și alții, toți cei cu care am vorbit… că teama și suferința, toate acele orori și grozăvii, au ars ceva în noi, ca nitratul de argint. Poate speram și că ne-am uitat pasiunile demonice și obiceiurile rele… Sau… așteaptă, aș vrea să spun ceva, sincer.

Poate speram și altceva. Poate speram că va veni vremea unei mari dezordini, când toate vor rămâne așa, în debandadă, pe vecie. Și nu va mai fi nici polițist și nici vitrină, nu va mai fi hingher, nici sărut-mâna, nu va mai fi al meu și al tău, nici până ce moartea ne va despărți. Ce va fi, atunci…? Marea trăncăneală, golul care urlă la cer, în care omenirea se plimbă cu nonșalanță, molfăie langoș și fuge de la curățarea ruinelor, dă cu

piciorul la tot ce înseamnă locuință, relație și obicei…? Dar despre asta nimeni nu îndrăznea să vorbească. Știi, acele vremuri aveau ceva infernal, dar și ceva paradisiac. Așa trăise omul cândva, în paradis, înainte de căderea în păcat. Așa trăiam noi, la Budapesta, după căderea în păcat. A fost cel mai straniu lucru din tot ce am trăit acasă.

Apoi, într-o zi, ne-am trezit și am aflat, căscând și tremurând de frig, cu pielea de găină, că nimic nu s-a schimbat. Am învățat că nu există „altceva". Omul e dus în fundul iadului, fiert în căldare și, dacă o forță cerească minunată îl trage de acolo într-o bună zi, într-o clipită el reia lucrurile exact de unde a rămas.

Aveam multe de făcut, zilele ne treceau într-un soi de lene febrilă, de vreme ce trebuia să ne facem singuri, cu mâinile noastre, toate cele trebuincioase traiului. Nu puteai să suni după servitoare, ca să-i ceri una sau alta… așa cum sunaseră după mine nobilii și cum sunasem și eu nu de mult, cu obrăznicie și cu bucurie, când devenisem nobilă la rândul meu… Colac peste pupăză, nu erau nici apartamente, nici sonerii și nici curent electric, de care au nevoie soneriile. Iar apa curgea doar uneori la robinet, dar de obicei nu. Și vai, ce interesant a fost când am descoperit apa…! Fluxul nu ajungea până la etajele superioare, iar apa de care aveam nevoie pentru curățenie o căram cu găleata, de la subsol până la etajul patru. Apa era pentru curățenie, pentru gătit… și nu știam exact ce e mai important. Femeile delicate, din rândul cărora deja făceam parte și eu… care se înfuriaseră pentru că proprietarul drogheriei din centru era în război și nu mai puteau obține săruri franțuzești pentru baia de dimineață și de seară… au descoperit brusc că curățenia nu e atât de importantă pe cât crezuseră o viață întreagă. De exemplu, au înțeles că mai important decât spălatul e să fie în găleată un fel de apă, un lichid suspect în care să poți găti cartofii. Și pentru că toată lumea căra personal fiecare găleată cu apă la etaj, am înțeles brusc că apa e un lucru foarte prețios. Atât de prețios, încât nu merită s-o irosești pe spălatul mâinilor după o muncă murdară…

Ne dădeam cu ruj, dar nu ne mai spălam așa de maniac, pe gât și prin alte părți ale corpului, ca în urmă cu câteva săptămâni. Dar tot era bine… Și mi-am amintit că dintre vechii regi francezi, niciunul nu se spăla regulat la vremea lui. Nu exista încă deodorant. Regele însuși nu se spăla, în schimb era parfumat din cap până-n picioare… Îți vine să crezi? Știu sigur, am citit-o într-o carte. Și totuși erau uriași și nobili, chiar și fără să se spele. Erau doar împuțiți. Așa am trăit și noi pe vremea aia, ca Bourbonii… Eram eleganți, dar puteam.

În tinerețe îi slujisem destul pe alții, dar nici prin gând nu-mi trecuse că, de nevoie, aș putea ajunge să-mi fiu propria slujitoare…! Uram să car gălețile cu apă până sus. Preferam să iau apă din bucătăria prietenilor, unde curgea la robinet. Acolo mă spălam. În secret, chiar mi-a plăcut situația. Cred că se bucurau până și cei care se plângeau că lipsa de curățenie era lucrul cel mai rău… Dar așa cum copiilor le place murdăria și să se hârjonească în noroi, și societatea asta, fiartă în leșia iadului, s-a bucurat

câteva săptămâni de tulburare, de murdărie, s-a bucurat că puteai să dormi în bucătăriile altora, că nu trebuia să te speli, nici să te îmbraci corespunzător…

Nimic nu se întâmplă fără un motiv în viață. Am primit asediul pentru păcatele noastre, dar suferința ne-a fost răsplătită prin faptul că ni s-a permis, câteva săptămâni după asediu, să fim atât de împuțiți și de nevinovați, la fel cum Adam și Eva puteau fi împuțiți în paradis, pentru că nici ei nu se spălau. A fost bine și că nu trebuia nici să mănânci regulat. Toată lumea mânca ce apuca. Au fost două zile în care n-am mâncat decât coji de cartofi. Apoi, a doua zi, am mâncat crab din conservă și carne de porc scăldată în untură, iar la sfârșit, o cutie mică de bomboane de la Gerbeaud. Și nici nu m-am îngrășat. E adevărat că au fost și zile în care abia dacă am mâncat.

Apoi, dintr-odată, vitrinele magazinelor s-au umplut de mâncare și imediat am pus patru kilograme. Aveam din nou aciditate gastrică și alte probleme, căci sosise timpul să alerg după pașaport. M-am întristat, pentru că am înțeles că totul e lipsit de speranță.

Dragostea, zici…? Ce bun ești. Un înger pe pământ. Nu, dragul meu, cred că nici măcar dragostea nu-i poate ajuta pe oameni. Nici măcar afecțiunea… Artistul de care ți-am spus susținea că aceste cuvinte și-au pierdut sensul. Nu credea în dragoste sau afecțiune. Doar în pasiune și în milă. Dar nici astea nu sunt de folos, căci amândouă, și mila, și pasiunea, durează doar o clipă…

Ce spui…? Că atunci nu merită să trăim? Să nu mai ridic din umeri…? Uite, inima mea, cine vine de unde vin eu… Nu poți să-nțelegi ce spun pentru că ești artist. Încă mai crezi în ceva… crezi în artă, nu? Ai dreptate, ești cel mai bun toboșar de pe continent. Nu cred să mai fie pe lume un toboșar așa ca tine. Nu-l crede pe saxofonistul ăla meschin când îți spune că-n America sunt toboșari care bat cu patru bețe în același timp și cântă Bach, Händel… Băiatule, tipul ăsta e gelos pe talentul tău, vrea să te necăjească. Eu știu bine că nu există alt toboșar pe lume în afară de tine. Dă-mi mâna, să ți-o sărut… Da, mâinile tale minunate, degetele astea delicate, cu care răspândești ritmul în lume, precum Cleopatra perlele. Ei…! Stai, ochii mi se răzbună, sunt sensibilă. Mereu îmi vine să plâng când mă uit la mâinile tale.

L-am întâlnit pe pod, pentru că într-o bună zi l-au reconstruit. Nu mai multe poduri, unul singur. Dar era un pod minunat…! Tu n-ai fost acolo când l-au construit, așa că nici nu știi ce a însemnat pentru noi, oamenii din orașul asediat, când s-a răspândit vestea că Budapesta, marele oraș, avea iar podul peste Dunăre…!

S-a făcut fulgerător și la sfârșitul iernii am putut trece Dunărea pe un pod! Acest pod de urgență a fost asamblat din stâlpii și bucățile unui pod de fier. Era puțin curbat, dar ținea până și camioanele. Și a ținut multe sute de mii de oameni, care înaintau, curgeau și se ondulau asemenea unei omizi,

oameni care, de dimineața devreme, când a fost inaugurat, s-au aliniat pe ambele maluri ale Dunării, la cap, și-și-au așteptat rândul.

Pentru că nu era așa ușor să pui piciorul pe podul acesta. Cozi lungi șerpuiau prin Pesta și Buda, ca o bandă rulantă, mulțimea se mișca încet și constant. Ne pregăteam de traversare așa cum te pregătești de nuntă pe timp de pace. Era un mare eveniment când trecea cineva podul, ne lăudam cu asta. După s-au construit și alte poduri trainice, din fier, și pontoane… Peste un an, pe poduri circulau chiar și taxiuri. Dar îmi amintesc și acum cel dintâi pod, podul curbat, coada, mișcarea lentă, de parcă porniserăm, o sută de mii de oameni, cu povara păcatelor și a amintirilor în inimă, cu rucsacuri în spate, de pe un mal pe altul… Mai târziu, când au sosit vizitatori străini, maghiari care trăiau în America și-și conduceau mașinile magnifice pe podurile de fier, mă întristam mereu, aveam un gust amar în gură, pentru că mă îmbolnăveau bolboroselile indiferente ale acelor străini, cum ridicau din umeri și dădeau din cap spre podurile noastre noi și cum le foloseau cu nepăsare… Oamenii aceștia veniți de departe mirosiseră războiul și-l priviseră de la distanță, ca la cinema. Foarte frumos, apreciau, foarte frumos cum trăiam noi acolo și cum conduceam pe podurile noi…

Îi ascultam și mă durea inima. Ce știți voi…!, mă gândeam. Și am înțeles că orice om care nu fusese cu noi, care nu știa ce-au simțit un milion de oameni când au sărit în aer frumoasele poduri dunărene, construite de peste o sută de ani… cum ne-am simțit când am putut să trecem iar Dunărea cu picioarele uscate… nu în bărci, cum o treceau, cu secole în urmă, curuții, sau labanții[34], sau turcii… Cei care n-au trăit acolo nu vor putea să ne înțeleagă niciodată! Ce-mi pasă mie cât de lungi sunt podurile în America! Acesta era construit din lemn de calitate inferioară și din fier vechi și am fost una dintre primii care l-au trecut. Mai precis, în apropiere de pod am fost târâtă de șirul de oameni împreună cu care am trecut, și-atunci am observat că, de pe partea opusă, soțul meu tocmai sosise pe malul din Buda.

Am ieșit din rând și am alergat spre el. Mi-am aruncat brațele în jurul gâtului său. Mulți au strigat după polițist, care m-a tras deoparte, pentru că se oprise mișcarea benzii transportoare umane.

Stai să-mi suflu nasul. Ce bun ești…! Nu râzi, asculți serios. Asculți atât de copilăros, de parc-ai aștepta sfârșitul unui basm.

Dar ăsta n-a fost basm, iubitule, și pentru nimic n-a existat un început sau un sfârșit adevărat. Pur și simplu, totul curgea prin noi și cu noi, cei care locuiam în Budapesta la vremea aceea. N-a fost o graniță tangibilă, un cadru al vieții noastre… Era de parcă ceva ar fi șters granițele, și chiar așa se și întâmplase, trăiam fără cadru, fără țărmuri. A trecut un car de ani de-atunci și încă nu știu unde-s începutul și sfârșitul a ce mi se întâmplă. E de ajuns că am simțit și eu așa când am alergat de pe un mal pe altul al podului. N-a fost o mișcare deliberată, calculată, pentru că o clipă mai devreme nici nu știam dacă omul care fusese cândva… știi, în timpul acela

pe care oamenii îl numesc istorie… nu știam dacă cel care fusese soțul meu la un moment dat mai trăiește. Pentru că timpul acela părea îngrozitor de îndepărtat. Timpul care este cu adevărat al lui omul nu-l măsoară cu limbile ceasului, nici cu calendarul… Niciunul nu știa dacă celălalt e viu sau mort. Mamele nu știau de copiii lor, iubiții și soții se întâlneau întâmplător pe stradă. Trăiam ca la începutul timpurilor, când încă nu exista carte funciară, nu existau numere de casă, anuar… Doar trăiam și stăteam undeva, toată lumea trăia așa, atunci și acolo, unde și cum putea. Și în această mare dezordine și țigănie era o familiaritate ciudată. Poate așa trăiau oamenii cu mult timp în urmă, când nu erau nici casă, nici națiune, ci doar un trib, o hoardă rătăcitoare care se perinda fără țel cu coviltirele și liotele lor de plozi… Viața asta n-a fost rea. Era oarecum familiară… Se pare că memoria, sub numeroasele ei straturi, păstrează amintiri din viața asta arhaică, rătăcitoare.

Dar nu de asta am fugit spre el, nu de asta l-am îmbrățișat în fața a mii și mii de oameni.

În acel moment… dar n-o să râzi de mine…? S-a rupt ceva în mine. Crede-mă, eu mă stăpânisem și îndurasem cu o disciplină de invidiat asediul și tot ce mai fusese înainte, cruzimile naziste, apoi bombardamentele, în fine, o serie de atrocități. E adevărat că n-am fost cu totul singură. În lunile acelea, în care războiul a devenit atât de brutal, atât de grav, am locuit cu artistul despre care ți-am vorbit. N-am trăit cu el, să nu mă înțelegi greșit. Poate că era impotent, nu știu… N-a vorbit niciodată despre asta, dar când un bărbat și o femeie dorm în același apartament, se simte un miros de dragoste în casă. Ei bine, în apartamentul chelului ăstuia nu se simțea un asemenea miros de dragoste. Totuși, nu m-aș fi mirat dacă într-o noapte s-ar fi repezit la mine, să mă sugrume cu mâinile goale. Uneori mă culcam acolo, cu el, în nopțile când urlau sirenele de raid aerian și nu puteam ajunge acasă printre aviatori. Și acum, după atâția ani, când el nu mai este de mult în viață, mi se pare că dormeam lângă cineva care se hotărâse să scape de obiceiul prost pe care-l numim lume… de tot ce contează pentru oameni. Exact ca unul care e la dezintoxicare și vrea să scape de o pasiune frumoasă, dar în același timp dezgustătoare… de băutură, sau de droguri, sau de vanitate… de tot și toate. În viața lui, eu nu eram decât un fel de infirmieră sau dădacă.

Căci e adevărat că la vremea aia m-am furișat la el, în apartamentul și-n viața lui… Știi, așa cum sunt hoți care se strecoară în locuințe, sunt și femei care se strecoară în viața unui bărbat într-un moment neprevăzut și apoi adună în grabă tot ce pot, amintiri, impresii… Mai târziu se plictisesc și vând ce-au adunat așa. Eu n-am vândut nimic din ce-am primit de la el… Acum vorbesc despre el doar pentru că vreau să știi totul despre mine înainte să mă părăsești. Sau să te las eu… Doar mi-a dat voie să fiu pe acolo, m-a tolerat în apropierea lui, la orice oră, dimineața, seara sau după-amiaza… Doar să-l deranjez nu aveam voie. Era interzis să-i spun orice în timp ce citea. Sau cât doar stătea cu o carte în față și asculta. Dar altfel

puteam merge oriunde prin apartamentul lui, după bunul-plac, numai să-l ocolesc. Era o perioadă în care tot timpul puteau să cadă bombe și toată lumea locuia în orașul acela mare fără să-și facă vreun plan de la o oră la alta.

A fost o perioadă groaznică, zici…? Stai să mă gândesc. Știu și eu… A fost mai mult o perioadă care mi-a dezvăluit niște lucruri. Au devenit tangibile lucruri la care nu prea te gândești de obicei, pe care le expediezi… Ce anume? Păi, faptul că nimic nu are scop sau sens. Dar mai e ceva… Cu frica te obișnuiai curând, transpirai și curgea din tine ca boala când ai febră. Totul s-a schimbat… Familia a dispărut, adică familia adevărată, meseria, ocupația nu mai contau, îndrăgostiții făceau dragoste în grabă, ca un copil care rontăie ceva dulce în secret, când nu-l văd adulții… mănâncă și fuge să se joace în stradă, în mizerie. Totul s-a stricat… apartamentele, ca și relațiile dintre oameni. Uneori credeai că ai de-a face cu oamenii de acasă sau de la serviciu, că ai o legătură reală, intimă cu ei…, dar în momentul unui atac cu bombă aflai brusc că tot ce până mai ieri fusese important nu mai are nimic de-a face cu tine.

Dar nu numai bombele atacau. Toată lumea simțea că sirenele raidului aerian, mașinile galbene care alergau prin jur, detașamentele care transportau oameni jefuiți și pradă, detașamentele militare care se întorceau de pe front… că toate acestea sunt numai decorul unei întâmplări mai profunde, că ceva se întâmplă în mijlocul mulțimii și că acel ceva aduce cu caravanele țiganilor care fug cu boii din sat și cu câte altele… Nu mai exista un câmp de luptă delimitat… în noi, în oameni, în ceea ce mai rămăsese din viața civilă… era război în bucătărie și-n dormitor. Ceva explodase… Tot ce tăcuse până atunci sau pur și simplu îi ținuse pe oameni împreună din comoditate. Ceva a explodat și-n mine după asediu, când l-am văzut pe soțul meu pe podul nou, curbat, construit în grabă.

A explodat ca o bombă rătăcită, lăsată-n drum de un rus sau de o Cruce cu Săgeți.

A explodat toată treaba asta dintre noi, tot cinemaul ăsta… Tot ce fusese groaznic și stupid, precum povestea dintr-un film american prost în care directorul general o ia în căsătorie pe dactilografă.

În acel moment am înțeles că noi doi nu ne căutam unul pe celălalt în viață, ci doar pipăiam sentimentul teribil de vinovăție care-l furnica pe omul acesta pe sub piele, până în carne. Și că prin mine, cumva, voise să cumpere ce nu avea preț… Ce? Averea? Voise să afle de ce există pe lume săraci și bogați…? Tot ce se scrie despre asta nu-i decât o prostie… artistul meu chel, capetele luminate, preoții mincinoși cu vorbele de miere, revoluționarii bărboși cu vocile lor tunătoare… Dincolo de toate e cumplita realitate… și anume că nu există dreptate pe pământ. Poate că bărbatul ăsta voia dreptate…? Și de-aia s-a căsătorit cu mine? Dacă mi-ar fi vrut doar pielea sau carnea, nu trebuia să le cumpere, putea să le ia mai ieftin. Dacă vrei să te răzvrătești împotriva lumii în care te-ai născut… așa cum fac beizadelele fleașcă de-atâta apă de colonie, dar care se duc să se joace de-a

rezistența, de perverși ce sunt… s-ar fi putut răzvrăti în alt fel și n-ar fi făcut-o atât de alambicat cum o făcuse cu mine. Noi, cei de jos, nu înțelegem asta, dragă. Noi venim din Nyírség sau din Zala. Sigur e doar că era domn, dar diferit de cei cu blazon. Și era diferit și de nobilii și demnitarii care într-o bună zi au înlocuit blazonul.

Era de rasă aleasă și făcut dintr-o plămadă mai bună decât majoritatea ciudaților din clasa lui. Știi, dintre cei ai căror strămoși cuceriseră continente. Strămoși care mergeau cu topoarele pe umăr prin pădurile primitive, scandând cântări liturgice și mărșăluind astfel prin pustie, stârpind arborii și băștinașii. Printre strămoșii săi a existat un astfel de protestant, care a plecat în America la puțină vreme după corabia Mayflower. N-a luat nimic cu el, numai o carte de rugăciuni și un topor. Soțul meu era mai mândru de asta decât de tot ce dobândise familia mai târziu, de fabrică, de avere și de titlurile nobiliare.

Era un om bun, care își putea controla trupul și nervii. Putea să-și controleze chiar și banii, iar asta-i cel mai greu… Un lucru însă n-a putut învinge niciodată… Sentimentul de vinovăție. Și cei care se simt vinovați vor să se răzbune. Omul acesta era creștin, dar nu ca înainte, pe vremea naziștilor, când, ca să faci afaceri sau ca să-ți pice te miri ce, trebuia să arăți certificatul de botez[35]… Pe vremea aia se rușina să spună că e creștin. Și totuși, în adâncul lui, în rinichi, în ficat, era creștin, așa cum altul e artist sau alcoolic… pentru că nu poate fi altfel.

Dar omul acesta știa și că răzbunarea e un păcat. Orice răzbunare e un păcat… și nu există răzbunare îndreptățită. Omul are dreptul doar la adevăr, să facă dreptate… Nimeni n-are dreptul la răzbunare. Și fiindcă era bogat și mai era și creștin, dar nu putea împăca creștinismul cu bogăția, și pentru că nu putea renunța la niciuna dintre ele… era plin de vinovăție. De ce te uiți la mine de parcă aș fi nebună?

Vorbesc despre el, despre soțul meu. Despre omul cu care m-am întâlnit într-o zi pentru că era iarăși pod în Budapesta. Iar eu, în fața a mii și mii de oameni, i-am sărit de gât.

A ieșit din rând, dar a rămas nemișcat. Nici măcar nu m-a îndepărtat. Nu-ți fie teamă, nu mi-a sărutat mâna în fața acelor kârgâzi și cerșetori zdrențăroși și pribegi, care tremurau din toate încheieturile. Era prea delicat ca să facă ceva de un asemenea prost-gust. A stat numai și a așteptat să se termine scena jenantă. Stătea nemișcat și atunci i-am văzut chipul cu ochii închiși, printre lacrimi, așa cum văd femeile chipul copilului când este încă în burtă. N-ai nevoie de ochi ca să vezi ce-i al tău.

Dar în clipa-n care m-am agățat de gâtul lui cu un fel de spasm, s-a întâmplat ceva. M-a lovit acel miros, mirosul trupului soțului meu… Acum fii atent.

În clipa aia am început să tremur. Îmi tremurau genunchii, crampele din stomac mă alertau ca atunci când începe boala să-l chinuie pe om. Închipuie-ți că omul ăsta, pe care l-am întâlnit pe pod, nu era împuțit. N-ai

cum să înțelegi ce spun, dar crede-mă, la vremea aia trupul omenesc avea miros de hoit, chiar dacă-n pivniță sau într-unul dintre compartimentele ascunse ale vreunei poșete din adăpost mai rămăsese ca prin minune o bucată de săpun fin sau un parfum. Chiar dacă cineva reușea, printr-un vicleșug, să se spele între atacurile cu bombă, pentru că n-ai cum atât de repede, nu puteai stârpi din trupul omenesc mirosul orașului sub asediu! Cloacele, cadavrele, pivnițele, voma, lipsa aerului, mulțimea aglomerată care scrâșnește din dinți și transpiră moarte, frică de moarte, nevoie fizică, mirosul pătrunzător de mâncare făcută în grabă! Totul ne intrase în piele. Iar cei care nu erau împuțiți, care de la natură aveau un miros diferit, ca de colonie sau de parfum… acest miros diferit, artificial, de apă de colonie, era chiar mai rău, mai grețos decât cel natural.

Dar soțul meu nu avea miros de apă de colonie. L-am mirosit, printre lacrimi, cu ochii închiși, și deodată am început să tremur.

Cum mirosea? A fân putred. Așa cum mirosise și cu ani în urmă, când ne-am despărțit. Ca în noaptea aceea când m-am întins pentru prima oară în patul lui și apoi am vomitat din cauza acelui miros masculin, acru… Pentru că întreaga lui persoană era identică – carne, haine și miros – cu el așa cum îl văzusem ultima oară.

I-am dat drumul și m-am șters la ochi cu dosul palmei. Eram amețită. Mai întâi am scos o batistă din geantă, apoi o oglindă mică și ruj. Niciunul n-a vorbit. A stat și a așteptat până când mi-am șters lacrimile de pe față. Am îndrăznit să mă uit din nou la el doar când mi-am privit chipul în oglindă și-am văzut că redevenise mai de Doamne-ajută.

Nu-mi venea să-mi cred ochilor. Știi cine stătea în fața mea, la capătul dinspre Buda al podului improvizat, șerpuind nevăzut printre zecile de mii de oameni? În orașul plin de răni și fumegând, unde abia dacă mai vedeai case pe ai căror pereți nu plesnise tencuiala de la cicatricile gloanțelor? Unde aproape că nu mai erau ferestre întregi, unde nu existau transport public, poliție, lege, nimic…? Unde oamenii se îmbrăcau în zdrențe chiar dacă nu era nevoie și se arătau îngrijorați, ca niște cerșetori răpănoși, și-și lăsau părul să crească sălbatic și se încăpățânau să trezească milă…? Unde doamnele din înalta societate umblau în cârpe și toți se plimbau cu sacii în spinare, ca niște pelerini amărâți în ziua de hram…? În fața mea stătea soțul meu. Adică tocmai bărbatul pe care îl rănisem cu șapte ani în urmă. Și atunci, când înțelesese că nu-i eram amantă, nici soție, ci dimpotrivă, dușman, venise la mine într-o după-amiază, zâmbise și spusese calm:

– Cred că e mai bine să ne despărțim.

Pentru că așa începea mereu când voia să spună ceva important: „Cred.“ Sau: „Cred că…“ Nu spunea niciodată ce avea de spus direct, cu pumnul. Tata, de exemplu, când nu mai răbda, așa începea: „Morții mă-tii!“ Și apoi lovea. Dar soțul meu, dacă nu mai răbda, recurgea întotdeauna la o frază politicoasă, dubitativă, ca o ieșire de urgență, în care ce era important sau dureros în propoziție putea fi ascuns. A învățat să facă așa în Anglia, la institutul unde a fost crescut. O altă expresie dragă lui era: „Mă tem că…“

De exemplu, într-o seară a spus: „Mă tem că mama e pe moarte.“ Baba chiar a murit la șapte seara, dar era firesc, pentru că deja se albăstrise când doctorul i-a spus soțului meu că nu mai e nicio speranță. Acest „mă tem“ era bun ca să atenueze vestea, pentru ca o veste tragică să devină o lovitură netedă, să anestezieze ce avea să doară. Alți oameni spun doar: „Mama e pe moarte.“ El însă era mereu atent să spună ceva neplăcut sau trist într-un mod politicos.

Așa sunt ei. Nu-i poți dezvăța.

Atent era și acum. La șapte ani de când se încheiase războiul dintre noi… adică după asediu, stătea în fața mea, în capul podului, și primele lui cuvinte au fost:

– Mă tem că stăm în drum.

A spus-o liniștit, zâmbea. Nu m-a întrebat cum am supraviețuit asediului sau dacă am nevoie de ceva. Doar m-a avertizat că s-ar putea să stăm în drum… Și a făcut semn să mergem mai departe, spre Dealul Gellért. Când am ajuns într-o zonă abandonată, s-a oprit, s-a uitat în jur și a zis:

– Cred că cel mai bine ar fi să ne așezăm aici.

Avea dreptate, într-adevăr era „cel mai bine“. A arătat spre epava unui avion Rata al cărui scaun de pilot rămăsese intact și unde era loc pentru două persoane. N-am răspuns nimic. M-am așezat pe scaunul pilotului rus și el s-a așezat lângă mine, însă nu înainte de a-l șterge cu palma. Apoi a scos o batistă și s-a șters pe mâini. O vreme am tăcut amândoi, niciunul n-a scos o vorbă. Îmi amintesc că strălucea soarele. Și era liniște mare în piață, printre avioanele șchioape, printre mașini și tunuri.

Orice om născut din mamă își poate închipui ce și-ar spune un bărbat și o femeie când se întâlnesc pentru prima dată după asediul Budapestei, între casele distruse de pe malul Dunării… De exemplu, în câteva cuvinte, că au supraviețuit… Nu crezi? Așa mă gândesc că s-ar fi putut petrece lucrurile… Dar soțul meu nu era de aceeași părere. Ne-am așezat la baza stâncii, în fața intrării băilor termale, și ne-am uitat unul la altul.

M-am uitat bine la el, fii sigur. Și-am început să tremur. Era ca un vis: ceață și realitate la un loc.

Crede-mă, dragă, nu sunt o nătângă. Și nici vreo gâscă sentimentală care începe să se smiorcăie pentru că stă prost cu nervii și e răscolită de o revedere. Tremuram pentru că persoana care stătea lângă mine, în cripta aceea care devenise capitala… nu era om, ci fantomă.

Așa nu vezi pe cineva decât în vis. Doar visul știe să păstreze, într-un fluid mai fin decât alcoolul, fenomene precum apariția care era soțul meu în acel moment. Închipuie-ți că nu era ponosit. Nu mai știu exact ce purta – poate costumul lui la două rânduri, de culoare gri-închis, pe care îl purtase și ultima oară, când crezuse că „era mai bine ne despărțim“ și mi-o spusese în față…? N-am de unde să știu, pentru că avea mai multe astfel de costume gri-închis… două sau trei, la un rând sau la două rânduri… dar, în orice caz, croiala era identică cu cea a tatălui său, materialul era identic și fusese cusut de croitorul care îi cususe hainele și tatălui său.

În dimineața aceea purta o cămașă curată, de batist crem-deschis, și o cravată gri-închis. În picioare, pantofi negri cu talpă dublă… Mi-au plăcut pantofii lui, erau ca noi, nu înțelegeam cum de reușise să treacă podul prăfuit fără să se lipească de ei nici măcar un fir de praf. Desigur, știam că pantofii nu sunt noi, ci doar arată noi-nouți, pentru că nu prea-i purtase, pentru că avea în dulapul de pantofi o duzină de perechi la fel… Am văzut destui pantofi de-ai lui în comodă, pe vremea când încă mai curățam pieile nobile. Așa stătea în fața mea.

Se spune despre un astfel de personaj că e ca scos din cutie. Dar această cutie era de fapt un mormânt în care începeam să ne descompunem cu toții. Din acest mormânt ieșise și el. O cută nu avea pe haină. Pe braț își purta lejer impermeabilul bej-deschis, croit dintr-un material englezesc, indecent de confortabil, de care îmi aminteam, pentru că deschisesem, cu mulți ani în urmă, coletul sosit de la Londra în care fusese trimis… Apoi, odată, mult mai târziu, m-am dus la magazinul din Londra unde se vindeau aceste jachete și inima mi-a stat în loc, pentru că am recunoscut în vitrină, printre alte lucruri, haina soțului meu… Haina asta o purta și-n ziua despre care-ți povestesc, dar cu o nepăsare totală… o purta pe braț, pentru că era cald în dimineața aceea de sfârșit de iarnă.

Desigur, nu purta mănuși. Mănuși purta doar în iernile aspre. M-am uitat și la mâinile lui… Erau albe și curate, iar unghiile îi erau atât de discret îngrijite, încât părea că n-are niciodată nevoie să le taie… Ei bine, așa stătea în fața mea.

Știi ce-a fost cel mai ciudat? Că-n mijlocul mulțimii ăleia murdare, asediate, zdrențuite, înaintând cu greu pe pod, omul acesta era ca o sfidare… și-n același timp aproape invizibil. Nu m-ar fi surprins să iasă cineva din rând și să înșface fantoma asta, s-o scuture și s-o pipăie, curios dacă e aievea… Închipuie-ți că pe vremea Revoluției Franceze, în lunile acelea de teroare, când aristocrații erau vânați la Paris cum vânează copiii vrăbii cu praștia, apare dintr-odată pe străzile Parisului un conte în frac violet și perucă și face cu mâna spre telegile care îi duc la eșafod pe cei din aceeași clasă cu el, conți și baroni… Omul acesta era și pe străzile din Pesta pe vremea aceea. Era atât de misterios, de diferit de tot ceea ce se tânguia și se târa în jurul lui, încât parcă n-ar fi apărut din viața aceea pe care o trăiam noi, dintr-o casă ruinată, ci de pe o scenă invizibilă, deghizat pentru a juca un personaj de dramă istorică. Ieșise dintr-o piesă, dintr-un rol vechi care – așa am simțit atunci – nu se mai juca nicăieri.

Un bărbat apărut printre ruinele orașului fumegând, un om care nu se schimbase. Care nu fusese atins de asediu, nici de mizerie. Am început să mă tem pentru el. Fiindcă trăiam atunci într-o atmosferă de furie, într-o dorință de răzbunare pe care nu era bine s-o întărâți. Furia conștiințelor proaste și dorința de răzbunare duseseră la o mânie neputincioasă, la stropi de salivă care săreau din gurile tuturor, schimonosite de ură, la scântei care scăpărau în fiecare pereche de ochi. Oamenii alergau toată ziua după o lingură de grăsime, o mână de făină și un gram de aur. Și-n acest timp toți

loveau în semeni, pentru că toată lumea era bănuitoare… De ce? Pentru că noi toți eram vinovați într-o oarecare măsură… Vinovați pentru că supraviețuiserăm asediului, în timp ce alții nu…?

Dar soțul meu ședea lângă mine liniștit, de parcă ar fi fost nevinovăția întruchipată. Nu l-am înțeles.

Mi-am dat ochii peste cap, nu știam ce să fac. Să-i fac semn polițistului să-l ia? Nu avea niciun păcat. Nu era implicat în faptele mârșave comise în acea perioadă și-n cea anterioară, prima dată în capitală, apoi în toată țara. Nu ucisese evrei, nu-i persecutase pe cei care erau diferiți și gândeau altfel, nu jefuise casele celor răpiți și strămutați… Nimeni nu-l putea arăta cu degetul, din moment ce nu rupsese nici măcar o firimitură din pâinea altora, nu păcătuise împotriva vieții altora…

N-am auzit niciodată, pe nimeni, îndrăznind să-l acuze de așa ceva. Nu participase la furtul instituționalizat, în niciun caz. Mai degrabă el fusese cel jefuit. Când l-am întâlnit după asediu, în capul dinspre Buda al podului, era deja cerșetor… Mai târziu am aflat că nu-i mai rămăsese nimic din vestita sa avere, că hainele îi încăpeau toate într-o valiză. Asta era tot ce mai avea, și diploma lui de inginer. Cu aia a plecat din țară… Se spune că a plecat în America. Poate că acum e muncitor acolo, într-o fabrică… Nu știu. Bijuteriile mi le-a dat demult, când am divorțat… Vezi, ce bine că bijuteriile alea au rămas! Nu, știu că nu visezi la bijuteriile mele… Tu doar mă ajuți, le vinzi, pentru că ești bun. Nu te uita așa, vezi tu, acum sunt sensibilă. Stai să mă șterg la ochi.

Ce-i…? Da, vin zorii. Astea sunt primele cărucioare cu legume. E trecut de ora cinci. Coboară la piață, pe malul fluviului.

Nu ești obosit…? Stai să te învelesc. S-a lăsat frigul.

Ce zici…? Nu mi-e frig. Mai curând mi-e cald. Lasă-mă, iubirea mea, să închid fereastra.

Unde-am rămas? A, da, am văzut ceva care mi-a dat fiori. Mi-au transpirat palmele. Pentru că fostul meu soț, domnul acesta distins, familiar, se uita la mine și zâmbea.

Dar să nu crezi că zâmbea disprețuitor sau superior. Zâmbea ca unul care răspunde politicos și indiferent la o glumă nici spirituală, nici picantă, dar fiindcă e om cu maniere, totuși zâmbește. Era palid, nu zic nu. În sfârșit se vedea că fusese și el în beci. Dar era palid numai ca cineva care iese pe stradă pentru prima dată după câteva săptămâni de boală. Pielea din jurul ochilor îi era străvezie. Și buzele, așa livide… Altfel, era cum fusese toată viața lui… De exemplu, la zece dimineața, după ce se bărbierea. Dar poate că mi-a lăsat impresia asta din pricina mediului înconjurător – era ca un obiect special, de muzeu, scos brusc din vitrină și așezat într-o locuință murdară, de muncitori… Închipuie-ți că într-o bună zi ai vedea statuia lui Moise, cea la care ne-am uitat ieri împreună în biserica aia întunecată, în salonul unui consilier-șef guvernamental, între două vitrine. Ei bine,

domnul meu nu era o capodoperă, ca statuia lui Moise. Dar în acel moment era ca un artefact scos în stradă… Și zâmbea.

Vai, dar ce cald mi s-a făcut…! Uite, m-am înroșit la față, mi s-a urcat sângele la cap. N-am mai vorbit niciodată despre asta, cu nimeni. Dar nu încape îndoială că mă gândesc întruna. De-aia am bufeuri când povestesc.

Nu trebuia să-i spăl picioarele, dragule, se spăla singur pe picioare, dimineața, la subsol, dacă-ți vine să crezi. N-avea nevoie de consolare, nici de povești de adormit copiii, despre „purificare“. Ținea doar la ceea ce întotdeauna a fost singurul sens al vieții lui și cea mai bună armă – politețea, bunele maniere, ceea ce-l făcea inabordabil. Ca și cum ar fi fost turnat în ciment pe interior. Și omul acesta care pe dinăuntru era ciment, iar pe dinafară carne și sânge, ferecat într-o armură atât de nemiloasă, s-a îmbrăcat și nu s-a apropiat niciun centimetru de mine… Cutremurul care zguduise continente întregi nu mișcase nimic pe dinăuntrul omului acestuia. S-a uitat la mine și am simțit că mai bine ar fi murit decât să spună alt cuvânt în afară de „cred că“ sau „mă gândesc că“. Dacă s-ar fi hotărât să vorbească, m-ar fi întrebat ce fac, dacă am nevoie de ceva, ar fi fost gata oricând să-și scoată haina sau ceasul de la încheietură, care-i scăpase din greșeală vreunui rus distrat[36]… Și zâmbea, pentru că nu mai era supărat pe mine.

Ascultă aici. Am de gând să-ți spun ceva ce n-am spus nimănui. Nu-i adevărat că oamenii sunt numai niște fiare egoiste. Sunt dispuși să se ajute reciproc. Dar nu din bunătate, nu, nici măcar din compasiune. Cred că chelul avea dreptate când spunea că oamenii sunt buni numai pentru că inhibițiile îi opresc de la rău. De-atâta suntem în stare… Mai sunt și unii buni fiindcă sunt prea lași ca să fie răi. Așa zicea chelul. Asta încă nu i-am spus-o nimănui. Îți spun ție acum, iubirea mea.

Bineînțeles că n-am putut să stăm o veșnicie la baza acelei biserici săpate în stâncă, în fața intrării băilor termale. După un timp, soțul meu a tușit, și-a dres glasul și a spus că „crede că“ cel mai înțelept ar fi dacă ne-am ridica și ne-am plimba puțin printre vilele ruinate de pe Dealul Gellért, pentru că era vreme bună… Și „se temea că“ în perioada următoare n-o să mai aibă ocazia să vorbească cu mine. Se gândea la restul vieții… N-a spus-o, însă ar fi fost chiar de prisos, fiindcă știam oricum că vorbim pentru ultima oară. Așadar, am început să ne plimbăm pe Dealul Gellért, pe vremea aceea însorită de sfârșit de iarnă, pe străzile înclinate, printre hoituri și ruine.

Să ne fi tot plimbat așa o oră. Nu știu la ce se gândea fostul meu soț când m-am plimbat cu el pentru ultima oară pe dealurile Budei. Vorbea calm, fără emoție. L-am întrebat cum ajunsese acolo, ce se întâmplase cu el în lumea aceea nebună, întoarsă cu susul în jos… A răspuns politicos, după cum cereau circumstanțele, spunând doar că totul e în regulă. Ceea ce însemna că e complet ruinat, că nu mai are nimic și că e pe cale să plece la muncă în străinătate… M-am oprit la un colț de stradă și l-am întrebat cu prudență,

neîndrăznind să mă uit la el, ce crede că se va întâmpla cu lumea mai departe.

S-a oprit și el, privindu-mă serios și gânditor. Întotdeauna se gândea înainte să răspundă, de parcă ar fi tras aer în piept. A înclinat capul într-o parte și s-a uitat grav mai întâi la mine, apoi la ruinele vilei la poarta căreia stăteam. A răspuns:

– Mă tem că sunt prea mulți oameni.

Și, de parcă cu asta ar fi răspuns deja la toate întrebările care puteau urma, a pornit spre pod. L-am urmat grăbită, pentru că n-am înțeles ce-a spus. Atunci și în anii de dinainte, muriseră destui oameni fără rost. De ce și-ar fi făcut griji că sunt prea mulți? Dar altceva n-a spus, mergea doar, ca unul care se grăbește și nu are timp de o asemenea discuție. Am început să-l bănuiesc că poate glumea sau mă tachina. Pentru că mi-am amintit că fostul meu soț și prietenul lui chel jucau uneori un joc… Vorbeau ca oamenii normali, deci pe jumătate proști, care numesc tot timpul faptele stupide – de pildă, în plină caniculă, când tuturor le șiroiește sudoarea pe spinare și câinii zac de cald ce le e, ei cad pe gânduri și, cu degetul arătător în sus, pe un ton grav, de judecător aflat în sala de judecată, se pronunță: „E cald…!“ Și apoi privesc în jur cu mândrie, ca întotdeauna când spun ceva de la sine înțeles sau te miri ce alte prostii inutile. Așa era jocul lor. Acum, că declarase solemn că erau prea mulți oameni, am bănuit că râde de mine. Pentru că era cu siguranță mult adevăr în spusele lui, fiindcă peste tot apăruseră mulți oameni, ca un dezastru natural, ca gândacul de Colorado în câmpul de cartofi. De-aia l-am întrebat:

– Totuși… Ce-o să se întâmple cu dumneata?

Trebuie să știi că întotdeauna i-am vorbit cu „dumneata“. El îmi spunea pe nume. Dar eu nu îndrăzneam să-i răspund la fel. El, care le vorbea tuturor cu „dumneata“ – primei soții, părinților, prietenilor –, care în viața socială n-a urmat niciodată obiceiul prostesc care se cam purta în clasa lui, potrivit căruia trebuia să le spui pe nume tuturor din tagma ta, arătând astfel că sunteți cu toții așa-ziși stăpâni… Omul ăsta îmi spunea pe nume dintotdeauna. N-am vorbit niciodată despre asta, era o înțelegere tacită între noi doi.

Și-a scos ochelarii de pe nas, a scos cu grijă și o batistă curată din buzunarul în care își ținea trabucul și și-a șters lentilele. Apoi și-a pus ochelarii la loc și a privit spre pod, pe care se târa un lung șir de oameni. A răspuns calm:

– Plec, pentru că aici suntem cu unul mai mult decât ar trebui să fim.

Ochii lui cenușii priveau atent din spatele ochelarilor. Nici măcar n-a clipit.

Dar n-o spusese cu trufie. Vorbise pragmatic, ca un medic care dă diagnosticul. Nu l-am mai întrebat nimic. Știam că n-ar spune mai multe nici picat cu ceară. Ne-am întors spre pod. Acolo ne-am luat la revedere fără să scoatem un cuvânt. A pornit-o pe malul Dunării, spre cartierul Krisztina. M-am alăturat oamenilor care înaintau ca gâștele. Am mers șontâc-șontâc

spre pod. L-am văzut încă o dată, cu capul descoperit, cu impermeabilul pe braț – înainta încet, dar hotărât… Știi, ca cineva care știe sigur unde se duce, adică pe tărâmul nimănui. Știam că nu-l voi mai vedea în viața mea. Iar când știi că vezi pe cineva pentru ultima oară, încredințarea asta are în ea ceva înnebunitor.

Ce voise să spună…? Poate, că un bărbat trăiește doar atâta timp cât are un rol. Altminteri nu mai e în viață, ci doar există. Tu n-ai cum să-nțelegi, pentru că n-ai un rol pe lume… Rolul tău e să mă iubești.

Ei bine, uite c-am spus-o. Nu zâmbi așa strâmb și viclean. Dacă ne-ar auzi cineva vorbind în camera asta de hotel din Roma… E-n zori, tocmai ai venit de la bar, mă foiesc în jurul tău ca o odaliscă… Dacă ne-ar urmări vreun răuvoitor, ar putea să ne creadă complici… O femeie pornită de jos, care a pătruns între bogați și-acum îi spune iubitului ei, băiatului ăstuia frumos, ce a văzut acolo… Și tu asculți, pentru că vrei să cunoști comédiile bogaților… Așa s-ar putea crede, doar lumea e atât de rea. Dar nu-ți mai încreți fruntea frumoasă. Râzi acum, destinde-te… La urma urmei, amândoi știm adevărul. Tu ești un artist pursânge și singurul meu binefăcător, pe care îl ador și care mă ajută în timpul care mi-a mai rămas din viața asta singuratică… De exemplu, mă ajuți să-mi vând bijuteriile, lăsate de hainul meu de soț… Pentru că ești atât de bun și milostiv. Iar eu nu sunt o femeie de jos, nu eram nici când am luat banii de la soțul meu, cum m-am priceput mai bine… Pentru că eu n-am vrut profit, am vrut dreptate. Rânjești acum, nu? Dar asta știm numai noi doi, tu și cu mine.

Ei bine, da, soțul meu era un om deosebit. L-am petrecut din ochi și pe loc m-am simțit cotropită de curiozitate… Am vrut să știu de ce trăiește de fapt omul acesta, care e scopul vieții lui…? Și de ce devenise dintr-odată de prisos, de ce pleca? Să fie pictor în Australia sau mecanic în America…? Rolul ăsta în care credea nu era oare vreo obsesie ridicolă…? Uite, eu nu citesc ziare. Cel mult vreun titlu cu litere de-o șchioapă, cum că a fost ucis vreun mahăr sau a divorțat cutare star de cinema… Chestii de-astea, nimic altceva. Din politică, tot ce înțeleg e că nimeni nu are încredere în celălalt și că fiecare susține că știe mai bine. Mă uitam după soțul meu, când a trecut pe lângă mine o trupă de infanteriști ruși, cu puștile pe umăr și baionetele la țevi, băieți zdraveni care veniseră în Ungaria pentru că de-atunci încolo totul avea să fie altfel, asta în timp ce soțul meu credea că încă are un rol pe lume.

Mergeam încolonată, treceam peste Dunărea care atunci, la sfârșitul iernii, era o viitură galbenă și murdară. În apa fluviului pluteau scânduri, epave și cadavre. Nimeni nu se sinchisea de cadavre, toți priveau în pământ, purtându-și sacii în spinare, ca niște penitenți în drum spre ispășire. Așa treceam podul, mulți la număr, ca și când am fi fost cu toții vinovați. Și atunci n-am mai simțit că e așa de important sau de urgent să merg pe strada Király și să-mi schimb carnetul de cecuri ferfenițit pe acetonă, să-mi șterg oja. Nu mai știam încotro să mă duc… Întâlnirea mă tulburase. E adevărat

că nu-l iubisem niciodată pe bărbatul acela, dar atunci am observat că nu mai sunt chiar așa de supărată pe el, adică din adâncul sufletului, așa cum se cuvine să fii supărat pe un dușman… M-a lovit drept în inimă, de parcă aș fi pierdut ceva prețios… Știi, vine un moment între doi oameni când nu mai merită să te superi. Momentul ăsta e plin de tristețe.

Se crapă de ziuă. Cât de spumoasă e lumina și ce fierbinte…! La Roma, zorile vin cumva în taină, pe furiș. Stai să ridic jaluzelele. Uită-te la portocalii ăștia doi din fața ferestrei. Fiecare a făcut exact două portocale. Portocale așa palide și ofilite nu găsești decât aici, în oraș. Ca atunci când îmbătrânește omul și, într-o bună zi, sentimentele îi devin gânduri.

Nu te supără lumina…? Întâmpin cu bucurie dimineața romană, dimineața asta arzătoare. Aici, lumina e atât de tăioasă, de scăpărătoare, ca o tânără care-și smulge cămașa de noapte și se duce goală la fereastră… Nu nerușinată, ci doar goală.

De ce râzi așa ironic…? Sunt prea poetică pentru tine…? Da, am observat că uneori vorbesc și eu în metafore, ca poeții. Văd, ai impresia că tot ce spun în momentele astea am învățat de la chel. Ei bine, da: noi, femeile, suntem maimuțe, imităm bărbatul care ne interesează… Dar ce faci acum, te joci cu albumele? N-are rost să le frunzărești. N-am nicio fotografie cu el.

Văd că te supără lumina. Cobor jaluzelele pe jumătate, e bine așa…? Strada e încă goală. Ai observat ce goală e Via Liguria, chiar și ziua…? Înțeleg perfect de ce a locuit aici. Cine…? Ei bine, el. Chelul, da. Fă-mi loc, să mă întind lângă tine.

Dă-mi perna. Și scrumiera… Vrei să dormi…? Nici mie nu mi-e somn. Hai să ne întindem unul lângă altul. Nu-i rău să te întinzi așa în zori, la Roma, nemișcat, și să privești tavanul din clădirea asta veche. Dacă mă trezesc la trei dimineața și tu n-ai venit încă de la bar, zăbovesc mult întinsă așa.

Ce spui? Că chelul locuia în camera asta?

Nu știu, nu întreba. Coboară la portar, întreabă-l pe el dacă vrei să afli.

Da, poate că a locuit în camera asta.

Ce-i cu tine…? Zici c-am venit după el? Nebunule, oare ce-ți închipui? Când am pornit spre Roma, el murise de două luni deja.

Nu-i adevărat, vorbești prostii. Nu mormântul lui îl căutam ultima dată când am fost la cimitirul protestant. Căutam mormântul unui poet, un nefericit de englez… Singurul adevăr din toată povestea e că chelul mi-a povestit odată despre aceste morminte celebre. Dar n-a fost îngropat acolo, ci în afara orașului, într-un cimitir ieftin. Nu era protestant, ca poetul englez. Nu, nici evreu. Ce era? Știu și eu? Tot ce știu e că nu era religios.

Clipești bănuitor, văd. Crezi că i-am fost amantă până la urmă și că de-aia am venit aici, la Roma…? Îmi pare rău, nu pot să te distrez cu asemenea povești picante. N-a fost nimic între noi. Totul în jurul lui era foarte simplu.

Nu era o făptură a Domnului atât de interesantă și de talentată ca tine, inima mea. Era mai degrabă ca un funcționar sau ca un profesor pensionar.

Nu era nimic aventuros nici la el, nici în jurul lui. Nu s-au sinucis femei din pricina lui. Numele nu i-a fost pomenit în ziare, la rubrica de bârfe. Când l-am cunoscut eu, nu mai figura pe nicăieri. Am auzit că în trecut avusese ceva renume. Dar pe vremea aceea, spre sfârșitul războiului, era deja uitat, nimeni nu mai vorbea despre el.

Crede-mă, nu știu nimic interesant despre omul ăsta. N-am nici măcar o fotografie cu el. Nu-i plăcea să fie fotografiat. Uneori se și temea de asta, ca un răufăcător care se ascunde, ca un criminal care se teme că amprentele îi vor fi găsite pe un pahar din care a băut, ca un contrabandist care trăiește sub pseudonim… Dacă era ceva interesant la omul ăsta, atunci poate că doar asta era, faptul că se apăra din răsputeri, cu pumnii și picioarele, de lucrurile interesante: ținea morțiș la intimitatea lui. Nu merită să vorbim despre el.

Nu mai insista. Nu pot să sufăr când insiști așa, implorându-mă și amenințându-mă în același timp. Vrei să-ți dau și povestea asta…? Așa cum ți-am dat inelul, sau dolarii? Ar trebui să-ți dau tot? Mie nu-mi lași nimic…? Dacă-ți dau și asta, atunci chiar că nu-mi mai rămâne nimic. Odată ce ți-o dăruiesc, o să rămân cu mâna goală. Asta vrei…?

Bine, o să ți-o spun. Dar să nu-ți închipui că ești mai puternic decât mine. Atât că sunt eu prea slabă.

Nu-i ușor de povestit. E ca și când aș încerca să povestesc nimicul. Cred că în viață se poate povesti doar despre ceea ce există… Adică, în viața asta simplă, de zi cu zi. Vezi tu, sunt oameni care nu trăiesc doar în viața de zi cu zi, ci și cumva diferit, într-un alt fel de realitate… Oamenii aceștia ar putea să povestească nimicul ca pe un roman polițist. Omul acesta spunea că totul e realitate… Nu doar ceea ce poate fi înțeles, ci și noțiunile. Dacă nimicul e o noțiune, atunci el era interesat de nimic… Îl lua în mână și-l întorcea pe toate părțile, ca pe un obiect. Ce clipești? Văd că nu pricepi. Nici eu nu pricepeam, dar cumva, trăind în compania lui, am văzut că în mâinile lui sau în mintea lui nimicul începea să devină realitate, creștea, se umplea de sens. Ăsta era trucul lui… Nu-ți mai bate capul – pentru noi, e ceva de neconceput.

Cum îl chema…? Păi, avea un nume pentru lume. Sincer, înainte să-l cunosc nu-i citisem nicio carte. Când l-am întâlnit, am crezut că doar se joacă cu mine, cum se juca cu oricine altcineva, cu toată lumea… Apoi, mânioasă cum eram, m-am apucat să-i citesc una dintre cărți. Ce-am înțeles? Aproape tot. Scria în cuvinte simple, așa cum sunt ele folosite în viața de zi cu zi. Scria despre pâine și vin, despre ce să mănânci și cum să mergi, despre ce să gândești în timp ce mergi… Ca și când ar fi scris un manual pentru imbecilii care nu știu să trăiască inteligent… așa era cartea. Dar era și o carte înțeleaptă, marea ei simplitate și naturalețe ascundeau o zeflemea profesorală, un soi de indiferență, de râs cinic. Ca și cum totul…

atât cartea, cât și faptul că el o scria și cititorul o ținea în mâini, încercând să-i înțeleagă conținutul… devenind agitat, serios, sensibil… ca și când toate astea ar fi fost făcute de un adolescent răutăcios… de cineva care privea din fundal, din colțul încăperii sau dintre paginile cărții… și acest cineva era adolescentul invizibil, rânjind satisfăcut. Asta am simțit când i-am citit cartea. Am înțeles fiecare rând în parte, dar n-am înțeles întregul, nu știam ce vrea de fapt… Și n-am înțeles de ce scrisese o carte când nici măcar nu credea în ea, cum nu credea nici în literatură, nici în cititor… Iar eu, cititorul, puteam s-o citesc cu maximă atenție, că tot n-aș fi știut niciodată în ce crede el cu adevărat… M-am supărat când i-am citit cartea. Nici n-am terminat-o, am aruncat-o cât colo, furioasă.

Mai târziu, când locuiam cu el… i-am povestit și asta. M-a ascultat serios, ca un preot sau ca un maestru spiritual. A dat din cap. Și-a ridicat pe frunte ochelarii cu ramă de aur. Apoi a spus așa, cu condescendență:

– Rușine.

Și a făcut un semn cu mâna, de parcă i-ar fi venit și lui să arunce toate cărțile din lume. Într-adevăr, rușine, rușine. Și a oftat cu tristețe. Dar nu mi-a spus exact la ce se referea rușinea. La literatură? Sau la faptul că nu înțelesesem cartea? Sau era ceva ce nu se putea spune…? N-am îndrăznit să întreb: rușine de ce? Pentru că trata cuvintele așa cum un farmacist tratează otrava. Când îl întrebam sensul unui cuvânt, se uita la mine suspicios, ca un farmacist care intră la bănuieli când o femeie cu părul și înfățișarea dezordonată intră în farmacie și-i cere un simplu somnifer, de exemplu veronal. Sau ca băcanul când un servitor cu ochii plânși cere leșie… Credea că cuvântul e otravă. Toate cuvintele sunt otravă amară. Otrava asta nu poate fi înghițită decât în soluții foarte diluate.

Despre ce vorbeam, asta întrebi…? O clipă. Încerc să-mi amintesc ce spunea uneori. N-am multe amintiri – numai cât încap în căușul palmei, nici acela plin.

Odată, în timpul unui bombardament, când toată lumea din oraș era ascunsă în pivnițe și-și aștepta sfârșitul cu gurile încremenite de spaimă și asudând toată… a vorbit despre cum pământul și omul sunt din aceeași materie: treizeci și cinci la sută substanță solidă și șaizeci și cinci la sută lichidă. Citise formula într-o carte elvețiană și vorbea despre asta cu mândrie, cu satisfacția celui care a găsit cheia tuturor enigmelor. Casele se prăbușeau în jurul nostru, dar lui nu-i păsa nici de case, nici de oamenii care se tânguiau și se ascundeau. Vorbea despre un neamț care trăise cu mult timp în urmă, o sută de ani sau chiar mai mult… Frecventa o cafenea de-aici, din Roma, Café Greco… Ți-amintești, unde am fost cu tine ultima oară… Nu-ți mai bate capul, nici eu nu-mi amintesc cum îl chema… Iar chelul spunea că neamțul ăsta credea că plantele, animalele și întreg pământul sunt făcute toate după același model… înțelegi tu? Atât de febril, atât de absorbit citea în săptămânile în care Budapesta era bombardată, de parcă ratase ceva important, de parcă toată viața fusese ocupat cu altceva și acum trebuia să recupereze. Ca cineva care a lenevit toată ziua, iar acum nu

mai are timp să invenţeze tot ce vrea să ştie, de pildă, nu mai are cum să afle secretul structurii lumii… În astfel de momente stăteam liniştită într-un colţ, îl priveam şi râdeam. Dar nici nu se uita, nu-i păsa de mine, la fel cum nu-i păsa nici de bombe.

Omul ăsta nu mi-a spus pe nume niciodată. Era singurul din lumea soţului meu, a stăpânilor, care nu voia să mă tutuiască nici măcar în cele mai intime situaţii. Ce spui…? Că-n cazul ăsta, nu era un domn adevărat…? Că era doar scriitor…? Ce perspicace eşti! Poate că ai dreptate, nu era domn, pentru că-mi vorbea mereu cu respect. Când eram încă servitoare, stăpânul m-a trimis să mă vadă, să mă cerceteze… M-am dus, ascultătoare ca o oaie. Soţul meu m-a trimis la acest prieten la fel cum familia lui mă trimisese cu ani în urmă la dermatolog, fiindcă voiau să se asigure că noua servitoare nu are boala franţuzească… Pe atunci, chelul era pentru soţul meu ca un dermatolog, dar nu despre pielea mea era vorba, ci despre altceva… Despre ce fel de om eram pe dinăuntru… Scriitorul s-a angajat să mă examineze, dar se pare că a fost reticent. A privit cam de sus toată treaba, ideea stăpânului meu, prostia asta clinică cu care venise soţul meu în confuzia lui… Mi-a deschis uşa fredonând o melodie. Mi-a zis să mă aşez şi nu mi-a cerut mare lucru, doar s-a uitat la mine timp îndelungat.

Îi fugeau ochii, nu se uita niciodată la persoana cu care vorbea. Privea mereu în altă parte. Ca şi cum ar fi avut conştiinţa încărcată şi-ar fi evitat privirea directă. Dar apoi ochii îi scăpărau fără de veste şi simţeai brusc că omul ăsta se uită la tine, că te vede până în străfunduri. În asemenea momente, arăta o mare forţă. Se spune că aşa îi interoghează comuniştii pe cei pe care îi bănuiesc de trădare. Era imposibil să întorci privirea. Era imposibil să te fereşti de privirea lui, indiferent de artificii – maniere, tuse, indiferenţă disimulată. Arăta ca unul care preia controlul şi te atinge în punctele nevralgice. Ca medicul aplecat peste pacientul care scânceşte pe masa de operaţie, cu scalpelul în mână şi cu tifonul cu dezinfectant la gură, dar pacientul nu vede decât scalpelul nemilos. Şi ochii iscoditori care îi pătrund în corp, dar în realitate văd uterul sau rinichiul… Rareori se uita aşa. Şi nu pentru mult timp… Se pare că nu putea să-şi încarce privirea cu electricitate pentru un timp mai îndelungat. Dar s-a uitat la mine ca la obsesia întrupată a prietenului său. A fost un moment lung. Apoi electricitatea s-a risipit, lumina din ochi s-a stins. A spus:

– Poţi pleca, Iudita Áldozó.

Am plecat. După asta, nu l-am mai văzut vreme de zece ani. Atunci deja nu mai era prieten cu soţul meu.

N-am ştiut niciodată sigur, dar bănuiesc că omul ăsta a avut de-a face cu prima soţie a soţului meu. Când au divorţat, femeia a plecat în străinătate. A locuit o vreme aici, la Roma. Apoi s-a întors la Pesta şi a locuit acolo ascunsă de ochii lumii, nimeni n-a mai auzit de ea. A murit la câteva luni după ce-a izbucnit războiul. A murit brusc, i-a urcat un cheag de sânge la inimă şi-a murit pe loc. Am auzit diferite zvonuri, se spuneau tot felul de lucruri, cum se obişnuieşte când moare o făptură tânără, care nu avea nicio

boală vizibilă… Se spunea chiar că s-a sinucis. Dar nimeni nu știa de ce să se fi sinucis această tânără, care avea bani destui. Avea un apartament frumos, călătorea, ieșea rar în lume, trăia discret… Am cercetat-o, așa cum se cuvine să faci cu o rivală… Dar n-am aflat nimic sigur.

Despre morțile subite știu și eu câte ceva… Nu prea-i cred pe medici, doar alerg la ei țipând de îndată ce e ceva în neregulă, când mă tai la deget sau când mă doare în gât… Dar nu-i cred, pentru că e ceva ce știm doar noi, pacienții, în schimb ei n-au habar. Știi… Tot ce știu e că moartea subită… când nu există niciun simptom, când cineva e sănătos tun… totuși nu e cu neputință. Prietenul ăsta ciudat al meu, scriitorul și șamanul, știa și el ceva despre asta. Uneori, când mă privea, aveam sentimentul c-o să mor pe loc…

L-am reîntâlnit într-un adăpost din Buda, într-o seară, pe la șase, pe neașteptate. Mii și mii de oameni erau înghesuiți în grota aceea, care servea drept adăpost antiaerian. Era ca un pelerinaj, ca atunci când oamenii se înghesuie într-o catacombă și cântă, și se roagă, pentru că ciuma a ajuns în oraș. M-a recunoscut și mi-a făcut semn să mă așez lângă el, pe bancă. Ei bine, m-am așezat, ascultând plictisită exploziile îndepărtate. Treptat, mi-am dat seama că era bărbatul pe care îl vizitasem cândva, pentru că soțul meu dorise să mă examineze… După ceva timp a deschis gura și mi-a spus să mă ridic și să-l urmez.

Alarma nu se oprise încă, aleea era pustie, mergeam în tăcere absolută, umblam ca și când am fi fost într-o criptă. Ne-am dus la patiseria din cartierul Castelului, știi, locul acela de o sută de ani, cu mobilă veche… Am intrat în timpul unui raid aerian. Totul era ciudat, ca o întâlnire din altă lume… Proprietarii patiseriei, locuitorii cartierului, ospătărița… toată lumea fugise la subsol la semnalul sirenei. Eram singuri în fața mobilierului de mahon, înconjurați de șervete apretate, de prăjituri preparate cu înlocuitori, de cremșnituri râncede și bezele uscate, de sticle cu lichior de vanilie așezate pe rafturi din sticlă. Nimeni nu ne-a primit, nimeni nu ne aștepta.

Ne-am așezat și-am rămas așa, fără să scoatem un cuvânt. Departe, peste Dunăre, explodau tunurile, iar bombele americane cădeau cu o bufnitură surdă. Un nor de fum negru plutea deasupra Castelului: luase foc un rezervor de stocare a petrolului, dar noi nu i-am dat atenție.

A început să servească politicos, ca la el acasă, fără să-i cer sau să-l îndemn. A turnat lichior în două pahare, a pus cremă de brânză și sâmburi de nucă pe o farfurie. Era atât de în largul lui în patiseria aceea, încât părea un obișnuit al locului. L-am întrebat dacă-l cunoaște, dacă vine deseori.

– Eu…?

M-a privit uimit, cu paharele în mâini.

– În niciun caz. Am fost aici acum treizeci de ani, poate, când eram student. Nu, a spus ferm, privind în jur și clătinând din cap, nu-mi amintesc precis când am mai fost aici.

Am ciocnit, am ronțăit prăjituri și-am stat de vorbă. Când bombardamentul a luat sfârșit și o bătrână, proprietara, și ospătărița au ieșit

din subsol, unde alergaseră mâncând pământul la sunetul sirenei, noi doi discutam deja cu o familiaritate debordantă. Așa ne-am reîntâlnit.

Nu m-a surprins naturalețea asta – nici atunci, nici mai târziu. Din partea lui nu m-ar fi surprins nimic, nici dacă s-ar fi dezbrăcat și-ar fi început să cânte ca fanaticii religioși de pe străzi, nici dacă într-o bună zi l-aș fi văzut cu barba lungă și mi-ar fi zis că vine de pe Muntele Sinai, unde tocmai a vorbit cu Domnul, nici dacă mi-ar fi cerut să jucăm friptea, să învăț limba spaniolă sau să deprind secretele aruncării cu cuțitul.

Așa că nu m-a surprins nici că nu s-a prezentat, că nu m-a întrebat cum mă cheamă și că nu mi-a amintit de soțul meu. Vorbea și moșmondea prin patiseria aceea fantomatică, de parcă toate cuvintele erau de prisos, de parcă oamenii ar ști esențialul și fără ele… Ca și cum nimic n-ar fi fost mai plictisitor și mai inutil decât ca noi doi să încercăm să ne spunem unul altuia cine și ce suntem. Sau să vorbim despre ceea ce știam deja fără cuvinte, sau fără introducere, sau să reînviem vechea poveste, despre femeia moartă. Sau să vorbim despre cum fusesem cândva servitoare și soțul meu mă trimisese odată la el, cercetătorul de suflete, să examineze dacă, din punct de vedere social, nu sunt cumva râioasă sau epileptică… Am făcut conversație… de parcă viața între oameni n-ar fi altceva decât un dialog etern, întrerupt doar de moarte, pentru un moment de respiro. Nu m-a întrebat ce-a fost cu mine în ultima vreme, unde locuiesc, cu cine sunt… M-a întrebat doar dacă am mâncat vreodată măsline umplute cu roșii.

La început am crezut că e nebun, cum să mă întrebe una ca asta? De-aia l-am privit mult timp în ochi, iscoditor. I-am urmărit privirea gri-verzuie, ochii aceia preocupați și serioși. Printre bombe care explodau, în patiseria aceea liniștită, mă privea cu o atenție atât de profundă, ca și când viețile amândurora ar fi depins de răspunsul meu.

M-am gândit, pentru că nu voiam să-l mint. I-am răspuns că da, da, am mâncat, cum să nu fi mâncat. Am mâncat odată în Soho, la Londra, în cartierul italian, în restaurantul unde m-a dus grecul. Dar nu am pomenit de grec, nu credeam că are rost să vorbesc despre el apropo de măsline.

– Ce bine, a răspuns el ușurat.

Cu o voce timidă – căci n-am îndrăznit niciodată să-i vorbesc din inimă –, am întrebat ce este atât de bine în faptul că mâncasem măsline umplute cu roșii… A ascultat întrebarea, serios. Apoi a început să vorbească repede:

– Pentru că nu se mai găsesc, a spus el cu severitate. În Budapesta nu mai găsești măsline nicăieri.

Obișnuia să facă cumpărături în centru, la vestitul băcan… și a spus un nume. Dar aici, la noi, măslinele nu s-au umplut niciodată cu roșii. Asta pentru că Napoleon, când a trecut pe aici cu trupele sale, n-a ajuns decât până la Győr.

Și-a aprins o țigară și a clătinat din cap, de parcă n-ar mai fi avut nimic de spus. Deasupra noastră ticăia un vechi ceas vienez, cu pendul. Am ascultat ticăitul acesta. Și bubuiturile înfundate din depărtare… Era un sunet atât de asurzitor, încât parcă ar fi râgâit o fiară care tocmai își înfulecase

prada. Totul a fost ca un vis. Nu ca un vis frumos… Și totuși, am simțit o pace stranie. Chiar și mai târziu am simțit la fel, ori de câte ori eram cu el… Dar nu-ți pot explica de ce. N-am fost niciodată fericită în compania lui… Uneori îl uram, de multe ori mă enerva. Dar, ca să fiu sinceră, cu el nu m-am plictisit niciodată. N-am fost neliniștită, nici nerăbdătoare… De parcă în compania lui mi-aș fi scos pantofii sau sutienul, de parcă m-aș fi lepădat de tot ce învățasem de la oameni. Eram liniștită când eram cu el, dar nimic altceva. Au urmat apoi cele mai aprige săptămâni ale războiului. Dar n-am fost niciodată atât de calmă, atât de mulțumită ca în acele săptămâni.

Uneori mă gândeam: ce păcat că nu sunt iubita lui… Nu c-aș fi vrut să mă culc cu el. Era deja bătrân, avea dinții galbeni, pungi sub ochi. Speram să fie impotent, pentru că nu se uita la mine așa cum ar trebui să se uite un bărbat la o femeie. Sau poate că-i plăceau bărbații, de nu avea nevoie de o femeie…? Speram. Dar n-am văzut altceva decât că nu-i păsa de mine. Adeseori își curăța ochelarii, îngrijorat, ca șlefuitorul de diamante care geluiește piatra brută. Nu era ponosit, dar n-aș ști să-ți spun ce purta nici să mă pici cu ceară. Vezi, îmi amintesc toate hainele soțului meu! Dar înfățișarea omului ăstuia mi-a pierit din memorie. A mai spus așa despre măsline:

– În Budapesta, n-ai avea unde să găsești măsline cu roșii adevărate. Nici înainte, pe timp de pace, nu se vindea așa ceva. Cel mult, vindeau niște măsline mici și negre, leșinate, neumplute. Chiar și în Italia, măslinele umplute adevărate se găseau doar ici și colo.

A ridicat degetul arătător și și-a împins ochelarii pe frunte. A continuat:

– E ciudat. Asemenea măsline fine, fragede, cu parfum de flori, umplute cu roșii puteai să iei doar de la Paris, din cartierul Ternes, la colțul străzii care poartă numele Sfântului Ferdinand, la sfârșitul anilor ’20, de la un băcan italian.

După ce a spus-o, după ce în sfârșit mi-a dezvăluit tot ce se petrecuse cu măslinele umplute cu roșii în epoca aceea de dezvoltare a rasei umane, cam tot ce se putea ști despre măsline la momentul respectiv al civilizației umane, a privit înainte și și-a mângâiat cu o mână capul chel.

Ăsta-i nebun de legat, m-am gândit. Eram perplexă. Stăteam acolo, în cartierul Castelului, deasupra orașului bombardat, în compania unui nebun care fusese cândva prietenul soțului meu. Dar nu m-am simțit rău. Așa mă simțeam întotdeauna în compania lui.

Cu blândețe, ca cineva care vorbește cu un nebun, l-am întrebat de ce crede că erau benefice pentru prezentul sau viitorul meu îndepărtat măslinele pe care chiar le mâncasem odată, într-un mic restaurant italian din Soho, Londra… A ascultat întrebarea, a înclinat ușor capul într-o parte și a privit în depărtare, cum făcea întotdeauna atunci când se gândea.

– Pentru că cultura s-a sfârșit, a spus el amabil și răbdător. S-a terminat tot ce ținea de cultură. Măslinele nu erau decât un mic gust rafinat în sânul culturii. Dar aceste gustări minunate, dimpreună cu altele asemenea, dădeau aroma splendidului preparat pe care îl numim îndeobște cultură. Acum toate

astea vor fi distruse, a spus el și a ridicat mâna cu un fel de gest dirijoral, un fortissimo al distrugerii. Vor fi distruse, chiar dacă piesele rămân. E posibil și ca măslinele umplute să se mai vândă pe undeva în viitor. Însă oamenii cu conștiință culturală, oamenii de felul ăsta se sting pe zi ce trece. Vor avea doar cunoștințe, ceea ce înseamnă altceva. Cultura este o trăire sufletească și o experiență în același timp, a spus ca un preot, ridicând mâna. Una permanentă, ca soarele. Cunoașterea e doar un truc, a mai spus, ridicând din umeri.

Apoi, politicos:

– De aceea mă bucur că dumneata măcar ai știut ce sunt măslinele.

Și, ca și când lumea ar fi pus punct după tot ce spusese el, o explozie din apropiere a zguduit clădirea.

– Nota, spuse el, ridicându-se de parcă această explozie infernală l-ar fi avertizat că mai aveam și alte treburi pe lume decât să îngropăm cultura.

M-a lăsat, politicos, în față. Am coborât împreună Zerge lépcső, scările zise „Capră-de-munte“, fără să scoatem un cuvânt. Așa am început să facem cunoștință.

Ne-am dus direct la el acasă. Am trecut frumosul pod care peste câteva luni s-a prăbușit în apă. Cutiile cu ecrazită îi atârnau încă de pe atunci de tije, pentru că germanii se pregătiseră temeinic și din timp să arunce podurile în aer. Se uita la pachetele cu explozibil cu o privire profesionistă, calmă, de parcă nu l-ar fi interesat altceva decât dispunerea lor îngrijită.

– Vor pieri și acestea, a spus el la mijlocul podului, arătând spre arcadele de fier grele și elansate, care îi țineau laolaltă alcătuirea uriașă. N-o să mai rămână nimic din ele. De ce? Ascultă, a continuat precipitat, ca și cum și-ar fi răspuns sieși într-o discuție complicată, dacă oamenii se pregătesc pentru ceva timp îndelungat, cu seriozitate și pricepere, până la urmă reușesc. Nemții sunt niște pirotehniști excelenți, a adăugat, aprobator. Nimeni nu poate arunca în aer un pod cu mai multă măiestrie decât pirotehniștii nemți. Deci vor arunca în aer Podul cu Lanțuri, apoi și celelalte poduri, la fel cum au aruncat în aer Varșovia sau Stalingradul. Sunt în stare s-o plănuiască desăvârșit, a spus pe un ton serios, apreciativ.

Și, ca pentru a sublinia excelentele calități ale geniului distrugător german, s-a oprit în mijlocul podului, cu brațul ridicat.

– Dar e oribil, am spus fără să vreau, bulversată. Podurile astea frumoase…

Dar nu mi-am putut termina fraza.

– Oribil? a întrebat el lungind silabele și m-a privit, cu capul înclinat într-o parte.

Era mult mai înalt decât mine, poate cu un cap. Pescărușii planau printre arcadele podului. Trecătorii erau răzleți la ceasul acela crepuscular, încărcat de amenințări.

– De ce să fie oribil că podurile astea minunate vor fi distruse? a întrebat el, de parcă revolta mea l-ar fi surprins.

– De ce? am repetat întrebarea, iritată. Dumitale nu ți-e milă de poduri? Și de oameni? De toți cei care pier atât de absurd…

– Mie? vorbi el prelung, cu un aer năucit, de parcă întrebarea mea l-ar fi surprins profund, de parcă până atunci nu s-ar fi gândit niciodată la distrugere, la război, la suferința omenească. Firește, spuse entuziasmat, fluturându-și pălăria. (Se înseninase tot și vorbea cu însuflețire.) Nu-mi pare rău de poduri, de oameni…! Ce idee…! Cum să nu…!

A surâs bizar, de parcă s-ar fi amuzat pe seama acestei presupuneri absurde, acestei acuzații ticăloase.

– Niciodată… înțelegi…? S-a întors spre mine, s-a aplecat spre fața mea și m-a privit amenințător în ochi, ca un hipnotizator. Niciodată n-am făcut ceva mai serios decât să-mi pară rău de poduri și de omenirea asta!

A spus-o respirând anevoie, de parcă ar fi fost rănit, reținându-și lacrimile. Actor, m-am gândit deodată. Un clovn, un comediant…! Dar l-am privit în ochii gri-verzui și-am fost șocată văzând că se întunecă încet. Nu-mi venea să cred. Dar n-avea cum să fie o neînțelegere… omul acela plângea.

Și nu-i era rușine să plângă. Nici măcar nu-i păsa. Era ca și când ochii i-ar fi plâns de unii singuri, independent de voința ori de intențiile sale.

– Săracul pod, a mormăit el de parcă nici n-aș mai fi fost acolo. Sărmană capodoperă…! Și bieții oameni…! Săraca, biata omenire…!

Așa se tânguia. Stăteam nemișcați. Apoi și-a șters lacrimile cu dosul palmei, pe care și l-a frecat apoi de buzunarul hainei, ca să-l usuce. Suspina. Se uita la cutiile cu ecrazită. A clătinat din cap ca la vederea unei cumplite dezordini, de parcă biata omenire ar fi fost o liotă de copii prost-crescuți, iar el, scriitorul, nu putea face nimic, nu-i putea face să vadă și nu-i putea educa nici cu bastonul, nici cu vorba bună.

– Da, totul va pieri, a mai spus și a oftat.

Dar am simțit în vocea lui o anumită satisfacție. De parcă totul mergea conform planului. Ca și când omul acesta ar fi calculat, cu hârtia și creionul, că anumite înclinații umane duc inevitabil la anumite consecințe, prin urmare, în pofida lamentațiilor, era cât se poate de mulțumit, ca un bun profesionist care vede că nu s-a înșelat la calcule.

– Asta e, a spus scurt. Hai să mergem acasă.

Așa a vorbit, la plural. De parcă am fi fost înțeleși de mult. Și știi ce era cel mai ciudat? Faptul că așa am și simțit, că discutaserăm deja totul – tot ce era esențial în legătură cu raporturile dintre noi –, că, după o lungă târguială, ajunseserăm la o înțelegere. Ce înțelegere…? Că-i puteam fi și amantă, și servitoare. Am pornit spre „casă“ fără să scoatem un cuvânt, de-a lungul podului damnat. Mergea repede, iar eu aproape alergam ca să țin pasul. Nici nu s-a uitat la mine pe drum. Ca și când ar fi uitat că-l însoțesc. Ca și când l-ar fi urmat un câine. Sau ca și când el ar fi fost stăpânul, iar eu, servitoarea… Mi-am strâns la piept geanta în care duceam rujul, pudra și tichetele alimentare, la fel cum îmi strânsesem bocceaua cu mult timp în

urmă, pe vremea când îmi căutam de lucru în Pesta. L-am urmat ca servitoarea pe stăpân.

Și mergând așa, dintr-odată m-am simțit deosebit de liniștită. Știi, pe vremea aia eram deja o doamnă elegantă. Îmi suflam nasul discret, ca la o petrecere în grădina Palatului Buckingham… Uneori îmi aminteam de tata: el nu folosea niciodată batista, pentru simplul fapt că nici nu avea așa ceva. Nici măcar nu știa ce-i aia batistă… Strănuta ținându-se cu două degete de vârful nasului. Apoi se ștergea de cracul pantalonului. La fel și eu. Când eram tânără, îmi suflam nasul așa cum învățasem de la tata. Dar atunci, mergând șontâc-șontâc pe lângă omul acela, m-am simțit ușurată, ca unul care se eliberează în sfârșit de niște constrângeri obositoare și inutile. Pentru că știam sigur că, dac-aș strănuta brusc, în fața statuii lui Széchenyi, și m-aș ține de nas cu două degete, iar apoi m-aș șterge de rochia fină de șantung… omul ăla nici măcar nu mi-ar da atenție. Sau, dacă s-ar fi întâmplat să se uite la mine în acel moment, nu s-ar fi supărat, nu m-ar fi disprețuit, nu m-ar fi privit de sus, ci mai degrabă ar fi urmărit cu interes cum o făptură feminină îmbrăcată în haine scumpe merge pe stradă ca țăranii, suflându-și nasul tot ca ei… M-ar fi observat așa cum observi obiceiurile unui animal domesticit. Ideea asta avea ceva reconfortant.

Am urcat în apartamentul lui. Eram liniștită de parcă aș fi ajuns acasă. Când a deschis ușa de la intrare și m-a lăsat să pătrund în coridorul întunecat, mirosind a camfor, am simțit aceeași liniște pe care o simțisem cu mult timp în urmă, când venisem din pustă la Pesta și mă angajasem fată în casă la părinții fostului soț. Eram liniștită, pentru că știam că în sfârșit am un acoperiș deasupra capului în lumea asta sălbatică și primejdioasă.

Am rămas peste noapte. Am adormit imediat. Iar dimineața m-am trezit crezând c-am să mor.

N-a fost atac de cord, dragă… Sau a fost, dar altfel. Nu mă durea nimic. Nu simțeam nicio tulburare. Numai o liniște dulce, care mi s-a răspândit în tot trupul, ca liniștea morții. Simțeam că nu-mi mai ticăie ceasul în piept, că-i sărise arcul. Inima mi se plictisise brusc, încetase să mai bată.

Când am deschis ochii, l-am văzut lângă canapea, ținându-mă de încheietură și căutându-mi pulsul.

Dar mi-l căuta altfel decât doctorii. Mi-l căuta ca un artist care-și ciupește coardele instrumentului, sau ca un sculptor care-și mângâie capodopera. Îmi căuta pulsul cu toate cele cinci degete. I-am simțit vârfurile celor cinci degete vorbind cu pielea mea, cu sângele meu și, prin ele, cu inima mea. Aveam impresia că-mi caută pulsul ca și când ar vedea prin întuneric. Ca orbii care văd cu mâinile. Sau ca surzii care aud cu ochii.

Purta încă hainele de stradă, nu se dezbrăcase. Era trecut de miezul nopții. N-a întrebat nimic. I se zbârlise părul la tâmple și pe ceafă, la baza cheliei. În camera cealaltă ardea lampa pe masă. Mi-am dat seama că stătuse acolo și citise noaptea, cât eu dormisem și voisem să mor. Acum stătea lângă divanul unde-mi făcusem culcușul și-a început să se agite. A stors o lămâie, a amestecat zeama cu zahăr pudră și m-a pus să beau lichidul

dulce-amărui. Apoi a făcut cafea turcească într-un ibric de cupru, tare ca otrava. A picurat douăzeci de picături de doctorie într-un pahar și le-a amestecat cu apă – și asta a trebuit să beau.

După miezul nopții, sirenele au răsunat din nou. Dar noi nu eram atenți la urletul care anunța pericolul. Oricum, în timpul raidurilor aeriene nu cobora în adăpost decât atunci când se dădea alarma pe stradă și-l silea câte un polițist să intre într-un subsol. În rest, rămânea în apartament și citea. Mi-a spus că-i place să citească în momentele alea, în sfârșit era liniște în oraș. Liniște ca-n viața de apoi… Nu erau tramvaie, nici mașini, doar sirenele și bombele urlau. Dar asta nu-l deranja.

Stătea lângă divan și uneori mă lua de încheietură. Am rămas întinsă, cu ochii închiși. Bombardamentele erau puternice la ora aceea. Niciodată nu m-am simțit atât de liniștită, într-o siguranță mai caldă, mai ocrotită și mai ferită. De ce…? Poate pentru că simțeam un ajutor uman. Ceea ce este foarte greu de dobândit de la oameni. E greu de dobândit și de la medici. Omul acela nu era medic, dar știa să ajute. Fără îndoială, când apar probleme, doar artiștii știu într-adevăr să ajute. Da, tu, dragul meu, tu și toți ceilalți. Omul acesta mi-a spus într-o bună zi că artistul de altădată era totodată preot și vraci și că toți cei care aveau într-adevăr cunoștințe erau considerați artiști. Poate de-aia am fost atât de liniștită în ceasurile acelea, sau aproape fericită.

După un timp, mi-am simțit inima bătând din nou. Mecanismul din piept a început iarăși să lucreze, așa cum văzusem odată, când eram mică, într-o vitrină a muzeului din Nyíregyháza. Mi-au arătat acolo un papă în agonie, făcut din ceară. Pieptul papei era acționat de un resort. Așa mă simțeam și eu: inima mea lucra, mecanismul funcționa.

Am ridicat privirea spre el, aș fi vrut să-i spun ceva. Încă nu aveam putere să vorbesc. Dar el știa deja că momentul primejdios trecuse. M-a întrebat cu o voce caldă, prietenoasă:

– Ai avut sifilis?

Întrebarea nu m-a speriat, nici nu m-a jignit. Suna firesc, ca tot ce spunea el. Am făcut semn din mână că nu, dar știam că, și dac-aș fi mințit, el tot ar fi știut… Apoi m-a întrebat câte țigări fumez pe zi. Știi, pe vremuri nu obișnuiam. Firește, fumam, dar nu la fel de mult ca în ultima vreme aici, la Roma. Aici am început să fumez ca apucata, pufăind tutun american dulceag. Pe atunci aprindeam cel mult o țigară, după masă. I-am spus și lui. Și-am întrebat:

– Ce-a fost asta? Mi-am pus mâna pe sân, arătând spre zona inimii. Eram foarte slăbită. Ce-a fost asta? N-am mai simțit niciodată așa ceva.

M-a privit cu atenție. A spus:

– Trupul își amintește.

Dar nu mi-a spus ce… M-a mai privit o vreme, apoi s-a ridicat și încet, cu pași târșâiți, parcă șchiopătând puțin, a intrat în camera cealaltă și-a închis ușa în urma lui. Am rămas singură.

Mai târziu m-a lăsat singură de multe ori, dimineața sau seara, indiferent de momentul din zi. Pentru că de la o vreme puteam veni la el fără să mă anunț. Mi-a dat și o cheie, cu un gest dezinvolt, de parcă ar fi fost lucrul cel mai firesc. Avea o menajeră care îi făcea curățenie și uneori îi gătea, dar nimic în jurul lui nu arăta ca într-o gospodărie. Totul părea într-un echilibru precar… până și apartamentul lui, apartamentul acela de burghez, cu mobilier vienez vechi. Nimic ieșit din comun, un apartament obișnuit, cu trei camere, la etajul cinci al unui bloc nou. Cărțile îi ocupau o cameră întreagă.

Mă ospăta ori de câte ori veneam, zi sau noapte. Îmi punea dinainte delicatese fel și chip, de pildă conserve de crab, pe care le scotea dintr-un soi de cămară secretă. Când toată lumea mânca deja fasole, el mă trata cu ananas la conservă. Îmi oferea și coniac vechi. El nu bea niciodată coniac, dar mereu ținea vin în cămară. Colecționa vinuri ciudate – franțuzești, maghiare, germane, vinuri de Somló, de Burgundia și de Rin, în sticle acoperite cu pânză de păianjen. Colecționa vinuri rare așa cum alții colecționează timbre sau porțelanuri fine. Și când desfăcea o sticlă atât de rară, privea și gusta vinul cu o seriozitate, cu o evlavie de preot păgân care se pregătește să aducă jertfă. Uneori îmi turna și mie, dar nu cu dragă inimă. Nu mă credea vrednică de vin. Prefera să-mi dea coniac. Spunea că vinul nu e băutură de femei.

Avea unele idei fixe, destul de surprinzătoare. Era puțin rigid în judecăți, cum se întâmplă de obicei cu oamenii bătrâni, cărora nu le mai place să-și nuanțeze părerile.

Am rămas uimită de ordinea din apartament. Era ordine în dulapuri și-n sertare, la fel și pe rafturile cu manuscrise și cărți. Nu menajera păstra ordinea aici, ci el însuși. Emana ordine, era maniac. De pildă, nu suferea scrumul și chiștoacele în scrumieră, o golea la fiecare jumătate de oră și le arunca într-o găleată de bronz, pe care seara o deșerta în coșul de gunoi, cu mâinile lui. Biroul îi era ordonat ca o masă de desen dintr-un birou de inginerie. Nu l-am văzut niciodată mutând mobilele, dar ori de câte ori mă duceam, chiar și la orele imprevizibile ale nopții, apartamentul arăta mereu de parcă tocmai plecase menajera… Era ordine în el, în persoana și în viața lui. Dar… abia mai târziu am înțeles ceva, și nici până în ziua de astăzi nu știu dacă am înțeles corect și cu adevărat… Știi, asta deja nu mai era o ordine vie. Era o ordine artificială, pentru că atunci când ordinea din lume a început să se destrame – și se destrămau diferite feluri de ordine –, a început și el, cumva, să păstreze și să-și hrănească propria ordine, separată. Ca și când în fața unei lumi în plină dezintegrare, asta ar fi fost ultima redută, ultima formă de apărare – una personală, meschină, o ordine artificială…

Spuneam că nu înțeleg nici astăzi. Doar îți povestesc. Dar în noaptea aceea, inima mi s-a liniștit. Avea dreptate, trupul își amintise. Oare ce…? Atunci nu știam, dar acum pot să-ți spun… Și-l amintise pe soțul meu. Nu mă gândeam la el pe atunci, nu-l mai văzusem de ani de zile, nici măcar nu-l căutasem. Credeam că-l uitasem. Dar pielea mea, rinichii, știu și eu,

inima… ei bine, ele nu-l uitaseră. Și când am intrat în viața chelului ăstuia, prietenul fostului meu soț, trupul meu a început brusc să-și amintească.

Totul în jurul omului ăstuia îmi amintea de soțul meu… Răsărit de nicăieri, bărbatul ăsta chel și taciturn era ca un vrăjitor morocănos, obosit, care nu mai dorește nimic, nici artă, nici vrăjitorie. A trecut ceva timp până când în sfârșit am înțeles ce căutam la el, ce amintiri mă răscoliseră…

Îmi amintesc de perioada aceea din viața mea ca prin vis. Totul era improbabil. Oamenii erau hăituiți precum câinii, la sânge. Casele se năruiau. Masele stăteau înghesuite în biserici, ca la plajă. Puțini oameni locuiau în casele lor, așa că nu păream o persoană care merge acasă la un străin.

Știam că n-am voie să greșesc, fiindcă m-ar fi alungat. Sau ar fi fugit și m-ar fi lăsat singură în apartament, în toiul războiului. Știam că, dacă-l lingușesc sau dacă mă dăruiesc lui, îmi va deschide ușa și va trebui să plec încotro văd cu ochii. Mai știam și că nu pot face nimic ca să-l ajut, pentru că pur și simplu el nu avea nevoie de nimic. Omul ăsta era un nefericit care îndurase atât umilința, cât și mizeria… dar care un singur lucru nu suferea: să ceară sau să primească ajutor.

Ce zici? Dacă era trufaș, asta întrebi? Desigur, era și trufaș. Nu îngăduia ajutorul pentru că era trufaș, singuratic. Dar mai târziu am înțeles că mai era ceva în străfundul acestei singurătăți orgolioase. Ocrotea ceva… nu persoana lui, ci altceva. Ocrotea cultura. Nu zâmbi. Te gândești la măsline, de-aia râzi, așa-i? Noi, proletarii, îngerul meu drag, nu înțelegem ce e cultura. Credem că dacă cineva știe niște reguli sau trăiește după uzanțele societății, dacă nu scuipă pe jos și nu râgâie la masă… atunci e educat, cultivat. Dar cultura înseamnă altceva. Nu e alcătuită din lucruri pe care le înveți. Poți să înveți care e comportamentul corect în diferite situații… Dar cultura e altceva. Și omul ăsta se temea pentru acest tip de cultură. Nu voia ajutor, pentru că nu mai credea în oameni.

O vreme am crezut că se teme pentru vocația lui în lumea asta urâtă. Dar când am ajuns să-l cunosc mai bine, am descoperit cu uimire că omul ăsta nu mai lucra deloc.

Ce făcea, asta întrebi? Citea și se plimba, atâta tot. Tu n-ai cum să-nțelegi, pentru că tu ești artist pursânge, toboșar profesionist. Nu concepi să nu mai cânți la tobe. Dar acest om era scriitor, un scriitor care n-a mai vrut să scrie, pentru că nu credea că scrisul poate schimba natura umană. N-a fost un revoluționar, n-a vrut să salveze lumea, pentru că nu credea că vreun fel de revoluție poate schimba natura umană. De altfel, chiar el a spus cândva că sistemele nu merită schimbate dacă oamenii din noua ordine rămân la fel ca în cea veche. El voia altceva. Voia să se schimbe el însuși.

Nu înțelegi, sigur că nu înțelegi. Mult timp nici eu n-am înțeles. Nici nu-l credeam… Pur și simplu îl ocoleam încontinuu. Și mă bucuram că mă rabdă. Pe atunci, multe apartamente erau locuite de bărbați și de femei care se ascundeau în felul acesta, majoritatea evrei fugiți din calea torționarilor naziști… Bine, bine, liniștește-te. Cred că nu știi cum era atunci la Pesta…

Nu știi că oamenii trăiau ca insectele, hăituiți. Mulți dormeau prin dulapuri, ca moliile vara într-un sertar cu naftalină. Așa m-am instalat și eu în casa lui. Fără să scot un sunet, fără să dau semne de viață.

Nu-mi dădea atenție. Dar uneori se trezea și zâmbea de parcă m-ar fi observat, întreba te miri ce, vesel și politicos, dar mereu de parcă am fi discutat tot timpul. Odată am ajuns la apartament la șapte, seara mirosea deja a toamnă și se întuneca devreme. Am intrat, l-am zărit stând la fereastră, în camera întunecată. Nu citea, stătea cu brațele încrucișate și privea afară, pe geam. M-a auzit, dar nu s-a uitat în spate. A vorbit peste umăr:

– Dumneata cunoști cifrele chinezești?

Uneori îl credeam nebun de-a binelea. Dar învățasem deja cum să-i fac față… Trebuia să continui conversația cu orice preț, fără să fac vreo legătură și fără să-i cer nici cea mai mică explicație, chiar de unde o începuse el. Îi plăcea să-i răspund scurt, cu un cuvânt sau două, cu da și nu. Așa c-am răspuns, spășită, că habar n-am cu ce cifre scriu chinezii.

– Nici eu nu știu, a spus el calm. Nici eu nu le înțeleg scrisul, pentru că ei nu scriu cu litere, ci desenează concepte. Nu știu nimic despre cifrele lor. Sigur e că nu folosesc cifre arabe. Și nici sistemul grecesc, sistemul lor de cifre e mai vechi. Așa că putem presupune – era o expresie pe care o folosea cu mare plăcere, ridicându-și arătătorul încovoiat, ca profesorul când le explică ceva țâncilor cu cap sec – că au niște cifre care nu seamănă nici cu cifrele vestice, nici cu cele estice. De aceea, a spus el solemn, n-au tehnologie. Pentru că tehnologia începe cu cifrele arabe.

Privea gânditor asfințitul cenușiu, cu miros umed. Era vizibil deranjat că sistemul de numere al chinezilor nu e identic cu cel arab. Mă uitam la el și-l ascultam, pentru că tot ce știam despre chinezi era că sunt mulți, galbeni și că zâmbesc tot timpul. Așa citisem într-o revistă ilustrată.

Într-un târziu, am întrebat timidă:

– Tehnologia începe cu cifrele arabe?

În clipa aceea, undeva prin apropiere, la poalele Dealului Castelului, a bubuit un tun. A ridicat ochii spre deal și-a spus cu o voce veselă:

– Da. Și-a clătinat din cap, vădit bucuros de întrebarea mea, care părea să-i sprijine ipoteza. Ai auzit explozia aceea…? Asta e tehnologia. Înainte, pentru asta era nevoie de cifrele arabe. Pentru că nu era ușor să înmulțești sau să împarți cu cele grecești sau romane. Gândește-te și dumneata cât dura până notai și socoteai cu cifre grecești cât fac două sute treizeci și unu ori patru mii trei sute doisprezece…? Nu se poate, scumpă doamnă… nu se poate scrie în greacă una ca asta.

Așa vorbea. Și era vizibil mulțumit. Cât eram eu de needucată, îi înțelegeam fiecare cuvânt… Dar nu înțelegeam ansamblul, personalitatea lui cu totul. Structura, pricepi tu? Cine era omul ăsta cu adevărat? Un măscărici? Își bătea joc de mine…? Eram iritată, emoționată, ca cineva aflat în fața unei mașinării șmechere, a unei încuietori moderne sau a unui calculator inteligent. Nu știam cum să mă apropii de el… Să-l sărut? Sau

să-l plesnesc? Putea să mă sărute și el. Dar la fel de bine se putea să îndure doar sărutul sau palma, apoi să înceapă să vorbească liniștit. De exemplu, despre girafe și pasul lor lung de șase metri. Căci odată le-a pomenit așa, din senin, cu entuziasm. A spus că girafele sunt îngeri în sălbăticie, printre animale, pentru că există în ființa lor ceva angelic. De altminteri, nu cumva cuvântul „girafă“ se trage din „serafim“?

Era o zi de toamnă, spre sfârșitul războiului. Mergeam împreună pe un drum forestier și el vorbea tare, cu ecou. Vorbea cu entuziasm, exaltat, despre câte proteine vegetale îi trebuie girafei ca să aibă gâtul lung și capul mic, botul mare și copitele uriașe… Vorbea de parcă ar fi recitat o poezie, un imn de neînțeles. Și parcă în timp ce recita era intoxicat de sensul cuvintelor, intoxicat de faptul că există animale și girafe pe lume… Atunci mi-a fost frică de el… Deveneam agitată când îl auzeam vorbind despre girafe sau despre chinezi. Dar mai târziu mi-a trecut. Am închis ochii și l-am ascultat, parcă îmbătată de timbrul vocii sale răgușite… Nu mă interesau vorbele lui, cât mai degrabă acel extaz ciudat, timid și în același timp dement, pe care-l emana tot ce spunea. De parcă lumea întreagă era o sărbătoare, iar el, preotul care conducea ritualul, răcnind ca un derviș, anunțând triumfător însemnătatea sărbătorii… care consta în girafe, chinezi sau sistemul numeric arab.

Știi ce mai era în toate astea…? O anumită senzualitate.

Dar altfel de senzualitate decât cea obișnuită, a oamenilor. Poate că așa e senzualitatea plantelor, a ferigilor, a lianelor parfumate sau a girafelor și a serafimilor. Poate că așa e senzualitatea scriitorilor… Mi-a luat ceva timp să înțeleg că nu e deloc nebun, ci doar foarte senzual. Pe el îl excita lumea, se entuziasma de materia ei, de cuvânt și de carne, de sunet și de piatră, de tot ce era tangibil și intangibil în același timp, ca sens și conținut. Când vorbea așa, era serios așa cum serioase sunt și chipurile oamenilor în pat, când zac satisfăcuți, cu ochii închiși… Da, dragul meu… Exact așa era. Dar nu tăcea ca un mut care nu e-n stare să se gândească la nimic. De pildă, și tu ești frumos când stai în formație lângă flautist și te uiți serios prin bar, cu capul tău ca de zeu grec… Dar oricât de frumos ai fi în smochingul tău alb, ți se citește pe chip că doar taci și nu te gândești la nimic… Nenorocitul ăsta tăcea de parcă ar fi tăcut despre ceva. Și tăcea cu mare forță. Tăcea așa cum altul țipă.

Nu mă obosea niciodată, oricât de mult vorbea. Simțeam atunci doar amețeala aceea plăcută care te cuprinde când asculți muzică. Dar de tăcerea lui eram sătulă. Pentru că trebuia să taci cu el și să fii atent la lucrul despre care tăcea.

Nu-mi dădeam seama la ce se gândește. Când tăcea dintr-odată după câte o tiradă despre girafe, simțeam că abia atunci începe adevăratul sens a ceea ce dorise să spună. Și când începea să tacă, se îndepărta straniu de mine…

Era surprinzător și în același timp puțin înfricoșător. Semăna cu un conte, omul acela din poveste care dispare în ceață și se face nevăzut… Așa dispărea și el, învăluit în tăcere. Era acolo, cu mine, vocea îi mârâia

răgușită, spunea cuvinte pe care nu le înțelegeam… și apoi deodată dispărea, de parcă ar fi plecat hăt, departe. Dar nu era nepoliticos. Nicio clipă nu m-am simțit insultată de tăcerea lui. Mai degrabă mă simțeam flatată că dorea să tacă împreună cu mine.

Despre ce tăcea atât de bine, asta întrebi? Cu atâta forță și atât de consecvent…? O, dragul meu. E o întrebare grea…!

Nu mi-am închipuit nicio clipă c-aș putea să-i pătrund tăcerile.

Dar apoi, puțin câte puțin, am început să bag de seamă mici semne care mi-au îngăduit să-mi dau cu presupusul. Chiar în perioada când l-am cunoscut, omul acesta începuse să sugrume și să ucidă scriitorul din el. Se pregătise metodic pentru asta. Temeinic. Ca ucigașul pentru actul oribil pe care vrea să-l comită… Sau mai degrabă ca un conspirator care preferă să ia otravă decât să dezvăluie un secret. Sau ca un misionar care, decât să le dezvăluie păgânilor sălbatici și ostili un cuvânt, un cuvânt sacru, misterios… mai bine moare.

O să încerc să-ți spun ce-am înțeles încetul cu încetul.

Într-o zi mi-a spus așa, în treacăt:

– Caracteristica mic-burghezului e crima.

Și-a mângâiat vârful cheliei, ca întotdeauna când spunea astfel de lucruri. Ca magicianul care cotrobăie în joben și scoate porumbeii. Apoi a încercat să se explice, să pună cap la cap frânturile acestei stranii vorbe de înțelepciune. A spus că în viața mic-burghezului, a plebeului, păcatul e totuna cu ce sunt viziunea și creația în viața artistului. Dar artistul vrea mai mult decât plebeul… Vrea să formuleze un mesaj secret și apoi să-l rostească, sau să-l picteze, sau să-l pună în partituri… Ceva care să facă viața mai de preț… Noi nu înțelegem asta, dragul meu.

Mi-a explicat cum iau naștere în mintea criminalului, liderului de război sau omului de stat ideile inedite, diferite de cele obișnuite. Cum se joacă ucigașul cu posibilitățile… și apoi cum acționează un astfel de om, ca artistul într-un moment de inspirație… fulgerător, cu o îndemânare și o erudiție uimitoare… capodopera lui hidoasă, o crimă…! Un scriitor rus… Nu-ți încreți fruntea de marmură, dragule, nu contează cum îl cheamă, și eu am uitat. Am uitat, dar văd că mereu devii morocănos când vine vorba despre scriitori, nu-ți plac oamenii de felul ăsta. Ai dreptate… Deci era vorba despre un scriitor rus care a scris un roman despre crimă. Iar straniul meu prieten era de părere că nici măcar nu era atât de imposibil ca rusul ăsta să fi vrut să comită el însuși o crimă. Dar n-a comis-o, pentru că nu era plebeu, ci scriitor. Mai degrabă, a scris-o.

Cât despre el, nu mai voia să scrie nimic. Nu l-am văzut niciodată scriind. Nici măcar nu i-am văzut scrisul de mână. Avea un stilou, pe-acesta da, i l-am văzut. Zăcea acolo, pe birou, lângă mica mașină de scris portabilă. Dar nici pe-aia n-o deschidea niciodată.

Multă vreme n-am înțeles ce e-n neregulă cu el. Credeam că e secătuit, că nu mai are putere nici să facă dragoste, nici să scrie. Joacă teatru: se dă lovit, preferând să tacă cu trufie, bătrân și îngâmfat, în loc să-și ofere lumii

minunatul dar. Asta bănuiam. Știi, omul al cărui talent a secat… e ca bărbatul care nu mai e destul de puternic ca să îmbrățișeze o femeie și-atunci face pe ascetul, de parcă s-ar fi săturat de succes, în pat și la masa de scris, pentru că toate sunt la fel și nimic nu merită osteneala… Pe scurt, strugurii sunt acri, așa că el pleacă în deșert, să fie pustnic.

Dar într-o zi i-am înțeles mai limpede jocul.

Omul ăsta nu mai voia să scrie pentru că se temea că fiecare cuvânt pe care îl așterne pe hârtie va cădea în mâinile trădătorilor și-ale barbarilor. Credea că va veni o lume în care totul va fi fals, și oamenii lumii aceleia vor trăda și vor pângări gândurile și spusele artistului, ceea ce descrie el… sau pictează pe pânză, sau pune în note. Nu mă privi așa neîncrezător… Văd că nu crezi ce spun, ai impresia că doar îndrug vorbe aiurea. Îmi dau seama, dragul meu, că e de neînțeles pentru tine, fiindcă tu ești artist până în măduva oaselor. E de neînchipuit pentru tine ca într-o bună zi să arunci bețele, ca omul ăsta care și-a lăsat stiloul să adune praful pe fundul unui sertar… Nu? Nici eu nu pot să-mi închipui, pentru că tu faci parte din rândul celor care rămân artiști până la ultima suflare. Tu ai să bați în tobe și cu degerături, iubitul meu. Dar nefericitul ăsta era un alt fel de artist.

Nefericitul ăsta se temea că va deveni complice și trădător dacă ar scrie ceva, pentru că va veni un timp când tot ce spune un scriitor va fi falsificat. Și oamenii vor interpreta totul altfel decât spune el. Se cutremura, ca un preot care înțelege că, din revelația lui, lumea face o reclamă la apă de gură sau un slogan politic în campania te miri cărui demagog… Și de-aia preferă să tacă. Ce spui, dragostea mea? Că scriitorul e un nimeni…? Un vagabond…? Că un instalator sau un curtier fac mai mult decât el? Într-adevăr, din punctul tău de vedere, scriitorul nu-i decât un vagabond de prisos, fiindcă nimeni nu mai are nevoie de cei care n-au nici bani, nici putere. Așa spunea și soțul meu.

Nu striga, liniștește-te. Ai dreptate, chelul meu era un vagabond. Cu ce aducea…? Păi, nu cu vreun conte, nici cu vreun consilier guvernamental sau secretar de partid. De exemplu, omul ăsta avea purtări ciudate în legătură cu banii. Crezi sau nu, chiar avea bani. Era un vagabond care se gândea în secret la toate, chiar și la bani. Să n-ai impresia că era un pustnic prost, ca cei despre care povestesc călugării, cu haină țesută din păr și care mănâncă lăcuste în deșert și sorb miere din scoarța copacilor, ca urșii. Avea niște bani, dar în loc să-i ducă la bancă, îi ținea în buzunarul interior al jachetei. Dacă avea de plătit ceva, de acolo scotea bancnotele, nu ca tot omul, care și le ține în portofel… La fel cum ne ții și tu banii, nu-i așa? Dar când scotea bancnotele din buzunarul hainei, cu gestul acela atât de neglijent, știam că omul ăsta nu poate fi păcălit sau înșelat, pentru că știe exact cât are, mereu, până la ultimul bănuț!

Dar nu avea doar bani unguresti, care pe vremea aia erau rași de inflație. Avea și dolari, treizeci de bancnote a câte zece dolari. Și avea și napoleoni francezi, pe care-mi amintesc că-i păstra într-o cutie metalică veche, o cutie de țigări egiptene. Exact treizeci și patru de bucăți. Le-a numărat în fața

mea, preocupat și metodic. Îi sclipeau ochelarii în vârful nasului când privea și mirosea aurul. A mușcat dintr-un napoleon, apoi dintr-altul, i-a adulmecat și i-a zornăit. S-a uitat la fiecare monedă de aur în parte, ținând-o în lumina lămpii, cercetând-o ca un negustor de tablouri vechi, competent și neîndurător deopotrivă.

Dar nu l-am văzut niciodată făcând bani. Dacă primea o factură, o privea minuțios, neliniștit, tăcut și foarte serios. Apoi o plătea și-i dădea un bacșiș gras celui care i-o adusese. Cred că, de fapt, era foarte strâns la pungă. Odată… în zori, după câteva pahare de vin, mi-a vorbit despre nevoia de a respecta banii, și mai ales aurul, pentru că în bani există o forță magică. Dar n-a dezvoltat ideea. Bineînțeles, bacșișurile princiare pe care le răspândea în stânga și-n dreapta erau greu de împăcat cu respectul ăsta față de bani. Cheltuia altfel decât bogații… Pe bogați îi știam, soțul meu făcea parte din rândul lor, dar printre ei n-am cunoscut pe nimeni care să dea niște bacșișuri atât de mari ca scriitorul ăsta vagabond…

Cred că, de fapt, era sărac. Dar atât de trufaș, încât nu credea că merită să-și ascundă sărăcia. Nu cumva să crezi, nu cumva să speri că pot să-ți spun cum era. Doar mă uitam la el, cu un interes aproape convulsiv. Dar fără să-mi închipui vreo clipă că l-aș putea înțelege pe dinăuntru.

Ce-i un scriitor, întrebi…? Chiar așa, ce este? Un mare nimeni. Nu are titlu, rang sau alt fel de putere. Un negru oarecare, dirijor de jazz la modă, are mai mulți bani, un ofițer de poliție are mai multă putere, un șef de pompieri are un grad mai înalt… Știa și el. Chiar mi-a atras atenția că societatea nici măcar nu știe cum să se adreseze scriitorului… E privit ca un nimeni. Uneori îi ridică statuie, alteori îl aruncă în închisoare. Dar, în realitate, un scriitor nu e nimeni și nimic pentru societate. De cele mai multe ori, lumea i se adresează scriitorului cu „domnule editor“ sau cu „domnule artist“, dar el nu era editor, fiindcă nu edita nimic. Nici artist nu era, pentru că artiștii au părul lung și viziune… Așa se spune. Dar el era chel, iar când l-am cunoscut, deja nu mai făcea nimic. Nimeni nu-i spunea „domnule scriitor“, pentru că o astfel de adresare părea lipsită de sens. Ori ești domn, ori ești scriitor… E greu să descâlcești problema asta.

Uneori bănuiam ce anume vrea să spună, dar niciodată nu știam cu adevărat dacă vorbește serios. Pentru că mi se părea că și reversul spuselor lui e la fel de adevărat. Și-apoi, și când mă privea în ochi, parcă nu mie-mi vorbea… De exemplu, odată… A fost demult, multă vreme nici nu m-am gândit la asta, dar acum parcă totul devine mai clar… Stăteam în camera lui, între două bombardamente, cu spatele la birou. Credeam că nu e atent la mine, pentru că tocmai citea un dicționar. Mi-am scos pudriera din geantă, m-am uitat în oglindă și-am început să-mi pudrez nasul. Imediat i-am auzit vocea. A spus:

– Mai bine ai fi atentă!

Am tresărit, m-am uitat la el cu gura căscată. S-a ridicat de la masă și s-a postat în fața mea, cu brațele încrucișate.

– La ce ar trebui să fiu atentă?

M-a privit cu capul într-o parte, fluierând încetișor.

– Ai face bine să fii atentă, fiindcă ești frumoasă! a spus pe un ton acuzator, grav și neliniștit deopotrivă.

Am râs:

– La cine fiu atentă? La ruși?

A ridicat din umeri:

– Ei nu vor decât să posede, apoi o să plece. Dar în locul lor vor veni alții… Oameni care o să vrea să-ți jupoaie pielea de pe față. Pentru că ești frumoasă.

Și-a împins ochelarii pe frunte, s-a aplecat și mi-a privit chipul cu ochii lui miopi. De parcă abia atunci ar fi observat că nu sunt tocmai urâtă, ba că sunt chiar drăguță. De parcă niciodată până atunci nu m-ar fi privit așa cum trebuie privită o femeie. Ei bine, mă privea în sfârșit… Dar cu privirea unui vânător care se uită la un prepelicar de rasă bună.

– Să mă jupoaie…? am întrebat. Și-am râs. Dar aveam gâtul uscat. Cine, violatorii?

Mi-a răspuns sever, ca preotul când predică:

– Va veni o lume în care toți cei frumoși vor fi bănuiți. Și cei talentați. Și cei cu caracter, a spus el răgușit. Dumneata chiar nu pricepi? Frumusețea va deveni o insultă. Talentul va fi o sfidare. Și cei cu caracter vor fi uciși…! Pentru că acum vin din toate părțile, se revarsă de pretutindeni, legiuni întregi. Cei urâți. Cei lipsiți de talent. Cei cu caracter abject. Și toarnă vitriol peste frumos. Toarnă smoală peste el și defăimează talentul. Le place să-i dea la o parte pe cei cu caracter. Au ajuns deja… Și sosesc tot mai mulți! Fii atentă…!

S-a așezat din nou la masă, cu fața în palme. A tăcut îndelung. Apoi m-a întrebat amabil, de parcă nici n-ar fi vorbit despre altceva cu câteva clipe mai înainte:

– Să pun de cafea…?

Păi, așa era el.

Dar mai era ceva. Îmbătrânea, însă uneori, propriul declin părea să-i hrănească o bucurie malițioasă. Știi, unii bărbați cred că, odată cu bătrânețea, sosește și timpul răzbunării. Femeile înnebunesc, iau hormoni, folosesc cosmetice, plătesc băieți… Pe când bărbații, când îmbătrânesc, zâmbesc câteodată. Iar un astfel de bărbat îmbătrânit și zâmbitor poate fi mai periculos pentru femei chiar și decât gladiatorii și cuceritorii. În marele și plictisitorul duel – de care, cu toate astea, nu te saturi niciodată –, bărbatul e mai puternic în cazul ăsta, pentru că nu mai este urmărit și îndemnat de poftă. Nu mai e condus de corp, ci corpul e condus de el. Și femeile o simt, la fel de acut cum simt sălbăticiunile un vânător periculos. Noi vă stăpânim doar atât cât vă putem pricinui durere. Cât timp le putem acorda bărbaților mici favoruri prudente, îi hrănim un pic, apoi ne retragem… Și dacă strigă, sau scriu scrisori, sau ne amenință, suntem fericite, pentru că știm că încă mai avem putere. Dar când un bărbat îmbătrânește, devine mai puternic. Nu pentru mult timp, e adevărat…

Îmbătrânirea este diferită de bătrânețe. Pentru că vine și vremea bătrâneții, când bărbații devin copii și au din nou nevoie de noi.

Râzi tu, râzi. La urma urmei, spun povești, atâta tot, să te distrez, fiindcă se luminează de ziuă. Vezi, acum ești frumos, când zâmbești așa trufaș.

Omul ăsta îmbătrânea cu viclenie și cu bucurie. Uneori își aducea aminte că îmbătrânește și deodată chipul i se însufleția, ochii îi sclipeau în spatele ochelarilor, mă privea vesel și mulțumit. Aproape că-și freca palmele, atât era de fericit în cinismul lui, pentru că îmbătrânea și nu mai puteam să-i pricinuiesc nicio durere. Pe vremea aia, mi-ar fi plăcut să-l lovesc, mi-ar fi plăcut să-i smulg ochelarii, să-i azvârl la podea și să-i calc în picioare… De ce? Păi, ca să strige odată. Să mă scuture de braț, sau să mă lovească și el, sau… Ei bine, da. Dar nu puteam să fac nimic, pentru că el îmbătrânea. Și mi-era frică de el.

A fost singurul om de care mi-a fost vreodată frică. Mereu am crezut că-i înțeleg oarecum pe bărbați: opt părți vanitate și încă două părți, diferite elemente… Nu pufni așa jignit, tu ești excepția. Dar altminteri, credeam că-i cunosc, că vorbesc pe limba lor. Pentru că nouă din zece bărbați chiar mă credeau când îmi dădeam capul pe spate, prefăcându-mă covârșită de frumusețea și inteligența lor! Trebuia să le vorbesc pocit, precum copiilor, prosternată în fața spiritului lor, pe care bineînțeles că eu, fetișcana umilă, ignorantă, inocența întruchipată, cu ochii mei violet, nu-l înțelegeam cu adevărat… Era destul să mă ghemuiesc acolo, la picioarele câte unui puternic și înțelept, și să-i ascult cu evlavie orbitoarele triumfuri, în timp ce binevoia să-mi spună mie, femeia proastă, cât de deștept e el și ce funcție înaltă are, sau cum i-a înșelat pe importatorii turci când le-a vândut piei nerafinate în locul celor rafinate, sau cum i-a curtat pe șefi pentru ca apoi să primească Premiul Nobel sau titlul de cavaler… Pentru că, de obicei, cu asta se lăudau. Eu zic că tu ești excepția. Tu măcar taci și bați în tobe. Și când taci, atunci știu că taci despre nimic. Asta e extraordinar.

Dar ceilalți nu sunt așa, dragul meu. Restul sunt împietriți de vanitate. În pat și la masă, când se plimbă sau când merg să se gudure pe la cel mai proaspăt dintre puternicii lumii, sau la cafenea, când strigă după chelner cu voce guturală… Toți sunt atât de vanitoși, de parcă vanitatea ar fi adevărata boală omenească, incurabilă. Opt părți vanitate, așa am spus…? Poate nouă. Am citit în suplimentul de duminică al unui ziar ilustrat că globul e în mare parte apă și doar într-o mică proporție materie solidă. Cred că nici omul nu e nimic altceva decât vanitate, ținută laolaltă de câteva obsesii înrădăcinate.

Dar vanitatea lui era altfel. Era mândru că ucisese tot ce putea să-l facă mândru. Își trata corpul ca pe un sclav. Mânca puțin, cu gesturi egale și disciplinate. Dacă bea vin, se închidea în camera lui, de parcă ar fi vrut să rămână singur cu propriul viciu, ca o persoană pervertită, cu porniri diabolice. Nu-i păsa dacă mă găseam și eu în apartament când bea vin. Îmi punea în față o sticlă de coniac franțuzesc, o farfurie cu zaharicale, un pachet de țigări egiptene… și se întorcea în camera lui, să bea vin. De parcă o femeie nici n-ar fi meritat să stea prin preajmă când bea vin un bărbat…

Bea vin greu, serios. Alegea o sticlă din cămara unde-și ținea vinurile rare… ca un pașă care-i ordonă uneia dintre odaliscele din harem să-i slujească la noapte. Când își turna ultimul pahar, spunea tare: „Pentru patrie!“ La început am crezut că glumește. Dar nu râdea când făcea așa, pentru el nu era o glumă. Ultimul pahar îl golea, într-adevăr, pentru patrie.

Mă întrebi dacă era patriot…? Nu știu. Mai degrabă tăcea bănuitor când îi auzea pe oameni vorbind despre patriotism. Pentru el, patria era doar limba maghiară. Nu întâmplător citea în ultima vreme dicționare… nimic altceva, întotdeauna numai dicționare. Bilingve: spaniol-italian, francez-german… Răsfoia dicționarele noaptea, bând vin, sau dimineața, în timpul alertei de raid aerian, de parcă ar fi sperat că, în zgomotul sângeros al distrugerii și-al morții, va găsi în sfârșit un cuvânt care să fie un răspuns la problemele lui. Dar de cele mai multe ori citea dicționare explicative, în maghiară, cu chipul plin de încântare, fermecat, luminat de plăcere, de parcă ar fi trăit un extaz senzual, o răpire mistică. Alegea un cuvânt maghiar din dicționar, privea în tavan, apoi îl elibera, îl lăsa să plutească, să zboare ca un fluture… Da, îmi amintesc că odată chiar cuvântul ăsta l-a spus… „fluture“… apoi s-a uitat după el, de parcă cuvântul ar fi fost într-adevăr un fluture, plutind în fața lui, cu sclipiri aurii, în razele soarelui… Plutea, plutea, strălucea, lumina îi scânteia pe aripile prăfoase și el îl urmărea pe acest dansator din ceruri, urmărea dansul zânelor unui cuvânt maghiar, și atunci se îmblânzea, pentru că era cel mai frumos cuvânt și tot ce-i mai rămăsese în viață. Se pare că în sufletul lui renunțase deja la poduri, la terenuri și la oameni. Numai în limba maghiară mai credea, asta era patria lui.

Într-o noapte, pe când bea vin, m-a lăsat să intru. M-am așezat vizavi de el, pe marginea canapelei, am fumat o țigară și l-am urmărit. Nu-i păsa de mine, era puțin abțiguit. Pășea în sus și-n jos prin cameră, strigând tot felul de cuvinte. A spus așa:

– Sabie!

S-a clătinat câțiva pași, apoi s-a oprit, de parcă s-ar fi împiedicat de ceva. S-a uitat în podea și i-a spus covorului:

– Perlă!

Apoi a strigat, ducându-și mâna la frunte, de parcă l-ar fi durut ceva:

– Lebădă!

Mi-a aruncat o privire confuză, de parcă abia atunci ar fi băgat de seamă că sunt în cameră. Știi ceva, mă crezi sau nu, am lăsat capul în piept, nu i-am întors privirea. M-am rușinat. De parc-aș fi văzut sau aș fi auzit o scenă grosolană – știi, ca voyeurii care urmăresc printr-o fisură din perete pasiunea bolnavă a cuiva… de pildă, că face amor cu pantofii, fiindcă pentru respectivul, obiectul e mai important decât persoana. M-a recunoscut, s-a uitat la mine, clipind prin aburii vinului. Mi-a zâmbit stânjenit, de parcă tocmai fusese prins asupra unui fapt indecent… A întins brațele, de parcă s-ar fi scuzat că nu poate altfel, că pasiunea e mai puternică decât decența și considerația. S-a bâlbâit:

– Coada-calului…! Dracilă…!

Apoi s-a așezat lângă mine pe canapea, mi-a luat mâna într-a lui și cu cealaltă și-a acoperit ochii. A stat așa multă vreme, în tăcere.

N-am îndrăznit să-i vorbesc. Dar apoi am înțeles că asistam, de fapt, la o agonie. Omul ăsta pariase pe rațiune cu propria viață. Apoi fusese nevoit să vadă că pusese rămășag pe ceva slab. Tu nu poți înțelege, dragul meu, pentru că tu ești artist, artist adevărat, și ai prea puțin de-a face cu sensul, de vreme ce nu-ți trebuie așa ceva ca să bați în tobe… Nu te mânia, ce faci tu e cu mult mai mult… Ei bine, vezi că am dreptate. Dar omul ăsta era scriitor și a crezut mult timp în sens. A crezut că există într-adevăr rațiune umană și că e o forță ca toate forțele, care mișcă lumea, la fel ca lumina, ca electricitatea, ca magnetismul. Și că el, omul, stăpânește lumea cu puterea asta, fără unelte, știi, ca eroul poemului grecesc de-au numit după el o agenție de turism de pe-aici… Cum îi zicea…? Îmi scapă. Ulise, da. Fără unelte, fără tehnologie, fără cifre arabe… cam așa își închipuia el.

Dar a sfârșit prin a-și da seama că rațiunea e lipsită de valoare, pentru că instinctele sunt mai puternice. Emoțiile sunt mai puternice decât rațiunea. Și când emoțiile au tehnologia la îndemână, li se fâlfâie de rațiune. În astfel de cazuri, emoțiile și tehnologia încep un dans ciudat, sălbatic.

De-aia nu mai aștepta nimic de la cuvinte. Nu mai credea că cuvintele, puse în ordinea bună, pot ajuta lumea și oamenii. Și-ntr-adevăr, în lumea noastră cuvintele s-au deformat atât de tare… Știi, până și cele simple, de la om la om, cum vorbim noi doi acum. Toate astea sunt de prisos, exact ca monumentele. În realitate, cuvântul omenesc a devenit un fel de urlet… La fel ca vuietul și pârâitul difuzoarelor.

Nu mai credea în cuvinte, dar încă le iubea, le gusta și le sorbea. Noaptea, în orașul cufundat în beznă, se îmbăta cu cuvintele maghiare, le sorbea cum ai sorbit tu zilele trecute coniacul Grand Napoleon pe care ți l-a oferit în zori contrabandistul ăla de hașiș, sud-americanul. Da, ai băut licoarea aia rară cu ochii închiși, pătruns, la fel cum rostea omul acela „Perlă!“ sau „Bărbier!“. Pentru el, cuvintele astea erau făcute dintr-un aluat gustos, ca sângele sau carnea. Și când vorbea așa, fără sens, aproape în transă… când spunea numai cuvinte rare, era ca un bețiv, sau ca un nebun. Un nebun care geme și strigă cuvinte stranii, într-o limbă asiatică… Ascultam și râdeam. Ca și când aș fi fost martoră la o orgie ciudată, orientală. Ca și când m-aș fi pierdut în lumea asta nebună și dintr-odată aș fi întrezărit în noaptea deasă un popor sau, mai bine zis, ce-a mai rămas din el. Un om și niște cuvinte care rătăceau pe-acolo, un om și cuvintele lui, venite de departe, până la limanul acesta. Până atunci, niciodată nu mă gândisem la identitatea mea. Deși sunt unguroaică, Doamne, sigur că toți străbunicii mei au fost unguri din Kunság. Am și o pată pe spate… Se spune că nu e semn din naștere, ci semn al tribului cuman. Ce…? Vrei să-l vezi? Bine, bine, mai târziu.

Mi-am amintit ce mi-a spus odată soțul meu despre un maghiar celebru, conte și prim-ministru, îl chema Duna sau Tisza[37]. Tot uit numele astea. Soțul meu o cunoștea pe femeia de care era el îndrăgostit. De la ea a auzit că acest conte bărbos, pe vremea când era prim-ministru, lua uneori o cameră la Hotel Hungária, cu niște prieteni, trimitea după țigănușul Berkes, scripcarul, și închideau ușa. Nici nu beau mult, ci doar ascultau muzică țigănească, fără să scoată o vorbă. Apoi, când se crăpa de ziuă, contele ăsta serios, auster, prim-ministrul, care de cele mai multe ori purta redingotă, se ducea în mijlocul camerei și începea să danseze lent pe muzică țigănească. Și ceilalți îl priveau cu seriozitate, fără să scoată o vorbă. Nimeni nu râdea – lucru ciudat, pentru că omul ăsta era prim-ministru și totuși dansa de unul singur, în zori, cu mișcări lente, pe muzică țigănească. Asta mi-a venit în minte auzindu-l pe prietenul ăsta al meu, în zori, când a început să strige și să dea din mâini în camera în care nu mai era nimeni, doar eu și cărțile.

Vai, cărțile alea! Câte cărți…! Nu le-am putut număra exact, pentru că știam că n-ar suferi dacă m-aș apuca să-i cotrobăi printre cărți. Cântăream numai cu coada ochiului volumele de pe rafturi! Cei patru pereți ai încăperii erau acoperiți de rafturi până în tavan, rafturi curbate, care atârnau strâmbe sub greutatea cărților, ca burta unei iepe gestante. Sigur, la biblioteca orășenească sunt mai multe, poate o sută de mii sau un milion. Nu știu ce vor oamenii de la toate cărțile alea. Mie mi-au ajuns toată viața Sfintele Scripturi și un roman broșat cu o copertă frumoasă, colorată, pe care un conte îngenunchea înaintea unei contese. Le-am primit odată de la un funcționar de la primărie – eram mică, a pus ochii pe mine și m-a invitat în birou. Am păstrat aceste două cărți. Pe restul le-am citit cum a dat Domnul… Fiindcă să știi că am citit și eu cărți pe vremea când eram doamnă, degeaba te uiți așa chiorâș la mine. Văd că nu mă crezi… Pe vremea aia trebuia să citesc, să mă îmbăiez, să-mi fac unghiile de la picioare și să spun: „Bartók a eliberat sufletul muzicii populare…“ și lucruri de felul ăsta. Dar mă plictiseam. Pentru că știam și eu câte ceva despre popor și muzică, dar nu era cazul să vorbesc despre asta între cei bogați.

Cărțile alea din apartamentul scriitorului… M-am strecurat acolo odată, după asediu. Pe atunci plecase deja la Roma. Am găsit doar locuința ruinată și cărțile păstoase, într-una dintre camere. O mulțime de bombe și de grenade primise locuința asta, așa mi-au spus vecinii. Bombele spulberaseră și cărțile. Zăceau în grămezi, în mijlocul încăperii devastate, așa cum o lăsase proprietarul după asediu. Un vecin, dentist de meserie, mi-a spus că scriitorul nu salvase nici măcar o carte. N-a scotocit prin mâzga moale când a urcat înapoi din ascunzătoare, ci s-a oprit în fața cărților, cu brațele încrucișate. A privit ce mai rămăsese din ele. Vecinii se adunaseră în jurul lui, compătimitori, se gândeau că va începe să se vaite. Dar el părea destul de mulțumit. Înțelegi tu…? Dentistul mi-a jurat că era aproape vesel, că dădea din cap de parcă totul ar fi fost cum nu se poate mai bine, de parcă în

sfârșit ar fi fost dată în vileag o mare fraudă, o mare minciună… de parcă totul s-ar fi întâmplat așa cum se așteptase și el, scriitorul, le-ar fi răspuns cărților avariate. Cică stătea în mijlocul mormanului de ruine, mângâindu-și chelia și spunând:

– În sfârșit!

Dentistul își amintea că, la auzul acestor cuvinte, mai multe persoane s-au simțit jignite. Dar lui nici că-i păsa. A ridicat din umeri și-a plecat. O vreme a locuit în oraș, ca toți ceilalți la vremea aceea. Dar nimeni nu l-a mai văzut prin preajma vechiului apartament. Se pare că atunci când s-a oprit în ziua aceea în încăpere, în fața mormanului de cărți avariate, și a spus „În sfârșit!“, pentru el s-a încheiat ceva. Dentistul chiar a spus că joacă teatru, ca să arate că nu-l doare nimic, că nu-i lipsește nimic din ce pierduse. Alții bănuiau că în spatele oftatului de ușurare e un secret… o mărturisire cu caracter politic… Poate făcea parte din rândul Crucilor cu Săgeți, sau era comunist, sau anarhist, de aceea a spus ce-a spus… Dar n-au aflat nimic. Cărțile au fost lăsate pe mormanul de gunoi, între ruine, și praful s-a ales de ele. E interesant, în Budapesta s-au furat o mulțime de lucruri pe atunci, până și tigăi crăpate, covoare persane, proteze folosite, tot ce se putea fura… Dar nu s-au furat cărți. Ca și când cartea devenise tabu, nimeni nu s-a atins de ea. Iar el a dispărut la scurt timp după ce rușii au intrat în oraș.

Cineva mi-a spus că a plecat la Viena cu un camion sovietic, că l-au luat rușii. Trebuie să-i fi plătit cu napoleonii sau cu dolarii… A fost văzut urcându-se în camion, laolaltă cu lucrurile furate de peste tot. Stătea în vârful grămezii, cu capul descoperit, cu ochelarii pe nas, învelit într-o prelată și citea o carte. Poate că luase cu el un dicționar maghiar, mai știi…? Habar n-am. Așa a dispărut din oraș.

Dar poți să te încrezi în asemenea zvonuri? Cumva, ele nu se potrivesc cu imaginea pe care i-am păstrat-o în amintire. Mai degrabă aș zice c-a plecat cu un vagon de dormit, cel dintâi care a părăsit orașul. Și că și-a pus mănuși, că s-a urcat în tren după ce a cumpărat ziare din gară și, când a pornit, nu s-a uitat pe fereastră, ci a tras perdeaua compartimentului cu mâinile încă înmănușate, ca să nu vadă ruinele orașului răpus. Pentru că nu suferea mizeria.

Așa-mi place să mi-l închipui. Și, cumva, mă simt mai bine cu imaginea asta… Acum, lucru ciudat, n-am decât o singură certitudine despre el… Că a murit.

Pentru mine, el a fost cel din urmă om din acea altă lume, din lumea soțului meu, deci din lumea celor privilegiați. Nici el nu era totuna cu oamenii aceia: nu era bogat, nu avea nici titlu, nici rang… Aparținea altfel acelei lumi.

Știi, la fel cum bogații păstrau tot felul de prostii în „colecțiile“ lor, și acest om păstra cultura… sau, cel puțin, ce credea el că înseamnă cultura. Fiindcă să știi, dragul meu, cultura e altceva decât ce ne închipuim noi, proletarii… Altceva decât apartamentul frumos, altceva decât cărțile din

bibliotecă, nu înseamnă doar conversație stilată și hârtie igienică colorată. Mai e ceva, ceva ce domnii nu le vor încredința niciodată proletarilor, nici măcar acum, când totu-i diferit de ce a fost cândva, când bogații au înțeles că pot fi bogați doar atâta timp cât le plătesc proletarilor toate râsetele care mai ieri erau apanajul celor privilegiați… Dar nici astăzi nu dau nimic. Pentru că până și astăzi există o anumită complicitate între domni, chiar dacă altfel decât în trecut… Acum nu-și mai păzesc aurul, nici măcar biblioteca, tablourile, garderoba, banii, acțiunile, bijuteriile, obiceiurile frumoase, ci altceva, ceva ce-i dificil să le iei… Probabil că scriitorului nu i-a păsat de multe lucruri care pentru ei erau importante. Odată ce-a spus că poate trăi toată viața cu mere, vin, cartofi, slănină, pâine, cafea neagră și țigări, că nu mai are nevoie de altceva ca să trăiască… Adică, mai avea nevoie de două rânduri de haine, de niște lenjerie intimă și de haina de ploaie cu mânecă lungă, pe care o purta pe orice vreme, fie iarnă, fie vară. Și toate astea nu le spunea doar așa… Eu, care îl ascultam, știam că e adevărat. Pentru că, după un timp, nu numai el știa să tacă. După un timp, am învățat și eu să fiu tăcută în preajma lui… Am învățat să-l ascult.

Cred că după un timp chiar am pătruns enigma omului ăstuia. Nu cu mintea, ci cu vintrele, așa cum pătrundem noi, femeile… Până la urmă, am început să cred că tot ceea ce pentru alții era important, pentru el avea o însemnătate minoră. Pâinea, slănina, merele și vinul îi erau de ajuns. Și câteva dicționare. Până la urmă, îi erau de ajuns câteva cuvinte, câteva cuvinte maghiare, din toate cărțile din lume, cuvinte cu gust fraged, de i se topesc omului în gură. Era în stare să lase în urmă tot ceea ce oamenii considerau foarte important.

Iubea doar soarele, vinul și cuvintele, fără să stabilească vreo relație între ele: le iubea separat. Era toamnă, orașul era bombardat, populația civilă și militarii se înghesuiau prin beciuri… Curios, dar soldaților le era întotdeauna mai frică de bombe decât civililor… Și omul ăsta stătea cu ochi cerniți în soarele tomnatic, așezat în fotoliul de la fereastră, sorbea din băutură cu gura întredeschisă, în tăcerea morbidă a celor din urmă raze de soare, și surâdea. Părea fericit. Dar eu știam că nu mai are mult de trăit, că, de fapt, asta e agonia lui.

Pentru că oricât ar fi refuzat tot ce era important pentru cei educați, oricât s-ar fi învelit în haina lui uzată, el aparținea totuși unei lumi care îi pierea înaintea ochilor. Ce lume era asta? Lumea bogaților, a privilegiaților? Lumea domnilor? Nu, bogații erau doar niște paraziți a ceva ce odinioară se numea cultură. Vezi tu, până și acum roșesc când rostesc cuvântul ăsta, de parcă aș fi vorbi măscări. Ca și când omul ăsta ar fi aici, sau măcar spiritul lui, și-ar auzi ce spun. Ca și când ar sta aici, pe marginea patului, într-un hotel din Roma, iar când rostesc cuvântul ăsta – cultură –, m-ar privi dintr-odată cu privirea aia iscoditoare, ca și când mi-ar vedea până-n stomac, până-n glande. Și-ar întreba: „Ce-ai spus, doamnă? Cultură? Un cuvânt mare! Știi dumneata, doamnă“ – și parcă-l văd cum ridică degetul arătător, privindu-mă serios și gânditor, vorbind pe un ton profesoral – „știi

dumneata măcar ce e cultura…? Că-ți faci unghiile de la picioare, nu? Că-ți place să citești, după-amiaza sau înainte de culcare, o carte drăguță? Și că mai dănțuiești din când în când pe câte-un vals parfumat, așa-i?“ Fiindcă-i plăcea să vorbească așa, învechit și sarcastic, ca un personaj dintr-un roman în foileton, din secolul trecut. „Nu, doamnă“ – îi aud vocea – „cultura este altceva. Cultura, scumpă doamnă, este un reflex…!“

Îl văd aievea, stând aici. Hai, nu mă tulbura acum. Îl aud vorbind. Într-o bună zi mi-a spus… Vezi tu, acum se vorbește atât de mult despre lupta de clasă și despre cum vechii domni s-au șubrezit, se spune că de-acum noi vom fi stăpânii, că totul va fi al nostru, pentru că noi suntem adevărații oameni. Nu știu ce urmează, dar am o presimțire rea că n-o să fie chiar așa. La urma urmei, lor le-a rămas ceva ce nu o să ne dea în veci. Ceva ce nu le poate fi luat cu forța, ceva ce nu le putem îndesa pe gât, la universitate, unor pierde-vară bursieri…

Ți-am spus, chiar nu înțeleg. Dar bănuiesc că e ceva ce domnii n-o să ne dea. Ce? Îmi lasă gura apă când mă gândesc și mă chircesc ca zgâlțâită de spasme. Chelul a spus că cultura e un reflex. Tu știi ce e?

Dă-mi drumul la mână. Sunt puțin nervoasă, atâta tot, de-aia tremur. Vezi?! A și trecut.

N-am înțeles pe loc, atunci, ce-a zis… Dar cumva tot am înțeles, pentru că l-am înțeles pe el, cu totul! Mai târziu am întrebat un doctor ce e acela reflex: mi-a spus că reflexul este când lovești rotula cu un ciocănel și piciorul se balansează involuntar… ei bine, ăsta reflexul. Dar chelul se gândea la un alt fel de balans.

Când deja dispăruse și l-am căutat în zadar peste tot prin oraș, am crezut că el însuși e reflexul… Așa, păros și slăbit, în haină de ploaie, cum umbla. Omul cu totul, știi? Nu ce scrisese. Ce mâzgălește cineva n-are cum să fie important… Sunt atâtea cărți pe lume, în vitrine și-n biblioteci. Uneori se pare că sunt atât de multe cărți, că-n ele nici nu mai e loc pentru gândirea adevărată. Gândul nu mai încape din pricina cuvintelor care se înghesuie în cărți. Nu, ce scrisese cu siguranță nu mai era important. Și nu-i mai păsa că odată scrisese cărți, mai curând se rușina cu asta. A zâmbit încurcat când, într-o zi, timidă și precaută, am început să-i vorbesc despre cărțile lui. De parcă i-aș fi amintit de un păcat din tinerețe. Atunci mi-a fost milă de el. Ca și când ar fi fost măcinat de-o furie, de un vârtej, de dor sau de tristețe. Broaștele se zbat când te miri ce savant curios presară sare peste ele, ca să descopere electricitatea.[38] Așa se zbătea și el… Uneori doar cu un rânjet, sau cu gesturi stânjenite din gură și din ochi. Ca și când peste inteligență i s-ar fi picurat un soi de acid caustic.

Ca și când marile statui, tablourile celebre, cărțile pline de înțelepciune… ca și când toate astea n-ar fi avut o existență separată, ci ar fi format un mare tot din care și el făcea parte și care urma să piară. Dar se pare că statuile și cărțile vor mai dura mult timp de-aici înainte, pe când

ceea ce se numește cultură deja se destramă… Dumnezeu știe cum vine asta.

Mă uitam la omul ăsta și mă gândeam, în timp ce bombele explodau în jurul nostru, cât fusesem de proastă – în copilărie, în groapă… și mai târziu, în camera de servitoare din casa aceea minunată, și la Londra, unde un grec mă învățase fel și fel de șmecherii… – cât fusesem de proastă să cred că bogații sunt cultivați. Dar acum vedeam clar că bogații doar se înfruptă din educație, că o înfulecă… Însă asta se învață într-un timp îndelungat și plătind un preț scump. Ce anume…? Ei bine, faptul că cultura se înfăptuiește atunci când o persoană… sau un popor… se umple de o imensă bucurie! Se spune că grecii erau cultivați… Nu știu. Grecul meu, pe care l-am cunoscut la Londra, nu mai era cultivat în sensul ăsta. Cea mai mare preocupare a lui erau banii și ce se putea cumpăra cu bani, acțiuni, sau poze vechi, sau o femeie… De exemplu, eu. Dar se spune despre grecii antici că erau educați, pentru că tot poporul se bucura de câte ceva… Cioplitorii care făceau statuete se bucurau, la fel și negustorii de ulei, apoi toată populația, și militarii, și înțelepții care dezbăteau, în piață, ce e frumos sau ce e drept… Închipuie-ți un popor a cărui viață e plină de bucurie! Și acea bucurie este cultura. Dar apoi acest popor a dispărut, și-n locul lui au rămas oameni care vorbesc greaca… iar asta nu mai e același lucru.

Ce spui, să citim o carte despre greci? Ar trebui să fie o bibliotecă pe aici, prin oraș, acolo unde locuiește Papa… Nu te da așa lovit. Saxofonistul mi-a zis într-o zi că merge în secret acolo, să citească. Sigur, dragă, ai dreptate, vorbește doar ca să se laude. De fapt, citește numai romane polițiste, ca toată lumea… Dar nu-i cu neputință să fie aici, la Roma, biblioteci în care se păstrează cărți, și din aceste cărți am putea să aflăm cum a ajuns în sfârșit în Grecia… și-n alte părți… ceea ce se numea cândva civilizație… Pentru că, vezi tu, acum nu mai există decât specialiști, dar ei nu sunt în stare să ne procure bucuria care e cultura. Nu-ți pasă? Bine, nu te forțez. Singurul lucru important e să fii tu fericit și mulțumit. N-am să te mai deranjez cu fanteziile mele.

De ce te uiți așa chiorâș? Văd că nu mă crezi. Bănuiești că, de fapt, nu civilizația greacă mă interesează, ci c-aș vrea să aflu de ce-a murit bărbatul ăla?

Cât ești de deștept! Ei bine, da, recunosc, vreau să citesc într-o carte cum ceva numit îndeobște cultură începe într-o zi să piară într-o persoană. Nervii, în care trăiesc multe lucruri la care oamenii se gândeau odinioară, încep să se ofilească, dar abia mai târziu își amintește cu dor și simte, preț de o clipă, că era altfel de făptură decât mamiferele obișnuite. Probabil că o astfel de persoană nu moare de una singură… Probabil că multe altele dispar odată cu ea. Nu crezi? Nu știu dacă-i adevărat, dar mi-ar plăcea să citesc o carte despre asta.

Se spune că orașul acesta, Roma, a avut și el, cândva, civilizație. Erau educați până și aceia care nu știau să citească și să scrie și-și petreceau timpul spărgând fistic aici, în piață… Erau murdari, dar se duceau la baia

publică și se certau acolo despre ce-i bine și drept. Ce, crezi că de-aia a venit nebunul ăla aici? Fiindcă a vrut să moară aici? Fiindcă a crezut că tot ceea ce la un moment dat s-a numit cultură și i-a făcut pe oameni fericiți… ei bine, că ăsta e sfârșitul tuturor acelor lucruri. Și a venit aici, unde totul e deja o grămadă de gunoi. Dar există încă rămășițe de educație vizibile… Ca picioarele îngălbenite ale morților, care se vedeau ieșind, după asediu, din țărâna parcului Vérmező din Buda, îngropate la treizeci de centimetri. Picioarele îngălbenite ale morților… Poate de-aia a venit aici…? În orașul ăsta, în hotelul ăsta? Fiindcă a vrut să moară respirând mirosul civilizației?

Da, a murit aici, în camera asta. L-am întrebat pe portar. Ești fericit acum, că știi și asta? Hai, ți-am dat și asta. Acum nu mai am nimic. Ai pus bine bijuteriile, da? Tu ești singurul meu binefăcător, dragul meu.

Crede-mă, când a murit… – chiar în patul ăsta, așa a spus portarul… da, în patul în care stai întins acum, dragostea mea… – trebuie să fi spus, din nou: „În sfârșit…!“ Și trebuie să fi zâmbit. Nebunii, cei care sunt altfel, zâmbesc întotdeauna la sfârșit.

Stai să te-acopăr.

Dormi, iubirea mea?

(Posillipo, 1949 – Salerno, 1978)

Epilog

… O să-ți spun, fârtate. O să-ți spun eu cum stă treaba. Tu numai fii atent să-i ocolești cât poți pe cimentiști. Ce te holbezi așa? Nu știi cine-s ăia? Nu te uiți la tele, ai? E, păi tu ești inocența întruchipată. Tre' să înveți mult și bine în satul ăsta care e New Yorkul. Se vede c-ai sosit târziu, ești „economic", un amărât de imigrant de vrea să scape din mizerie. Să zici mersi dacă primești viză de flotant. Și taci. Mulți mațe-fripte mișună pe-aici. Dar noi doi, ăștia din Zala, să ne solidarizăm. Ia de-aici *bladimeri*. Bea, frate.

Mai zic o dată: fii atent, să fugi de cimentiști ca dracu' de tămâie. Strada noastră, patrușase, încă e *okay*. Dar mai jos, pe treișopt, deja se întâlnesc membrii familiei… știi tu, Familia. După miezul nopții să nu te plimbi pe-acolo. Și dacă-ți ies în drum unul sau doi, bagă de seamă să fii mereu cumsecade cu ei. Fiindcă *padronilor* le place buna-creștere. Cum recunoști un *padrone*? Păi, în primul rând, e pus la șapte ace. Toți sunt oameni fini, păr grizonant, perciuni, tot ce trebuie. Haine și pantofi au din cele mai bune, făcute pe comandă. Au și pălării. Și dau bacșișuri grase, scot teancuri de verzituri din buzunarul de la pantaloni, cu mâna stângă. Nici nu se uită dacă e Washington sau Lincoln, ți-i azvârl în mutră, ca la biserică, duminica, când vine pomanagiul ăla în baston cu fetru verde. I-ai văzut poate și la cinema, în filmul ăla celebru, nu? Dar dacă te invită careva din Familie în schimbul de noapte, tu zi cât poți de cumsecade că nu, mulțumesc, nu-i meseria mea și gata.

Padronii? Nu, ei nu-s cimentiști. Ăla e lucru manual. Ei sunt capii Familiei, lucrează cu capul. Lucrul manual îl fac ăia mai mici din Familie, ăia de încă învață. Asta-i muncă de amator. Tipul merge acasă noaptea, habar n-are ce-o să pățească, nu bănuiește nimic. La zece pași, profesionistul e după el. Mașina așteaptă la colț. Profesionistul duce o rangă pe sub palton. Ranga se termină într-un cârlig, dar e încovoiată doar atât cât își îndoaie omul arătătorul. La colț trebuie să bage cârligul ăla în țeasta tipului… O mișcare rapidă și atât ți-a fost. Nu discuție, nu taclale. Trebuie numa' să-l prindă pe-ăla de șold, pen' că altfel cade ca sacul. Îl vârâ-n mașină, îl duc la râu, acolo deja îl așteaptă lada plină cu mortar. Îl așază pe sărmanul mort în ladă, cu o tandrețe nemaipomenită. Apoi bat cuie în pachet și-i dau drumu-n râu. Caraliii spun că mai multe zeci de lăzi ca astea zac pe fundul Hudsonului, în nisip. Știi, ca sicriul lui Attila.[39] Lucrează curat, ca specialiștii. Dar tu să ai grijă! Zică *padrone* ce-o vrea, tu spune mereu *no, thank you, not my business*. Tu rămâi în fundul garajului, la stivuit marfă. Noi, ăștia din Zala, ne ocrotim unii pe alții.

Nu zic, mai târziu, eventual, poți și tu să avansezi. La bingo e altceva. Dar trebuie să înveți… Barurile de pe treișopt ocolește-le, alea nu-s de tine. De muncă se găsește mereu, dar… De exemplu, se caută comis-voiajori. Știi, de-ăia de se duc la om la ușă și-l conving să plătească-n fiecare săptămână douășcinci la sută din împrumut. Și p-ăștia să-i ocolești, dar foarte cumsecade. Spune doar că nu poți să iei jobul, pen' că n-ai accentul bun, cum le place ăstora la New York. Cu accentul au ei multe probleme. Din cauza lui nu m-au primit negrii în orchestră – pe mine, care acasă am cântat și pentru Tito, când a venit în vizită la Budapesta. Asta a fost înainte de patrușopt, când radioul încă nu lătra că Tito le linge mâinile la imperialiști. Negrii mi-au spus că bat în tobe pe limba mea, că degeaba am bețe. Accentul ăsta… de fapt, e invidie și rasism. Asta e marea mea tristețe. Nu mi-a rămas altceva, am venit aici să lucrez la bar. Acuma știi. Stai liniștit, îți mai torn un păhărel.

Poți să rămâi, avem timp grămadă. La ora asta lumea e încă la teatru, bate vântul pe-aici. Și la noi oricum nu vin cimentiști. Clienții noștri lucrează în literatură. Nu e un lucru manual, ca la ciment, dar se plătește foarte bine. Ce zici? C-ai vrea să-încerci și tu? Păi, încearcă. Poate-ai să reușești, dar simplu n-o să fie. Am învățat aicea, în Manhattan, că literatura e cremă.

Pen' că de-aicea, de după tejghea, văd multe. După miezul nopții și după ce-au băut deja al treilea martini, pe care-l declară la fisc la cheltuieli profesionale… pe la miezul nopții, deci, domnii scriitori vorbesc deschis unul cu altul. Îi ascult și mă mir și eu de ce industrie serioasă e. Altceva decât la Roma sau la Pesta. Îngerul meu păzitor, de-i țin fotografia aicea, pe tejghea – vezi, i-am cumpărat și ramă de argint de la Woolworth –, ea mi-a zis c-a cunoscut acasă un scriitor care nu mai voia să scrie, fiindcă i se luase de literatură. I se făcea rău și dădea la boboci când se gândea la literatură. De-aia citea doar dicționare tâmpite. Trebuie să fi fost un animal rar, ca girafele alea, okapi, de la grădina zoologică din Bronx.

Clienții mei de-aicea, de la New York, intră la altă categorie. Nici ei nu scriu, dar vând tot ce n-au scris încă. Fac bani grei din literatură. De obicei vin pe la unșpe, când se termină arta prin vecini. Beau mult și numa' bourbon tare. Vine pe-aicea un grăsunete, tre' să fie mare scriitor, fiindcă are și secretar, își aduce mereu pupilii, care-i sorb cuvintele din gură: un cuvânt din partea lui numa', și ceilalți sunt atenți ca credincioșii în biserică, când iese preotul cu ostia. Am văzut cu ochii mei când dintr-odată i-a venit în minte un titlu și secretarul a dat fuga la telefon, să-l vândă. S-a întors gâfâind, cică vânduse pe două sute de mii romanul pe care șefu' ăl mare nici nu-l scrisese încă, se gândea doar c-o să-l scrie cândva, dac-o să-l viziteze inspirația. La vestea asta, au băut cu toții și, când au plecat, mi-au lăsat și mie douăzeci pe farfurie. Pen' că marii scriitori se plimbă mereu cu mulți fârtați după ei. Între tipi mai sunt și femei bune. Păi, dacă chiar vrei să lucrezi în literatură, nu-i nimic, te prezint eu într-o zi unui cap de ou.

Eu nu citesc cărți, nu-mi stă-n fire. Dar răsfoiesc cu plăcere benzile desenate, știi tu, alea-n care fetișcana se întinde goală pe divan și nu-i place că s-a terminat galanteria, de-acuma începe balul. Iar protectorul se apleacă peste ea și din gură îi iese un balon pe care scrie: „N-are nimic, numa' niște sânge la gât.“ Astea-mi plac. Astea polițiste sunt literatură bună, fiindcă nu-i nevoie să te-nvârți în jurul cozii, să amețești omul cu explicații – pricepe imediat.

Toarnă-ți liniștit, îți las *bladimeri* aici, la-ndemână. Bossul? N-avea grija lui. Stă după ușa de sticlă, acolo, în ceață. Da, ochelaristul ăla. Numără lovelele, nici nu se uită la noi. Om bun, mormon. Nu bea alcool, numa' apă caldă, din pahar cu picior. Nici nu fumează, e tot numai virtute. N-a adus din Utah, de unde trăiesc ăștia, decât Biblia și obiceiul mormon, că are două neveste. Una și-a găsit-o aici, în Manhattan. Are un lanț de baruri, opt, din care două în Harlem. Dar ăsta al nostru e cel mai fin, aici, colț cu Broadway.

Știi, sunt două teatre în vecini. Unul în care se cântă și altul în care numa' se vorbește. La ăla de se vorbește poate să iasă tărăboi, fiindcă publicul se satură de-atâtea baliverne. Eu n-am fost la niciunul, dar odată am băgat un Lincoln într-unul de-ăla de se îndrugau verzi și uscate. M-am gândit să fiu și eu o dată înger păzitor, literatura trebuie sprijinită. Nu știi nici ce-i ăla înger? Păi, care dă bani pentru o piesă de teatru. Șoferul, ușierul, chelnerul, toată lumea se face înger dacă pune pariu pe o piesă pe Broadway. N-a fost cu noroc, sutarul s-a dus pe apa sâmbetei, pe scenă se tot vorbea, iar publicului de-aici nu-i place. Mai bine merge la ceva cu muzică, de se bat și cântă. Eu nici nu mă mai chinui cu scriitorii și literatura. La bingo e totuși mai sigur. Dar tu așteaptă-ți rândul la garaj.

Tre' să strângi cureaua, frate. Aicea toți sunt ași. Tre' să ai grijă pân' te-nveți. Eu lucrez deja de cinci ani la bar, sunt *mister*, senior. Și tot mai învăț. În hotelul ăsta de pe Broadway se cazează mai ales capetele de ou. Cine-s ăia? Păi, unii de au capul ca oul de rață, ascuțit și plin de pistrui. Sunt între ei și unii păroși foarte. Toți sunt *misteri*, foarte inteligenți. Și nici nu poți să-ți închipui ce puternici sunt. Îi ascult de-aicea, de după tejghea, până se crapă de ziuă. Vin spre miezul nopții, când s-au dus deja ăia de vor atmosferă, lămpi roșii cu lumânări. Ăia de rămân sunt toți profesioniști. Când sunt între ei, vorbesc fără rețineri. Da' bineînțeles că trag cu urechea.

Sunt oameni puternici și periculoși… numai Dumnezeu știe cum fac, dar sunt mai puternici și decât *padronii*. La toți le e frică de ei. Ăștia-l omoară până și pe președintele Americii dacă nu le place mutra lui. Câteodată rămân mască când aud pe cine mai vor să pună gheara. Vin aici și ăia din schimbul de noapte, care scriu rubrica mondenă, iar eu îi aud cum vorbesc despre cine cui i-a tras-o, când și-n ce poziție. Fiindcă-n presă e mare libertate, într-adevăr… Ai libertatea să-l înfunzi pe-ăla de nu ține cu tine. Iar apoi scriu toate astea-n cărți și le publică în milioane de exemplare, și uite-așa se împrăștie cultura. Literatura se vinde în toate drogheriile, în stațiile

de metrou și peste tot prin supermarketuri, lâncezește acolo grămadă. Ăștia de teapa noastră nu se pricep la de-astea, tre' să fii școlit bine, nu doar la tobă. Uite, fârtate dragă, eu nu mă pricep la literatură, dar când serveam la Mátészalka, ne mai duceam câteodată la fetițe, îi zicea la „casa de cultură". Păi, ce pot să-ți spun e că bordelul țigănesc de-acolo era pension de domnișoare pe lângă ce aud eu de-aicea, de după tejghea, despre literatură. Totuși, acolo știa domnișoru' pe ce dă banii și peștele spunea, eventual: „Domnu' soldat, mai bagă zece și-și scoate Valeska și cămașa." Îți zic, la literatură nu mă pricep. Dar la bordel mă pricep, când aveam cureaua lată îl frecventam. Și dacă stau să mă gândesc, nu era cu nimic mai rău decât ce se numește azi literatură. Scriitori de-ăștia de se dezbracă pentru bani, întocmai ca Valeska. Până și scriitoarele, nu numai scriitorii. Sunt goi-pușcă și ne-arată și din față, și din spate, tot ce vrea publicul să vadă. Noi, în Zala, am cunoscut altfel de literatură. Taică-meu lua calendarul în fiecare an – și-atâta tot. Dar rămân cu gura căscată când îl aud pe careva că ia jumate de milion fiindcă s-a apucat să scrie memoriile călăului din San Francisco. Sau confesiuni despre cum s-a făcut el fată din băiat sau flăcău din fecioară, și-așa intră în literatura lumii. O ciudățenie de meserie, frate, mai grea decât toboșăria.

Dar poate că barul și ce povestesc clienții de vază nu e tot. Poate că trăiesc scriitori de altă factură și aici. S-au rătăcit pe-aici doi inși și i-am auzit vorbind: discutau despre cealaltă literatură, știi tu, aia care nu se vede și despre care auzi numai după ce scriitorul a fost suit pe catafalc, fiindcă și-a făcut felul de tristețe. Indivizii ăștia au aterizat aici întâmplător, nici un *bladimeri* n-au putut să-și ia, au băut bere. Ei mi-au spus. Niște pârliți de scriitori, dar de teapa ăluia despre care-mi povestea îngerul meu, la Roma. Nici nu trebuia să fii mare șmecher, se vedea de la o poștă că ăștia nu-s în cărți. Poate că erau din cei care fac literatură adevărată? Și poate că-s mai mulți, atâta ca n-au cum să răzbească. Fiindcă din tot ce-au îndrugat la bere, până și eu am priceput că sunt aici și altfel de scriitori. De exemplu, de-ăia care scriu versuri în grabă, cum făcea Petőfi. Naiba știe. Sigur e doar că ăștia de sunt altfel nu vin la noi la bar.

Ah, toba! Asta mă doare pe mine, că nu mai cânt în orchestră. Nu zic, e bine și barman. Am și leafă fixă, și mâncare câtă vreau, și bacșiș. Pot să stau liniștit până la pensie. Dar și din alt punct de vedere îmi merge bine. Știu aici o văduvă avută din Irlanda, un pic trecută, dar mă are la inimă… înțelegi ce zic. Am automobil, apartament, tele. Chiar și mașină de tuns iarba, afară, pe verandă… Grădină n-am, dar mașina de tuns iarba îmi trebuie la statut. Am fost și-n Florida cu doamna, am stat două săptămâni, ca un conte de pe vremuri pe Coasta de Azur. Nu zic că n-a meritat să plec de-acasă. Dar dacă mă gândesc la artă, mi se rupe inima. E mai bine să trăiești aici, în libertate… dar ce folos dacă nu pot să fac muzică, și uite-așa mă întristez, și-mi depăn amintirile ca Kossuth la Torino[40].

Degeaba, vezi tu, artistul nu uită. Câteodată îmi amintesc cum a fost când m-am dus la bar, după asediu, să cânt la tobe, după cum mi-a poruncit talentul, izvorât din inimă și adevărat. Barul era într-o casă în ruine, dar pe care o renovaseră cu stil. Avea șemineu, atmosferă, coniac Napoleon, tot ce trebuie într-o democrație populară. Și mă apreciau, patronii noi aveau nevoie de un toboșar. Munca începea pe la nouă jumate, dar câteodată ajungeam acasă la patru-n zori. Asta deja era în patrușopt, când au venit roșiii la putere. Barul era prosper. Au venit patroni noi, n-aveau probleme cu banii, îi aruncau pe fereastră. Își permiteau, fiindcă de-acum totul era al poporului. Mai apărea câte-o stafie din lumea veche, câte-un necunoscut de-și îngropase niscai bănuți de aur în grădină și-acum venea la noi să se-neceen uitare… Dar ăștia nu erau decât niște fandosiți, niște fosile de pe vremea ailaltă. În patrușopt, când au venit patronii noi, care chefuiau în interesul poporului, era altfel. Aveai într-adevăr cui să cânți.

De ce i-am lăsat, dacă-mi mergea așa de bine? Poveste lungă, frățâne. N-am fost emigrant „economic“, ca tine. Într-o bună zi mi-am dat seama că sunt politic.

Să știi că-ți povestesc așa, doar ție, ca de la fârtat la fârtat.
După eliberare – încă am gust amar în gură când spun cuvântul ăsta –, deci până în patrușapte, nu m-am grăbit să plec din Zala la Pesta. Am stat acolo liniștit. Mi-a plăcut mereu discreția – sunt om modest, pricepi? Deci ne-am eliberat, contele a șters-o în străinătate. Nu era om rău, dar era conte. Mai târziu, *Daddy* mi-a zis că atunci când l-au băgat roșiii cu forța în colectiv și i-au spus chiabur pen’ că avea patru iugăre și ce mai avea el pe lângă casă… *Daddy* mi-a spus că nu era bine cu contele, dar nu era bine nici cum evoluaseră lucrurile. Măcar contele ne lăsa să furăm. Dar stăpânii noi, ăia cu paltoane de piele, de-au sosit după patrușcinci cu camionul în sat, ăia i-au chemat pe toți la primărie și-apoi i-au convins pe ăia mai reticenți, cu bastonul, să dea totul la colectiv – și ce era al lor, și ce le revenise după reforma agrară, să dea la colectiv până și animalele… Ei nu ne lăsau să furăm, că furau ei. În timp ce-i băteau, ne spuneau să tăcem din gură, că de-acum totul e al poporului.

Într-o zi, a trecut cu mașina prin sat un ministru școlit la Moscova. Era mare și tare, conducea „colectivizarea“. Așa cuvânt discret au găsit pentru ce se întâmpla pe vremea aia: „colectivizare“. Ăsta știa la ce vine, că văzuse la Moscova cum cad culacii cu milioanele, fiindcă tovarășii le colectivizau tot. Și-n timp de *Daddy* și ceilalți îi explicau că nu le-a mai rămas nimic în șură ca să treacă iarna, el le spunea, fără să-și miște curu’ din mașină, să nu se mai plângă, să arate înțelegere – fiindcă de-acum, totul e al poporului! Apoi a debitat și-un discurs în Parlament, a cerut naționalizarea meșteșugarilor de la sate, pentru că fierarul, și tâmplarul, și rotarul sunt toți niște capitaliști și niște exploatatori, pentru că cer bani de la oameni pentru munca lor, deci sunt cămătari. *Daddy* era fierar, potcovea cai și tocise

plugul toată viața lui. De-aia s-a întristat tare când a aflat că nu e fierar, ci cămătarul poporului. I-au luat și autorizația.

Frate, nu pot să-ți povestesc tot dintr-o suflare. A fost o vreme de căcat. Un prieten de-ai mei din sat s-a dus la Pesta când am dat de libertate. Într-o zi, mi-a scris o scrisoare. Pe vremuri cânta la fluier în șura contelui, la curățat de porumb. Așa le vrăja el pe fete. Mi-a scris că e fagotist într-un bar democrat popular și că pot să vin și eu, că e nevoie de toboșar. *Daddy* înjura, mama plângea. M-a durut inima să-i las, dar mă chema arta. M-am dus.

Așteaptă, c-au sosit niște clienți. *Yes, sir. Two scotches on the rocks, sir. You are served, sir.*[41]

Scoțienii ăștia sunt unu' și-unu'. Primul, ăla cu mustața răsucită, vindecă bolnavii științific, dar creștinește. Ălălalt, cu favoriți, e cu pompele funebre. Dacă nu iese cu credința științifică, atunci vine el cu balsamul și-l prepară pe defunct pe placul rudelor. I-aș asculta până la miezul nopții discutând despre cum aranjează ei mortăciunile. Poți să le pui mai multe zâmbete pe față. Zâmbetul serafic. Zâmbetul înțelept. Apoi zâmbetul împăcat. Ăla serafic e cel mai scump. Cel împăcat e mai ieftin. Toate sunt lucrate cu parafină și au prețul lor. Noaptea, după ce-și termină schimbul, vin aici și mai dau pe gât un păhărel. Oameni cumpătați, credincioși.

La noi, în Zala, altfel se făcea spălarea, ca-n popor. Aici se lucrează altfel… Nu le da atenție, putem să stăm de vorbă liniștiți. După ce ies din tură nu le mai pasă de nimeni. O să se uite la noi doar când o s-avem nevoie de parafină.

Unde rămăsesem?

A, după patrușapte am simțit că mi-a ajuns viața incognito, așa că hai la Budapesta. Patru eram în orchestra aia: fagotistul, acordeonistul, pianistul și cu mine. Adevărul e că asta a fost perioada mea de aur. Încă vibra democrația în clienți. Despre ce-a urmat nici nu-mi place să vorbesc, că mă și doare inima.

În fine… Într-o dimineață am primit citație să mă duc la ÁVO[42]. La nouă dimineața, pe strada Andrássy… dar deja atunci se numea altfel.[43] Etajul cutare, camera cutare… La început mi-au transpirat mâinile, apoi am încercat să mă liniștesc și să-mi spun că mare lucru nu poa' să fie, c-atunci n-ar mai scrie scrisori, mi-ar suna direct la ușă, cu noaptea-n cap, și m-ar lua cu ei. Că asta era pe vremea panicii de sonerie.

Mi-am adunat toate actele. Adeverința de la Societatea Muzicienilor, cum că sunt fiu credincios al poporului, și pe-aia de la primărie, că făcusem parte din rezistență. Mi-am adunat toată literatura. Mi-am găsit și martori printre colegi, pe alții care luptaseră și ei. Aveam și alte hârtii, dar erau de pe vremea veche, cu ștampilă și fotografii. Pe-alea le-am aruncat rapid în budă și-am tras apa. Aveam și-un pistol vechi cu șase focuri, îl uitase la

mine un frate[44] când plecase la studii în Occident… dar pe-ăla îl îngropasem în fundul grădinii. M-am gândit că e mai bine să-l las unde e, că dacă mă percheziționau ăștia de la ÁVO și-l găseau, mă trimiteau la marmezan. Așa c-am făcut ordine peste tot și dimineața am pornit spre adresă.

Pe drum am trecut pe lângă Operă și-am văzut pe afiș că-n seara aia se juca *Lohengrin*. Ei, frățioare, m-am gândit, dacă-ți fac ăștia felul, ai să mori prost, fără să vezi *Lohengrin*. M-am necăjit, pentru că deși sunt muzician, nu fusesem niciodată la Operă. La noi, în Zala, nu era așa ceva, acolo nu se cânta pe note. Dar n-aveam încotro, înaintam spre numărul șaizeci[45]. Mergeam cu pas hotărât, să nu i se năzare la careva că mă cac pe mine de frică. Nu mai fusesem acolo, doar auzisem că i se spunea Casa Credincioșilor. Măi, băiete, poate intri-n cărțile de istorie, mi-am zis. Habar n-aveam ce-au ei cu mine. Era o capcană sau mă turnase careva? Mi-am jurat că n-o să greșesc, c-o să fiu atent la fiecare cuvânt pe care-l scot, fiindcă nu-i jale mai mare decât să greșești în fața miliției.

M-am gândit c-o să mi se-ntoarcă lumea cu curu-n sus. Unu' cu chipiu s-a uitat peste citația mea, în poartă, și m-a trimis la etaj. Acolo, alt frate din popor m-a poftit pe o bancă de pe coridor. M-am așezat, modest, și-am început să mă uit în jur, cumsecade.

Aveai ce să vezi. Se schimba tura, fiindcă unii tovarăși lucrau și noaptea. Toți purtau uniformă, cam cum era și-a noastră cu trei ani mai înainte – cu centură, numai banderola era alta, și ceaprazul. Și fețele îmi erau cunoscute, printre ei erau și unii care trăiseră cândva în sărăcie lucie… parcă recunoșteam unele fețe. Dar totul era de parc-aș fi mâncat și-aș fi băut prea mult cu o seară în urmă… Am rămas cu gura căscată, pentru că vedeam și eu pentru prima oară gluma asta pe care capetele de ou o numesc istorie.

Am rămas cuminte pe bancă, privind în jur pe coridor, la tovarășii vioi care făceau același lucru pe care-l făceau și frații cu trei ani mai înainte… Îi duceau la audiere pe clienții cărora le venise rândul. Pe câte unul chiar trebuiau să-l sprijine, fiindcă nu se mai ținea pe picioare… Pare-se că-n timpul interogatoriului de noapte, pățise ceva la picior. Îl propteau pe ambele părți. Mai erau și care se țineau pe picioare, dar nu mulți. Pe coridor, o liniște de mormânt. Dar în liniștea asta, câteodată, se auzea vocea guturală cu care își apărau poziția. Totuși, liniștea era mai rea decât discuția. Pentru că din liniște se putea înțelege că discuția s-a sfârșit, că suspectul, gata, rămăsese fără argumente.

A durat o jumătate de oră până m-au chemat înăuntru. Am ieșit după un ceas. Nici condus, nici susținut, ci pe picioarele mele, cu capul sus. Cu o oră înainte nici nu bănuiam ce urmează. Crezi sau nu crezi, am ieșit de-acolo alt om decât am intrat. Am primit o sarcină.

Mergeam încet, ca unul care-a tras la măsea toată noaptea și-acuma face un pas înainte și doi înapoi. M-am dus direct acasă, adică unde stăteam în Budapesta de-o juma' de an. O chirie în Piața Klauzál, împărțeam patul cu un coleg, fiindcă un om de teapa mea nu prea găsea o cameră doar pentru el. Colegul lucra ziua, era meseriaș și lua în zori trenul de Rákos. Patul era gol și m-am culcat așa, îmbrăcat, de parcă tocmai aș fi luat un somnifer. Și-am rămas așa până seara.

Totul mi s-a întors pe bucăți, ca atunci când iei un vomitiv. Știi, când m-au chemat înăuntru, mi-am închipuit c-o să mă rupă-n bătaie vreo matahală. Da' nu, nici vorbă. M-a primit un moș crăcănat, cu ochelari cu ramă de baga. Nu purta uniformă și vorbea încet. Nici prost nu era, a fost zâmbăreț și cumsecade până la sfârșit. Mi-a zis să iau un loc, mi-a oferit țigări, ca în filmele polițiste. Mi-am văzut dosarul pe masă, îl mai răsfoia din când în când. Dar numai cu buricele degetelor, de parcă informațiile le adunase deja mai devreme. Mi-a vorbit în șoaptă. Voia să știe ce făcusem în patrușpatru.

Mă hotărâsem să mă țin bine pe picioare, să vadă că nu-s prost. Mi-am scos hârtiile din buzunar, toate ștampilate, câteva chiar timbrate. Am spus numa' că eu întotdeauna rămăsesem fiu credincios al poporului.

A părut mulțumit de răspuns. Dădea din cap, de parcă nici nu s-ar fi așteptat la altceva. Apoi m-a întrebat – dar tot discret, cu vocea aia subțirică – m-a întrebat dacă cunosc pe-acolo, prin Budapesta, pe cineva care să fi fost cu cadrele[46].

M-a lăsat mască. Ce știam eu de cadre? Și-apoi, ce fel de cadre? De-alea de le pui pe perete?

A priceput că nu m-am născut ieri și a încercat să mă liniștească. Bine, bine, nu mai insistă, vede bine că mă supără întrebarea, dar ar vrea să știe totuși dacă cunosc aici, în frumoasa noastră capitală, pe cineva care-i conducea iarna pe malul Dunării pe unii de altă religie. Mai cu seamă femei, copii și bătrâni…

Și așa m-a străpuns cu privirea, c-am avut senzația că mă împunge o bătrânică cu andreaua.

M-a luat cu transpirații. Apoi am înghițit în sec și i-am zis fără ocolișuri că eu eram atunci la Zala, nici nu știam unde vine Dunărea. Și-am mai zis – dar așa, senin și modest – că, într-adevăr, auzisem că-n perioada aia aveau loc la Pesta unele fapte reprobabile.

A făcut ochii cât cepele. A tăcut îndelung, a clipit. Apoi a început să chicotească, ca prospătura înainte s-o spargi la buburuză.

– Dumneata ești om inteligent, Ede, mi-a spus pe un ton prietenos.

A suspinat, apoi a adăugat:

– Fapte reprobabile, asta-i bună! Dumneata ești om cu fraze line, om fin, mi-a zis apreciativ.

I-am spus că Ede e doar numele de scenă, civil sunt Lajos. Mi-a făcut semn că nu contează.

– Ede sau Lajos, ești profesionist pursânge, mi-a zis. Îi tremura vocea, se vedea că mă admiră. Fapte reprobabile, asta-i bună! a repetat, frecându-și mâinile și plescăind.

Apoi a aruncat țigara și și-a schimbat vocea. Vorbea încet în continuare, dar se uita fix în ochii mei. Deja avea o privire de parcă mi-ar fi băgat un ac pe sub unghii, așa mă privea de după ramele de baga.

Mi-a ridicat dosarul, l-a fluturat și mi-a zis pe un ton cât se poate de prietenos că nici el nu e plantă. Îl cred? Am făcut semn că da, sigur. Păi, atunci să mă gândesc bine la ce-mi va spune. Barul unde-s toboșar e un loc bun. Vin acolo mulți clienți, buni democrați, dar și alții. Republica are nevoie de oameni credincioși poporului, fiindcă dușmanii-s încă mulți. Și-a aprins o țigară, fără să-mi mai ofere și mie și privindu-mă țintă în ochi. Nu tu reflector pe mine, ca-n cărțile polițiste, nu nimic. Numai un om la birou. Și-o fereastră cu grilaj, în caz că-i venea chef vreunuia să plece la plimbărică. Și târșâitul ăla straniu, dincolo de ușă, pe coridor. Și zgomotul bocancilor pe parchet. Și, câteodată, un cuvânt de încurajare, dacă musafirul se pornea mai greu. Atâta tot.

Acum deja vorbea ca premiantul care-și toarnă lecția ca papagalul în fața unei adunături de proști. Spunea că muzica, noaptea și alcoolul dezleagă limbile, așa-i? De-aia, când bat în tobe, să ciulesc bine urechile. Mi-a explicat cu răbdare, ca la școală, la ce să fiu atent. Cunoștea obiceiurile din bar. Să fiu atent la fosilele din lumea veche, a stăpânilor, la ăia de mai au parale și le mai arde să chefuiască plângând, cum se zice. Apoi, la ăia care n-au fost roșii, dar acuma se reped să-și ia partea de câștig și-și înfig insigna partidului la butonieră. Mă dăscălea cu o răbdare afectuoasă, ca educatoarele pe plozii de la creșă. Spunea că acuma e un public nou. Poporaniștii și urbaniștii[47], capetele de ou și progresiștii cu ochelari cu ramă de baga care stau proptiți în gard cu pipa-n dinți și-i zoresc pe comuniștii versați să facă ei treaba murdară, să pună capăt lumii vechi, apoi să spună *zdrávstvujte*, adio și la gară, și tuleo în Urali. Și-atuncea ei, poporaniștii cu ochelari și progresiștii culți în cap, o să lase gardul și, cumsecade, o să bage-n traistă tot ce-a mai rămas din țărișoara minunată. Dar întâi și-ntâi, vechii comuniști, rămași în viață când nea Iosif a-nceput să-i necăjească pe ăia de nu i-au mai fost pe plac, să facă bine să se întoarcă în Uniunea Sovietică. La fel și ăia de s-au luat după tătuca al popoarelor și s-au băgat la treburi care mai apoi li s-au întors împotrivă. Și troțkiștii. Și veteranii Războiului Spaniol… Pe scurt, toți ăia vechi care-și pipăiau ceafa ca să vadă dacă mai e la locul ei. Și-atunci ei, poporaniștii și progresiștii, puteau să explice că altfel trebuie făcut comunismul, mai isteț. Dar roșiii nu i-ar lăsa… Îi sclipeau ochii când vorbea despre asta. Spunea că știe-tot ăștia de se pregătesc acuma să predea marxismul științific în popor n-au nici cea mai vagă idee că poporul nu-i crede. Poporul îi crede doar pe-ăia de-au putrezit

cel puțin cinci ani sub pământ, în mină. Apoi au evoluat și-au mai bătut fierul încă cinci ani. Dacă le vorbește unul dintr-ăștia despre marxism și leninism, atunci poate c-o să fie atenți la el. Dar dacă le vorbește unul de s-a proptit în gard și-a îndemnat fonfăit poporul să lucreze până cade lat, fiindcă o să vină și vremea când ei, progresiștii, o să le predea muncitorilor marxismul fin… ei, la ăștia poporul se uită chiorâș. Să fiu atent la ăștia, a spus, că-n ziua de azi și ăstora le place să umble prin baruri. I se simțea în voce că pe sârguincioșii ăștia care acuma se reped la pradă, dar înainte n-au fost nici în mină, nici în lagăr, pe-ăștia îi urăște mai mult decât pe stăpânii vechi. Își rostea textul lin, de parcă l-ar fi învățat prin școli înalte.

Inima-mi bătea mai repede ca bețele în tobă. Mi-am dat seama după voce că nu era omul care să lase prada din gheare, ăsta era în stare să-l trimită la pârnaie pe-ăl' de l-a țintit, dacă nu de alta, atunci așa, ca să-l învețe minte. M-am uitat în jur, după ieșirea de urgență. Dar n-am văzut decât pereții și grilajul de la geam. Când a terminat ce-avea de zis, l-am întrebat încet ce vrea până la urmă.

A tras aer în piept, apoi mi-a zis. Numărul șaizeci de pe Andrássy să-l ocolesc, nici prin apropiere să nu vin. Dar să sun în fiecare săptămână la un număr. Vocii care îmi răspunde să-i spun numai că e Ede și că-l salută pe bătrânul. Vocea îmi va spune unde să mă duc. Cel mai bine în parc, pe o bancă. Sau iarna, într-un birt de pe lângă stația de triaj din Lágymányos. E atmosferă plăcută, se dă alcool și poți să stai de vorbă mult și bine-n doi. Mi-a spus și pe cine să filez la bar și-n ce ordine. Dacă iese careva de la toaletă, iar puțin mai târziu se furișează altul în urma lui, să mă duc fuga după ei și să fiu cu ochii-n patru, că poate au ascuns vreun mesaj sau niscai valută. Valuta s-o las acolo, să sun imediat la polițistul de serviciu, că rezolvă ei ce trebuie rezolvat, în regim de urgență. Republica populară știe să-i cinstească pe profesioniști… și a făcut gestul ăla de bani. Fiindcă multe poți să vezi și să auzi când bați în tobe la bar.

Apoi a tușit: venea ce era mai important. La toți să fiu atent, până și la tovarășii… dar asta o spunea foarte încet. Pentru că nu toți tovarășii sunt adevărați, fruntași pursânge, sunt și care numai se prefac. În zori, de obicei, când se pilesc și se apleacă unii spre alții ca să discute… când dau semne că sunt în relații bune și se înțeleg… să le aflu numele.

După ce mi-a predicat așa un ceas, și-a scos piesa de rezistență. Mi-a zis că totul o să fie bine dacă mă comport cum trebuie. Atunci dosarul o să stea-n sertar și eu o să am o viață liniștită și frumoasă, o să cunosc fericirea în democrația noastră populară. A ridicat literatura și-a fluturat-o. Apoi s-a lăsat pe spate, și-a scos ochelarii și s-a apucat să-i șteargă. Ne-am privit în ochi și m-a luat cu frig la genunchi și la degetele de la picioare. Deci voia ca eu, bateristul, să fiu canar pentru ei, pentru băieți. Și-a încrucișat brațele pe piept și m-a privit în ochi, cu un calm imperturbabil.

Am îngăimat să-mi dea timp de gândire. Sigur, cu mare drag, mi-a zis, până a doua zi la amiază. Și a zâmbit de la revedere cu un zâmbet larg, ca băiatul ăla chipeș din reclama la pasta de dinți. M-am întors la chiria mea, nu mai visam s-ascult *Lohengrin*. Am stat în pat toată după-masa, n-am mâncat, n-am băut. Mi se uscase gâtul, mă simțeam ca naiba.

Când m-am dat jos din pat, era deja-n amurg. Mi-am luat fracul, era timpul să mă duc la serviciu. Cât îmi legam papionul, totuși, s-a mișcat ceva în mine. În stomac sau în cap. Nici până azi nu știu. Știam doar că e groasă. Ăștia mă ochiseră pe mine, un amărât de toboșar. Ca pe chelnerii din hoteluri, ca pe servitoarele din ambasade, ca pe puicuțele de prin birouri. N-aveam nevoie să mă învețe nimeni ce le trebuie la ăștia. Știam placa. Nu-mi trebuia să mă înscriu la seminar, știam eu lecția și fără. Era clar ca lumina zilei că, dacă te prind, al lor ești pe viață. Eram treaz, și totuși m-a luat cu frisoane.

Am pornit spre bar. Era o seară frumoasă de primăvară. Muzicienii repetau deja de zor. Doi dintre ei erau fârtați vechi, nu-i bănuiam de nimic. Cu fagotistul, ăla din Zala, de mă adusese în orchestră, ne aveam ca frații. Pianistul se fălea că e intelectual, un avar care cânta de nevoie, dar nici pe el nu-l bănuiam, nici azi nu cred să mă fi turnat el. Acordeonistul cânta de mult jazz, pe el îl mai chemau câteodată la telefon, în zori, și la telefon putea să fie iubita, dar și-un sărut din partea organelor. Despre el nu știam nimic sigur. Oricum, mă luase o tristețe de moarte, de parc-aș fi știut că pentru mine s-a zis cu arta curată. Nu-i durere mai mare pentru un artist decât să i se dea de înțeles că trebuie să-și lase meseria. Să nu mă iei de fanfaron. Era îndeobște știut în meserie că eu sunt cel mai bun toboșar din Ungaria. Cinstit îți spun, fără falsă modestie. Și îngerul meu păzitor a zis. Și ea știa, avea gust: fusese servitoare într-o casă evreiască din Londra, acolo o formaseră.

În noaptea aia, cheful a-nceput târziu. Primii clienți au sosit pe la miezul nopții, trei secretari de stat cu pantaloni dungați și cu cravată. Pe-atunci era nevoie de una-alta prin țară, dar secretari de stat erau destui. Umblau în grupuri, ca șoarecii de câmp după ploaie. Ăștia trei aduseseră cu ei și femei. Părea că sunt și ele în slujba statului, pentru că erau dame bine, hrănite și cu țâțe, nu trebuia să aibă grijă de siluetă. Chelnerii au dat zor să-i așeze lângă orchestră. Ne făceau cu mâna binevoitori, se vedea pe ei că nu sunt de mult în funcție, înainte se ocupaseră cu altceva. Pe unul l-am și recunoscut, cu un an în urmă vindea covoare în rate la același bar… Naiba știe de unde făcea rost de marfă, mai bine nici să nu-ntrebi. Pe-atunci, mulți adunau covoarele din locuințele în ruine.

Cu ei veniseră și doi de-ai casei, poetul Lajos Borsai și corespondentul de război Jóska Lepsény. Ăștia erau clienți obișnuiți, stăteau la bar în fiecare noapte. Poetul trăia din tristețea lui de patriot. Afla el cumva la masa cărui om de vază să se-așeze, îl felicita pentru avansare și, dacă erau deja abțiguiți, trăgea din buzunar fotografia mă-sii și i-o arăta, cu voce

tremurândă. Numai c-avea două mame: una nobilă, cu cosiță împletită petrecută în jurul creștetului, care semăna cu regina Elisabeta când se roagă la sicriul lui Deák Ferenc[48]. Și-o bătrână mărunțică, plină de riduri, o țărancă cu batic pe cap. Le varia în funcție de cum credea că e clientul respectiv și ghicea cui îi place una sau cealaltă. Acum ședea la masa baronului Ecsedi, un alt obișnuit al barului, care tocmai sosise cu logodnicul lui, o matahală de sergent de poliție pensionat, căci domnia sa avea așa, gusturi mai bizare. Poetul a început, sentimental:

– Ehei, acuma la noi în sat îngălbenește frunza!

Dar baronul n-avea chef de asemenea lucruri. S-a uitat supărat la poet. Era un individ gras, cu o fire geloasă. Îl privea bănuitor pe logodnic, sergentul pensionat. Se sorbeau din ochi cu gura țuguiată, ca îndrăgostiții din tabloul ăla renumit, pe care dragostea mea mi l-a arătat într-un muzeu din Roma – ca Amor și Psyché. A spus nervos:

– Vă rog, domnule Borsai, mai lăsați-mă cu asemenea chestii bucolice. Astea-s bune pentru creștini. Eu sunt un evreu bătrân și ulceros, pe mine nu mă impresionează că îngălbenește frunza. Dacă îngălbenește, galbenă să fie, a spus indignat.

Vexat, poetul s-a dus la secretarul de stat. Ajuns acolo, a strigat:

– Țigări pentru presă!

Chelnerii au dat fuga după băiatul cu țigările, iar poetul a înșfăcat un mănunchi și și-a burdușit tabachera. Unul dintre secretarii de stat, cel mai musculos, care avea și medalie de merit, i-a făcut semn băiatului să i le adauge lui la notă, fiindcă literatura trebuia sprijinită din bugetul de stat. Invitat să urmeze exemplul camaradului său, corespondentul de război Jóska Lepsény a refuzat de sus:

– Lăsați. Dimineață mă duc la Înaltul Consiliu Economic.

– Se pregătește vreo decizie importantă? s-a interesat plin de respect secretarul de stat.

– Habar n-am. Dar acolo se fumează țigări americane, i-a retezat-o corespondentul de război.

Îl priveau cu invidie, pentru că se zvonea că-l numiseră comisar la Biroul Bunurilor Abandonate, unul dintre cașcavalurile cele mai grase din Republica Populară. Fagotistul a întrebat ce se întâmplă când un bun abandonat și Jóska Lepsény rămân singuri. Știi, bunurile erau tablourile rare și mobila veche pe care stăpânii le lăsaseră în urmă prin castele, când fugiseră în Occident de spaima rușilor. Și, zicând asta, a suflat visător în instrument. Toată lumea se uita cu prețuire la Jóska Lepsény, care își păstrase titlul de corespondent de război, deși războiul se terminase. Purta cizme, pardesiu, pălărie cu pene și insigna partidului comunist la butonieră. Mai târziu, după revoluția din cincișase, a apărut prin Occident dându-se drept conte. Dar un „prietenar“ l-a dat în gât că nu fusese conte nici pe naiba, ținuse o vopsitorie în cartierul Ferencváros. Asta nu se știa în bar. Oricum nu era timp de întrebări, localul începea să se-nfierbânte.

Pe la miezul nopții deja nu mai era nicio masă liberă. Președintelui tribunalului militar, care a sosit cu o cântăreață și cu un subaltern – despre care toată lumea știa că e mare barosan la penitenciarul central –, i-au așezat rapid o masă suplimentară, lângă muzicieni. Vai, ce mai agitație s-a făcut. Era o mare cinste pentru bar că ne vizita omul ăsta renumit. Ce-i drept, era bărbat frumos. Înainte nu-l știa nimeni, apăruse pe neașteptate cu un an în urmă, ca monstrul ăla din lacul scoțian despre care scriu ziarele pe timp de vară. În cinstea lui, fagotistul a suflat cu putere, în semn de salut. Eu l-am urmat, așa cum se cădea, cu câteva bătăi discrete.

Au aprins veiozele: în sală s-a răspândit o lumină lila, atmosferă obligatorie pentru când venea cântăreața. Proprietăreasa, o baldâră cunoscută în tot orașul fiindcă le făcea rost de balerine domnilor simandicoși, nu știa ce să mai facă să-și arate bucuria la asemenea oaspeți iluștri. Le turna cu mâna ei bourbonul în pahare. Toți îi priveau cu un pic de teamă: secretarii de stat clipeau des, pentru că președintele tribunalului militar era mai puternic și decât miniștrii. Avea drept de viață și de moarte asupra oamenilor, pentru că solicitările de clemență ale condamnaților politici ajungeau la el. Dacă avea o zi proastă, le respingea scurt și gata, ștreangul era pregătit. Nimeni nu-l lua la rost, că ce face și de ce. Proprietăreasa i-a șoptit la ureche pianistului că de treizeci de ani lua pulsul pieței, știa fiecare număr de telefon secret unde se putea livra marfă fină domnilor, dar așa clientelă elegantă nu văzuse încă în bar.

Baronul Ecsedi a făcut o plecăciune fără să se ridice de pe scaun, iar președintele i-a răspuns la salut fluturându-și mâna afabil. Era comunist de vază, la butonieră îi lucea o medalie scânteietoare, și totuși îi saluta cu mai mult drag pe baron și pe logodnicul lui, sergentul cu mustața răsucită, pe ființele acelea rămase acolo din lumea veche… Îi saluta mai amabil decât pe secretarii de stat sau chiar pe Jóska Lepsény, care-și purta ostentativ insigna de partid. Observam tot ce se întâmplă în jurul meu și deodată mi-am amintit ce-mi spusese instructorul în dimineața aceea… cum că adevărații comuniști îi urăsc cu spume pe cei proaspăt deghizați în democrați populari. Îi urăsc cu mai mare patimă decât pe cei vechi, pe burghezi și pe conți. Căscam ochii la tot, pentru că – într-un fel – eram deja în misiune pe teren.

Președintele părea scos dintr-o revistă de modă. Ca un lord englez când se pregătește să plece la club, cu vestonul și pantofii pe comandă. Le zâmbea afabil tuturor, ca un mare domn care își cunoaște puterea și știe că tocmai de-aia poate să fie amabil și mărinimos cu toată lumea, fiindcă poate și să-i trateze de sus. Cântăreața cu care venise îl escorta zi și noapte: era un obiect de lux frumos, bine făcută, și se spunea că „adoră“ să stea în sală când pronunța președintele sentințele de condamnare la moarte… Cânta cu o voce răgușită, știa să uguie. Proprietăreasa stinsese deci lămpile și lumina lila învăluia localul ca într-un nor de patchouli. Așteptam cu nerăbdare să vedem ce-o să comande clientul cel mare.

Președintele trebuie să fi avut o zi obositoare la serviciu, căci căzuse pe gânduri, cu ochii închiși, ținând paharul în amândouă mâinile. Apoi i-a șoptit ceva cântăreței, care s-a conformat și s-a postat la microfon. Și, cu vocea ei tulbure, a început să fredoneze o melodie siropoasă:

– Tu ești lumina nopții mele…

Eu interveneam rar, bătând numai cu degetele. Fagotistul, mânat de o presimțire rea, nu-și dezlipea ochii de barosan. Ăsta era mereu la dispoziția președintelui, mergea cu el peste tot… ca să fie la post când îi venea șefului vreo idee. Era omul faptelor, la pârnaie el dădea o formă concretă ideilor președintelui. Când s-a sfârșit melodia, secretarii de stat au aplaudat de n-au mai știut de ei. Baronul Ecsedi întindea brațele, ca să arate cât e copleșit de ceea ce auzise, spunând că niciodată nu mai ascultase ceva atât de sublim. Și vorbea în cunoștință de cauză, că doar era și el artist. Președintele s-a ridicat în picioare, i-a sărutat mâna cântăreței și a condus-o înapoi la masă. Paznicul de închisoare sărea în sus și se tot înclina, familiar, ștergând cu mâneca scaunul unde artista avea să-și așeze augustul dos. Cât despre poet, el își acoperea ochii cu palma, ca unul care nu mai poate de atâta frumusețe nepământească și se bucură în tăcere.

Am lăsat bețele. Președintele a comandat o sticlă de șampanie pentru orchestră. Eram cuprinși cu toții de un soi de beatitudine, de parcă prin bar tocmai ar fi trecut un înger.

Nu, fârtate, să nu crezi că-ți torn vorbe aiurea. Cât oi trăi o să mă urmărească gustul ultimului pahar de șampanie băut la bar în seara aia. Stăteam aproape de președinte și l-am văzut pe barosan că se uită la ceas. Apoi s-a ridicat, s-a aplecat peste masă și a spus cu un aer familiar:

– Să trăiți, tovarășe. Trebuie să plec. Încep serviciul în zori.

Și i-a făcut semn cu mâna că ce fel de serviciu. Președintele era serios. A încuviințat din cap și-a zis cu voce tare:

– Știu.

– La șase, a șoptit barosanul. Sunt doi.

– Mergi, Ferenc, a spus președintele. Și-apoi du-te acasă și te culcă.

Barosanul a rânjit cu toți dinții:

– Să trăiți, tovarășe! a spus și a pocnit din glezne.

Și-au strâns mâna, barosanul a plecat cu pași milităresti și peste bar s-a lăsat liniștea pentru un timp. Cântăreața a început să-i susure mângâieri în ureche președintelui. Cei care stăteau mai departe nu auziseră ce spusese barosanul, dar se vedea pe figurile tuturor c-au înțeles ce s-a întâmplat. Fagotistul și-a încrucișat brațele, parcă meditând. Aplecat peste pian, pianistul își ștergea ochelarii cu o figură inocentă, parcă spălându-se pe mâini – oricum, el nu putea face nimic. Acordeonistul și-a aprins o țigară – așa arăta el că-și terminase treaba și acum se odihnește. Nu ne uitam unii la alții, dar toți știam ce înseamnă „la șase“, „sunt doi“ și „du-te și te culcă“. Și nu știam doar noi, cei care auziserăm discuția. Și ceilalți înțeleseseră. Toți cei care văzuseră scena de la revedere.

Sătul de uguitul cântăreței, domnul președinte s-a apucat să-i pipăie balcoanele. Apoi i-a făcut semn chelnerului: urma să-nceapă cheful adevărat. Ne-a făcut și nouă semn din ochi, ca un domn ce era, să începem din nou să cântăm. Însă atunci s-a pornit mirosul.

Prima dată am crezut că uitase cineva să închidă ușa la veceu. Sau că se scăpase vreun client. M-am uitat în jur, dar n-am observat nimic dubios. Am adulmecat-o pe cântăreață, delicat și discret – era aproape de mine. Plutea în jurul ei un miros greu de colonie, ca aburii deasupra mlaștinii. Dar nici ăsta nu acoperea putoarea. Mă și miram că ceilalți nu păreau să simtă.

Fagotistul a atacat. Cântam din toată inima, dar duhoarea nu trecea, trăsnea din ce în ce mai tare. Ziceai că s-a spart o țeavă, pătrunsese peste tot și se amestecase cu mirosul de colonie, de fum de țigară, de gustări fine și de băuturi de marcă. Era un miros diferit de cel de sulf, lături sau bălegar. Și venea de altundeva, nu dinspre coridor, nici de sub podea. Mi-am mirosit mâna discret, mai știi, poate se lipise ceva. Nimic. Știam doar că nu mai simțisem în viața mea asemenea putoare.

Băteam în tobe conștiincios, ca soldatul la ordin. Dar a început să mi se facă rău. M-am uitat în jur și-am văzut cum bea și cum discută banda de puternici, în penumbră. Ce mulțumiți ședeau ei acolo, compania de domni veritabili. Nu se agitau, de parcă nici n-ar fi simțit că stau în miasma iadului până la gât. Îmi muta nasul mirosul ăla. Dar m-am și mirat, fiindcă oaspeții se comportau ca domnii de odinioară, care când era câte o problemă îi dădeau înainte cu politețurile, de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat. Mi-am amintit ce învățasem de la îngerul meu, anume că domnii sunt mereu amabili și-și pun fața de pocher, se fac că nu observă când le putrezește un hoit prin preajmă. Și ăștia erau la fel. Își permiteau, de altminteri, ei erau noua clasă. Și, într-adevăr, erau ca domnii adevărați. Numai că totul mirosea în jurul lor. Mi s-a întors stomacul pe dos. M-am ridicat între două piese și m-am strecurat la veceu. Nimeni nu era atent la mine.

Dar mirosul mă urmărea. Am stat în veceu, cu ochii pironiți în chiuvetă. Aveam capul vraiște, știam doar că ceva s-a sfârșit, că nu pot să mă mai întorc la tobe. N-o gândeam cu creierul, mai mult cu stomacul. La garderobă aveam un pardesiu vechi – fusese al lui *Daddy*, îl păstram pentru diminețile răcoroase. Am pus fracul în cui, mi-am luat pardesiul și i-am șoptit garderobierului că mi-e rău, mă duc să iau o gură de aer. Deja se crăpa de ziuă. M-am dus la Gara Keleti și m-am așezat în sala de așteptare. Aveam întâlnire la amiază cu instructorul de la ÁVO, până atunci mă lăsau pace. Pornea un expres spre Győr. Pe-ăla îl așteptam.

Nici să mă bați n-aș ști să-ți spun la ce m-am gândit cât am așteptat trenul. Aș putea să spun că mă chinuia tristețea că-mi las patria și alte baliverne. Dar n-am simțit nimic de felul ăsta. Lucrurile s-au petrecut așa de repede, încât mi se părea c-am încasat un pumn în toiul unei discuții. Mi-au venit în minte *Daddy* și *Mammy*, dar numai așa, ca o imagine dintr-un film, care trece într-o secundă. Când am ajuns aici, mulți mi-au povestit că se

chinuiseră de moarte la plecare. Unii au luat pământ unguresc într-un batic. Alții și-au cusut poze pe sub căptușeală. Eu nu mi-am luat nimic, numai papionul negru, care-mi trebuia la uniforma de la bar. Nici n-am stat pe gânduri. Aveam în minte un singur lucru: că trebuie să spăl putina cât mai repede. Mi-a spus un tovarăș că trebuie s-o iau spre Győr, într-acolo era granița. Mi-a dat și o adresă, o avea de la cineva care făcuse deja drumul. Mi-am socotit paraii – ăia de-i aveam la mine ar fi trebuit să-mi ajungă. Trei mii în hârtii de-o sută și ceva mărunțiș, păstrați pe sub cămașă. Era mai sigur ca la bancă.

Parcă se mai împrăștiase duhoarea. Mi s-a făcut foame. Am mâncat un sendviș cu șuncă la bufetul gării, am băut și-un păhărel de țuică. Din tot ce-mi căzuse pe cap, am înțeles doar că nimic din ce-a fost nu mai contează. Trebuia să mă duc de-acolo, dar unde? În lumea întunecată și ticăloasă, unde nu pricepeam o iotă din ce vorbeau ceilalți? Pentru că pe-atunci încă nu știam o boabă străineză. Știam doar *davai* și *jena*[49]. Mă gândeam că asta n-o să fie destul în lumea mare. Dar cât îmbucam sendvișul, mi-a venit și foamea. Foame să plec de acolo. Foame să fiu departe. Să mă plouă, să mă bată soarele, dar să plec de-acolo.

La zece eram la Győr. Am cumpărat dintr-o prăvălie o oală de-aia cu mânere, de se pune-n ea untura peste iarnă. Mi se spusese mai demult că așa trebuia să fac ca să nu trezesc bănuieli în fața autorităților: să mă dau drept orășean venit să cumpere untură de la țară. La Győr m-am dus la adresa pe care o primisem. Mă așteptau deja doi, socialiști: am pornit noaptea, pe la două. Cu cinci kilometri înainte de graniță, unde paznicii stăteau la post și farurile măturau împrejurimile, ne-am pus pe burtă. Nu vedeam luna, cădea o ploaie fină, câinii lătrau. Dar ghidul nostru, un șvab bătrân, stătea liniștit în noroi și ne șoptea să nu ne temem, că vântul ne duce mirosul cu el. Acolo era un fel de pășune, domneau noroiul și câteva pâlcuri răzlețe de iarbă. Să fi tot stat așa o oră. Trebuia să așteptăm schimbul de tură. Șvabul spunea că atunci va fi mai ușor.

Vorbeam puțin și în șoaptă. Unul dintre socialiști înjura mărunt, că el e veteran al mișcării socialiste și-acum trebuie să plece din țărișoara cea frumoasă târându-se pe burtă. Fiindcă să știi că stăteam culcați pe burtă, ca niște cadavre purtate de Dunăre. Atunci am luat o gură de iarbă.

Mi-aduc aminte gustul și acum. Nu mai mestecasem iarbă până atunci. Stăteam culcat pe burtă pe pământul patriei, plin de noroi, și dintr-odată m-am trezit că molfăi iarbă. Am luat o gură de pământ și i-am simțit gustul lutos. Cred c-o luasem razna, naiba știe. Tot ce știu e că mestecam iarbă și noroi, ca vaca nebună. Sau ca cineva care a băut așa de mult, că nu mai știe de el. Mușcam țărâna și la propriu, și la figurat… așa se spune în armată despre cei care ajung eroi, ducându-se pe lumea ailaltă.

N-a ținut mult, m-am dezmeticit repede. Dar eram cât se poate de uimit. Pentru că gustul ierbii și-al pământului era mult mai amar decât șampania pe care mi-o oferise cu câteva ore în urmă președintele tribunalului militar.

La granița frumoasei mele țări, noaptea, în noroi, sub stele… Ca un dobitoc. Dar și ca un om care se trezește la realitate pentru prima oară în viață.

Mai știi că și-atunci, și mai devreme, se vorbea mult despre pământ. Umblau și alții cu pământul în gură, la adunările populare și-n Parlament. Mergeau tovarășii la sate, să le explice la oameni că pământul e de-acuma al lor. Și alea patru iugăre ale tatei, și alea patru mii ale contelui. Și tot pământul minunat, de peste tot din țară… Din copilărie tot auzeam vorbindu-se despre asta, și mai târziu, mereu. Apoi, când mi-am luat cizmele-n picioare, mi-au spus că pământul e al meu. Dar numai atunci, cu trezirea aia, m-am întrebat oare ce-nsemna pământul pentru mine, de-a adevăratelea. Patria? Căci toată viața mea dusesem un trai de salahor. Când a fugit contele, după naționalizare, ce mi-a mai rămas mie din pământ? Când *Daddy* și-a scuipat dinții la colectiv pentru că l-au pus pe lista chiaburilor și n-a vrut să ia stiloul în mână, să semneze intrarea? Pământul, patria… Mă luase cu amețeală, de parcă tocmai m-aș fi trezit dintr-un somn rău.

Stăteam culcat în pământul patriei ca un cadavru proaspăt îmbălsămat și simțeam că mi se învârte capul precum călușeii în zi de bâlci. În urechi îmi răsuna un cântec pe care-l învățasem la școala din sat când eram țânc: „Dacă pământul e pălăria Domnului,/patria noastră e floarea de la ea.“ Asta mi-a venit în minte. Dar în zadar am tot mirosit, nasul meu nu simțea miros de floare. Poate pentru că stăteam întinși într-o mocirlă. Și noroiul ăsta umed, mocirla asta a adus înapoi multe. Îmi părea rău de bețe, care rămăseseră la bar. Erau dintre cele mai bune, făcute din alun. La Roma nu găsești așa ceva, la New York nici nu-mi trebuie, c-aici m-au făcut să mă ling pe bot de artă. M-am gândit acolo, în noroi, la tot ce lăsasem acasă. Ce era țara, de fapt?

E o-ntrebare grea, fârtate. Mi-am adus aminte că la început îmi ziceau „țărane“, apoi am devenit „proletar jegos“. Am auzit și că eu sunt poporul și că de-acuma totu-i al meu. Dar n-avusesem niciodată nimic. La asta nu mă mai gândisem. Nici nu vorbisem eu cine știe ce de patrie, c-așa și pe dincolo. Dar atunci, în noroi, la graniță, toate mi-au venit înapoi. Cică erau mai multe feluri de țări. Ne explicaseră că cea veche fusese țara stăpânilor, iar acum era alta, nouă, a poporului. Dar țara mea, a mea, personală, unde era? Și dacă avusesem vreodată, ce se întâmplase de nu mai era acolo, de nici nu mai știam dacă-i aievea și unde? Dar undeva tot era, căci acolo, în noroi, îi simțeam mirosul. Mult mai târziu, îngerul meu mi-a vorbit despre cum locuiseră ea și familia ei într-o groapă, printre șobolani și popândăi care le țopăiau prin preajmă. Poate acolo, în groapa lor, să fi fost un miros ca cel pe care l-am simțit eu în mocirla aia. Mirosul noroiului pe care îl simțise ea când a sosit în țară. Și eu, mai târziu, când am plecat. Dar era un miros diferit de cel care mă alungase de la bar… Nu era sufocant, ci mai curând cunoscut, ca mirosul propriului trup, mirosul din care suntem făcuți.

Mirosul ăsta de pământ și de noroi m-a urmărit până la graniță. Parcă asta-i tot ce mi-a rămas din țara mea.

Se învârtea lumea cu mine. Un lucru știam: că, dacă trec granița, o să scap de putoarea aia care mă alungase de la bar. Care-mi rămăsese în nas și-n piele. Era ca și când m-aș fi culcat cu o prostituată de-aia de-ți rămâne mirosul ei în piele și pe urmă trebuie să ți-l scoți cu peria. Știam că-n veci n-o să mai bat în tobe pentru ăștia. Și că n-o să dau sifon. Mai bine să stau întins la graniță, în noroi, și să mor acolo.

Se crăpa de ziuă când s-au stins farurile. Șvabul era un om care trăise toată viața din sudoarea frunții – întâi fântânar, apoi jandarm sătesc, iar acum ducea și aducea de peste graniță tot soiul de oameni, cu aur și cu titluri de proprietate după ei. Ne-a dat semnalul. Am înaintat în patru labe și-am ieșit din țară precum câinii. M-am dus de-acasă plin de noroi… la propriu și la figurat. Restul a fost rutină. Dădusem deja avans cinci sute și la graniță a mai trebuit să scot o sută. Polițaiului austriac i se urâse deja cu ăștia de teapa noastră, fiindcă tot soseau, zi și noapte, oropsiții democrației populare. Dar, până la urmă, totul a mers strună. Ne-au dus într-un lagăr, dar n-am rămas mult. După opt săptămâni a sosit din Roma avizul de trecere. Mi-l trimisese frate-meu ăla care-mi dăduse revolverul, știi tu. Am primit și avizul de muncă, italienii îi respectă pe artiștii ca mine, acolo e mare nevoie de toboșari. Toamna deja băteam în tobe la bar.

Așteaptă, a sosit o lady. *Welcome, my fair lady. Just a martini dry, as usual. You are served, lady.*[50]

Uită-te la aia, dar vezi să nu bage de seamă. Așa ceva prinzi mai rar. Umblă vorba că acum cinci ani încă era printre celebritățile de pe Broadway. Se producea la teatrul de alături, ăla mare unde nu se cântă, numa' se vorbește. Avea un succes nebun cu o piesă în versuri de fugea în sus și-n jos pe scenă, cu o perucă neagră pe cap și cu pumnalul în mână, și-și îndemna soțul să-l ucidă pe oaspetele care înnopta la ei, pe regele Angliei. Scria pe afiș Lady *Mecbec*, sau pe-acolo. Într-o zi, au chemat-o la Hollywood spunându-i c-o așteaptă bani peșin, c-o s-o joace pe Miss Frankenstein. Dar când a ajuns acolo, au terminat-o. Întâi i-au scos toți dinții, apoi i-au tăiat părțile mai intime ale corpului. Asta a mai fost cum a mai fost. Dar când i-au cusut obrajii pe după ureche, chirurgul a greșit cu jumate de centimetru și gura i-a rămas întredeschisă, cum o vezi acum. Nu poate s-o închidă, zici că surâde mereu, ca o sfântă. Rol n-a mai primit, dar i-au luat bilet de-ntors și-au trimis-o înapoi la New York. Iar aici, deștepții i-au spus că nu se poate să mai joace așa, cu gura întredeschisă, că nu poate să mai fie actriță. De-atunci tot vine la noi la bar. Haina de blană și-a vândut-o deja. După al treilea martini începe să se înduioșeze, varsă lacrimi. Dar gura cusută greșit îi râde și-atunci. C-un ochi plânge și cu-altul râde, ca strămoșii noștri unguri. Nu te mai uita la ea, că una-două se așază la masa ta și speră să-i faci cinste. La mine în caiet figurează deja cu mai multe martini pe credit,

dar nu-i zic nimic. Sunt artist, îmi sprijin colegii la ananghie. Uite, îți mai pun și ție unul. Da' la ce te uiți așa?

La poză? E de pașaport, am mărit-o. Unde-a plecat fără pașaport? Păi, unde pleacă îngerii. Unde nu ne trebuie nici pașaport, nici poză. Nici bijuterii. Uită-te bine. Așa era ea. Dar mai era și altcumva. Când am cunoscut-o, era o floare minunată, însă pe trecute.

Nu-mi place să vorbesc despre ea. Sunt deja zece ani de când s-a dus. La puțină vreme după am plecat și eu de la Roma, am trecut apa cea mare. Ce-a fost a fost, așa se zice, la ce bun să răscolești trecutul? Naiba știe, da' eu nu cred că-i așa. Pentru că nu mi-a rămas de la ea doar poza asta. Mi-a mai rămas și altceva. Vocea ei. Și ce mi-a povestit. Era altfel decât majoritatea femeilor care s-au perindat prin viața mea. Toate au plecat, nicio urmă n-a rămas din ele. Dar de ea îmi amintesc.

Fiindcă știi, în viața unui artist ca mine, doamnele vin una după alta. Am avut de toate felurile, nici să mă prezint n-a fost nevoie. Au fost între ele și femei meschine, sigur, da' și gagici mișto, femei cu balcoane bune, apoi dame mai finuțe, respectabile… dintr-alea apetisante, care intuiesc că nu mai e mult până se-nchid ușile și-atunci încep să intre-n călduri, grăbite. Fiecare voia să-i spun c-o s-o ador numai pe ea, câte zile oi avea.

Asta era altfel. Nu era capricioasă. Mi-a zis fără prea multe ocolișuri că nu vrea decât s-o las să mă adore. Nu mi-a cerut iubirea-n schimb. N-o interesau paraii sau viața fină… Voia numai să mă sărute și să mă adore.

Prima dată am crezut că s-a amorezat de artistul din mine. Nu cu falsă modestie, dar recunosc că e în mine ceva irezistibil… mai ales acum, că mi-am făcut dinții de jos. Ce rânjești așa? E cum îți spun. Nu fug după mine fiindc-am ochi frumoși și dau din cur prin baruri, ca toți gigeii ăștia. Artistul din mine… chiar și-acuma, când nu mai știe nimeni… chiar și văduva irlandeză care e la rând acuma, și ea spune la fel… Artistul, după el întorc doamnele capul. Dar ca să mă-ntorc la cea din poză, mi-a luat ceva timp s-o înțeleg. Avea și nu avea pe cineva, asta era problema ei. Soțul? Nu, ăla dispăruse mai devreme din viața ei, nici nu-l căuta. Alt bărbat, care-o șterse și el. A venit după el de la Budapesta. Dar a sosit târziu, cavalerul a plecat înainte s-ajungă fetița la Roma. A murit neobrăzatul, nu și-a așteptat doamna, și-acum odihnesc acolo amândoi, în cimitirul de la Roma. Dar când a aflat că n-a așteptat-o cavalerul, îngerul meu s-a întristat din cale-afară. Era atât de singuratică la Roma, ca o văduvă care plânge după un flăcău, că n-a luat-o de nevastă la timp.

Ne-am întâlnit într-un bar din Roma. Din buzunar îmi ieșea colțul unui ziar de-acasă și ea l-a văzut. Fiindcă pe-atunci încă mai cumpăram ziare ungurești când mă lua tristețea de patriot. Pe scurt, ne-am înțeles repede. Nu vreau să intru în detalii. La început era foarte înțepată, dar apoi mi-a mâncat din palmă. Seara am rămas împreună, a venit cu mine la bar. A doua zi m-am mutat în camera ei de hotel. Unde am rămas și am trăit o dragoste curată. În toamna aia a fost vreme frumoasă la Roma. N-a durat mult, dar

destul cât să aflu adevărul. Într-o noapte, când deja nu mai era așa capricioasă, mi-a povestit tot.

Dac-a spus adevărul? Nu sunt sigur. Cu femeile nu știi niciodată. Dar am avut senzația că-n noaptea aia n-a lăsat nimic pe din afară. Nu s-a rușinat porumbița. O dată în viață a vrut să povestească și ea cuiva tot adevărul… sau ce credea ea că e adevărul. Se prea poate să fi fost un adevăr ciuntit, cum fac femeile de obicei când se pornesc. A început cu soțul ei, care mai trăia pe undeva, dar deja nu mai era soțul ei. Și a terminat cu chelul după care venise la Roma, fiindc-o ardeau tălpile. Pentru că deja nu mai putea să rămână în democrația noastră.

Deci am ascultat-o până-n zori. Pentru că era în povestea ei ceva de roman polițist. Mi-a spus cum era viața în lumea bogătanilor.

O ascultam și mă ardea ceva. Dar am simțit că spune adevărul, pentru că fata asta era de-o teapă cu mine, și ea venea de jos, din talpa frumoasei noastre patrii ungurești, de mai de jos decât mine, flăcăul din Zala. Venea de sub pământ în sensul cel mai concret. Venea din groapa unde trăise de copilă împreună cu familia ei, în Nyírség. *Daddy*-ul ei cultiva pepeni. Iar mai târziu, îngerul meu s-a angajat servitoare într-o casă de bogați, dar mult timp n-a fost decât una de-aia de nici n-o vezi, de spală baia după doamna. Până la urmă, un burghez tâmpit a început să-i dea târcoale… Băiatul stăpânului. Ea i-a ațâțat dorința până ce domnișorul a luat-o de soție. Pentru scurt timp, a devenit ea însăși doamnă.

Și într-o noapte mi-a povestit cum a fost când în casa aia de domni s-au dat toate peste cap. S-a ales praful de ordinea veche. Asta am ascultat cu plăcere. Părea că spune adevărul. Dar era și o poveste ce spunea, de parcă mi-ar fi povestit cineva despre lumea ailaltă. Despre o lume în care mi-aș fi dorit să pătrund și eu, raiul bogaților. Dar eu n-ajunsesem decât până-n dormitor, și-acolo numai câteodată. Doamnele nu mă chemau niciodată în salon sau în sufragerie.

Povestea asta mi-a rămas în amintire. Pentru că de atunci se tot aude că lupta de clasă se apropie de sfârșit, că proletarii vor învinge. Domnii doar trag de timp, intră-n prelungiri…

Când nu e niciun fârtat la bar, am timp să mă tot gândesc. Am învins eu, proletarul, așa, de-adevăratelea? Bossul de-aici e mai omenos ca intendentul din Zala. Am mașină, văduvă irlandeză, tele, frigider… Am și card de credit, deci sunt domn desăvârșit, gentleman. Toate astea mi s-au dat pe credit. Dacă m-ar deranja că sunt incult, aș putea chiar să cumpăr cărți. Dar mă abțin, pentru c-am avut soartă grea și am învățat să fiu modest. Nu-mi trebuie carte ca să văd că, acum, lupta de clasă nu se mai dă pe stradă. Proletarul e proletar și-acum, iar domnul e tot domn. Dar se ocolesc altfel decât se ocoleau pe vremuri. Naiba știe cum s-a întâmplat, dar în vremurile de altădată, proletarul se dădea în cap și peste cap să fabrice tot ce le trebuia stăpânilor. Acuma stăpânii se gândesc cum pot să mă păcălească pe mine, proletarul, să consum tot ce fabrică ei. Mă-ndeasă cu tot felul de lucruri, ca

pe gâsca de Sfântul Márton, numa' să cresc cât mai mare, fiindcă el nu poate să rămână burghez decât dacă-i cumpăr eu tot ce-mi oferă. Trăim într-o lume nebună, nu mai știe omul ce să creadă. Orice fleac ți-e dat pe credit. Uite, mașina! O parchez aici, pe colț, nouă-nouță. Când urc în ea și pornesc motorul, îmi vine-n minte ce-nsemna o mașină în copilăria mea. Am fost un puștan care umbla-n picioarele goale și eram orbit până și când zbura pe lângă mine un atelaj tras de doi cai, iar pe capră stătea un vizitiu în jiletcă cu nasturi și cu ciucuri la pălărie, care trosnea din bici ca jandarmii când ne cârpeau pe noi, mucoșii. Cu atelajul cu doi cai, așa călătorea un domn! Dar căruța mea de astăzi are o sută cincizeci de cai și, când stau la volan, câteodată mă gândesc că poate eu sunt al o sută cincizeci și unulea, fiindcă cu metroul sau cu autobuzul aș ajunge mai repede acasă. Nu tu cheltuieli de întreținere, nu tu griji cu parcatul… Și, oricum, unde să mă duc cu caii ăștia? Câteodată, sâmbăta, mă mai duc cu văduva mea pe malul mării, mâncăm câte-un hamburger, dar nu ne dăm jos din mașină – de ce să ne dăm? Apoi ne întoarcem acasă. Dar ne trebuie mașină, să se vadă cine suntem. Și ne trebuie și magnetofon! M-am înregistrat pe el cu *Tatăl nostru* și cu *Yankee Doodle*, să-mi rămână vocea pentru posteritate. Dar altfel stă și se prăfuiește în colț, altceva nu știu să-i zic. Nici să socotești nu mai ai nevoie, dă-le naibii de înmulțire și împărțire. Vine aici la bar unul care se pricepe la calculatoare, ne-a vândut unul de buzunar, trebuie numa' să apeși pe butoane și-ți face înmulțirea. De-acuma sunt și eu tot așa de inteligent ca Edison. Și de aparatul ăla cu care nu mai tre' să scrii, numa' copiezi scrisoarea de adio din antologia de scrisori de-amor, de-ăla ce zici? Mă rad cu un aparat electric, mă spăl pe dinți cu alt aparat electric… nou-nouț, luat pe credit… Și-apoi… dar nu mai am cuvinte. Am și un aparat de fotografiat șmecher, apeși pe un buton și scuipă poza imediat. Cu ăsta poți să te amuzi cu damele, discret, nu mai trebuie să duci pozele la developat, faci poza dezmățată la tine acasă, cum făceam ciorba de burtă în sat. Și toate astea sunt ale mele, ale proletarului. *Mammy*, care și-a spălat chiloții la lighean o viață întreagă, nu și-ar crede ochilor dacă ar fi aici. I-aș lua mașină de spălat și uscător. Pentru că toate astea sunt ale mele, ale proletarului. Și a mea e lumea toată. Uite-l pe gigel ăla de la bar, a fost cinșpe zile cu mireasa lui în Kenya, pe credit. Și eu aș putea să fac la fel. Apoi, dacă-mi vine chef de distracție domnească, pot să mă abonez la partuză. Asta e ca la târgul de animale din Zala, când aduceau taurul. Dacă vreau, pot. Te miri, ai? Așteaptă doar, abia ai venit, încă nu știi cum e lupta de clasă de tip nou! Uită-te bine la mine, cască ochii! Când am venit aici, în America asta mare și minunată, n-aveam o lețcaie-n buzunar. Și azi? Uită-te bine, crezi sau nu, dar adevărul gol-goluț e că am o datorie de opt mii de dolari! Ia să faci și tu la fel! Văd că nu crezi, ai rămas ca la dentist. Dar întreabă pe oricine de pe-aicea, c-o să-ți spună. Pentru că sunt as în profesie, îmi suflă vântu-n pânze, sunt un gentleman adevărat…! Și dacă aștepți un pic, o să ai și tu mașină de tuns iarba și cuptor electric care înmoaie chifteaua cu o lumină roșie, științific. Și toate astea pe credit, pentru că burghezul scoate limba de cât se

chinuie să te facă pe tine stăpân, dintr-un proletar ce ești. O să vezi tu, ai să te molipsești de boala consumului cum m-am molipsit și eu, ca oaia de râie.

Hai să bem, frățiе! Știi ceva, câteodată mi se ia de-atâta lux, mie, fost proletar. Tot așa cum și fostul conte simte tristețea de patriot. Mai ales că nu mă lasă-n pace. Mă tot împung cu publicitatea, să iau ba asta, ba ailaltă… și până la urmă cumpăr și bilet în rai pe credit, numai să-mi dea pace. Am auzit la Roma că, odinioară, când aveau împărați, își băgau pene de păun pe gât, ca să vomite și-apoi să-și poată umple burdihanele la loc. Așa sunt azi anunțurile. Mă întărâtă, și nu numai pe mine, ci pe toată lumea, până și pisica vede la tele mâncarea cu care o să-și umple stomacul. Pentru că așa se prezintă lupta de clasă azi. Am învins, fârtate! Numai că uneori mă iau de cap, să văd: oare mai e la locul lui? Oare mai am dorință de ceva?

Altfel de bogăție a cunoscut îngerul meu pe vremea când freca veceul. Despre asta mi-a vorbit o noapte întreagă.

Nu-mi amintesc tot ce a zis. Povestea asta a fost ca slujba de hram, nu se mai termina, dar acum îmi mai vine în minte una-alta. Mi se părea că nu ea vorbește, fata venită de jos; ea nu avea educație, ca nobila la care slujea. Parcă ar fi vorbit un magnetofon pe care cineva spusese textul mai devreme. Știi, ca banda aia îngustă care ia fiecare zgomot, fiecare sunet și păstrează cuvintele ca hârtia adezivă pentru muște. Se lipește de ea ce spune lumea. Poate că-n toate femeile există așa o bandă.

Și dacă-n viața lor apare odată unul cu vocea potrivită, ele înregistrează tot ce le spune. Magnetofonul e la modă și femeile învață moda repede. Dulceața mea a prins repede felul cum își vorbeau stăpânii unul altuia, ca ciorile cu bafnițele-n caravană, când vorbesc pe limba lor. Există și o limbă a stăpânilor: domnii nu spun ce gândesc, numai se-nvârt în jurul cozii, surâd discret și tac, asta când cei de teapa noastră înjură ca birjarii. Și înfulecă alte feluri de mâncare. Și se ușurează altfel decât noi, proletarii. Asta urmărea micuța mea. Învăța repede. Când ne-am întâlnit, putea deja să fie profesoară la o universitate unde li se predă civilizația ălora săraci cu duhul. Primise totul de la domni, lucruri la care nu visase nici în groapa ei, nici mai târziu, când făcea curat după ei. Crezi sau nu, dar într-o bună zi, destinul i-a îngăduit să aibă nu numai bijuterii și blănuri, ci chiar și acetonă. Ce te uiți? Nu mă crezi? Îți spun adevărul. Dar ea îmi vorbea cu ochii-n pământ, de parcă n-ar fi fost lucru cinstit.

Era atentă la toate, ca vrabia când ciugulește bobul de ovăz din balega de cal. Până în ziua în care s-a întâlnit cu un chel, un fel de scriitor cu cap de ou, diferit de al clienților mei, iluștrii de la barul ăsta. Era un scriitor care nu mai voia să scrie. Și ce a zis ăsta i s-a strecurat pe sub piele îngerului meu, de s-a aprins. Zicea că nu s-a culcat cu el, discutau doar despre suflet. Crezi ce vrei. Dar probabil că așa a fost, altfel nici n-ar fi venit la Roma după el. Nătângul ăsta i-a șoptit ceva de la care micuța mea a devenit visătoare. Mi-a bâiguit cum că există lucruri care nu pot fi luate nici pe baricade, nici cu bombe. Ceva extraordinar, ca fiorii dragostei în pat. Și proletarul bănuiește

că degeaba îl umplu cu tot felul de bunuri pământești, că tot n-o să fie fericit până nu ia sentimentul ăsta de la domni.

Cam așa ceva i-a spus. Îngerul n-a priceput nimic, dar se pare c-a întărâtat-o. Și acum, după atâția ani, mă tot scarpin în cap și aș vrea să aflu care-i treaba aia care chinuie poporul și trebuie luată de la burghezie? Dar e greu de luat, că nenorociții au ascuns-o așa de bine, că nici dacă le dărâmi toate zidurile n-ai s-o găsești… Mă furnică peste tot când mă gândesc. Mai demult numai stăpânii își puteau permite să fie nervoși. Dar în ziua de azi îi văd pe unii în blugi că le sare țandăra dacă se-așază cineva lângă ei în metrou. Sau la cinema, oriunde… Se enervează, se dau mai încolo și se uită chiorâș la vecinul care nu-i ca ei, fiindcă poartă ochelari și are hainele frumos călcate, se tem că e mai bun decât ei. Nu stilul îi enervează, stilul l-am învățat și noi de mult. Până și eu sunt delicat ca un consilier guvernamental cu manichiură, de pe vremuri. Altceva e… bată-l soarele să-l bată!

Scumpa mea a învățat repede bunele maniere. Dar chelul i-a șoptit ceva care n-a lăsat-o-n pace. În noaptea aia parcă nu ea vorbea. Vorbea un om prin ea, ca muzica prin vioară sau pian. Pentru că după ce-a dispărut scriitorașul ăsta de nimic din viața ei și de la Budapesta, n-a mai avut pace și s-a dus după el. Până la urmă, am scos de la ea că prințul a murit la Roma, în camera aia de hotel, chiar în patul în care ne iubeam noi. Așa-s femeile. Învață, frate, de la mine, că-s mai bătrân. Îl urmăresc pe ăla de-au pus ochii odată pe el și care nu s-a culcat cu ele. Le macină fierbințeala, supărarea le stoarce inima. Nu vor altceva decât să aibă de-a face cu bărbatul ăla. Merg la cimitir, stau supărate, bombăne dacă observă un buchet de flori străin pe mormântul necredinciosului care a murit. Pentru că Petőfi ăla nebun i-a spus odată că există pe lumea asta ceva mai bun decât mâncarea și băutura. Ce să fie oare? Păi, cultura. Și a mai zis și că e un reflex cultura.

Tu știi ce-i aia? Nici eu nu prea am înțeles, nici ea, de altfel. Mai târziu m-am dus la bibliotecă și m-am uitat în dicționar, să văd: ce-i aia reflex? Știi, un dicționar de-ăla de proști, de le explică la niște englezi tâmpiți ce înseamnă cutare cuvânt. Am citit foarte atent, dar mi s-a luat, pentru că nu m-am făcut mai deștept. E când unul își tot atinge nasul, ca să vadă dacă mai e la locul lui. Am citit că reflexul poate fi și obținut, și moștenit… Ai mai auzit tu una ca asta?

Nebunia asta cu cultura… și de-asta ai nevoie acum pentru statut. Nu înțeleg de ce se omoară oamenii pe ea, oricum cultura nu mai e mare brânză. Găsești toate informațiile într-un dicționar cât o cărămidă, iei cărțoiul de pe raft și găsești în el cultura. Păi și-atunci? Și reflex, auzi. Sunt modest, mă cunoști doar. Nu mă laud aiurea când spun că sunt om cultivat, trebuie numai să te uiți la mine. E drept că nu mai bat în tobe, dar reflexe mai am. Acasă, când sunt doar cu văduva mea pioasă, binefăcătoarea mea, câteodată mai scot tobele. Bat în ele ca preotul ăla negru de la tele, când vrăjește lumea. Văduva se înduioșează, își lasă capul pe umărul meu și

suspină așa până când mi se scoală reflexul. Să nu spună nimeni că n-am reflex. Păi și-atunci, sunt totuși proletar? Ce mai e de luat de la burghezi? Ceva ce nu vor să ne dea? Pe roșii i-am văzut de-aproape, și tu, și eu. Pe noi nu pot să ne-aburească, zicând că totul e al poporului. Aicea, în America, fârtații de la sindicat s-au învățat că e mai simplu să te tocmești cu Rockefeller și cu Ford, că plătesc mai bine decât producția socialistă. Noi știm deja că toate astea sunt demagogii și înșelăciune. Se poate ca lupta de clasă să nu se fi terminat încă? Mai ține ceva ascuns burghezii? De-aia e nervos proletarul?

Stai, așteaptă, că deja plânge lady. Nu pot să mă uit la ea când ochii-i plâng și gura îi zâmbește. Trebuie să-l servesc și pe-ăla cu balsamul. Moare de ciudă pe lady, că ea are zâmbetul serafic și fără parafină.

… Da, așa era chiar înainte să plece fără bilet de întoarcere. Uită-te liniștit la pozâ. Câteodată mă mai uit și eu.

Dar într-o noapte s-a uitat și altcineva la ea. Acum un an, pe la miezul nopții, când barul se golise deja, au venit doi clienți. Piesa din vecini fusese un eșec total, iarăși o dramă de-aia de numa' se vorbește-n ea. Au venit pe la miezul nopții și s-au așezat chiar aici, unde lâncezești tu acum. Vizavi de etajerele unde țin marfa. Și poza.

Au băut liniștiți, ca oamenii civilizați. Se vedea că au reflex. Pensionari, îți dădeai seama îndată. Trei sute optzeci pe lună, plus indemnizația de boală. Unul era alb ca Moș Crăciun. Celălalt avea favoriți, voia să facă impresie, dar se vedea că nu prea mai are cu ce – numa' trei fire pe lângă urechi. N-am fost prea atent la daraveră, dar am auzit că vorbesc engleza altfel decât clienții obișnuiți. Pronunțau cuvintele nu de parcă le-ar fi moștenit, ci doar le-ar fi învățat. Dar nu aici, la New York, ci odinioară, în Anglia. Ambii erau ochelariști, cu haine ponosite. Am observat că mâneca lui Moș Crăciun e mai lungă decât trebuia, fiindcă nu era făcută pe comandă, ci cumpărase paltonul la mâna a doua. Am ghicit că nu dăduse mai mult de doi Lincolni. Oameni cu maniere… ca toți pârliții.

Dar au cerut totuși *bladimeri*, se grăbeau să intre în Nirvana. Vorbeau încet. Am tras cu urechea și i-am auzit cum discută că-n economia asta mare care e America, puțini sunt care-s mulțumiți cu-adevărat. Asta m-a făcut să fiu mai atent, pentru că și eu am ajuns la aceeași concluzie. Dacă cineva vine de departe, de dincolo de apa mare, nu pricepe. Dar dacă stă mai mult și ajunge veteran, ca mine… Și eu mă gândesc la asta și mă scarpin în barbă, ca unul care a uitat să se radă. Nu poți să negi că aici, unde oamenii au tot ce le trebuie pentru o viață bună și ca să fie fericiți, parcă tot le lipsește ceva… știi, bucuria adevărată. În vecini, la Macy's, găsești tot ce-ți trebuie pentru fericirea pământească. Până și brichetă automată, pe care nu-i nevoie s-o încarci. Dar fericire nu poate să-ți vândă nimeni, nici măcar la raionul de vitamine.

Despre asta vorbeau ei. Adică vorbea mai ales cel cu favoriți, Moș Crăciun dădea numai din cap. Și ascultându-le vorbele de înțelepciune, mi s-a părut că aud vocea îngerului meu. În ultima noapte, a spus ea ceva cum

că fericirea și cultura sunt totuna… așa auzise ea de la cavalerul scriitor. Atunci n-am înțeles. Nici acum nu înțeleg bine, dar când i-am auzit pe cei doi mușterii, mi-am adus aminte vorba asta. Așa c-am tras în continuare cu urechea, dar discret.

N-au zăbovit prea mult pe subiect. Bărbosul spunea așa, mai într-o doară, că-n țara asta există distracție, dar mai rar bucurie care să-ți umple inima. Când mă gândesc la discuția lor, îmi pare că-n Europa bucuria a început deja să se stingă, pe când aici, la New York, parcă nici nu s-a aprins încă. Naiba știe… Dar nici ei nu înțelegeau, fiindcă cel cu cap de ou, care trebuie să fi fost om de știință, a zis răspicat c-ar fi bine dacă guvernul ar mări pensiile, că atunci toată lumea s-ar bucura. Aici au căzut de acord. Apoi a plătit și a plecat. Rămas singur, Moș Crăciun a mai cerut un păhărel și o țigară. Când i-am dat un foc, a arătat cu degetul mare spre poză și m-a întrebat – în ungurește – așa, de parcă ar fi fost cel mai firesc lucru din lume, de parcă n-ar fi făcut decât să continue conversația:

– Dumneata erai cu ea când a murit?

M-am ținut de tejghea cu amândouă mâinile, nu cumva
să cad. L-am privit din creștet până-n tălpi. L-am recunoscut. Era soțul ei.

Nu mă sfiesc să-ți spun… Îmi bătea inima ca nebuna, parcă era tobă și lovea cineva-n ea cu bețele. Am înghițit în sec. Am spus numai că nu, n-am fost. În zori, când m-am întors de la bar, avea fața caldă încă. Dar nu mai vorbea.

El a încuviințat din cap, de parcă s-ar fi așteptat la răspuns. Mi-a pus întrebări cu o voce liniștită, zâmbind din când în când. M-a întrebat dacă bijuteriile i-au ajuns până la capăt sau dacă a sfârșit în mizerie. L-am liniștit: n-avusese probleme, fiindcă fusesem eu lângă ea și-i purtasem de grijă. A încuviințat din nou, ca preotul care îți ascultă spovedania și apoi îți dă să spui de trei ori *Tatăl nostru*. A vrut să știe, însă cumsecade și prietenos, dacă înmormântarea a fost decentă, așa cum se cuvine. I-am răspuns la toate întrebările ca un elev cuminte, dar strângând din pumni. El nu și-a schimbat vocea.

N-am aflat cum de a știut unde să vină. Cum de m-a găsit? De la cine auzise amănuntele, de hotel și de bijuterii…? Nu-l mai văzusem prin bar. Am întrebat de el pe malul drept, în cartierul unguresc, dar nimeni nu știa cum îl cheamă. În schimb, el știa totul despre mine, până și numele de scenă, Ede. Pentru că m-a întrebat, la fel de prietenos:

– Și dumneata ești mulțumit, Ede?

Ca o cunoștință veche. Nu, altfel. Ca șeful când se întâlnește cu un angajat. Parcă el ar fi fost în continuare domn, iar eu, o slugă. Am răspuns cumsecade. Dar, cum ți-am zis, strângeam din pumni… Pentru că începea să-mi fie clar că cineva mă păcălise… Știi, era atât de calm, de amabil, de firesc. De parcă nici să urle la mine nu meritam. Să mă fi făcut în toate felurile și nu mi-ar fi păsat. Dar el îmi vorbea ca unui dușman. De-aia mi se adunase supărarea în pumni. Să fi urlat la mine că știe tot, să-i povestesc…

atunci am fi devenit egali. Să-mi fi spus: „Fii atent, Ede, eu deja sunt gata, expirat, dar tot eu sunt domnu' doctor…“, păi, i-aș fi răspuns și eu cum puteam. Să fi spus c-a fost nebun după femeia aia, dar că acum trecuseră toate, să-i povestesc sfârșitul… i-aș fi îngăimat ceva: „*Sorry*, ce să fac, asta e.“ Să mă fi lovit, l-aș fi lovit și eu. Poate ne-am fi rostogolit pe podea până suna bossul la poliție și ne luau pe amândoi. Și asta ar fi fost *okay*, ca între domni. Dar discuția asta liniștită, în orașul ăsta uriaș, aici, în bar… de-aia mi s-a urcat sângele la cap. Pentru că între noi, tonul ăsta era ca un fel de insultă, pricepi? M-a luat cu furnicături, am început să mă înfurii.

A scos din buzunar un Lincoln. Am văzut că-i tremură mâna. M-am apucat să închid casa. N-a spus nimic, nici nu m-a grăbit. S-a sprijinit cu coatele de tejghea, mi-a făcut cu ochiul ca și când ar fi băut un pahar în plus și a început să surâdă serafic.

L-am privit țintă. Se vedea că e pe ducă. Haine ponosite, aceeași cămașă purtată de zile bune. Privirea sticloasă din spatele ochelarilor. Nu trebuia să fii vreun geniu ca să-ți dai seama că omul ăsta, pe care trebuia să-l numești „domnu' doctor“, care i-a zis adio îngerului meu după asediu, pe malul Dunării, ca și când nici n-ar fi fost ea femeia după care fusese înnebunit cândva, ci numai o angajată pe care o dai afară, fiindcă nu-ți mai trebuie… omul ăsta era terminat. Și încă avea tupeul să mă ia de sus? Mi se aduna saliva în gură, am înghițit. Fierbeam de mânie. Dacă tipul ăsta se ducea și nu recunoștea că partida s-a sfârșit și că eu am ieșit învingător… pricepi? Mi-era teamă să nu iasă cu scandal. Mi-a întins Lincolnul.

– Trei pahare au fost, a zis.

Și-a scos ochelarii și s-a apucat să-i șteargă, privind în gol cu ochi miopi. Nota era de trei dolari șaizeci. I-am dat restul, unu patruzeci. Mi-a făcut semn:

– Sunt ai dumitale, Ede. Păstrează-i.

Ăsta a fost momentul critic. Dar nu se uita la mine, încerca să se ridice. Nu-i era ușor, se ținea de tejghea. M-am uitat la banii din palmă, m-am gândit dacă să-i arunc în față. Dar n-am fost în stare să scot un cuvânt. Cu chiu, cu vai s-a îndreptat de spate și s-a dus spre ieșire. L-am interpelat:

– Ați parcat departe, domn' doctor?

A dat din cap și-a tușit ca un fumător înrăit. Mi-a răspuns cu o voce răgușită:

– N-am mașină. Mă întorc pe sub pământ.

– A mea e aproape, i-am zis pe un ton ferm. Mașină nouă. Vă duc eu.

– Nu, a sughițat el. Mă duce metroul.

Atunci am urlat la el:

– Nu, domnule. Eu, proletaru' împuțit, o să-l duc acasă pe domnu' doctor cu mașina mea nouă.

Am ieșit de după tejghea, am făcut un pas spre el. Mă gândeam că, dacă se împotrivește, îl lovesc de-l fac una cu pământul. Fiindcă, odată și odată, în viață tot trebuie făcut ordine.

S-a bâlbâit. M-a privit chiorâș:

– *Okay*, a încuviințat. Du-mă acasă, proletar împuțit.

I-am dat brațul. Am ieșit amândoi, ca niște prieteni adevărați, așa cum numai bărbații care s-au întins sub pătură cu aceeași femeie știu să mărșăluiască împreună. Fiindcă vezi tu, asta e democrația adevărată.

La strada o sută, unde începe țara negrilor, a coborât. A dispărut ca lada de ciment sub apă. Nu l-am mai văzut niciodată.

Vin scriitorii. Mai bine cară-te de-aicea. Să nu fie printre ei careva de pe la noi, de la batalioanele auxiliare… Trebuie să fim cu ochii-n patru. Mai vino la sfârșit de săptămână. Și fugi de cimentiști ca dracu' de tămâie.

– *Welcome, gentlemen. You are served, sir.*

(San Diego, 1979)

Nota autorului

Romanul acesta[51] e continuarea și sfârșitul romanului *Az igazi* [Sortita], pe care l-am publicat la Budapesta la începutul anilor 1940, la Casa de Editură Révai.

Note

1. Mici cafenele cu prețuri accesibile apărute în Ungaria în anii ’30. (*N. red.*)

2. Moneda maghiară între 1927 și 1946. (*N. trad.*)

3. Arany János (1817–1882), poet, autor de epopei și de balade, foarte apreciat pentru echilibrul formal al operelor sale. A fost una dintre principalele figuri ale vieții literare maghiare din secolul al XIX-lea. (*N. red.*)

4. Cartier din Budapesta, unul dintre locurile preferate ale localnicilor pentru plimbări și drumeții. (*N. red.*)

5. Széchenyi István (1791–1860), politician, scriitor, om de stat și reformist maghiar, fondatorul Academiei de Științe din Budapesta. (*N. red.*)

6. *Bandini Pietà* sau *Punerea în mormânt*, grup statuar cu patru personaje (Iisus Hristos, Sfântul Nicodim, Sfânta Fecioară și Sfânta Maria Magdalena) la care Michelangelo a lucrat între 1547 și 1555, aflat actualmente la Museo dell’Opera del Duomo din Florența. (*N. red.*)

7. Insula Margareta, aflată pe Dunăre între Buda și Pesta, un loc cu numeroase atracții turistice și de agrement. (*N. trad.*)

8. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, multe familii de industriași maghiari au dobândit rang nobiliar. (*N. red.*)

9. Parc public din centrul Budapestei. (*N. trad.*)

10. Cartier budapestan vestit pentru locuitorii bogați. (*N. trad.*)

11. Aici și în restul cărții, autorul nu este întotdeauna consecvent cu reperele cronologice ale acțiunilor descrise. (*N. red.*)

12. Județ în sud-vestul Ungariei. (*N. trad.*)

13. Oraș din Slovacia. (*N. trad.*)

14. Operă de Richard Wagner. (*N. red.*)

15. Carnavalul din Budapesta (*Farsang*), sezon care se întinde între 6 ianuarie (Boboteaza) și începutul Postului Mare (dată mobilă), când se desfășoară multe petreceri și baluri mascate. (*N. red.*)

16. William Shakespeare, *Othello*, în *Opere complete* (vol. 6), traducere de Ion Vinea, Univers, București, 1987, actul IV, scena I, p. 334. (*N. red.*)

17. *Micul lord*, roman din 1886 al scriitoarei americane Frances Hodgson Burnett, celebru la începutul secolului al XX-lea. (*N. trad.*)

18. Deal lângă Lacul Balaton, vestit pentru vinurile sale. (*N. trad.*)

19. Verbul *áldoz* (mgh.) înseamnă „a jertfi“, „a sacrifica“. (*N. red.*)

20. Poet maghiar (1817–1882), considerat unul dintre cei mai mari maeștri ai limbii sale. (*N. trad.*)

21. Soi din regiunea viticolă Badacsony, în apropiere de Lacul Balaton. (*N. red.*)

22. Aluzie la literatura zisă „sociografică“, specifică anilor 1930, în care erau denunțate condițiile de trai ale țărănimii maghiare. Unul dintre reprezentanții acestui curent este Gyula Illyés (1902–1983). (*N. red.*)

23. Regiune din centrul Câmpiei Maghiare. (*N. trad.*)

24. August Strindberg, *Un joc al visului*, text preluat din traducerea de Valeriu Munteanu, Maria Banuș și Petru Banuș pentru piesa radiofonică din 1994 în regia lui Mihai Lungeanu. (*N. red.*)

25. Alcătuite, în Al Doilea Război Mondial, din evrei mobilizabili, dar fără drept de portarmă. (*N. red.*)

26. Aluzie la arderile de cărți puse la cale de trupele germane în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, pentru că erau neconforme cu idealul nazist al Omului Nou. (*N. red.*)

27. Important loc de pelerinaj din Ungaria, în jurul bisericii care adăpostește o copie a unei icoane a Maicii Domnului al cărei original se află în Catedrala Sfântul Ștefan din Viena. (*N. red.*)

28. Abreviere de la „kaiserlich und königlich“ („chezaro-crăiesc“ sau, mai nou, „imperial și regal“), formulă care desemna principalele instituții ale monarhiei austro-ungare (1867–1918). (*N. red.*)

29. Gerbeaud Cukrászda (Café Gerbeaud), cafenea celebră din Budapesta. (*N. red.*)

30. Cavaler misterios din mitologia germană. Apare ca protagonist în opera omonimă de Richard Wagner, cu premiera în 1850. (*N. red.*)

31. Legendă populară potrivit căreia hunii și maghiarii ar fi cucerit regiunea din jurul Mării Azov urmărind un cerb fermecat. (*N. red.*)

32. Aluzie la abuzurile soldaților ruși, care le ordonau trecătorilor să se dezbrace în plină stradă și le confiscau îmbrăcămintea. (*N. red.*)

33. Cartier popular din Budapesta. (*N. red.*)

34. Aluzie la războiul de independență purtat la începutul secolului al XVIII-lea de către Rákóczi Ferenc împotriva habsburgilor, cu ajutorul curuților și contra labanților (partizani ai habsburgilor). (*N. red.*)

35. Aluzie la legile antisemite care le interziceau evreilor să practice anumite profesii. (*N. red.*)

36. Aluzie la obiceiul soldaților ruși de a le confisca civililor ceasurile de mână, pe stradă. (*N. red.*)

37. Contele Tisza István (1861–1918), prim-ministru al Ungariei între 1903 și 1905, respectiv între 1913 și 1917. S-a arătat favorabil intrării în război în 1914 și a fost asasinat cu puțin timp înainte de sfârșitul acestuia de către membri ai stângii maghiare. (*N. red.*)

38. Aluzie la medicul italian Luigi Galvani (1737–1798) și la experimentele sale pe broaște implicate în teoretizarea electricității animale. (*N. red.*)

39. Legenda spune că Attila a fost îngropat într-un sicriu triplu, din bronz, argint și aur. (*N. red.*)

40. Lajos Kossuth (1802–1894), unul dintre liderii Revoluției de la 1848 din Ungaria, a trebuit să se exileze în Turcia, apoi în Anglia și în cele din urmă în Piemont. (*N. red.*)

41. „Da, domnule. Două whiskyuri cu gheață, domnule. Domnul e servit“ (engl. în orig.). (*N. red.*)

42. ÁVO și, mai târziu, ÁVH (Államvédelmi Hatóság), poliția politică maghiară care a funcționat între 1945 și 1946 sub supraveghere sovietică, renumită pentru brutalitatea ei. (*N. red.*)

43. Una dintre principalele artere din Budapesta, numită inițial Andrássy, după contele maghiar care a fost ministru al Afacerilor Externe sub monarhia austro-ungară, apoi Stalin, apoi – în timpul Revoluției din 1956 – Bulevardul Tineretului Maghiar, apoi Bulevardul Republicii Populare. După 1990 și-a recăpătat numele original. (*N. red.*)

44. Crucile cu Săgeți își spuneau între ei „frate“. (*N. red.*)

45. Sediul poliției politice. (*N. red.*)

46. Naziști maghiari însărcinați cu supravegherea deportaților evrei arestați în timpul raidurilor. (*N. red.*)

47. Aluzie ironică la conflictul dintre poporaniști și progresiști de la începutul secolului al XX-lea – primii bazându-se pe țărănime ca bază de dezvoltare a societății, iar cei din a doua categorie fiind partizani ai progresului. (*N. red.*)

48. Om politic maghiar. A trăit între 1803 și 1876 și a fost unul dintre principalii artizani ai compromisului austro-ungar din 1867. (*N. red.*)

49. „Dă-mi“ și „femeie“, cuvinte folosite des de ocupanții ruși. (*N. red.*)

50. „Bine ați venit, scumpă doamnă. Doar un martini dry, ca de obicei. Doamna e servită“ (engl. în orig.). (*N. red.*)

51. Cu titlul *Judit… és az utóhang* [Judita și epilogul], scris în exil și publicat în 1980. Această ediție românească reunește cele două romane: primul – Partea întâi și Partea a doua, al doilea – Partea a treia și Epilogul. (*N. red.*)

La prețul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului literar.